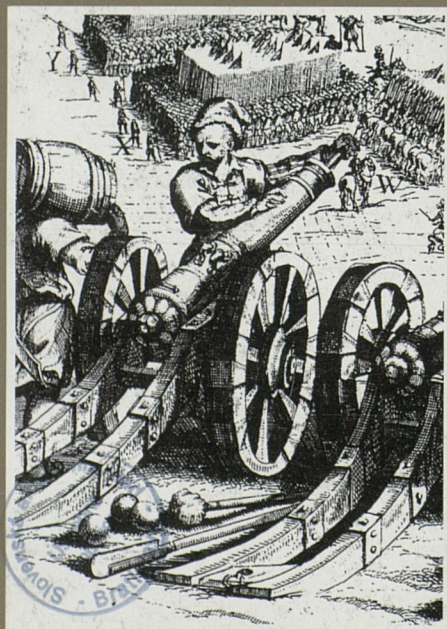

VOJENSKÁ HISTÓRIA

ČASOPIS
PRE VOJENSKÚ HISTÓRIU
MÚZEJNÍCTVO
A ARCHÍVNICTVO

ROČNÍK 8

2/2004

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu,
múzejníctvo
a archívniectvo

2/2004

VYDÁVA MINISTERSTVO OBRANY SR –
VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV
BRATISLAVA

VOLENSKA HISTORIA

Číslo 1
ročník 2004
Vydavateľstvo
VHÚ Bratislava

2/2004

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

VYDÁVA MINISTRSTVO OBRANY SR
VHÚ BRATISLAVA

ŠTÚDIE

UHORSKÁ VOJENSKÁ A ŠTÁTNA SYMBOLIKA
V ROKOCH 1387 – 1490

VLADIMÍR ČEPELA

ČEPELA, V.: The Hungarian Military and State Symbolism during 1387 – 1490. *Vojenská história*, 8, 2, 2004, pp 3 – 15, Bratislava.

Stemming from home and foreign literature the author deals with problems of flags in old Hungary from the second half of 14th to the end of 15th century on the background of broader social context. The author points out that in the searched period armorial signs, primarily placed on shields and flags of warriors, fulfilled role of state symbols. Although there is no flag preserved from that period, there were preserved images and other kinds of original resources, mainly iconographical resources allowing to follow a form and shape of flags. Referring to the analysis the author concludes that from the period of the king Sigmund a two-branch cross may be regarded as a symbol of the North Hungary – northern part of the Hungarian Kingdom.

Military History. Hungary. Military and State Symbolism. 1387 – 1490.

V predmetnom príspevku, ako už napovedá názov, sa budeme zaoberať uhorskou mocenskou symbolikou, pričom sa zameriame najmä na problematiku zástav. V skúmanom období plnili v latinskom kultúrnom okruhu [do ktorého Uhorsko patrilo] funkciu štátnych znakov erbové znamenia [primárne umiestnené na štítoch a zástavách bojovníkov]. Ich vznik, používanie a vývoj sú predmetom bádania heraldiky a z nej odvodenej náuky o zástavách a vlajkách – vexilológii. Pôvod erbov a zástav je vojenský, ale okrem praktických úloh na bojisku mali [zvlášť zástavy] svoju funkciu aj v mocenskoprávnej [a symbolickej] rovine rituálu feudálnej moci.¹ Pri zástavách nás budú taktiež zaujímať [okrem tvaru listov a znamení na nich] aj ich rozmery, materiál, z ktorého boli zhotovené a pod. Ako vidno, celá problematika má pomerne široký záber a súvisí aj s ďalšími odborními, ako sú právna archeológia, dejiny hmotnej kultúry či dejiny umenia.

Zo skúmaného obdobia sa zachoval pomerne bohatý a pestrý heraldický pramenný materiál. Sústredíme sa najmä na mince a pečate panovníkov [nesúce erby], pretože pomocou nich sa dá dobre sledovať vývoj štátneho znaku; teda jeho aktuálna podoba [podoby] počas celej, či v konkrétnych úsekoch ich vlády. Nemusi to však platiť absolútne,² preto pochopiteľne neopomenieme ani ďalšie heraldické pramene. Oveľa nepriaznivejší stav pramennej bázy je pri zástavách. Keďže sa nám z obdobia stredoveku fyzicky nezachovala žiadna konkrétna vexi-

¹MAISEL, W.: *Archeologia prawna Europy*. Warszawa – Poznań 1989, s. 280-291.

²Príkladom je [ako si neskôr ukážeme] jeden z variantov štátneho znaku z obdobia vlády Mateja I. Korvína [štvrtý štít v prvom a štvrtom poli s deleným uhorským erbom, v druhom a treťom so znakom Čech a v srdcovom štíte umiestneným huňadyovským havranom], ktorý sa na minciach nenachádza, ale jeho používanie máme doložené z iných prameňov.

lologická pamiatka vojenského charakteru,³ sme pri rekonštrukcii vzhľadu zástav odkázani najmä na ikonografiu. Kým však napr. pre druhú polovicu 14. storočia máme [najmä vďaka ilumináciám *Viedenskej obrázkovej kroniky*] o vzhľade uhorských zástav pomerne dobrú predstavu, pre 15. storočie je charakteristický nedostatok dokladov. Relevantnejšie ikonografické pramene sú len z prvej tretiny 15. storočia a potom z obdobia vlády Mateja I. Korvína. Z Matejovej doby máme o zástavách aj konkrétnejšie písomné údaje. Literatúra, ktorá sa zaoberá vývojom uhorského štátneho znaku v stredoveku je už dnes pomerne rozsiahla.⁴ Skromnejšie sú však zastúpené práce o vývoji zástav, ktoré nesú tento znak. Tu je základnou, v mnohých ohľadoch dodnes neprekonanou, štúdiá L. B. Kumorovitz.⁵

Erby reprezentujúce určité územie – teda štátne znaky, sa objavujú takmer súčasne s rodovými erbmi.⁶ Tie začali vznikať v polovici 12. storočia, v období druhej križiackej výpravy. Medzi najstaršie štátne znaky patria erby Anglicka [z roku 1154] a Francúzska [z roku 1180]. Je však veľmi pravdepodobné, že existovali už predheraldické teritoriálne znaky, ktoré sa v období počiatkov erbovníctva transformovali na heraldické.⁷ Do obdobia prvého rozvoja heraldickej tvorby v Európe možno zaradiť aj vznik symbolu Uhorska.⁸ Ten sa [podľa doteraz známych prameňov] kládie do obdobia prechodu vojsk tretej križiackej výpravy Uhorskom [roku 1189]. Týmto symbolom bol [v poli štítu voľne sa vznášajúci] dvojitý kríž – erb kráľa Be-

³V bernskom historickom múzeu sa nachádzajú tri uhorské zástavy z prelomu 13. – 14. storočia, u ktorých však nie je doložená [a ani predpokladaná] vojenská funkcia. Pochádzajú z Königsfeldu, kam ich priniesla pravdepodobne kráľovná Agneša Habsburská, vdova po Ondrejovi III. Boli považované za kostolné [na priečnom rahne] visiace zástavy. Jedna z nich, v tvare gonfanonu s vejúcim okrajom rozoklaným na päť plamencov, vyrobená zo zeleného hodvábu, má pozdĺžne našitý dvojitý červený hodvábný kríž. KALMÁR, J.: Régi magyar fegyverek. Budapest 1971, s. 374 a s. 391 s odvolaním sa na DELMÁR, E.: Középkori magyar emlékek Svájcban. Budapest 1941, s. 14-16. Ojedinelý údaj o konkrétnej, no nie uhorskej, zástave máme zo Skalice. Ešte v rokoch 1860 – 1870 visela v sanktuáriu pod klenbou tamojšieho Paulínskeho kostola červená zástava, ktorú niektorí tamojší občania volali „tureckou“. F. Dúbravský ju označil [bez udania ďalších podrobností] za zástavu ukoristenú husitom a vystavenú ako trofejnu. DÚBRAVSKÝ, F.: Slobodné mesto so sriadeným magistrátom Uhorská Skalica : Náčrtok monografie ku ďalšiemu odbornému spracovaniu. Uh. Skalica 1921, s. 109. Podľa známych ikonografických prameňov mali husitské zástavy červenú farbu [a takéto sfarbenie mali asi najčastejšie]. WAGNER, E. – DROBNÁ, Z. – DURDÍK, J.: Kroje, zbroj a zbrané doby predhusitské a husitské. Praha 1956, s. 91, časť VIII., tab. 2. Ale zástavy s červeným listom prevládajú aj medzi zachovanými exemplármi novovekých tureckých zástav [tzv. turecká čerev – malinový odtieň karmínovej farby]. ŽYGULSKI jun, Zd.: Sztuka turecka. Warszawa 1988, s. 168. V prípade skalickej zástavy teda naozaj mohlo ísť aj o ukoristenú zástavu z obdobia protitureckých bojov. Ak to ale skutočne bola husitská zástava [do dnešných dní sa žiaľ nezachovala], k jej získaniu mohlo dôjsť v bitke pri Trnave v dňoch 23. a 28. apríla 1430. KONEČNÝ, A.: Husitské vojská v Skalici. In: Záhorie VII., 3/1998, s. 13. Otázkou jej definitívneho určenia zatiaľ [kým sa nepodari nájsť bližšie údaje – opis tvaru listu, opis vyobrazenia na liste a pod.] nechávame otvorenú.

⁴Prehľad literatúry [najmä slovenskej] o tejto problematike podáva KOLNÍK, T.: Byzantské korene ikonografie a symboliky štátneho znaku Slovenskej republiky. In: Historický zborník 9, 1999, s. 13.

⁵KUMOROVITZ, L. B.: A magyar zászló és nemzeti színeink multja : [I. közzemény]. In: Hadtörténelmi Közlemények, Budapest 1954, 3-4, s. 18-60. Z mladších maďarských autorov sa uhorským stredovekým zástavam vo viacerých štúdiách venoval najmä I. Bertényi [Címerek és zászlók az Árpád-korban. In: Strigonium antiquum 2/1993, s. 99-104; A címerek katonai alkalmazása Magyarországon a XIII-XIV. században. In: Hadtörténelmi Közlemények XXXIV, 1987, s. 395-412], zo slovenských len L. VRTEL, I.: O zástave v erbe Nitry. In: Slovenská archivistika roč. 25, 1990, č. 1, s. 35-46; Dvojitý kríž a stredoveká Nitra. In: MARSINA, R. [zost.]: Nitra v slovenských dejinách. Martin 2002, s. 197-207. Pozri tiež zoznam literatúry v súbornej práci KÁLLAY, I. [zost.]: A történelem segédtudományai. Budapest 1986, s. 253 za staťou Vexillológia, ktorej autorom je A. Pandula.

⁶Existovalo pravdepodobne viacero spôsobov vytvárania štátnych znakov. Zvyčajne sa znakom príslušnej krajiny stalo erbové znamenie prvej tam vládnucej dynastie. To neplatí všeobecne, pretože sú známe aj opačné prípady, teda územné erby, ktoré sa stali erbmi rodovými. Pri niektorých krajinách [Uhorsko] však nemožno ich znak odvodiť ani od prvej vymretej, ani od ďalších panujúcich dynastií. Žiaľ, dosiaľ nevieme, aké okolnosti zohrávali úlohu a aký bol spôsob vytvárania znaku týchto štátov. NOVÁK, J.: Štátne znaky v Čechách a na Slovensku dnes aj v minulosti. Bratislava 1990, s. 15-16.

⁷NOVÁK, ref 6, s. 20.

⁸Genézou uhorského štátneho erbu [erbov] do roku 1387 a s ňou súvisiacimi otázkami, sa nebudeme podrobnejšie zaoberať, nakoľko to nie je predmetom našej štúdie. Pre plynulé nadviazanie však bude vhodné tento vývoj aspoň v skratke priblížiť.

la III. (1173 – 1196)]. Takmer súčasne s ním sa objavuje aj druhý uhorský znak, niekedy ne správne označovaný ako „arpádovské brvná“. Z kráľov ho po prvý raz použil Imrich [1196 – 1204], a to v červenom štíte štyri strieborné brvná. Tento erb, majúci spojitosť (zrejme) s južnými teritóriami Uhorska,⁹ mával neskôr prevažne formu sedemkrát červeno-strieborno delného štítu. Vzťah a hierarchické postavenie oboch uhorských znakov v 13. storočí nie sú dodnes uspokojivo objasnené.¹⁰ Všeobecne len možno povedať, že väčšina arpádovských panovníkov tejto epochy používala ako svoj znak dvojitý kríž. Prevažne delený erb používal okrem Imricha len Ondrej II. a Štefan (V.).¹¹ V 14. storočí, za vlády uhorskej vetvy neapolských Anjouovcov, sa stal ich rodovým a zároveň uhorským štátnym znakom štiepený štít s delným uhorským erbom a kapetovskými ľaliami. Dvojitý kríž si zachoval dôležité, no vzhľadom na charakter jeho výskytu v známych prameňoch, postavenie, ktoré nemožno jednoznačne charakterizovať.¹² Všetky spomínané symboly sa pochopiteľne objavili aj na zástavách, na čo máme od 14. storočia dostatok dokladov.

Nástupom Žigmunda Luxemburského na uhorský trón [31. 3. 1387] dochádza k zmene uhorskej štátnej symboliky.¹³ Žigmund používal v jednotlivých obdobiach svojej vlády niekoľko variantov štátneho znaku. Uhorský delený erb v ňom pritom spájal buď so symbolmi Brandenburska alebo Čiech. Toto spojenie malo formu štiepeného alebo štvrtého štítu. Štiepený štít, v pravej polovici s uhorským delným erbom a v ľavej s brandenburským orlom, nachádzame na Žigmundovej prvej strednej pečati z roku 1393.¹⁴ Tento istý erb a [spolu] s ním obdobný, ale v ľavej polovici namiesto znaku Brandenburska s českým levom, vidíme na averze jeho prvej majestátnej dvojitej pečate z roku 1397.¹⁵ Od začiatku Žigmundovej vlády v Uhorsku [až do roku 1427] sa na uhorských minciach objavuje štvrtý štít s delným uhorským znakom v prvom a štvrtom poli a znakom Brandenburska v druhom a treťom.¹⁶ Výskyt rovnakého erbu, ale v druhom a treťom poli so symbolom Čiech, možno zaznamenať od roku 1402.¹⁷ Štít so znakom z trojvršia vyrastajúceho dvojitého kríža [ako jedného z dvojice starých uhorských erbov] je na Žigmundových pečiach v galérii erbov krajín, ktorým vládol.¹⁸ Tento symbol sa okrem toho vyskytuje aj v centrálnej pozícii na reverzoch jeho veľkých [majestátnych] pečatí.¹⁹ Na averzoch mincí býva znázornený bez troj-

⁹VRTEL, L.: O slovenskom národnom symbole. In: Slovenská archivistika, roč. 24, 2/1989, s. 67-71.

¹⁰VRTEL, L.: Osem storočí slovenskej heraldiky : Eight Centuries of Slovak Heraldry. Martin 1999, s. 45. Táto problematika je pomerne zložitá a zasluhovala by si samostatné spracovanie. V našej štúdiu sa zameriame len na postavenie a vzťah týchto znakov [v uhorskej mocenskej symbolike] v tu skúmanom období.

¹¹VRTEL, ref 9, s. 68-69.

¹²Dvojitý kríž v štítovom poli sa za Anjouovcov objavuje najmä na averzoch veľkých panovníckych pečatí, na minciach vystupuje samostatne. Ikonograficky je doložený najmä vo *Viedenskej obrázkovej kronike* [na štítoch a odevoch bojovníkov, na zástavách, stane i ako súčasť okrajovej a medzitéxtovej ornamentálnej výzdoby]. Otázkou vzťahu dvojitého kríža s novým znakom na tomto mieste nebudeme rozvíjať. Uspokojíme sa len s konštatovaním, že nástupom Anjouovcov dvojitý kríž svoje dominantné postavenie stráca.

¹³Štiepený uhorsko-anjouovský erb sa však bezprostredne nato nevytratil. Môžeme ho naďalej vidieť na minciach Žigmundovej manželky kráľovnej Márie Anjouovskej, razených až do jej smrti [r. 1395]. HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn : Von 1000 bis heute. Budapest-München 1979, s. 91-92.

¹⁴HEGEDŮS, A. [zost.]: Megpecsételt történelem : Középkori pecsétek Esztergomból. Esztergom 2000, s. 55.

¹⁵Tamže, s. 49.

¹⁶HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn : Von 1000 bis heute. Budapest – München 1979, s. 93-94. Ojedinele možno nájsť poradie polí vymenené, alebo dokonca v jednom prípade tretie pole štítu prázdne. Tamže, s. 93-94, č. 576, s. 94, č. 580.

¹⁷Tamže, s. 93-94. Tento erb sa nachádza aj napr. na tajnej kráľovskej pečati Žigmunda Luxemburského z roku 1403. HEGEDŮS, A. [zost.]: ref 14, s. 53.

¹⁸Napr. na majestátnej pečati z roku 1406 VRTEL, ref 10, s. 114; na dvojitej majestátnej pečati z roku 1418 a na tajnej pečati z roku 1431, HEGEDŮS, A. [zost.]: Tamže, s. 51, 54; tiež na pečiach, ktoré používal ako nemecký kráľ a nemecký cisár, pozri napr. VRTEL, L.: Tamže, s. 108 [cisárska majestátna pečať z r. 1436]; KAVKA, F.: Poslední Lucemburk na českém trůně : Králem uprostřed revoluce. Praha 1998, s. 34 [kráľovská pečať z rokov 1411 – 1433], 156 [cisárska pečať z rokov 1433 – 1437] a obdobná cisárska pečať vo farebnej prílohe.

¹⁹Prvá [z r. 1397] a druhá [z r. 1418] dvojitá veľká [majestátna] kráľovská pečať. Pozri pozn. č. 15 a č. 18.

vršia a štítu.²⁰ Paralelne s uhorskou používal Žigmund Luxemburský taktiež [najmä] rišsku mocenskú symboliku [v rokoch 1410 – 1437 bol nemeckým kráľom a od roku 1433 aj cisárom]²¹. Používanie oboch prvkov sa prelínalo, v dôsledku čoho nachádzame uhorské erby na Žigmundových nemeckých kráľovských i cisárskych pečatiach a opačne.²²

Vzhľad uhorských kráľovských [štátnych] zástav zo Žigmundovej doby sa nachádza v iluminovanom kalendári domácej proveniencie z roku 1432.²³ Ku kalendáru, ktorý je súčasťou modlitebnej knižky, je v závere pripojené vyobrazenie troch uhorských kráľovských svätcov. A to [zľava]: sv. Imricha [s čiapkou] držiaceho v ľavej ruke ľaliu [symbol nevinnosti a jeho atribút] a pravou pridržiavajúceho meč. Uprostred stojí sv. Štefan so zástavou v pravej ruke. List zástavy je sedemkrát červeno-bielo delený s plameňom prinechaným k hornému okraju. Ľavú ruku má Štefan položenú na svojej pobočnej zbrani – tesáku. Posledným z trojice je sv. Ladislav. Ten má tiež v pravej ruke zástavu. Na jej liste [taktiež s plameňom] je však dvojité kríž vyrastajúci z trojvršia. Rovnaký symbol je i na štíte, ktorý Ladislav ľavou rukou pridržiava. Postavy sú oblečené v celoplátovej zbroji a plášťoch. Štefan s Ladislavom majú na hlavách kráľovské koruny, Imrich čiapku. Všetci traja majú tiež sväteckú gloriolu. Vráťme sa ale k zástavam. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že si zachovali rovnaký charakter ako v 14. storočí. Majú štvorcový tvar listu, aký poznáme u viacerých zástav z *Viedenskej obrázkovej kroniky*. Určitú zmenu však badať v znázornení heraldickej figúry – dvojitého kríža. Kým vo *Viedenskej obrázkovej kronike* má pomerne úzky driek i ramená, v iluminácii z kalendára sú tieto o poznanie širšie. Pri „delenej“ uhorskej zástave zostáva rovnaký počet pruhov [8]. Podoba Žigmundovej cisárskej zástavy sa zachovala v kronike jeho životopisca Eberharda Windeckeho. V iluminácii znázorňujúcej kráľa Žigmunda v križiackom tábore pri obliehaní Prahy roku 1420 ju nachádzame na vrchole jedného zo stanov.²⁴ List zástavy má tvar obdĺžnika [pripevneného dlhšou stranou k žrdi] s plamencom prinechaným k hornému okraju. V poli listu sa nachádza čierne [zrejme] jednohlavý dozadu hľadiaci orol.²⁵ Plamenec má pravdepodobne červenú farbu.²⁶ Rovnaký charakter majú aj zástavy na ďalších stanoch.

²⁰HUSZÁR, ref 16, s. 93-95, č. 575-579, 584, 586. V rokoch 1427 – 1437 máme na Žigmundových denároch [na reverzoch] doložený aj samostatne stojaci delený uhorský erb. HUSZÁR, L.: Tamže, s. 94, č. 578, 579.

²¹Znamením stredovekých nemeckých cisárov a kráľov bol rímsky orol [najskôr čierny, potom pozlátený]. Na zástavách bol spočiatku umiestnený na vrchole tyče. Farba cisárskej zástavy bývala od panovania Ota III. [986 – 1002] červená, asi v polovici 13. storočia sa zmenila na žltú. Samotný orol bol nakoniec premiestnený na list zástavy. KUMOROVITZ, ref 5, s. 21. I keď sa dvojhlavý orol objavil v Nemecku už na konci 12. storočia, na zástavách Nemeckej ríše sa vyskytuje len od roku 1312. Orol sa stal oficiálnym symbolom v r. 1433 po získaní cisárskej hodnosti Žigmundom Luxemburským. Vtedy sa tiež definovalo hierarchické postavenie oboch orlov, keď jednohlavý sa stal znakom nemeckého kráľa a dvojhlavý cisára. Z tohto pravidla však poznáme veľa výnimiek. BUBEN, M.: Encyklopedie heraldiky. Praha 1997, s. 291.

²²VRTEL, ref 10, s. 108; KAVKA, ref 18, s. 34, 156 [aj farebná príloha]; HEGEDŮS, ref 14, s. 51, 54; pozri obr. 5.

²³Rukopis obsahujúci kalendár je uložený v štátnej bavorskej knižnici v Mníchove pod signatúrou Clm 21590. Autorom kalendára je [podľa M. Kučeru] Ján z Lefantoviec, benediktínsky mních z kláštora v Klíži. Ide o najstarší zachovaný kalendár s ikonografiou pracovnej či zamestnaneckej tematiky v rámci celého Uhorska. Autor iluminácii nie je známy. Ján z Lefantoviec svoj kalendár [cenný taktiež slovenskými jazykovými glosami] dotvoril v roku 1432. KUČERA, M.: Kalendár Jána z Lefantoviec. Martin 2002, s. 23-24; 76-85. Pozri tiež KUČERA, M.: Ikonografia slovenského kalendára z r. 1432. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Historica, XXVII/ 1975, s. 97-133.

²⁴Reprodukcii iluminácie pozri napr. MÍKA, A.: Československé dějiny v obrazech. Praha 1971, s. 132.

²⁵Pozri poznámku č. 21. Vzhľad cisárskych zástav v období neskorého stredoveku je pomerne dobre ikonograficky zdokumentovaný. Ich vyobrazenie v druhej polovici 14. storočia nachádzame napr. vo *Viedenskej obrázkovej kronike* MEZEY, L. [ed.]: Képes Krónika I [facsimile]. Budapest 1964, s. 50 a 69; a v *Kronike Giovannio Sercambiho* KAVKA, F.: Karel IV. : Historie života velkého vladaře. Praha 2002, farebná príloha. V oboch prípadoch ide o jednohlavého čierneho orla umiestneného na žltom liste zástavy. Z konca 15. storočia pochádza známe vyobrazenie cisárskej zástavy [s dvojhlavým orlom] v *Mittelalterliches Hausbuch* WAGNER, E. – DROBNÁ, Z. – DURDÍK, J.: ref 3, časť VIII., tab. 6, č. 1; GRAVETT, Ch. – McBRIDE, A.: German Medieval Armies. London 1994, s. 38. Dvojhlavého cisárskeho orla vidno aj na zástavkách trubačov v *Ilustrovanej kronike kostnického koncilu* Ulricha z Richentalu: BARTL, J. [red.]: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. : Prvý cisár na uhorskom tróne : Slovensko v čase polstoročnej vlády uhorského, českého, lombardského a nemeckého kráľa a rímskeho cisára Žigmunda Luxemburského, syna Karola IV. Bratislava 2001, s. 322.

²⁶K dispozícii sme mali len spomenutú čiernobielu reprodukcii iluminácie, preto farbu plamenca uvádzame len ako pravdepodobnú.

Za Žigmundovho nástupcu Albrechta Habsburského [1437 – 1439] mal uhorský štátny znak prevažne podobu štvrtého štítu, kde v prvom poli bol umiestnený delený uhorský erb, v druhom symbol Čiech, v treťom Rakúska a vo štvrtom erb Moravy.²⁷ Existujú však aj dva ďalšie varianty štvrtého štítu. Prvý [variant] má v prvom a štvrtom poli delený erb Uhorska, v druhom a treťom českého leva.²⁸ Pri druhom variante je opäť v prvom a štvrtom poli delený erb, v druhom poli však erb Rakúska a vo štvrtom erb Moravy.²⁹ Dvojité kríž [bez štítu a trojvršia] nachádzame len na averzoch Albrechtových denárov.³⁰

Snáď už z obdobia Albrechtovej vlády by mohol pochádzať plán Viedne [datovaný do rokov 1438 – 1455], na okraji ktorého je vyobrazenie bratislavského hradu. Na jeho troch vežiach sú umiestnené uhorské zástavy farby s dvoma bielymi brvnami.³¹ List má tvar pravouhlého trojuholníka [s pravým uhlom v hornom rohu] s okrajom prepony v tvare schodov a plamencom prinechaným k hornému okraju listu. Dve zástavy majú tri schody, tretia štyri, pričom sa čiastočne rešpektuje rozlíšenie listu [stúpanie schodov podľa jednotlivých pruhov]. Tento tvar listu je pomerne ojedinelý a nepredpokladáme [i keď sa to úplne nedá vylúčiť], že by sa používal pri uhorských vojenských zástavách. Skôr je pravdepodobné [ako si neskôr ukážeme], že uhorské zástavy [s deleným erbom i dvojitém krížom] si naďalej udržali formu obdobnú tej, ktorú poznáme z kalendára z roku 1432.

Za vlády Žigmunda a Albrechta mal, spomedzi dvojice starých uhorských symbolov, funkciu štátneho znaku [teda reprezentoval panovníka a kráľovstvo navonok] delený erb. Nasvedčuje tomu predovšetkým tá skutočnosť, že ho obaja, podobne ako predtým Anjouovci, použili vo svojich rodových [=štátnych] erboch.³² Osobitnou teda zostáva otázka postavenia a funkcie uhorského erbu s dvojitým krížom. Okrem toho, že bol tradične považovaný za starý symbol uhorských kráľov [a túto skutočnosť si nemohli dovoliť ignorovať ani Anjouovci, ani Žigmund], v prvej polovici 15. storočia mal aj ďalšie dva významy. Už v 13. storočí sa objavuje ako atribút sv. Ladislava³³ a jeho schematická podoba bola prakticky totožná so štátnym znakom.³⁴ V 14. storočí sa pod dvojité kríž v štátnom znaku dostáva trojvršie, v Ladislavovom erbe však zostáva dvojité kríž bez neho. Z tohto obdobia je už známe aj sfarbenie Ladislavovho erbu. Pole štítu je strieborné a kríž červený.³⁵ Ide teda o jasné farebné odlíšenie [v podstate o zámenu farieb kríža a poľa štítu] od štátneho znaku. V prvej polovici 15. storočia je však evidentné, že tento rozdiel zaniká. Objavujú sa totiž vyobrazenia sv. Ladislava, kde tento má na štíte, ale i zástave v červenom poli zo zeleného trojvršia vyrastajúci strieborný

²⁷HUSZÁR, ref 16, s. 95-96, č. 589, 590, 594. Tento erb sa ďalej používal na uhorských minciach aj v období interregna 1439 – 1440. Tamže, s. 96, č. 596.

²⁸Tamže, s. 95, č. 588. Ide teda o rovnaký symbol ako na minciach a tajnej pečati [z r. 1403] Žigmunda Luxemburského. Vid' pozn. č. 17.

²⁹Tento variant je na Albrechtovej pečati z r. 1439. HEGEDŮS, ref 14, s. 56.

³⁰HUSZÁR, ref 16, s. 95, č. 591; s. 96, č. 592, 593. Samostatne vystupuje v jednom prípade aj delený uhorský erb a na Albrechtových minciach tiež nachádzame centrálné usporiadanie erbov. A to: buď okolo ďalšieho štítu s erbom [v centrálnej pozícii delený uhorský erb, okolo znaky Moravy, Čiech a Rakúska], alebo okolo latinského krížika [delený erb, erb Čiech a Moravy].

³¹FIALA, A. – ŠULCOVÁ, J. – KRÚTKY, P.: Bratislavský hrad. Bratislava 1995, s. 33.

³²Symbolicky výstižne je pomer dvoch uhorských erbov vyjadrený napr. na tzv. herme sv. Ladislava z prvej štvrtiny 15. storočia [pochádzajúcej z Veľkého Varadína]. Na hrudi sv. Ladislava je delený uhorský erb s korunou nad [jeho] horným okrajom a dvoma skríženými halapartňami [Ladislavov atribút] za ním. Po oboch stranách deleného erbu sú dva menšie erby s dvojitým krížom vyrastajúcim z trojvršia. KÍGYÓS, E. [red.]: Ars Hungarica : A magyarországi művészet története képekben. Budapest 1993, obr. 59.

³³VRTEL, L.: Na troch vrškoch biely kríž : Rozprávanie o slovenskom znaku [ďalej Na troch vrškoch]. Bratislava 1990, s. 31-33.

³⁴To však nemusí platiť o jeho sfarbení, ktoré ostatne pre toto obdobie nepoznáme.

³⁵Ikonografický doklad máme na nástennej malbe Ladislavskej legendy v Kraskove a Žehre. Pozri napr. RUTTKAY, A.: Umenie kované v zbraniach. Bratislava 1978, obr. 48. LÁSZLÓ, Gy.: A Szent László-legenda középkori falképei. Budapest 1993, s. 116-117, 120, obr. 116, 119.

[resp. biely] dvojitý kríž.³⁶ Ak ešte v 14. storočí išlo o diferenciáciu medzi dvoma erbmi, teraz už bol uhorský znak s dvojitým krížom vnímaný ako erb sv. Ladislava. O druhej funkcii dvojitého kríža, ako teritoriálneho symbolu, nás v tomto období oprávňujú uvažovať Žigmundove majestátne pečate, kde sú oba uhorské znaky umiestnené v galérii erbov krajín, ktorým vládol [resp. na ktoré si robil nárok].³⁷ Bolo by teda nelogické, aby zastupovali jedno a to isté územie.³⁸ Je pravdepodobné, že práve od tohto obdobia sa dvojitý kríž začína jednoznačnejšie chápať ako symbol horných častí krajiny.³⁹

Po Luxemburgovcoch a Habsburgovcoch sa v 15. storočí, ako ďalšia zahraničná dynastia, dostávajú na uhorský trón Jagelovci. Nový uhorský kráľ Vladislav I. [1440 – 1444] zakomponoval do uhorského štátneho znaku symboly poľsko-litovskej únie. Štvrtený štít, ktorý nachádzame na jeho tajnej pečati z roku 1443 i na jeho zlatých minciach, má v prvom poli delený znak Uhorska, v druhom poľského orla, v treťom litovský „pogoň“ [jazdec s mečom a štítom nesúcim dvojitý jagelovský kríž] a vo štvrtom dvojitý kríž bez trojvršia.⁴⁰ Dvojitý kríž sa teda [po čase] opäť vracia do štátneho znaku. Na Vladislavových minciach sa objavuje i druhý variant [štátneho znaku], zložený výlučne z uhorských erbov. Je to štiepený štít, kde v jeho pravej polovici sa nachádza [prevažne] delený uhorský znak a v ľavej dvojitý kríž. Nad horným okrajom štítu býva niekedy umiestnená koruna.⁴¹ Podobne ako pri Albrechtových minciach, aj u Vladislava nachádzame i samostatne stojaci dvojitý kríž bez štítu a trojvršia.⁴² Samostatne [a bez štítu] sa objavuje aj symbol Poľska – orol.⁴³ V jednom prípade [ale v štíte] je na averzoch Vladislavových denárov uhorský delený erb a znak Litvy.⁴⁴ V období interregna [1445 – 1446] je na averzoch uhorských mincí umiestnený delený erb, na reverzoch dvojitý kríž [bez štítu].⁴⁵ Za gubernátora Jána Huňadyho [1446 – 1453] sa do štátneho znaku dostáva huňadyovský havran. Býva umiestnený v treťom poli štvrteného štátneho erbu, kde v prvom a štvrtom poli je delený uhorský erb a v druhom dvojitý kríž alebo český lev. Na minciach z tohto obdobia sa naďalej vyskytuje samostatne stojaci dvojitý kríž bez štítu a trojvršia, ale aj uhorský delený erb [v štíte] a český lev [bez štítu].⁴⁶ Meno Jána Huňadyho sa [až do roku 1452] objavuje i na kráľovských minciach [popri mene panovníka] a taktiež na minciach, ktoré razil spolu s Jurajom Brankovičom [v rokoch 1451 a 1455]. Na spoločných razbách s Vladislavom I., i Ladislavom V. je štiepený štít s uhorskými znakmi. Dvojitý kríž [v jednom prípade vy-

³⁶Illuminácia uhorských kráľovských svätcov v už spomenutom kalendári z roku 1432 [pozri pozn. č. 23]; nástenná maľba v kaplnke hradu Siklós [datované medzi roky 1430 – 1450]. RADOCSAY, D.: Falképek a kőzépkori Magyarországon. Budapest 1977, s. 161, obr. 40.

³⁷Pozri pozn. č. 18.

³⁸VRTEĽ, ref 9, s. 73.

³⁹T. Kolník hovorí, že už od 14. storočia [ref 4, s. 25-27]. J. Novák dokonca od 13., k čomu určite prispeli aj naše mestá majúce dvojitý kríž vo svojich erboch NOVÁK, ref 6, s. 25-26. Aj keď v stredoveku bolo územie [dnešného] Slovenska samostatne spravované [ako údel a od r. 1048 ako tzv. tretina kráľovstva] len necelých približne 200 rokov, bolo nepochybne [v rámci Uhorska i s jeho okolím] vnímané ako etnicky špecifická [prevažne slovanská – slovenská] oblasť. Informáciu, že už okolo začiatku 15. storočia bolo naše územie nazývané slovenskou krajinou, nám zachovala v súvislosti s vojvodom Štiborom I., *Ilustrovaná kronika kostnického koncilu*. Jej autor Ulrich z Richentaku zaznamenal, že Štiborove majetky sa nachádzajú „... in Windeshen landen zwuschen Merhern und Boland an dem Wasser, das nempt Vag.“ BARTL, J. [red.]: ref 25, s. 294.

⁴⁰HUSZÁR, ref 16, s. 97, č. 597; HEGEDŮS, ref 14, s. 57.

⁴¹Na minciach z rokov 1442 a 1443. HUSZÁR, ref 16, s. 98, č. 605, 606, 607.

⁴²Na averzoch denárov z rokov 1440 a 1441. Tamže, s. 97, č. 598, 600, 601, 602.

⁴³Tamže, s. 98, č. 605, 606, 609, 610, 611, 612. Poľský orol má na reverze denára z roku 1444 i náprsný štít s erbom Rakúska.

⁴⁴Tamže, s. 97, č. 601; s. 98, č. 607. Na reverzoch denárov z roku 1440 sa objavuje galéria centrálné usporiadaných erbov krajín. V troch prípadoch ide o znaky Poľska, Litvy a Uhorska zastúpeného deleným erbom, pri štvrtom pribudol symbol Rakúska [tu je umiestnený v strede erb Uhorska; predtým bol v strede krížik, písmeno *m* alebo bol stred prázdny]. Tamže, s. 97, č. 598-600.

⁴⁵Tamže, s. 99, č. 613 a 614.

⁴⁶Tamže, s. 99-100.

rastajúci z trojvršia⁴⁷] stojí samostatne [bez štítu]. Na reverzoch denárov z roku 1452 sú samostatne stojace erby Čiech a J. Huňadyho [lev a havran].⁴⁸ Na denároch razených J. Huňadym a J. Brankovičom sú štvrtene štíty; v roku 1451 je to štátny znak [prvé a štvrté pole delený štít, v druhom dvojitý kríž a v treťom huňadyovský havran] a v roku 1455 štvrtý erb J. Huňadyho [v prvom a štvrtom poli lev, v druhom a treťom havran].⁴⁹ K veľkej variabilite vzhľadu [kompozície] štátneho znaku dochádza počas vlády druhého Habsburgovca na uhorskom tróne Ladislava V. Pohrobka [1453 – 1457]. Najčastejším variantom bol štvrtý štít, kde v prvom poli bol delený uhorský znak, v druhom český lev, v treťom symbol Moravy a vo štvrtom Rakúska. Poradie tretieho a štvrtého poľa bývalo niekedy vymenené.⁵⁰ V ojedinelých prípadoch sú ďalšie varianty štvrtého štátneho znaku či štítu s tromi poliami.⁵¹ Častejšie [najmä v skoršom období Ladislavovej „vlády“] sa vyskytuje do dvoch polí štiepený štít, v prvom s deleným znakom Uhorska, v druhom s dvojitým krížom alebo aj českým levom.⁵² Samostatne vystupuje [na reverzoch mincí] orol, český lev, delený uhorský erb i dvojitý kríž.⁵³ Dvojitý kríž pritom býva vo viacerých podobách. V prvom prípade [tak ako v predchádzajúcom období] je zobrazovaný bez štítu a trojvršia. V druhom má trojvršie a na denároch z rokov 1451 – 1452 je umiestnený aj v štíte.⁵⁴ Zaujímavá kompozícia s dvojitým krížom je na averze denára z rokov 1453 – 1457, kde tento vyrastá z koruny.⁵⁵

Z doby panovania nástupcov Žigmunda Luxemburského [až po Mateja I. Korvína] nepoznáme vzhľad ich zástav. Ale na základe zobrazení zástav z Anjouovských a Matejových čias môžeme predpokladať, že aj oni použili na zástavách svoje erby, zjednotené s uhorskými symbolmi,⁵⁶ tak ako to vidíme na ich minciach a iných pamiatkach. Naďalej však treba počítať s existenciou samostatných uhorských zástav: jednej so symbolom dvojitého, z trojvršia vyrastajúceho, kríža a druhej s viacnásobne [červeno-bielo] deleným listom. Tento predpoklad potvrdzujú [aspoň pokiaľ ide o druhú z nich] dva ikonografické pramene. Prvým sú z rokov 1453 – 1457 pochádzajúce tzv. *Viedenské dvorské karty*.⁵⁷ Na jednej z kariet s uhorským zna-

⁴⁷Tamže, s. 100, č. 627. Rovnaký symbol [z trojvršia vyrastajúceho dvojitého kríža] sa nachádza i na pečati kráľovskej rady z roku 1447. HEGEDÚS, ref 14, s. 58.

⁴⁸HUSZÁR, ref 16, s. 101, č. 630 a 631. Ojedinelý variant erbu vidíme na averze nedatovaného denára J. Huňadyho a Vladislava I. Jagelovského. V hornej polovici deleného štítu je koruna, dolná je sedemkrát delená. Tamže, s. 100, č. 627.

⁴⁹Tamže, s. 101, č. 632, 633. Porovnaj s erbovou listinou pre J. Huňadyho z r. 1453. BERTÉNYI, I.: *Kis magyar címertan*. Budapest 1983, s. 53-54.

⁵⁰U zlatých mincí z rokov 1453 – 1457, u obolov z rokov 1453 – 1457, u denárov z rokov 1456 – 1457 [tu je nad štítom aj koruna] a 1451 – 1452. HUSZÁR, ref 16, s. 102, č. 637; s. 104, č. 655; s. 106, č. 668, 669.

⁵¹Na zlatých minciach z r. 1453 [1. a 4. pole delený erb, 2. a 3. dvojitý kríž]; 1454 [1. a 4. pole delený erb, 2. dvojitý kríž, 3. Rakúsko]; 1455 [1. a 4. pole delený erb, 2. erb Moravy, 3. dvojitý kríž]; 1456 [1. pole delený erb, 2. znak Moravy, 3. znak Rakúska, 4. dvojitý kríž]; 1456 [1. a 4. pole delený erb, 2. a 3. symbol Čiech – lev]; na denári z roku 1456 – 1457 [1. delený erb, 2. Čechy, 3. Dalmácia, 4. Morava]. HUSZÁR, L.: c. d., s. 102, č. 638-642; s. 106, č. 667. Štíty zložené z troch polí sú na denároch z r. 1442 – 1444 [v pravej polovici štiepeného štítu delený uhorský erb, druhá je rozdelená na dve polia, v ktorých sa nachádzajú [v hornom] český lev a dvojitý kríž] 1446 [delený štít, horná polovica štiepená – vpravo český lev, vľavo symbol Rakúska, v dolnej polovici sa nachádza orol. Tamže, s. 103, č. 649; s. 104, č. 653. Denár z roku 1453 – 1457 je členený obdobne ako denár z rokov 1442 – 1444 [č. 649]. V pravej polovici štiepeného štítu je však delený uhorský erb; v rozdelenej ľavej polovici hore český lev, dole znak Rakúska. Tamže, s. 106, č. 670.

⁵²Tamže, s. 103-106. Ojedinelé je poradie polí s dvojitým krížom a deleným erbom [v r. 1442 – 1444] vymenené. Tamže, s. 104, č. 650.

⁵³Tamže, s. 101, 103-105.

⁵⁴Tamže, s. 105, č. 658.

⁵⁵Tamže, s. 106, č. 670.

⁵⁶KUMOROVITZ, ref 5, s. 30.

⁵⁷*Karty* sú pravdepodobne rakúskou prácou [drevorez na kartóne 14x10 cm; dnes v Kunsthistorisches Museum Wien, Sammlung für Plastik und Kunstgewerbe]. Namiesto farieb označuje každú kartu [spolu ich je 48] jeden zo štyroch panovníckych erbov, a to: cisára rímskej ríše, kráľov uhorského, českého a francúzskeho. Hodnoty na *Kartách* symbolizujú hierarchické usporiadanie panovníckych dvorov. PETRÁŇ, J.: *Dějiny hmotné kultury I.* [2]. Praha 1985, s. 902, 924-925. Zo slovenských autorov po prvýkrát *Viedenské dvorské karty* [ich „uhorskú“ časť a jednu kartu s francúzskym erbom] publikovala vo farebnej prílohe [ktorú sme použili ako zdroj] DVOŘÁKOVÁ, D.: *Rytier a jeho král* : Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský : Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska. Budmerice 2003.

kom je vyobrazený trubač na koni majúci na svojej fanfáre pripevnenú štvorcovú zástavku s deleným uhorským erbom [tu vlastne štyri biele brvná v červenom poli]. List zástavky má z troch strán modrý lem. Druhým prameňom je *Kronika Sigmunda Meisterlina* z roku 1457.⁵⁸ V jednej z jej iluminácií, znázorňujúcej bitku pri Augsburgu roku 955, môžeme popri iných⁵⁹ vidieť aj dve [veľmi pravdepodobne] uhorské zástavy. Prvá sa nachádza nad hlavami bojujúcich v ľavom hornom rohu scény, druhá vpravo dole [v popredí] na zemi [symbolizujúca predzvesť porážky starých Maďarov]. Vlajca uhorská zástava má [zdá sa] tvar trojuholníka s jedným rohom predĺženým do dlhého plameňa. Jej list tvorí sedem pruhov [v tmavom poli tri svetlé brvná]. Druhá – na zemi ležiaca zástava – má tvar obdĺžnika [pripevneného kratšou stranou k tyči] s plameňom prinechaným k hornému okraju. List zástavy má päť pruhov [v tmavom poli dve svetlé brvná]. Ako vidno, z pohľadu nemeckého iluminátora zastupujú Uhorsko v tomto období predovšetkým zástavy s deleným [aj keď nie doslovne v tomto prípade – pozn. P. Č.] symbolom Uhorska. Za Mateja I. Korvína sa dvojitý kríž dostáva už jednoznačne do úzadia. Spomedzi kronikárov nám o uhorskej zástave zanechal správu Ján Długosz. Píše, že pri korunovaní Vladislava I. Jagelovského niesli budínski mešťania v sprievode zástavu krajiny na základe ich dávneho práva. Jej popis však nepodáva.⁶⁰ Podobne, bez bližších podrobností, prináša Bonfini⁶¹ údaj o zástavách Jána Huňadyho.

Pomerne pestrá škála variantov štátneho znaku vystupuje aj počas vlády Mateja I. Korvína [1458 – 1490]. Na jeho minciach najčastejšie bývajú dva varianty štátneho znaku. V oboch prípadoch ide o štvrtý erb so srdcovým štítom, kde v prvom poli sa nachádza delený uhorský erb, v druhom dvojitý kríž, v treťom symbol Dalmácie. Štvrté pole v prvom prípade zaujíma huňadyovský, v druhom český lev; v srdcovom štíte je umiestnený huňadyovský havran.⁶² Okrem týchto existujú aj viaceré ďalšie varianty štvrtého erbu.⁶³ Ďalej možno nájsť [ako pokračovanie z predošlého obdobia] štiepený štít s uhorskými znakmi [delený erb a dvojitý kríž], ale tiež v druhom poli štiepeného štítu [namiesto dvojitého kríža] s huňadyovskými sym-

⁵⁸Kronika je uložená je v Stadtbibliothek v Augsburgu pod signatúrou 2° Cod. Halder I. K dispozícii sme mali reprodukciu spomenutej iluminácie z obrazovej prílohy práce KRISTÓ, Gy.: *Az Augsburgi csata*. Budapest 1985, obr. 10, s. 123. Keďže táto reprodukcia je čierno-biela a zatiaľ sme nemali možnosť vidieť farebnú pôvodinu, bude-me to pri popise zástav rešpektovať.

⁵⁹V pravej hornej časti výjavu sú dve zástavy tvaru trojuholníka [ich list je pomerne dlhý, zakončený plameňom]. Na jednej z nich možno bezpečne rozoznať dvojhlavého [zrejme cisárskeho] orla. Pozri pozn. č. 21.

⁶⁰KUMOROVITZ, ref 5, s. 30.

⁶¹Tamže.

⁶²HUSZÁR, ref 16, s. 107, 109, 110, 112-114. Oba varianty erbov nachádzame aj na ďalších reáliách, a to najmä ako súčasť okrajovej výzdoby viacerých kódexov z Korvínovskej knižnice. Pozri KULCSÁR, P. – NÉMETH, G. B.: *Az európai iredalom képes-könyve*. Budapest 1989, s. 91, obr. 4; s. 300, obr. 1; HAVASI, Z. [ed.]: *Kódexek a közép-kori Magyarországon: Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárból* : Budapest, Budavári palota 1985. november 12. – 1986. február 28 [ďalej KKM]. Budapest 1985, obr. XII. a XXV.

⁶³Na Matejových zlatých minciach z rokov 1452 – 1463 je to štvrtý štít s nasledovným obsahom polí: 1. delený uhorský erb, 2. český lev, 3. huňadyovský havran, 4. dvojitý kríž. HUSZÁR, ref 16, s. 107, č. 673. Na minciach z rokov 1458 – 1470: 1. delený erb, 2. dvojitý kríž, 3. huňadyovský havran, 4. huňadyovský lev Tamže, s. 107-108, č. 675. V rokoch 1468 – 1470: 1. delený erb, 2. český lev, huňadyovský havran, 4. moravská orlica. Tamže, s. 108, č. 676. Ďalšie varianty štvrtého erbu nachádzame na denároch z roku 1467 [1. a 4. pole delený uhorský erb, 2. Čechy, 3. huňadyovský havran – tento erb je aj na oboloč z toho istého roku], z rokov 1468 – 1481 [1. pole delený uhorský erb, 2. dvojitý kríž, 3. Dalmácia, 4. pole prázdne, v srdcovom štíte huňadyovský havran] a z rokov 1482 – 1490 [1. a 4. pole delený erb, 2. a 3. dvojitý kríž]. Tamže, s. 112-112, č. 714, 715, 717, 725. Na Matejových mimo-uhorských razbách [Vroclav a Krnov v českom Sliezsku] sa vyskytuje [na grošoch a polgrošoch] variant erbu, kde je v 1. poli delený uhorský erb, v 2. český lev, v 3. symbol Lužice [býk] a vo 4. sliezsky orol. Tamže, s. 114, č. 733; s. 115, č. 734, 736, 737. Ďalšie varianty štvrtého erbu nachádzame v kódexoch z Matejovej knižnice. V jednom prípade prvá a štvrtá pole zaujíma delený erb, druhé a tretie český lev, v srdcovom štíte je huňadyovský havran. Pozri KULCSÁR, P. – NÉMETH, G. B., ref 62, s. 287, obr. 6; s. 288, obr. 3; KKM, obr. XXVI. Zriedkavejší je štvrtý erb v prvom poli s deleným uhorským erbom, v druhom s českým levom, v treťom s erbom Rakúska, vo štvrtom Moravy a huňadyovským havranom v srdcovom štíte. Tento vidíme v dolnom okraji titulnej strany tzv. *Philostatovho kódexu*. Tamže, obr. XXIII.

bolmi a českým levom.⁶⁴ Samostatne nachádzame [na averzoch denárov a obolov z rokov 1458 – 1460 a 1466 ?] delený uhorský erb,⁶⁵ v rokoch 1465 a 1466 i huňadyovského havrana [v roku 1465 bez štítu]⁶⁶ a na münsterbergskej razbe i sliezskeho orla.⁶⁷ Dvojité kríž [bez štítu] sa vyskytuje samostatne na reverzoch denárov [1458 – 1460, 1461 – 1463, 1466, 1467].⁶⁸ Matej I. Korvín [podobne ako pred ním Žigmund Luxemburský] často umiestňoval na svoje pečate galérie krajín, ktorým vládol. Takáto galéria sa nachádza napr. na jeho dvojitej majestátnej pečati z roku 1465.⁶⁹ Zo spôsobu umiestňovania uhorských erbov je zrejmé, že hlavným štátnym symbolom bol delený erb. V štvrtých erboch zaujímal vždy prvé [najčestnejšie] pole, bol umiestňovaný v štiepených erboch, kde zastupoval Uhorsko. Jeho dominantné postavenie je dobre zreteľné napr. na zlatej pečati z roku 1465. Tu je síce na averze pred nohami sediaceho panovníka umiestnený erb s dvojitým krížom vystupujúcim z trojvršia, ale pečatné pole reverzu zaujíma delený erb s korunou nad horným okrajom štítu.⁷⁰ Ústredná pozícia deleného erbu je jednoznačná v galérii erbov krajín na reverze spomenutej dvojitej majestátnej pečate z roku 1465, ako aj II. tajnej pečate z roku 1464.

V porovnaní s predchádzajúcimi úsekmi 15. storočia máme z obdobia vlády Mateja I. Korvína [1458 – 1490] oveľa viac informácií o uhorských zástavách. Cenné údaje o zložení Matejovho vojska a tiež o jeho zástavách podáva Antonio Bonfini vo svojich *Dekádach uhorských dejín*. A to [konkrétne] v 8. knihe 4. dekády opisujúcej prehliadku uhorského vojska pred útokom na Viedenské Nové Mesto [v roku 1487]. Uvádza, že „Každý voj mal vlastné zástavy, ktoré znázorňovali znaky predovšetkým kresťanskej viery, potom korvínskeho rodu, ďalej neporaziteľného uhorského národa, napokon Dalmátskeho i Českého kráľovstva a Rakúska. Zástavy mali však aj veliteľia jazdeckta a pechoty, ba každý jeden jazdec mal na kopiji zástavku, čo obzvlášť skrášľovalo nastúpené vojsko. Keď [kráľ] predstúpil pred oddiely, najprv nariadil ticho, čo prísne zachovali nielen muži, ale aj kone. V strede zaujala miesto zástava prvého voja, ktorú kráľ vlastnoručne s povznášajúcimi a povzbudzujúcimi slovami odovzdal najosvedčenejšiemu veteránovi.“ A ďalej „Bojovníci ozbrojení sekerami, mečmi a budzogaňmi obstali zástavníka. Potom sa jazdecké oddiely [turmy] zoradili pred zástavou, každú turmu tvorilo 25 jazdcov, takže počet jazdcov sa zhodoval s počtom jazdeckých oddielov. Inak približne 80-členný oddiel jazdcov postupoval pred zástavou a taký istý počet za ňou; ostatné bojové voje sa zoradili rovnakým spôsobom.“⁷¹ Bonfiniho údaj, že zástavy Matejovho vojska niesli znaky kresťanskej viery, L. B. Kumorovitz interpretuje v tom zmysle, že išlo o symbol dvojitého kríža. Pod znakom „neporaziteľného uhorského národa“ zasa rozumie delený erb Uhorska.⁷² Takéto vysvetlenie je veľmi

⁶⁴Na denári z roku 1465 má štiepený štít [delený erb s dvojitým krížom] nad horným okrajom korunu, podobne je tomu aj pri štíte s huňadyovským havranom na denároch a oboloch z roku 1466. HUSZÁR, ref 16, s. 112, č. 710, 712, 713. Kombináciu deleného erbu s českým levom nachádzame len na českých, münsterberských a vroclavských razbách.

⁶⁵Tamže, s. 110-112, č. 699-701, 711.

⁶⁶Tamže, s. 112, č. 710-713.

⁶⁷Tamže, s. 114, č. 732.

⁶⁸Tamže, s. 110-112, č. 669, 702, 704, 706, 712, 714, 715. Na averze denára z roku 1464 dvojité kríž vyrastá z koruny. Tamže, s. 111, č. 708.

⁶⁹Na jej averze je vyobrazený panovník s atribútmi moci sediaci na baldachýnovom gotickom tróne. Po jeho pravej i ľavej strane sa nachádzajú nad sebou tri štíty [vpravo: uhorský erb s dvojitým krížom vyrastajúcim z trojvršia, pod ním erb Slavónska [kuna] a huňadyovský lev; vľavo: delený uhorský erb, erb Haliče a Dalmátska], siedmy štít [huňadyovský havran] je umiestnený v dolnej časti [pod nohami panovníka]. Na reverze vidno v centrálnej pozícii delený uhorský erb [držaný anjelom], nad ktorým sa [v hornej časti pečate] nachádza koruna. Po obvode deleného erbu sú [v kruhu] zoradené menšie štíty [sprava dole: uhorský erb s dvojitým krížom vyrastajúcim z trojvršia, erb Dalmátska, huňadyovský lev, huňadyovský havran, erb Slavónska a Haliče]. Rovnaké usporiadanie erbov nachádzame aj na Matejovej II. tajnej pečati z roku 1464, kde je však namiesto erbu Haliče umiestnený erb Bosny [Ramy]. HEGEDŮS, ref 14, s. 61 a 63.

⁷⁰Tamže, s. 60.

⁷¹SEGEŠ, V.: Reflexia vojenstva v Dekádach uhorských dejín Antonia Bonfiniho. In: Vojenská história, roč. 4, 2000, č. 2, s. 86.

⁷²KUMOROVITZ, ref 5, s. 30.

pravdepodobné. Z opisu vidno, že jednotlivé oddiely Matejovho bohato štruktúrovaného vojska boli označené zástavami s erbmi krajín, ktorým vládol a tiež jeho rodovými symbolmi [havran a lev]. Bonfiniho informácie a našu predstavu o zástavách Matejovej doby dopĺňajú tri vyobrazenia. Prvé je v miniatúre iniciály „N“ na titulnej strane tzv. *Philostratovho kódexu* z rokov 1487 – 1490.⁷³ Miniatúra znázorňuje Matejov triumf po obsadení Viedne v roku 1485. Hlavným objektom scény je postava kráľa Mateja I. stojaceho uprostred na vyvýšenom pódiu. Kráľ je odedný v celoplátovej zbroji. V pravej ruke drží zástavu, ktorej list nie je rozvinutý [nevidno na ňom heraldické figúry], ľavou pridrža štít. Pred pódiom sa nachádza dvojica ťažkoodených jazdcov so zajatcami, po stranách pódia skupinky postáv [v šľachtických i jednoduchých odevoch; dve postavy majú okrúhle štíty], v pozadí mesto Viedeň. Jedna z postáv pri pódiu [naľavo dole od panovníka – teda v pravej časti iluminácie] drží zástavu. Základ jej listu je štvorcový. Na vejúcej strane sú k nemu prinechané dva plamene [tvoriace tzv. lastovičí chvost]. Matej I. Korvín používal niekoľko variantov štvrteneho erbu, kde prvé pole zvyčajne zaujímal uhorský delený erb. Na prvý pohľad preto zaujme určitá anomália v zobrazení zástavy. V prvom a štvrtom poli štvrteneho listu sa nachádza symbol Českého kráľovstva [v červenom poli žltá (zlato) korunovaný dvojchvostý lev v skoku] v druhom a treťom uhorský delený znak [v druhom deväťkrát červeno-bielo delený; vo štvrtom opačne deväťkrát bielo-červeno delený]. Srdcový štít je erbom Huňadyovského rodu [v modrom poli na zelenom konári sediaci čierny havran so žltým (zlatým) prsteňom v zobáku]. Plamene sú červené. Zvieracie erbové figúry sú od žrde zástavy odvrátené [čo je v rozpore so zaužívanými pravidlami]. Tieto skutočnosti evokujú dojem iluminátorovho [heraldického] omylu.⁷⁴ Keď si bližšie všimneme celkovú štruktúru miniatúry [ktorá má oválny tvar], vidíme že vrcholy oboch zástav sa dotýkajú jej okrajov. Ak by autor zástavu v pravej časti iluminácie zobrazil „správnu“ stranou pripevnenú k žrdi [t. z. tak, aby v prvom poli štvrteneho listu bol delený uhorský erb], nebolo by ju čiastočne [vzhlľadom na okraj iluminácie] vidieť. Postava zástavníka viac posunutá doľava, by zasa rušila kompozíciu, ktorej dominuje panovník. Tu uvedené postrehy nás preto vedú k záveru, že autor miniatúry na titulnej strane *Philostratovho kódexu* si neuvedomil, že by mal pri akomkoľvek otočení zástavy vždy rešpektovať usporiadanie poli listu vzhlľadom na žrd'. Druhé vyobrazenie uhorskej zástavy z tohto obdobia poznáme z *Kroniky Jána z Turca* [Brno, Augsburg 1488]. Na drevoreze znázorňujúcom boje kráľa Ľudovíta I. Veľkého v Chorvátsku vidieť nad hlavami uhorských vojakov zástavu tvaru obdĺžnika, pripevnenú dlhšou stranou k žrdi s plamencom (?) prinechaným k vejúcej strane listu v jej hornej časti. List zástavy je štvrtý. Prvé a štvrté pole je sedemkrát delené, v druhom a treťom je dvojitý kríž, pričom tento v treťom poli vyrastá z trojvršia.⁷⁵ Prvý z dvojice symbolov vyobrazených na zástavách, na Matejových minciach nenájdeme. Druhý len ojedinele. Ikonograficky sú však doložené z iných pamiatok.⁷⁶ Je preto značne pravdepodobné, že na uhorských zástavách sa objavovali i ďalšie varianty [určite aspoň tie najpoužívanejšie] štátneho erbu. P. Váczy predpokladá, že už za Mateja I. sa na uhorské štátne zástavy dostáva aj ob-

⁷³Pozri KKM, s. 137, obr. XXIII.

⁷⁴Čo potvrdzuje aj skutočnosť, že na štíte, ktorý pridrža kráľ Matej I., je erb vyobrazený správne [t. z. v prvom a štvrtom poli delený erb, v druhom a treťom erb Čiech]. Tamže.

⁷⁵Takto sú figúry na zástave vyobrazené v brnianskom vydaní kroniky. Na základe toho vznikli určité pochybnosti, či tu ide skutočne o uhorský, a nie jagelovský dvojitý kríž [dávany do súvislosti s uhorským kráľom Vladislavom I.]. Vyobrazenie pozri napr. VRTEL, ref 33, s. 35. V augsburskom vydaní [ktoré je kolorované] však oba dvojitý kríže vyrastajú z trojvršia, čo túto domnienku vyvracia. Oproti zaužívanej forme sú tu tiež zamenené farby. Trojvršie síce zostáva zelené, ale dvojitý kríž je červený a pole biele. Vyobrazenia pozri VRTEL, ref 10, s. 149. SEDLÁK, V. [red.]: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV: Pod vládou anjouovských kráľov: Slovensko po vymretí Arpádovcov a nástupe Anjouovcov na uhorský trón, Karola Róberta, Ľudovíta Veľkého a jeho dcéry Márie. Bratislava 2002, s. 338. BERTÉNYI, I.: La double croix de queues sur champ d' argent, symbole du pouvoir royal et du christianisme, dans quelques armoires du roi Mathias Ier. In: Las armerias en Europa al començar la edad moderna y su proyeccion al Nuevo Mundo : Actas del VII Coloquio de Heráldica Cáceres, 30 sept. – 4 oct. de 1991 Organizado por la Académie Internationale d'Heráldique. Madrid 1993, s. 76, obr. 11.

⁷⁶Pozri pozn. č. 65.

raz Madony – častý motív na uhorských novovekých zástavách.⁷⁷ Po tretikrát máme zástavu z Matejovej doby – tento raz výlučne s jeho rodovým erbom – ikonograficky zachytenú v rukopise *Ptolemaia* z knižnice českého kráľa Václava IV. V okrajovej výzdobe folia 1 [vľavo dole] je divý muž s [rano]gotickým štítom a zástavou. Štít nesie delený uhorský erb.⁷⁸ Na dlhej zástave zužujúcej sa do plameňa je vyobrazený huňadyovský havran.⁷⁹

Pri zástavách si napokon treba všimnúť [popri tvare listu] aj ich ďalšie technické parametre. Dôležitou je otázka veľkosti zástav v 15. storočí a materiálu, z ktorého boli zhotovené. Keďže sa nám z tohto obdobia nezachovala žiadna uhorská zástava⁸⁰, pre vytvorenie si predstavý o daných otázkach, použijeme priame a sekundárne vexilologické pramene z ostatnej Európy. Snáď najvýznamnejším ikonografickým a písomným dielom sú *Banderia Prutenorum* poľského kronikára Jána Długosza. V roku 1448 dal Ján Długosz vyhotoviť vyobrazenia 56 zástav Rádu nemeckých rytierov, miest a území patriacich k rádovému štátu a zahraničných žoldnierov v službách Rádu, ktoré sa stali korisťou poľsko-litovského vojska počas vojny v rokoch 1409 – 1411⁸¹ a v roku 1431. Sám k nim potom vypracoval popis obsahujúci údaje o ich nositeľoch, o rozmeroch ich listov, farbách i znakoch, ktoré niesli. Zástavy vyobrazené v *Bandériách* majú tvar štvorca a obdĺžnika. Viaceré z nich tiež majú k hornému okraju prinechaný plameň [či plamenec?]. Na troch zástavách Livónskeho rádu sú k vejucej strane ich listu prinechané tri plamienky [pri hornom, dolnom cípe a v strede]. Väčšia zástava veľmajstra Rádu nemeckých rytierov a [najmä] hlavná zástava Rádu [„*totius ordinis*“] svojím riešením pripomínajú gonfanony. Obe majú obdĺžnikový tvar [sú pripevnené kratšou stranou k žrdi] a dva zástrihy na vejucej strane listu, ktorá je tým rozoklaná na tri plamene. Najväčšia zástava⁸² má rozmery listu [pomer výška : šírka] cca 194 cm x 179 cm. Ďalšie väčšie zástavy potom cca 194 cm x 164 cm,⁸³ 179 cm [+ dlaň ruky] x 179 cm,⁸⁴ 179 cm x 141 cm,⁸⁵ 186 cm x 119 cm.⁸⁶ Pri najmenších zástavách sú rozmery: cca 74 cm x 60 cm,⁸⁷ 82 cm x 67 cm,⁸⁸ 82 cm x 82 cm,⁸⁹ 107 cm x 74 cm,⁹⁰ 104 cm x 82 cm.⁹¹ U zástav, ktoré majú plame-

⁷⁷Od roku 1468 začal Matej I. raziť mince s obrazom Madony. VÁCZY, P.: Die ungarische Nationalfahne. In: Ungarn 1941, sept. zošit, s. 534. Už v tejto dobe bol tento obraz na minciach sprevádzaný kruhpisom „PATRONA hVN-GARIE“. HUSZÁR, ref 16, s. 107-110, 112-115. Tento motív používali na minciach naďalej aj Jagelovskí panovníci a nachádzame ho aj na najstaršej zachovanej uhorskej vojenskej zástave z roku 1526.

Tamže, s. 115-122, 124-136. KUMOROVITZ, ref 5, s. 31.

⁷⁸Rukopis pochádza približne z roku 1400. Erby a zástavy v okrajovej a medzitextovej výzdobe [okrem uhorských sú tu vyobrazené aj české] z konca 15. storočia. AVRIL, F.: L'enluminure a l'époque gothique. S. I. 1995, s. 128-129.

⁷⁹Zástava dodržiava sfarbenie huňadyovského erbu. Okrem nej na tomto foliu nachádzame [v hornej časti medziriadkovej výzdoby] umiestnený aj jeden z variantov Matejovho štvrtého kráľovského erbu [v 1. a 4. poli delený uhorský erb, v 2. a 3. český lev, v srdcovom štíte huňadyovský havran]. Tamže. Pozri pozn. č. 65.

⁸⁰Pozri pozn. č. 3.

⁸¹51 zástav získali Poliaci v Bitke pri Grünwalde [15.7. 1410], jednu pri Koronowe [10. 10. 1410] a 4 v roku 1431 pri Dąbkach. Všetky boli umiestnené v Kaplnke sv. Stanislava wawelského katedrálneho kostola. Posledné údaje o nich sú z konca 18. storočia. Zdá sa, že v tomto čase bolo zachovaných [existovalo] už len niekoľko zástav. Následne sa ich stopa stráca. Długoszovo dielo sa zachovalo v origináli a v jednej zo štyroch kópií. Autograf, vlastníctvo krakovskej katedrálnej kapituly, je v Archiwume Głównom Akt Dawnych vo Varšave. GÓRSKI, K. [ed.]: Joannis Długosii Banderia Prutenorum : Jana Długosza Banderia Prutenorum. Warszawa 1958, s. 5-11, 17.

⁸²Zástava veľkokomtúra zo Sztumu. Tamže, s. 122-124. Veľkosť listu je pri zástavách uvádzaná v lakt'och [prip. tiež doplnkovo v dlaniach]; staropoľský lakeť = 595, 5 mm. Tamže, s. 292. Výsledné uvádzané hodnoty sme zaokrúhlili.

⁸³Hlavná zástava Rádu „*totius ordinis*“. Tamže, s. 70-72.

⁸⁴Zástava mesta Chelmno. Tamže, s. 82-84.

⁸⁵Zástava komtúrstva a mesta Ostróda. Tamže, s. 190-192

⁸⁶Zástava mesta Olsztyn. Tamže, s. 214-216.

⁸⁷Menšia zástava veľmajstra Rádu. Tamže, s. 66-68.

⁸⁸Zástava pripisovaná J. Długosom Švajčiarom, bojujúcim na strane Rádu. Ide však zrejme o kronikárov omyl, keďže na nej vyobrazené znamenie [biely vlk v červenom poli] nepatrí žiadnemu zo švajčiarskych kantónov. Tamže, s. 166-168, s. 300.

⁸⁹Zástava Livónskeho rádu. Tamže, s. 286-288.

⁹⁰Zástava mesta Braniewo. Tamže, s. 158-160.

⁹¹Zástava mesta Elbląg. Tamže, s. 138-140.

ne [a plamence] či plamienky, sa ich rozmery pohybujú v týchto hodnotách [pomer dĺžka : šírka]: Najväčšie: cca 194 cm x 52 cm,⁹² 134 cm x dlaň ruky,⁹³ 119 cm x 60 cm.⁹⁴ Najmenšie plamene: cca 45 cm x 15 cm,⁹⁵ 60 cm x 15 cm,⁹⁶ 89 cm x 15 cm.⁹⁷ Zo zachovaných originálov zástav z 15. storočia má porovnateľné rozmery s väčšími zástavami z *Bandérií*, zástav mesta Viedne [2,37 m x 1,34 m] z roku 1465.⁹⁸ Existovali však aj zástavy podstatne väčších rozmerov, ako napr. dánska zástava pomenovaná „*Danebrog*“ dlhá až 4,4 m.⁹⁹ Tak ako v predchádzajúcom období, aj v 15. storočí boli zástavy šité z rôznych druhov materiálov. Často sa používalo plátno, spomedzi drahých látok najmä hodváb. Obrazy na zástavách boli najčastejšie maľované alebo našívané [z častí látky], prípadne mohla byť použitá kombinácia týchto, či ďalších, techník.¹⁰⁰ List zástavy býval k žrdi pripevnený otočením látky, alebo pášikov látky okolo nej. Od 14. storočia sa začali používať zástavy, ktoré mali k žrdi pripevnené zvláštne rahno napínajúce list aj za bezvetria.¹⁰¹ Pokiaľ bol na zástavovej žrdi kopijový hrot, býval často zdobený.¹⁰² Spodná časť žrde [päťka] mávala nakoniec slúžiace na zapichnutie do zeme. Pre uľahčenie nesenia kopije so zástavou bývala na jazdeckých sedlách kovová trubka, do ktorej sa zasunula spodná časť kopijovej žrde.¹⁰³ Pomôcku na uľahčenie nesenia zástavy mali tiež pravdepodobne aj peší zástavníci.¹⁰⁴

I keď nám zachovaný pramenný – vexilologický materiál neumožňuje robiť podrobnejšie analýzy a pevnejšie závery, pokúsime sa aspoň vo všeobecnosti zhrnúť poznatky o uhorských zástavách v stanovenom období. Vzhľadom na domáci i európsky vývoj môžeme v rokoch 1387 – 1490 oprávnenne predpokladať používanie štátnych zástav s heraldickými znakmi aktuálne vládnuccich panovníkov. A to aj napriek tomu, že ikonografický doklad na to máme až z úplného záveru tohto časového úseku. Väčšina panovníkov spájala v štátnych erboch svoje rodové symboly s uhorskými. Žigmund Luxemburský používal popri uhorskej i nemeckú kráľovskú a ríšsku symboliku. Zároveň so zástavami nesúcimi erby panovníkov sa používali [v prvých dvoch tretinách 15. storočia nepochybne] zástavy s tradičnými uhorskými symbolmi – dvojitém krížom a deleným červeno-strieborným erbom. S dvojitém krížom [vyrastajúcim z trojvršia] pritom treba od prelomu 14. a 15. storočia počítať ako so symbolom horných častí krajiny [približne dnešného územia Slovenska]. Delený erb nadobudol v 15. storočí dominantné postavenie a bol ponímaný ako hlavný znak Uhorska. Hoci máme spojenie uhorských erbov v jednom štíte [štípeňom] doložené už na minciach Vladislava I., najstaršie vyobrazenie zástavy s touto kombináciou [v štvrtenom poli listu] je až v *Kronike Jána z Turca*. V zostave uhorského vojska bojovali pod vlastnými zástavami jednotky

⁹²Zástava mesta Chelmno. Pozri pozn. č. 84.

⁹³Zástava mesta Bartoszyc. GÓRSKI, ref 81, s. 186-188.

⁹⁴Zástava rytierstva cheľmskej zeme. Tamže, s. 230-232.

⁹⁵Zástava Livónskeho rádu. Pozri pozn. č. 89.

⁹⁶Zástava Livónskeho rádu. GÓRSKI, ref 81, s. 282-284.

⁹⁷Zástava warmiňského biskupstva. Tamže, s. 242-244.

⁹⁸MAISEL, ref 1, s. 286.

⁹⁹Túto zástavu ukoristili Lübečania v námornej bitke pri Kodani v r. 1427. Až do druhej svetovej vojny sa nachádzala v Kostole Panny Márie v Lübecku, keď bola, spolu s kostolom, zničená počas leteckého bombardovania. V r. 1881 vyhotovili jej kópiu, ktorá je dodnes umiestnená v zámku Frederiksborg v Hillerode. Tamže, s. 285.

¹⁰⁰K tomu MAISEL, ref 1, s. 281, 283, 286, 288. Príkladom kombinácie techník našívania a maľby pri vytváraní erbovej figúry na liste sú vexilá Rádu nemeckých rytierov. Tento dal v roku 1409 vyhotoviť z hodvábu dve veľké zástavy a štyri zástavy strednej veľkosti s erbom veľmajstra. Okrem nich z plátna ďalšie štyri menšie a trinásť zástaviek s rovnakým erbom. Súčasne s hodvábom a plátňom bol zakúpený čierny atlas. Zástavky boli maľované farbou, ostatné zástavy zlatom. GÓRSKI, ref 81, s. 291. K tomu pozri vyobrazenia zástav veľmajstra v *Bandériách*. Tamže, s. 62 a 66. Správy o maľovaní zástav máme tiež napr. z českého prostredia. *Kronika veľmi pekná o Jánovi Žižkovi* zachovala údaj, že po smrti tohto vojvodu si nechalo bratstvo sirotkov namaľovať na zástavu jeho obraz: WAGNER, E. – DROBNÁ, Z. – DURDÍK, J., ref 3, s. 90.

¹⁰¹MUCHA, L. – VALÁŠEK, S.: Vlajky a znaky zemí světa. Praha 1987, s. 7.

¹⁰²K tomu pozri PETRÁŇ, ref 57, s. 734.

¹⁰³WAGNER, E. – DROBNÁ, Z. – DURDÍK, J., ref 3, s. 91; časť VIII, tab. 8, č. 2.

¹⁰⁴Tito nosili zástavu asi na zvláštnom remeni s objímkou, ktorý bol zavesený cez ramená. Tamže; časť VIII, tab. 9.

z území patriaciich do Uhorska či už dlhodobo, alebo spojených [či pripojených] s Uhorskom prechodne. Kombinácie krajinských symbolov s rodovými možno predpokladať na zástavách žoldnierskych vojsk J. Jiskru a J. Huňadyho. V rokoch 1387 – 1490 prevládala u uhorských zástav štvorcový [prípadne obdĺžnikový] tvar listu s plameňom, či plamencom prinechaným k jeho hornému okraju. Tento tvar bol ideálnym na zobrazenie heraldických znamení, zvlášť v tomto období sa často vyskytujúcich štvrtených kráľovských erbov. Objavujú sa však i listy zástav v tvare trojuholníka. Variant trojuholnikového tvaru zástaviek na vežiach bratislavského hradu [z okraja plánu Viedne] je však ojedinelý. Od obdobia vlády Mateja I. zaznamenávame používanie zástav pripomínajúcich svojím tvarom gonfanon.¹⁰⁵ Základom je naďalej štvorec [na ktorom je vyobrazené heraldické znamenie], no k jeho vejúcej strane sú pripojené dva plamene [tzv. lastovičí chvost]. Tento tvar sa objavoval stále častejšie¹⁰⁶ a u novovekých uhorských zástav napokon prevládol.¹⁰⁷ Obdobie od konca vlády Mateja I. po bitku pri Moháči sa javí ako prelomové vo vývoji ikonografickej podoby listov uhorských zástav, keď tieto strácajú svoj čisto heraldický charakter a heraldické znamenie na nich sa stále viac stáva dekoráciou.¹⁰⁸

V. ČEPELA: UNGARISCHE KRIEGS- UND STAATSSYMBOLIK IN JAHREN 1387 – 1490

Im vorgelegten Beitrag beschäftigt sich der Verfasser mit der Entwicklung der ungarischen Machtsymbolik in Jahren 1387 – 1490, wobei er sich vor allem auf die Problematik der Fahnen einstellt. Im untersuchten Zeitraum erfüllten die heraldischen Wappen im lateinischen Kulturkreis (zu denen auch das ungarische Königsreich gehörte) eine Funktion von Staats- und gleichzeitig auch Kriegssymbolen (primär auf den Schilden, Gewändern und Fahnen der Krieger angebracht).

Die Studie hängt also mit der Problematik zusammen, die zum Objekt der Wappenkunde und Vexikologie zu zählen ist. Der Verfasser bemühte sich aus erhaltenen Abbildungen der ungarischen Fahnen hervorzugehen. Doch um der Torsos der Abbildungen willen, nützte er bei der Rekonstruktion der Form der heraldischen Wappen auf den Fahnen mehrere sekundäre Quellen aus. Zu diesen gehören vor allem Münzen und Siegel, die die Entwicklung von Staatswappen ziemlich verlässlich festhalten. Nebst dem Bild auf den Fahnen, beschäftigte sich der Verfasser auch mit der Form, Grösse und mit dem Material, aus dem die Fahne hergestellt war. Trotz der beschränkten Quellengrundlage kann man, wenigstens im Allgemeinen, die Erkenntnisse über die Entwicklung der ungarischen Fahnen im bestimmten Zeitraum zusammenfassen. Angesichts der europäischen und heimischen Entwicklung ist eine Vermutung über Benützung der Staatsfahnen mit heraldischen Wappen der aktuell herrschenden Monarchen berechtigt. Und das auch trotzdem, dass der ikonographische Beweis darüber erst ganz aus dem Ende dieses Zeitraumes stammt. Die Mehrheit der Herrscher hatte in den Staatswappen eigene Stammsymbolen mit ungarischen zusammengebunden. Sigismund von Luxemburg hatte nebst der ungarischen auch deutsche königliche und Reichssymbolik genützt. Zugleich hatten die Herrscher (in den ersten zwei Dritteln des 15. Jahrhunderts zweifellos) Fahnen mit traditionellen ungarischen Symbolen – mit Doppelkreuz und einem geteilten rot-silbernen Wappen – genützt. Das Doppelkreuz (aus einem Dreigipfel wachsend) trifft man dabei an der Wende des 14. und 15. Jahrhunderts als Symbol der oberen Teilen des Landes (ungefähr das Gebiet der heutigen Slowakei) schon sehr oft.

¹⁰⁵Tento tvar zástavy však v Uhorsku nebol nový. Používal sa už v 13. storočí [štátna zástava s dvojitém krížom, tiež zástava so znakom Štajerska na jazdeckej pečati mladšieho kráľa Štefana V.]. K tomu pozri: VRTEL, L.: O zástave v erbe Nitry. In: Slovenská archivistika roč. 25, 1990, č. 1, s. 35-46; HEGEDŪS, ref 14, s. 30.

¹⁰⁶Pozri napr. zástavy na epitafoch Imricha a Štefana Zápoľských. RUTKAY, ref 35, s. 98, č. 65; HOMOLKA, J. – HONTY, T.: Gotická plastika na Slovensku. Bratislava 1972, s. 372, č. 244, 245.

¹⁰⁷K novovekým uhorským zástavam pozri napr. SZENDREI, J.: Ungarische kriegsgeschichtliche Denkmäler in der Milleniums-Landes-Ausstellung. Budapest 1896, s. 326-328, č. 2596; s. 380-386, č. 2706, 2707, 2709, 2710, 2712, 2715-2717, 2719-2721; s. 390, 392, 393, č. 2732; s. 653-656, č. 3343, 3344, 3349; s. 824, 825. KALMÁR, J.: V. rész : Zászlók. In: Régi magyar fegyverek. Budapest 1971, s. 375-392.

¹⁰⁸Vid' napr. zástavy na náhrobkoch Zápoľských [pozn. č. 106]. Stanovit' presný medzník, kedy sa tak stalo, nemožno, pretože v tomto čase zaznamenávame používanie oboch druhov zástav súčasne a „čisto heraldické“ uhorské zástavy sa používali aj neskôr v novoveku.

Das geteilte Wappen erwarb im 15. Jahrhundert eine dominante Stellung und wurde zum Hauptwappen Ungarns. Obwohl die Zusammenbindung der ungarischen Wappen in einem Wappenschild (gespaltenen) schon auf Münzen von Vladislav I. bestätigt ist, die älteste Abbildung der Fahne mit dieser Kombination (im gespaltenen Feld des Scheines) befindet sich erst in der Chronik von Johannes aus Turiec. In der ungarischen Heeraufstellung kämpften unter eigenen Fahnen die Kampfeinheiten aus den ungarischen Gebieten, ob schon langfristig, oder nur vorübergehend mit Ungarn gebunden. Die Kombinationen der Landsymbolen mit Stammsymbolen kann man auf den Fahnen der Söldnerheere von J. Jiskra und J. Huňady vermuten. In den Jahren 1387 – 1490 wog auf ungarischen Fahnen die quadratische (bzw. rechteckige) Form des Scheines vor. An seinem oberen Rand wurden Flammen zugelassen. Diese Form war für die Abbildung der Wappensymbolen ideal. Besonders in diesem Zeitraum traten gespaltenen königlichen Wappen sehr oft auf, doch erschienen sich auch Fahnen in der Form des Dreiecks. Die Variation der Dreieckform der Fahnen auf den Türmen des Pressburgerschlosses (aus dem Rand des Planes von Wien aus den Jahren 1438 – 55) ist doch selten. Aus dem Zeitraum von Matthias I. bemerken wir die Benützung von Fahnen, die mit ihrer Form an Gonfanen erinnern.

Den Grund bildet weiterhin ein Quadrat (auf dem ein Wappensymbol abgebildet ist), doch zu seiner wehenden Seite sind zwei Flammen beigefügt (sogen. Schwalbenschweif). Diese Form erschien immer öfter und bei den neuzeitlichen ungarischen Fahnen wog sie bald ganz vor. Der Zeitraum zwischen dem Tod Matthias I. und der Schlacht bei Mohác wurde zur Umsturzperiode in der Entwicklung der ikonographischen Form des Scheines der ungarischen Fahnen. Die Wappensymbolen verlieren ihren rein heraldischen Charakter und wurden immer mehr zu einer Dekoration.

ŤAŽENIE GENERÁLA THOMASA J. JACKSONA V ÚDOLÍ SHENANDOAH (MAREC - JÚN 1862)

TOMÁŠ KLUBERT

KLUBERT, T.: The Campaign of General Thomas J. Jackson in Shenandoah Valley (March – June 1862). *Vojenská história*, 8, 2, 2004, pp 17 – 38, Bratislava.

In the published study the author elaborated one of the most famous campaigns of the American civil war conducted in spring 1862 in the valley of the Virginia river Shenandoah. A small confederation army of Major-General T. J. Jackson then with success resisted far more numerous troops of the Union and by posturing raids to Washington diverted attention of the enemy command from the attack to the capital of the South – Richmond. Elaborating the study the author drew from recent professional, scientific and popularising resources of US, British, Czech and other proveniences, including multimedial ones.

Military History. America. Civil War. 19th Century.

Prvé mesiace americkej občianskej vojny sa niesli v znamení víťazstiev odštiepených južných štátov (Konfederácie) a ťažkých porážok Severu (Únie). Prezident USA Abraham Lincoln bol z vývoja situácie veľmi sklamaný a obával sa, že Veľká Británia a Francúzsko, ktoré po zablokovaní južanských prístavov federálnym loďstvom trpeli nedostatkom bavlny, uznajú nezávislosť Konfederácie a poskytnú jej vojenskú pomoc. Od konca roka 1861 preto čoraz dôraznejšie pobádal svojich váhavých generálov do rozhodnejších akcií. 27. januára 1862 nariadil, „aby bol 22. február dňom všeobecného pohybu pozemných a námorných síl Spojených štátov proti vojskám rebelov...“¹

Najdôležitejšiu úlohu prikladal Lincoln 170-tisícovej Potomackej armáde, ktorá mala z priestoru Washingtonu postupovať na nepriateľské hlavné mesto Richmond v štáte Virgínia. Vrchný veliteľ federálnej armády generálmajor² George B. McClellan však nepodnikal žiadne prípravy na ofenzívu. Keď ho za to rozčúlený prezident kritizoval, dostal odpoveď, že priamy útok na Richmond je príliš riskantný. Nepriateľská metropola sa nachádzala len 160 km južne od Washingtonu, ale Potomacká armáda by cestou musela prekonať niekoľko riek. A McClellan, ktorý sa ako pozorovateľ zúčastnil krymskej vojny, si dobre pamätal, aké hrozné straty utrpeli spojenci aj Rusi počas násilných prechodov vodných tokov. Obranca severnej Virgínie generál Joseph E. Johnston bol navyše považovaný za majstra defenzívneho boja, pričom zásobovacie komunikácie federálnych vojsk by prechádzali hustými lesmi plnými južanských partizánov.³

McClellan predložil Lincolnovi alternatívny návrh. Namiesto postupu nebezpečným virgínskym vnútrozemím mala Potomacká armáda preniknúť do blízkosti Richmondu cez morskú zátoku Cheseapeake Bay. Najpriaznivejší priestor na vylodenie poskytovali dve lokality:

¹BISHOP, Ch. – DRURY, I. – GIBBONS, T.: 1400 dní. Válka Severu proti Jihu den po dni. Brno : Jota, 1998, s. 66. Dátum 22. februára si Lincoln nevybral náhodou: bol to deň narodenín prvého amerického prezidenta Georgea Washingtona.

²V armáde Únie aj Konfederácie existovali štyri generálske hodnosti. Najnižšou bol brigádny generál – brigádny generál, za ním nasledovali major generál – generálmajor, lieutenant general – generálporučík a general – generál.

³DUPUY, R. E. – DUPUY, T. N.: The Compact History of the Civil War. New York : Warner Books, 1993, s. 102-103.

mestečko Urbanna neďaleko ústia rieky Rappahannock a pevnosť Fort Monroe – dôležitá základňa Severu na špičke Virgínskeho polostrova medzi ústiami riek James a York. V oboch prípadoch by sa vojská Únie ocitli v hlbokom tyle Johnstonovej armády,⁴ ktorá táborila pri Mannassase 40 km juhozápadne od Washigtonu, a ich plynulé zásobovanie mohlo zabezpečiť silné federálne loďstvo.⁵

Po dlhom váhaní Lincoln schválil plán vylodenia pri Urbanne s podmienkou, že McClellan vyčlení z Potomackej armády dostatočné sily na obranu Washingtonu. Iba na obsadenie pevností vybudovaných okolo hlavného mesta Únie sa muselo uvoľniť takmer 10 000 vojakov. Južne od Washingtonu bol rozmiestnený 40-tisícový I. armádny zbor generálmajora Irwina McDowella, aby ho chránil proti priamym útokom Johnstonových vojsk. V. armádny zbor pod velením generálmajora Nathaniela P. Banksa v sile 23 000 mužov zasa dostal úlohu neutralizovať konfederáčne jednotky na dolnom (severnom) toku virgínskej rieky Shenandoah, ktoré mohli ohroziť Washington zo západu.⁶ Keď McClellan začal namietat, že po takomto oslabení nedokáže Richmond dobyť, odvolal ho Lincoln 11. marca 1862 z postu vrchného veliteľa a ponechal mu len velenie nad Potomackou armádou.⁷

Generál Johnston od začiatku roka 1862 s obavami sledoval rastúcu silu McClellanových vojsk, proti ktorým mohol postaviť iba 57 000 mužov. Z tohto dôvodu už vo februári požiadal prezidenta Konfederácie Jeffersona F. Davisa, aby mohol zo zraniteľného postavenia pri Mannassase ustúpiť hlbšie na juh. Po niekoľkotýždňových debatách bol jeho návrh prijatý a začiatkom marca sa konfederáčne jednotky presunuli na pravý breh Rappahannocku k mestu Fredericksburg na polceste medzi Washingtonom a Richmondom.⁸

Keď McClellan zistil, že rebeli ustúpili za Rappahannock, musel opustiť pôvodný plán a realizovať náhradnú alternatívu – vylodenie na Virgínskom polostrove. V dňoch 17. marca až 1. apríla 1862 prebehla najväčšia obojživelná operácia, akú dovtedy dejiny vojen zaznamenali. Vyše 400 lodí prepravilo z prístavu Alexandria v ústí rieky Potomac do Fort Monroe 100 000 federálnych vojakov, 15 000 koňov a mulíc, 60 batérií poľného delostrelectva a množstvo ďalšieho materiálu, vrátane ťažkých obliehacích diel, pozorovacích balónov a kilometrov telegrafných káblov.⁹ Tento veľkolepý logistický výkon bol súčasne ukážkou McClellanovej neschopnosti širšieho strategického uvažovania. Inak by poslal časť Potomackej armády priamo proti Johnstonovi, kým ešte táboril pri Mannassase, aby ho udržal na mieste a prinútil tak povstalcov rozdeliť ich beztak málopočetné sily.¹⁰

Unionistický útok na konfederáčnu metropolu mohol byť napriek tomu úspešný. Fort Monroe delí od Richmondu len 100 km a jedinou prekážkou, ktorá stála Potomackej armáde v ceste, bola slabá opevnená línia medzi mestom Yorktown a riekou James. Na jej obranu mali Južania k dispozícii len 17 000 mužov pod velením generálmajora Johna B. Magruderu. Johnston neveril, že dokážu vzdorovať obrovskej McClellanovej prevahe a navrhol skoncentrovať konfederáčne vojská pri Richmonde. Prezident Davis a jeho hlavný vojenský poradca generál Robert E. Lee s ním nesúhlasili a nariadili mu, aby s väčšinou svojej armády okamžite vyrážal na pomoc Magruderovi.¹¹ Presun Johnstonových jednotiek k Yorktownu však prebiehal až do polovice apríla, čo unionistom poskytlo dost času na úspešnú ofenzívu. Problém bol v tom,

⁴ Pretože toto zoskupenie sa oficiálne tiež nazývalo Potomacká armáda, označujem ho z dôvodu lepšej zrozumiteľnosti ako Johnstonovu armádu.

⁵ <http://www.peninsulacampaign.org/>.

⁶ BEVIN, A.: Jak vítězí velcí vojevůdci. Brno : Jota, 1996, s. 102; DUPUY – DUPUY, ref 3, s. 103, 114.

⁷ BISHOP – DRURY – GIBBONS, ref 1, s. 71. Post vrchného veliteľa armády Únie zostal voľný do 11. júla 1862, keď ho zaujal generálmajor Henry W. Halleck, ktorý bol 9. marca 1864 nahradený generálporučikom Ťlyssesom S. Grantom. Na Juhu vznikla funkcia vrchného veliteľa armády až 23. januára 1865 a obsadil ju generál Robert E. Lee.

⁸ <http://www.geocities.com/Athens/Delphi/4663/penin.html/>.

⁹ TANNER, R. G.: Stonewall in the Valley. Mechanicsburg : Stackpole Books, 1996, s. 100.

¹⁰ BEVIN, ref 6, s. 102; DUPUY – DUPUY, ref 3, s. 103.

¹¹ BISHOP – DRURY – GIBBONS, ref 1, s. 74.

že McClellan značne preceňoval silu južanskej obrany a odmietol zaútočiť na Richmond skôr, než mu Lincoln pošle McDowellov zbor.¹² Prezident nemal vážnejšie námietky a sľúbil, že akonáhle pomíne bezprostredné ohrozenie Washingtonu, budú sa môcť McDowellovi muži pripojiť k Potomackej armáde.¹³

Lenže McDowellov zbor sa do polostrovného ťaženia nikdy nezapojil, McClellan Richmond nedobyl a trvalo ešte tri roky, kým Sever za cenu obrovských obetí zvíťazil. Za to všetko mohol Juh vďačiť generálovi Thomasovi J. Jacksonovi, ktorý je považovaný za najlepšieho amerického vojvodu 19. storočia.

* * *

Generál Jackson bol vysoký, prísny a veľmi zbožný muž. Narodil sa 21. januára 1824 vo virgínskom meste Clarcksburg¹⁴ v chudobnej rodine škótsko-írskeho pôvodu. Ako 18-ročný bol prijatý na vojenskú akadémiu West Point, kde patril medzi najtalentovanejších poslucháčov. Po ukončení štúdia odišiel v hodnosti poručíka delostrelectva bojovať do americko-mexickej vojny (1846 – 1848) a v krátkej dobe ho za mimoriadne hrdinstvo povýšili na majora. Neskôr vykonával posádkovú službu v Pennsylvánii, New Yorku a na Floride. 29. februára 1852 armádu opustil, aby sa mohol naplno venovať povolaniu učiteľa delostreleckej taktiky a prírodných vied na Virgínskej vojenskej akadémii (Virginia Military Institute – VMI) v Lexingtone.¹⁵

Keď sa Virgínia v apríli 1861 odtrhla od Únie a vstúpila do Konfederácie, Jackson aktivoval, bol vymenovaný za plukovníka pechoty a poverený velením 1. virgínskej brigády, ktorá pozostávala z dobrovoľníkov¹⁶, prevažne neanglosaského pôvodu. Jackson ich podrobil tvrdej disciplíne. Od dôstojníkov vyžadoval doslovné plnenie rozkazov a nepripúšťal žiadne námietky. Mužstvu zakazoval kliať, rozprávať vulgárne vtipy a tvrdo trestal alkoholizmus. Pri výcviku kládol veľký dôraz na rýchle presuny. Jeho vojaci dokázali denne prekonať 30 až 40 km, za čo dostali pomenovanie pešie jazdectvo (Foot Cavalry).¹⁷

Už 17. júna 1861 bol Jackson povýšený na brigádneho generála. Vďaka chrabrosti jeho mužov v prvej bitke občianskej vojny pri rieke Bull Run, neďaleko Manassasu 21. júla 1861, sa otrasená južanská armáda dokázala znova vzchopiť a zahnať početne silnejšieho nepriateľa na útek. Jackson si vtedy za svoju statočnosť vyslúžil prezývku „Stonewall“ (kamenný múr) a 1. virgínska brigáda bola odvtedy známa ako Stonewallova.¹⁸

V bitke pri Bull Rune utrpeli porazení aj víťazi ťažké straty. Samotný Jackson prišiel o 16 % mužstva. Príčina bola každému jasná: zavedenie perkusných predoviek s drážkovanými hlavňami, ktoré mali štvornásobne vyšší dostrel, než nepresné kresadlové muškety. Ich smrtiaci účinok odsúdil v americkej občianskej vojne k neúspechu sedem z ôsmich útokov. Pri vtedajšej technickej úrovni zbraní totiž neexistoval žiadny spôsob ako zlomiť defenzívnu silu pechoty vyzbrojenej ďalekonosnými puškami. Väčšina generálov na oboch stranách sa zmierila s veľkými stratami a bez zaváhania vydávala rozkazy na krvavé čelné útoky proti nepriateľským

¹²Na Severe i Juhu sa armádne zbory oficiálne označovali rímskymi číslicami, divízie a brigády arabskými. V praxi však boli nazývané priezviskami svojich veliteľov.

¹³BEVIN, ref 6, s. 102.

¹⁴Od roku 1863 sa Clarcksburg nachádza v štáte Západná Virgínia.

¹⁵SELBY, J.: Stonewall Jackson as Military Commander. New York : Barnes & Noble Books, 1999, s. 31-42.

¹⁶Pretože v USA neexistovala povinná vojenská služba a profesionálna armáda mala v roku 1861 len 16 367 mužov, tvorili na začiatku občianskej vojny drvivú väčšinu príslušníkov ozbrojených síl Severu i Juhu dobrovoľníci a milicionári. Povinné odvody zaviedla Konfederácia 16. apríla 1862. Únia prijala rovnaké opatrenie 3. marca 1863.

¹⁷FAUST, P. L., ed.: Historical Times. Illustrated Encyclopedia of the Civil War. New York : Harper & Row Publishers, 1986, s. 265, 391, 724; SELBY, ref 15, s. 45-47.

¹⁸TANNER, ref 9, s. 30.

obranným postaveniam.¹⁹ Jackson si však už na začiatku vojny uvedomil, že Juh, ktorý mal oproti Severu oveľa menšiu populáciu,²⁰ nemôže plytvanie ľudskými životmi dlho vydržať. Zavrhol frontálne útoky a rozhodol sa postupovať cestou najmenšieho odporu, klamať protivníka a napadať ho na miestach, kde to najmenej očakáva. Kľúč k víťazstvu podľa neho nespočíval v zničení federálnych armád, ale v zlomení vôle nepriateľa pokračovať vo vojne. Krátko po bitke pri Bul Rune navrhol prezidentovi Davisovi, aby južanské vojská obišli dobre chránený Washington a spustošili priemyselné zóny okolo Baltimore, Filadelfie a ďalších miest do takej miery, že obyvateľstvo Únie dá pred pokračujúcou deštrukciou prednosť mieru aj za cenu uznania nezávislosti Konfederácie. Žiaľ, prezidentovi chýbala jeho predstavivosť. 7. októbra 1861 povýšil Jacksona na generálmajora, ale plán invázie na Sever zamietol.²¹ Jackson sa týmto neúspechom nedal odradiť. Ponechal si stratégiu nepriameho postupu v zálohe a rozhodol sa ju použiť hneď, ako dostane vhodnú príležitosť.²²

* * *

Dňa 5. novembra 1861 bol Jackson vymenovaný za veliteľa údolia Shenandoah, úrodného územia medzi pohoriami Allegheny (Alleghenies) a Modrý hrebeň (Blue Ridge), ktoré tvorilo samostatný vojenský dištrikt v rámci Severovirgínskeho departmentu.²³ Jeho strategický význam bol obrovský. Miestne farmy dodávali množstvo potravín pre konfederáčne ozbrojené sily a zo severnej časti údolia mohli povstalci ohrozovať Washington, Maryland aj Pennsylvániu.²⁴ V predvečer unionistickej ofenzívy sa však Jacksonove sily obmedzovali na tri brigády zložené z 11 rámcových peších plukov a štyroch batérií ľahkého delostrelectva, jeden jazdecký pluk s batériou horských diel a tisícku zle vyzbrojených milicionárov. Spolu 5 600 mužov (z toho 600 jazdcov) a 27 diel. Toto nevelké zoskupenie nieslo hrdý, ale neadekvátny názov Údolná armáda (Valley Army). Jej štáb bol umiestnený vo Winchestri 100 km západne od Washingtonu. V hornej časti údolia Shenandoah, nezávisle na Jacksonovom velení, operovala od začiatku roka 1862 miniatúrna Severozápadná armáda brigádneho generála Edwarda Johnsona, ktorá chránila priesmyky vedúce k mestečku Staunton a Virgínskej centrálnej železnici. Skladala sa len z dvoch peších brigád a troch delostreleckých batérií. Celkovo 3 000 mužov a 12 diel.²⁵

¹⁹BEVIN, ref 6, s. 100-101. Proti pechote vyzbrojenej predovkami s drážkovými hlavňami bolo bezmocné aj delostrelectvo. Zatiaľ čo smrtiaci účinok puškových projektilov siahal do vzdialenosti 1 000 m, delostrelecké kartáče mali dostrel iba 530 m. V americkej občianskej vojne sa síce objavili prvé d'alekonosné delá, ale nárazové granáty plnené pušným prachom nemali dostatočne ničivú silu. Zmena nastala až koncom nasledujúceho desaťročia po objavení účinnejších syntetických výbušnín.

²⁰Na začiatku občianskej vojny žilo v 23 štátoch Únie 22 miliónov ľudí, kým 11 štátov Konfederácie malo len 9 miliónov obyvateľov, z toho 3,5 milióna černochoch.

²¹BEVIN, A.: *Lost Victories: The Military Genius of Stonewall Jackson*. New York: Henry Holt and Company, 1992, s. 35-36. Je ironiou dejín, že Jacksonov plán napokon realizoval federálny generál William T. Sherman, ktorý hrozným spustošením štátov Georgia, Južná a Severná Karolína zlomil vôľu južanského ľudu pokračovať v boji za nezávislosť.

²²BEVIN, ref 6, s. 101, 108. Jackson neskôr zhrnul svoje zásady vedenia vojny do dvoch pravidiel. Prvé: „Vždy oklamať, zmiasť a prekvapiť protivníka. Porazeného nepriateľa prenasledujte pokiaľ je to len trocha možné a vaši ľudia vládzu. Ak je armáda na úteku prenasledovaná dostatočne úpome, prepadne panike a potom sa dá až z polovice zničiť.“ Druhé: „Nikdy nebojujte proti veľkej presile. Ak sa dá manévrovať, môžete vrhnúť svoje vojsko proti časti, a to proti najslabšej časti vášho nepriateľa, a rozdrviť ju. Táto taktika vždy vyhráva. Malá armáda tak môže zničiť veľkú po jednotlivých častiach a opakovanú víťazstvá ju spravia neporaziteľnou.“

²³FAUST, ref 17, s. 391. Departmentmi sa nazývali vojenské okruhy, na ktoré bolo počas občianskej vojny rozdelené územie Únie aj Konfederácie. Ich počet a veľkosť sa často menil. Veliteľom Severovirgínskeho departmentu (Department of Northern Virginia) a Jacksonovým priamym nadriadeným bol do 1. júna 1862 generál Johnston, potom generál Lee.

²⁴BEVIN, ref 6, s. 102-103.

²⁵TANNER, ref 9, s. 33, 101, 103. Slabosť konfederáčnych vojsk v údolí Shenandoah podčiarkuje skutočnosť, že tabuľková pešia brigáda mala mať štyri pluky po 1 000 mužoch a kompletná batéria bola vyzbrojená šiestimi delami.

Hoci Údolná armáda nebola veľká, disponovala niekoľkými dôležitými výhodami. Väčšina Jacksonových mužov pochádzala priamo z údolia Shenandoah a dobre sa orientovali v teréne. Vďaka kvalitnej 230 km dlhej ceste s makadamovým povrchom, známej pod názvom Valley Pike (dnešná U.S. Route 11), sa južanské jednotky mohli v každom počasí rýchlo presúvať od Potomacu až k Stauntonu.²⁶ Najdôležitejšie však bolo, že Údolnú armádu nezištne podporovali miestni obyvatelia. Veľmi dobre totiž vedeli, že vojaci Konfederácie bránia ich domovy a rodiny pred vtrielcami zo Severu, medzi ktorými je množstvo dobrodruhov a kriminálnikov.²⁷

V predvečer unionistickej ofenzívy dostal Jackson od generála Johnstona tri všeobecne formulované rozkazy: chrániť ľavé krídlo jeho armády, zastaviť postup federálnych vojsk hore údolím Shenandoah a znemožniť Banksovi, aby podporil McClellanove hlavné sily.²⁸ Jackson si okrem toho vytýčil ešte jednu úlohu: zabrániť McDowellovmu zboru, aby sa spojil s Potomackou armádou. Johnston nemohol proti takej presile Richmond ubrániť a pád mesta by znamenal koniec južanského boja za nezávislosť. Ved' Richmond nebol iba sídlom povstaleckej vlády, ale aj železničnou osou štátu Virgínia a najdôležitejším priemyselným centrom Konfederácie. Johnston si nevedel predstaviť, ako môže malá Údolná armáda ovplyvňovať McDowellove pohyby, ale Jackson, ktorý poznal Lincolnové obavy o bezpečnosť Washingtonu, mal na vec iný názor. Okrem toho chcel podať presvedčivý dôkaz, že našiel účinnú alternatívu samovražedných frontálnych útokov.²⁹

* * *

Začiatkom marca 1862 prekročil generál Banks s dvomi divíziami³⁰ a jednou jazdeckou brigádou Potomac pri mestečku Harper's Ferry, ktoré vojská Únie okupovali už od júna predošlého roku.³¹ Jackson vedel, že proti štvornásobnej presile nemôže bojovať konvenčnými metódami. Keď sa federálne jednotky 11. marca 1862 objavili pred Winchestrom, zhromaždil vo večerných hodinách svojich veliteľov a predložil im odvážny plán: využiť tmavú noc a napadnúť nepriateľský tábor 6 km severne od mesta. Jacksonovi bolo totiž známe, že Banks dostal hodnosť generálmajora len vďaka vysokému postaveniu v hierarchii Republikánskej strany a jeho zbor je zložený z mladých neskúsených vojakov. Z toho usúdil, že prekvapujúcim

²⁶Údolím Shenandoah prechádzali aj tri železničné trate: v severnej časti to bola Baltimorsko-ohijská železnica, v strednej Železnica Manassaského sedla a v južnej Virgínska centrálna železnica. Neboli však navzájom prepojené a v Jacksonovom ťažení zohrali len okrajovú úlohu.

²⁷O vysoké zastúpenie deklasovaných živlov v armáde Únie sa zaslúžila samotná Lincolnova vláda, ktorá na začiatku občianskej vojny poskytla každému dobrovoľníkovi príspevok vo výške 100 dolárov, čo bola čiastka rovnajúca sa mesačnému platu kapitána jazdeckta (mobilizovaní milicionári pritom nedostali nič a mali aj menší žold). Po zavedení všeobecnej brannej povinnosti sa bohatší odvedenci mohli z vojskovej služby vykúpiť sumou 300 dolárov, alebo si za seba najat' náhradníka (na Juhu boli takéto praktiky zakázané). Nebolo preto výnimkou, že množstvo darebákov a povaľáčov sa nechalo zverbovať až osemkrát! Hordy ďalších vagabundov pozvázali z Európy do severných štátov rôzni podnikavci, ktorí sa s nimi potom delili o zisk.

²⁸TANNER, ref 9, s. 101.

²⁹BEVIN, ref 6, s. 103.

³⁰Americké vojenské názvoslovie 19. storočia nerobilo striktný rozdiel medzi pešou a jazdeckou divíziou. Na začiatku občianskej vojny totiž existoval iba jeden typ divízie, ktorá mala byť zložená z troch peších brigád po 4 000 mužoch. V skutočnosti počet brigád v jednotlivých divíziách kolisal od dvoch do siedmich a ich personálne obsadenie bolo väčšinou hlboko pod tabuľkovým stavom. Do každej divízie bývalo začlenených niekoľko delostreleckých batérií (spravidla 3 až 6) a nezriedka i jeden pluk alebo celá brigáda jazdeckta. Potreba koncentrácie poľného delostrelectva si však vynútila, že postupne vznikli zborové delostrelecké pluky a brigády. Neosvedčili sa ani malé jednotky kavalérie, ktoré nemohli obkľučovať silnejšie nepriateľské formácie. Preto sa od roku 1863 jazdecké brigády zlučovali do divízií a zakrátko vznikli aj jazdecké zbory.

³¹Federálne vojská obsadili v júni 1861 najsevernejšiu časť údolia Shenandoah, aby si zaistili kontrolu nad Baltimorsko-ohijskou železnicou.

nočným útokom vnesie medzi unionistov paniku a obráti ich na útek. Väčšina veliacich dôstojníkov Údolnej armády však považovala tento návrh za príliš hazardný a odmietla ho podporiť. „Toto bola posledná bojová porada, ktorú som zvolal,“ vyhlásil vtedy sklamaný Jackson a nariadil vyprázdniť Winchester.³²

Údolná armáda ustúpila po Valley Pike 70 km na juhozápad do osady Mount Jackson v širokom údolí Severného ramena (North Fork) rieky Shenandoah. Jackson očakával, že ho unionisti budú prenasledovať, no nestalo sa tak. Banks bol veľmi ambiciózny muž, ktorý sa napriek tomu, že nemal takmer žiadne vojenské skúsenosti, túžil presláviť ako veľký vojvodca. Víťazstvo nad malou Údolnou armádou mu ale veľa slávy nesľubovalo. Za najlepšie miesto, kde sa mohol ovenčiť víťaznými vavrínmi, považoval Virgínsky polostrov. Ponechal preto vo Winchesteri 10-tisícovú divíziu brigádneho generála Jamesa Shieldsa a s väčšinou svojho mužstva odtiahol do Alexandrie, aby sa mohol pripojiť k McClellanovým hlavným silám.³³

Južanskí zvedovia zaregistrovali pohyby unionistov a informovali veliteľa Jacksonovho jazdecktva plukovníka Turnera Ashbyho, že údolie sa chystá opustiť aj Shieldsova divízia. Jackson na tieto správy okamžite zareagoval a v sobotu 22. marca 1862 vyrazil na Winchester. Postupoval tak rýchlo, že stovky vyčerpaných vojakov zostali ďaleko pozadu. Keď na druhý deň popoludní narazil pri osade Kernstown 4 km južne od Winchestera na federálne jednotky, mal k dispozícii sotva 3 600 mužov. Ashby ale Jacksona ubezpečoval, že pred ním stojí len unionistický zadný voj. Shieldsove hlavné sily boli pritom skryté za pahorkom Pritchard's Hill severne od Kernstownu.³⁴

Jackson rýchlo vypracoval bojový plán. Prikázal Ashbymu, nech sa s jazdou a delostrelectvom demonštratívne rozostaví popri Valley Pike, zatiaľ čo on sám na čele pechoty vyrazil na zalesnený hrebeň Sandy Ridge 5 km západne od cesty. Jacksonovým zámerom bolo obchvátť nepriateľské pravé krídlo, ale unionisti mali z Pritchard's Hillu dokonalý prehľad o pohyboch konfedačných jednotiek. Plukovník Nathan Kimball, ktorý prevzal velenie po ľahko zranenom Shieldsovi, poslal na Sandy Ridge 6 000 mužov, aby postupujúcim rebelom prehradili cestu.³⁵

Keď Jackson zistil, že čelí značnej presile (vždy sa zdržiaval tam, kde zúril najurputnejší boj), povolal na Sandy Ridge tri záložné pluky. Brigádny generál Richard B. Garnett, ktorý velil Stonewallovej brigáde, však dostal strach, že sa povstalecká palebná línia prelomí a svojvoľne nariadil ústup. Jacksonove jednotky tým boli uvrhnuté do zmätku. Unionisti ich zatlačili o 6 km južnejšie a podvečer sa postavenie Údolnej armády stalo neudržateľné.³⁶ Kimball potom prenasledoval ustupujúcich rebelov až k osade Woodstock 52 km juhozápadne od Winchestera, kde 25. marca 1862 ďalšie stíhanie pre únavu mužstva zastavil.³⁷

Výsledok bitky pri Kernstowne bol pre Jacksona trpkým neúspechom a Garnetta prikázal za porušenie subordinácie odeskortovať do Richmondu pred vojenský súd.³⁸ Údolná armáda prišla o 80 padlých, 375 ranených, 263 zajatých a dve delá. Unionisti zaplatili za svoje víťazstvo 118 mŕtvymi, 450 ranenými a 22 nezvestnými.³⁹

Obete Jacksonových mužov však neboli márne. Shields totiž neveril, že by sa Južania odvážili zaútočiť bez väčších záloh. Podľa jeho názoru operovalo v údolí Shenandoah až 20 000 rebelov. Lincoln nadobudol zo Shieldsových poplašných správ dojem, že Jackson môže ohro-

³²TANNER, ref 9, s. 107-109.

³³BEVIN, ref 6, s. 103.

³⁴SELBY, ref 15, s. 59-60.

³⁵BEVIN, ref 21, s. 45.

³⁶Tamže, s. 45.

³⁷BISHOP – DRURY – GIBBONS, ref 1, s. 74.

³⁸Garnett nebol nikdy odsúdený, pretože hlavní svedkovia obžaloby v krátkej dobe padli. V lete 1862 sa znova vrátil do služby, ale povest' zbabelca mu zostala. Aby očistil svoje meno, vrhol sa 3. júla 1863 v bitke pri Gettysburgu do najprudšieho boja, v ktorom zahynul.

³⁹<http://stonewall.hut.ru/campaign/kernstown.html>.

zit' hlavné mesto Únie a 24. marca 1862 nariadil Banksovi, aby sa okamžite vrátil do Winchestra. Veliteľovi Horského departmentu⁴⁰ generálmajorovi Johnovi C. Frémontovi zasa prikázal zaútočiť na údolie Shenandoah zo západu a 1. apríla 1862 mu poslal na pomoc 10-tisícovú divíziu brigádneho generála Louisa Blenkera, ktorú vyčlenil z McDowellovho zboru. Čo však bolo najdôležitejšie, prezident 3. apríla 1862 oznámil McClellanovi, že McDowellove hlavné sily zatiaľ zostanú v blízkosti Washingtonu. Veliteľa Potomackej armády táto správa načisto zdrvila. Hoci mal k dispozícii 112 000 mužov,⁴¹ odmietol zaútočiť na riedko obsadenú Magruderovu obrannú líniu a namiesto toho sa pustil do zdĺhavého obliehania Yorktownu.⁴² Jackson tak odvážnym útokom pri Kernstowne znehybnil McDowellov zbor a upútal na seba pozornosť bezmála 50 000 federálnych vojakov.

* * *

Koncom marca 1862 sa Údlná armáda skoncentrovala pri dedine New Market 85 km juhozápadne od Winchestra. Nasledujúce dni venoval Jackson intenzívnemu výcviku mužstva a všetky tri brigády zlúčil do divízie pod svojim osobným velením. Banksov zbor medzitým opatrne postupoval hore údolím. Keď sa 17. apríla 1862 objavil pred New Marketom, ustúpil Jackson do mestečka Harrisonburg a o dva dni neskôr sa stiahol za Južné rameno (South Fork) rieky Shenandoah do Conrad's Store (dnes Elkton). Tam začlenil milicionárov do pravidelných jednotiek Údolnej armády a verbovaním zvýšil jej početný stav na 6 000 mužov.⁴³

Banks chcel po obsadení Harrisonburgu tiahnuť až do Stauntonu a prerušiť Virgínsku centrálnu železnicu, ale rebeli jeho zámer skomplikovali zničením mostov cez Severnú riekku (North River). Navyše, Jackson sa po ústupe do Conrad's Store nachádzal vo veľmi výhodnej pozícii. Osada ležala na južnom okraji pohoria Massanutten, ktoré sa tiahne v dĺžke 73 km medzi Severným a Južným ramenom Shenandoah. Naprieč jeho hrebeňom pritom viedla jediná cesta. Vychádzala z New Marketu a ústila pri dedine Luray pod úpäťm Modrého hrebeňa. Jackson bol teda chránený za prudkým riečnym tokom a v prípade bezprostredného ohrozenia mohol uniknúť sedlom Rýchleho potoka (Swift Run Gap) do východnej Virgínie. Pokiaľ by však Banks začal postupovať na Staunton, vystavil by ohrozeniu svoje ľavé krídlo a jediná zásobovacia komunikácia.⁴⁴

Keď Banks pochopil, že ho Jackson postavil pred neriešiteľný problém, rozložil svoj tábor pri New Markete a prenechal iniciatívu vyše 15-tisícovému Frémontovmu vojsku,⁴⁵ ktoré sa k Stauntonu blížilo z Alleghenskej náhornej plošiny a slabá Severozápadná armáda ho nemohla zadržať.⁴⁶

Zatiaľ čo v údolí Shenandoah zavládol relatívny kl'ud, situácia rebelov vo východnej Virgíni sa značne skomplikovala. Prezident Lincoln bol po Jacksonovom ústupe do Conrad's Store presvedčený, že ohrozenie Washingtonu pominulo a 21. apríla 1862 nariadil McDowellovmu zboru pochodovať cez Fredericksburg na Richmond. Generál Lee vtedy navrhol, aby Údlná armáda prekročila Modrý Hrebeň, spojila sa s 8-tisícovou divíziou generálmajora Richarda S. Ewella a spoločne napadli McDowella. Avšak Jackson mal oveľa lepší plán ako bez jediného výstrelu zastaviť McDowellov zbor a súčasne zabrániť Frémontovmu útoku na Staunton. V dô-

⁴⁰Horský departement (Mountain Department) zahŕňal územie dnešného štátu Západná Virgínia, juhozápadnú Virgíniu a východnú Kentucky.

⁴¹Do Potomackej armády bola na Virgínskom polostrove začlenená posádka pevnosti Fort Monroe v sile 12 000 mužov.

⁴²BEVIN, ref 21, s. 46-47.

⁴³TANNER, ref 9, s. 156-168.

⁴⁴BEVIN, ref 21, s. 51.

⁴⁵Frémontovo vojsko sa skladalo z Blenkerovej divízie a dvoch peších brigád (Milroyovej a Schenckovej).

⁴⁶BEVIN, ref 21, s. 18, s. 51.

vernom liste vysvetlil Leeovi svoje zámery a dosiahol, že 29. mája 1862 bola pod jeho velenie podriadená Ewellova divízia i Severozápadná armáda. To mu umožnilo uskutočniť jeden z najgeniálnejších manévrov vo vojenskej histórii.⁴⁷

Na svitaní 30. apríla 1862 dostal Ewell od Jacksonovho kuriéra rozkaz pochodovať do Conrad's Store. Keď však večer dorazil do osady, zistil, že ju Údolná armáda opustila. Jackson mu len zanechal pokyn, aby zostal na mieste a zaútočil na Banksa, pokiaľ by sa pohol na Staunton. Ewell bol takýmto konaním iritovaný a vyhlásil pochybnosti o Jacksonovom zdravom rozume. Jeho príkaz ale splnil, pretože netúžil zdieľať Garnettov osud. Údolná armáda medzitým dorazila do dediny Port Republic, 20 km juhozápadne od Conrad's Store, a 1. mája 1862 zamierila cez Brownovo sedlo (Brown's Gap) do východnej Virginie.⁴⁸

Týmto ťahom Jackson unionistov úplne zmiatol. Opustením údolia Shenandoah ich presvedčil, že chce napadnúť McDowellov zbor, alebo sa pripojiť k Johnstonovej armáde. Lincoln z toho dôvodu nariadil McDowellovi zastaviť pochod na Richmond, až dovtedy, kým sa Jacksonove zámery nevyjasnia. Ďalšou obeťou úskoku veliteľa Údolnej armády bol Banks. Aj on si myslel, že Jackson mieri do východnej Virginie a požiadal prezidenta, aby sa mohol spojiť s McDowellom, prípadne s McClellanom. Lincoln však jeho návrh zamietol. Prikázal Banksovi zotrvať pri New Markete a 1. mája 1862 mu odobral Shieldsovu divíziu, ktorú poslal na pomoc McDowellovi. Počet federálnych vojakov v údolí Shenandoah sa tým zredukoval na polovicu. Jacksonov manéver oklamal aj veliteľa Frémontovho predvoja brigádneho generála Roberta H. Milroya, ktorý táboril pri dedine McDowell 43 km severozápadne od Stauntonu. Postupom na východ sa totiž vyhol priamej pomoci Johnsonovej armáde, a tak mu nedal dôvod privolať posily.⁴⁹

* * *

V sobotu 3. mája 1862 sa Jackson objavil v Mechum's River Station na Virgínskej centrálnej železnici. Tam naložil svoju armádu do pristavených vlakov, ale namiesto ďalšieho pohybu na východ zamieril späť do údolia Shenandoah. Na druhý deň sa pri Stauntone spojil s jednotkami generála Johnsona a 200 kadetmi z VMI. Vďaka tomu mal teraz vyše 9 000 mužov a 37 diel, nachádzal sa uprostred medzi Frémontovým a Banksovým vojskom a mohol každé z nich poraziť zvlášť. Najskôr sa rozhodol napadnúť Milroyovu brigádu.⁵⁰

Pre Jacksona bolo nesmierne výhodné, že Frémont musel svoje vojsko kvôli zlým cestám a ťažkostiam so zásobovaním rozdeliť na štyri samostatné oddiely. Začiatkom mája 1862 boli rozťahané od McDowellu až k mestečku Romney v údolí Južnej vetvy (South Branch) Potomacu. Milroy navyše do poslednej chvíle netušil, aké mu hrozí nebezpečenstvo. O to väčšie bolo zdesenie jeho hliadok, keď večer 7. mája 1862 spozorovali prichádzať silné povstalecké jednotky.⁵¹ Milroy okamžite požiadal o pomoc najbližší Frémontov oddiel pod velením brigádneho generála Roberta C. Schencka, no napriek tomu mal vo štvrtok 8. mája 1862 k dispozícii len dve pešie brigády v sile 6 000 mužov a 16 diel.⁵²

Unionisti zaujali silné obranné postavenie za riekou Bull Pasture južne od McDowella, zatiaľ čo sa rebeli sústredili 1,5 km východnejšie na 850 m vysokom kopci Sitlington's Hill. Jackson ho však odmietol použiť ako východisko na útok, pretože bol príliš strmý a nedali sa naň vytiahnuť delá. Prikázal Johnsonovi zostať na kopci a viazať na seba nepriateľské jednotky.

⁴⁷TANNER, ref 9, s. 161, 170-171.

⁴⁸BEVIN, ref 21, s. 52.

⁴⁹BEVIN, ref 6, s. 103-107.

⁵⁰TANNER, ref 9, s. 174-182.

⁵¹BEVIN, ref 21, s. 55-56.

⁵²<http://www.highlandhistoricalsociety.org/Battle.htm/>.

S vlastnými mužmi vyrazili na sever so zámerom obísť unionistov a prehradiť im ústupové komunikácie.⁵³

Keď generál Milroy popoludní zistil, že povstalci začínajú prenikať do jeho tylu, prikázal Schenckovej brigáde zaútočiť na Sitlington's Hill. Chcel tak získať čas, aby mohol odvieť do bezpečia svoju brigádu a trénu. Schenck napadol Južanov z dvoch strán a spôsobil im značné straty. Padlo 45 rebelov a 423 ďalších, vrátane brigádneho generála Johnsona, bolo ranených. Naproti tomu mali unionisti len 26 mŕtvych, 227 ranených a troch nezvestných. Severozápadná armáda si však svoje postavenie udržala a podvečer sa Schenckova brigáda s Ashbyho jazdou v päťach dala na ústup.⁵⁴ Povstalci ovládli bojisko a Jackson mohol 9. mája 1862 poslať do Richmondu krátky, ale povzbudivý telegram: „Boh včera pri McDowellovi požehnal našim zbraňami víťazstvo.“⁵⁵

Rebeli potom prenasledovali federálne jednotky k Franklinu 55 km severne od McDowellu a zmocnili sa ich trénu. Jackson mal v úmysle zatlačiť Frémontovo vojsko až do Romney, odkiaľ chcel cez Allegheny vrhnúť do Banksovho tylu. Pred Franklinom však zistil, že mesto je dobre opevnené a má silnú posádku. Táto skutočnosť ho 12. mája 1862 prinútila vydať rozkaz na späťochodný pochod.⁵⁶ Aby Frémontovi maximálne skomplikoval prístup do Stauntonu a Harrisonburgu, dal cestou nazad spáliť všetky mosty a zatarasil priesmyky balvanmi a zoťatými stromami.⁵⁷

* * *

Keďže zranenia brigádneho generála Johnsona si vyžadovali dlhodobé liečenie, rozhodol sa Jackson začleniť jeho mužov do svojej armády. Zároveň premýšľal o tom, ako zúčtuje s Banksovým zborom, ktorý sa po správe o porážke Milroyových jednotiek začal sťahovať k Winchesteru. Jackson nechcel Banksovi dopriať čas na vybudovanie pevnej obrannej línie a 14. mája 1862 nariadil Ewellovi prenasledovať ustupujúcich unionistov. Ewell medzitým prestal pochybovať o Jacksonovom zdravom rozume a chcel mu vyhovieť. Deň predtým ale dostal rozkaz, aby sa spojil s jednotkami brigádneho generála Josepha R. Andersona vo Fredericksburgu. Jackson preto okamžite telegrafoval do Richmondu, že chce spoločne s Ewellom napadnúť Banksa. Generál Johnston však považoval taký krok za príliš nebezpečný a prikázal mu nechať Banksov zbor na pokoji. Lenže práve to Jackson nemal v úmysle. V jeho hlave sa totiž zrodil ďalší rafinovaný plán, ktorým zamýšľal odpútať Lincolnovu pozornosť od polostrovného ťaženia. 16. mája 1862 znovu napísal Leeovi, vysvetlil mu svoje zámery a požiadal ho, nech intervenuje u Davisa za zrušenie Johnstonových rozkazov. Prezident Jacksonovi vyhovel, hoci situácia konfedačných vojsk vo východnej Virginii začínala byť kritická.⁵⁸

V ten istý deň, keď Jackson dorazil do Mechum's River Station, musel generál Johnston evakuovať Yorktown a začal svoju armádu sťahovať k Richmondu. Na Severe vyvolala správa o ústupe rebelov obrovské nadšenie. Väčšina obyvateľov Únie bola presvedčená, že hlavné mesto Konfederácie čoskoro padne. 5. mája 1862 pricestoval do Fort Monroe na luxusnej jachte *Miami* v sprievode ministra vojny Edwina M. Stantona a ministra financií Salmona P. Chasea samotný prezident Lincoln, aby dozeral na ďalší priebeh ťaženia. V prítomnosti najvyššieho veliteľa nemohol McClellan rozhodujúcu ofenzívu odkladať a nariadil hlavným silám Potomackej armády pochodovať proti prúdu rieky James priamo na Richmond. Poslednú bariéru,

⁵³BEVIN, ref 21, s. 56.

⁵⁴FAUST, ref 17, s. 460.

⁵⁵TANNER, ref 9, s. 194.

⁵⁶Tamže, s. 201-205, 307.

⁵⁷SELBY, ref 15, s. 71.

⁵⁸BEVIN, ref 21, s. 62.

ktorá stála unionistom v ceste, predstavovali silné obranné postavenia na výšine Drewry's Bluff 11 km južne od povstaleckej metropoly. McClellan sa rozhodol, že na ich elimináciu použije ťažké delá federálnej vojnovéj flotily. Vo štvrtok 15. mája 1862 zaútočili na konfedačné pozície pancierové lode *Monitor* a *Galena*, čiastočne obrnená parná šalupa *Naugatuck* a delové člny *Port Royal* a *Aroostock*.⁵⁹ Nápor unionistov však po štyroch hodinách stroskotal na zničujúcej palbe obrancov. McClellan bol týmto neúspechom veľmi sklamaný, ale zastavenie ofenzívy dodalo váhu jeho neustále opakovanému argumentu, že bez výrazných posíl Richmond nedobyje.⁶⁰

Lincoln tentoraz veliteľovi Potomackej armády neodporoval a 17. mája 1862 nariadil McDowellmu zboru obnoviť pochod na juh. O päť dní neskôr osobne navštívil McDowella, dal mu posledné inštrukcie pred útokom na Fredericksburg a vykonal prehliadku jeho vojska, ktoré malo po vtenení Shieldsovej divízie 40 000 mužov a vyše 100 diel.⁶¹

Dňa 24. mája 1862 obsadila Potomacká armáda mestečko Mechanicsville, 8 km severne od Richmondu, a McDowell vytlačil rebelov z Fredericksburgu. Konfedačnú metropolu zachvátila panika. Prezident Davis poslal svoju rodinu do Severnej Karolíny, na ministerstvách sa hromadne páliili dokumenty a zo železničnej stanice bol do bezpečia vypravený zvláštny vlak so štátnymi zlatými rezervami.⁶² O osude južanského hlavného mesta sa však nemalo rozhodnúť na brehoch Jamesu, ale v údolí Shenandoah.

* * *

Od 17. mája 1862 velil Jackson tretej najväčšej armáde Konfederácie.⁶³ Celkovo disponoval 28 pešími a tromi jazdeckými plukmi, samostatným práporom elitných zuávov⁶⁴ prezývaných „Wheatove Tigre“ a 11 delostreleckými batériami. Spolu to predstavovalo 16 500 mužov (z toho 1 500 jazdcov) a 48 diel.⁶⁵ Po návrate do údolia Shenandoah ponechal západne od Stauntonu tri jazdecké roty, aby sledovali Frémontove pohyby, a 19. mája 1862 prekročil Severnú riekou po moste z vozov, ktorý v rekordnom čase vybuodovala černošská ženijná čata⁶⁶ pri osade Bridgewater.⁶⁷

Banks očakával Jacksona v dedine Strasburg, 22 km juhovýchodne od Winchestra, kde sa zakopal po oboch stranách Valley Pike so 7 000 mužmi a 18 delami.⁶⁸ Bol si istý, že odrazí každý priamy útok, ktorý, ako veril, musia rebeli podniknúť. A Jackson ho v tejto domnienke zámerne utvrdzoval. Po príchode do New Marketu 20. mája 1862 nariadil Ewellovi, aby mu z Conrad's Store poslal Taylorovu brigádu, čím Banksa definitívne presvedčil, že tam sústreďuje celú Údolnú armádu. Jackson však Ewellovi súčasne prikázal, nech sa so svojimi hlavnými silami nenápadne presunie do Luray.⁶⁹

⁵⁹BISHOP – DRURY – GIBBONS, ref 1, s. 79-80.

⁶⁰OPATRŇY, J.: Válka Severu proti Jihu. Praha: Libri, 1998, s. 163-164.

⁶¹TANNER, ref 9, s. 254.

⁶²Tamže, s. 254.

⁶³Väčšia bola len Johnstonova Potomacká armáda a Mississippská armáda, ktorá pod velením generála Pierra A. T. Beauregarda operovala v štáte Tennessee. Skutočnosť, že priemerný federálny armádny zbor bol silnejší ako tretia najpočetnejšia armáda Konfederácie, je najlepším dôkazom, akkej združujúcej presile musel Juh počas občianskej vojny vzdorovať.

⁶⁴Zuávami sa pôvodne nazývali príslušníci francúzskej koloniálnej pechoty, ktorá vznikla v Alžírsku roku 1831 a zkrátka si získala veľkú popularitu vďaka svojej odvahe a exotickým farebným uniformám. Podľa jej vzoru sformovala zuávске jednotky aj unionistická a konfedačná armáda.

⁶⁵Medzi Jacksonovými vojakmi už neboli kadeti z VMI, ktorí sa 15. mája 1862 vrátili späť do školských lavíc.

⁶⁶V južanskej armáde slúžilo 68 000 černochoch a slúžili dobre, o čom sa však príliš nehovorí, pretože to nezapadá do oficiálneho obrazu „rasistickej“ Konfederácie.

⁶⁷TANNER, ref 9, s. 210-246, 318.

⁶⁸Zvyšok svojho mužstva nasadil Banks na ochranu tylových základní a komunikácií.

⁶⁹TANNER, ref 9, s. 248-251.

Dňa 21. mája 1862 podnikla Ashbyho jazda 24-hodinový výpad k Strasburgu s úlohou zabrániť prieniku nepriateľských zvedov a vytvárať dojem, že za ňou tiahne konfедераčný hlavný voj. Jackson sa v skutočnosti presunul po horskej ceste cez Massanutten do Luray, kde sa spojil s Ewellom. Týmto jediným ťahom skonzentroval svoju armádu proti Banksovmu ľavému krídlu.⁷⁰

Ráno 22. mája 1862 sa Jacksonovi muži vydali na pochod do dediny Front Royal, kde sútokom Severného a Južného ramena vzniká rieka Shenandoah. Cez obe ramená prechádzali cestné mosty,⁷¹ ktoré museli povstalci obsadiť nepoškodené, pretože inak by celý manéver stratil zmysel. Otázkou však zostávalo, aká silná je miestna federálna posádka. Našťastie, krátko pred útokom dostal Jackson od slávnej južanskej špiónky Belle Boydovej⁷² správu, že v dedine je len 1 000 vojakov a dve delá.⁷³

Na svitaní v piatok 23. mája 1863 udrela Údolná armáda na Front Royal. Beznádejne prečíslený unionistický 1. marylandský peší pluk⁷⁴ bol doslova vyhladený z povrchu zemského. Rebeli sa nezmocnili len oboch mostov, ale aj nepriateľských diel, veľkých vojenských skladov a dvoch nákladných vlakov. Jackson zároveň znefunkčnil obrannú líniu pri Strasburgu, prerušil Banksovo priame spojenie s Washingtonom a znemožnil mu ústup na východ. Čo však bolo rozhodujúce, ocitol sa v rovnakej vzdialenosti od Winchestra ako samotný Banks.⁷⁵

* * *

Nečakaný pád Front Royalu zapôsobil na Lincoln ako úder hromu. Posledné McClellanove a McDowellove úspechy boli zanedbateľné pri predstave, že Jacksonova armáda tiahne na Washington. 24. mája 1862 dal prezident rozkaz Frémontovi, aby sa bez meškania presunul z Franklína do Harrisonburgu a napadol Jacksonovo tylo. McDowellovi zasa nariadil vyslať proti Údolnej armáde 20 000 mužov. Už na druhý deň sa z Fredericksburgu vydala na pochod do Front Royalu Shieldsova divízia a 26. mája 1862 ju nasledovala ďalšia, ktorej velil generálmajor Edward O. C. Ord.⁷⁶ Počet federálnych vojakov postupujúcich na Richmond zo severu tým klesol na polovicu. Ale to bol iba začiatok pohrôm, ktoré mal Jackson unionistom spôsobiť.

Ešte viac než Lincoln bol správou o dobytí Front Royalu zaskočený generál Banks. Prekvapujúci Jacksonov manéver ho tak vyviedol z miery, že s ústupom do Winchestra váhal až do nasledujúceho rána. Popoludní 24. mája 1862 zaútočili rebeli na jeho zadný voj a úplne ho rozbili. Jackson dúfal, že sa mu podarí obklúčiť Banksove hlavné sily, ale na to potreboval jazdu, ktorá vtedy fatálne zlyhala. Kavaleristi totiž nedokázali odolať pokušeniu vyrabovať ukořistené zásobovacie vozy a ťažné kone si odviekli na svoje farmy, čo im zabralo deň i dva cesty. Väčšina federálnych jednotiek vďaka tomu dokázala uniknúť a zaujať obranné pozície na južnej periférii Winchestra.⁷⁷

⁷⁰BEVIN, ref 21, s. 63.

⁷¹Cez Južné rameno pôvodne viedol aj železničný most, ale ten dal Jackson zničiť ešte počas ústupu z Winchestra v marci 1862.

⁷²Belle Boydová mala vtedy len 18 rokov. Na dráhu tajnej agentky sa dala potom, keď v júni 1861 zastrelila federálneho vojaka, ktorý chcel z domu jej rodičov v Martinsburgu strhnúť južanskú zástavu. Po skončení občianskej vojny sa preslávila ako úspešná herečka.

⁷³TANNER, ref 9, s. 260.

⁷⁴Zhodou okolností sa pri Front Royali stretol federálny 1. marylandský peší pluk s rovnako označenou konfедераčnou jednotkou. Štát Maryland zostal počas občianskej vojny súčasťou Únie, ale značná časť jeho obyvateľstva sympatizovala s Konfederáciou, takže marylandskí vojaci bojovali na oboch stranách.

⁷⁵TANNER, ref 9, s. 260-262.

⁷⁶Tamže, s. 302.

⁷⁷BEVIN, ref 6, s. 109.

Banksova situácia bola napriek tomu beznádejná. Proti Údolnej armáde mohol postaviť len 6 500 mužov a v roztržitosti zabudol obsadiť strategický hrebeň nad riečkou Abrams Creek na juhozápadnom okraji Winchestra. Na svitaní 25. mája 1862 podnikla časť Jacksonovej armády demonštratívny čelný výpad proti federálnym postaveniam a upútala na seba pozornosť nepriateľa. Dve južanské brigády skryté za hrebeňom nad Abrams Creekom sa zatiaľ presunuli okolo Banksovo boku a napadli jeho pravé krídlo a tyl. Keď Jackson spozoroval, že sa unionistická palebná línia začína rozpadávať, vydal rozkaz na všeobecný útok.⁷⁸ Zúrivý boj potom pokračoval v uliciach Winchestra, kde sa do vyhánania nenávidených okupantov aktívne zapojilo civilné obyvateľstvo. Dokonca i ženy, ktoré na federálnych vojakov liali z okien a balkónov vriacu vodu.⁷⁹

Pred úplným zničením zachránila Banksov zbor iba zlá disciplína konfедераčnej jazdy, ktorá sa namiesto prenasledovania nepriateľa, ustupujúceho na Harper's Ferry, pobrala drancovať veľké unionistické sklady pri Martinsburgu. Počas trojdňových bojov od 23. do 25. mája 1862 však Banks prišiel o vyše 3 000 mužov, kým na Jacksonovej strane bolo sotva 400 mŕtvych a ranených. Južanom zároveň padla do rúk obrovská korisť: celé stáda koňov, kráv a oviec, stovky vozov, tisíce kusov ručných zbraní, tony munície, zdravotníckeho materiálu a potravín, medzi ktorými nechýbali také delikatesy, ako pomaranče, citróny, figy, datle, čalamáda, ustrice, sardinky, káva, cukor, syry, šunka i hektolitry najrôznejších likérov a brandy.⁸⁰ Americká armáda bola už vtedy najlepšie zásobená na svete.

Na Severe spôsobila správa o Banksovej porážke obrovskú paniku. Noviny prinášali palcovými titulkami správy, že situácia Únie je najhoršia od bitky pri Bull Rune.⁸¹ Minister Stanton telegrafoval guvernérom trinástich štátov, aby na pomoc ohrozenej federálnej metropole urýchlene poslali všetky dostupné jednotky milície. Nemenej prestrašený Lincoln definitívne zastavil McDowellov pochod na juh a McClellanovi dal ostré ultimátum: buď okamžite zaútočí na Richmond, alebo ukončí ťaženie a vráti sa brániť Washington.⁸²

Jacksonova stratégia presvedčivo ukázala, ako môže nepriama akcia vedená proti zraniteľnému miestu nepriateľa, v tomto prípade hlavnému mestu Únie, úplne paralyzovať jeho pohyby. Predstieraním výpadov na Washington dosiahol, že McClellan nedostal posily, bez ktorých odmietal podniknúť rozhodujúcu ofenzívu, a južanskému vrchnému veleniu poskytol čas na posilnenie obrany Richmondu.⁸³

* * *

Keď vo Washingtone opadol prvotný šok z winchesterskej katastrofy, začal Lincoln so Stantonom podnikáť horúčkovité opatrenia na obklúčenie a zničenie Údolnej armády. Zo severu mal ňu zaútočiť reorganizovaný Banksov zbor, z východu dve McDowellove divízie a z juhu Frémontovo vojsko. Spolu 50 000 mužov.⁸⁴

Jackson sa zatiaľ so súhlasom generála Johnstona rozhodol podniknúť nájazd do štátu Maryland. Po 24-hodinovom odpočinku sa jeho muži 27. mája 1862 vydali z Winchestra na pochod k Potomacu.⁸⁵ Avšak o dva dni neskôr, práve v dobe, keď konfедераčný predvoj dorazil pred Harper's Ferry, dostal Jackson rozkaz, aby okamžite ustúpil k Richmondu. Johnston totiž zmenil názor. Začal pripravovať veľkú protiofenzívu a na jej realizáciu nevyhnutne potreboval Údolnú armádu.⁸⁶

⁷⁸Tamže, s. 110.

⁷⁹TANNER, ref 9, s. 287.

⁸⁰Tamže, s. 312, 320-321.

⁸¹OPATRŇ, ref 60, s. 164.

⁸²BEVIN, ref 6, s. 110.

⁸³Tamže, s. 111.

⁸⁴DUPUY – DUPUY, ref 3, s. 124.

⁸⁵BEVIN, ref 21, s. 75.

⁸⁶TANNER, ref 9, s. 291-293.

Ráno 30. mája 1862 sa povstalecké jednotky vydali na spiatočnú cestu do Winchestra. Jackson vedel, že nepriateľ okolo neho začína sťahovať kruh, ale súčasne sa nachádzal v pozícii, z ktorej mohol Unii zasadiť smrteľnú ranu. McClellan stál pred Richmondom neschopný akékoľvek akcie, stenčený McDowellov zbor musel chrániť Washington, federálne vojská v údolí Shenandoah boli rozptýlené na veľkej ploche a za Potomacom sa nenachádzali žiadne väčšie nepriateľské sily. Pokiaľ by teraz vtrhol do Marylandu, obsadil Baltimore, zničil železničné trate a prerušil zásobovanie Washingtonu, prinútil by federálnu vládu opustiť mesto. Morálka obyvateľstva severných štátov by tým utrpela ťažký otras, Veľká Británia a Francúzsko by uznali nezávislosť Konfederácie a vynútili si ukončenie vojny. Podľa Jacksona na uskutočnenie toho plánu stačilo, aby bola Údolná armáda rozšírená na 40 000 mužov. S týmto návrhom poslal do Richmondu svojho emisára plukovníka Alexandra R. Botelera.⁸⁷

Popoludní 31. mája 1862 vyprázdnil Jackson Winchester a vyrazil po Valley Pike do hornej časti údolia Shenandoah. Na čele jeho ustupujúcej armády tiahlo 2 300 zajatcov a korisťou naložené vozy, ktoré vytvárali 13 km dlhú kolónu.⁸⁸

Hoci Lincoln a Stanton dúfali, že federálne vojská Južanov rozdrvia v priestore Winchestera, veľmi sa prerátali. Banks mal z Jacksona hrozný strach a udržoval si od neho bezpečný odstup. Shields obsadil 30. mája 1862 Front Royal, ale preceňoval veľkosť Údolnej armády a neodvážil sa pohnúť ďalej. Frémont zasa porušil prezidentov rozkaz postupovať na Harrisburg, pretože nechcel tiahnuť cez zatarasené priesmyky. Namiesto toho pochodoval so svojim vojskom do dediny Moorefield pri Južnej vetve Potomacu, kde sa stočil na východ. Ráno 31. mája 1862 sa však nachádzal 40 km od Winchestera a bol teda príliš ďaleko, aby mohol Údolnú armádu ohroziť.⁸⁹ Jackson tak vďaka dobre zorganizovanému ústupu a zbabelosti nepriateľských veliteľov unikol z hroziacej pasce.

Generál Johnston sa v rovnakom čase rozhodol využiť priaznivú situáciu a 31. mája 1862 napadol dva McClellanove armádne zbory, ktoré zostali odrezané za rozvodnenou riekou Chickahominy. V dvojdňovej bitke, pomenovanej podľa železničnej stanice Fair Oaks 10 km východne od Richmondu, však boli povstalci odrazení s vysokými stratami. Johnston utrpel ťažké zranenie a Davis vymenoval na jeho miesto generála Leea.⁹⁰ Intenzita bojov pri Richmonde potom na klesla na minimum. Medzi federálnymi vojakmi sa v daždivom počasí začali šíriť nákazlivé choroby a ich morálka rapídne upadala.⁹¹

* * *

Na zdolanie 175 km deliacich Harper's Ferry od Harrisonburgu potrebovala Jacksonova armáda týždeň. Jej ústup nekomplikovali len každodenné búrky a prietrže mračien, ktoré zasiahli celú Virgíniu. Od 1. júna 1862 na ňu nepretržite dorážal Frémontov predvoj posilnený tisícovou kavaleristov z McDowellovho zboru. V silnej zrážke 2. júna 1862 zahnali unionisti na útek Ewellove jazdecké pluky a vážne ohrozili hlavný voj Údolnej armády. Jacksona to tak nahnevalo, že sústredil celú svoju jazdu pod velenie brigádneho generála Asbyho.⁹² Rebelom sa podarilo Frémontovo vojsko spomalit' až potom, keď 3. júna 1862 pri Mount Jacksone spálili drevený most cez Severné rameno Shenandoah.⁹³

⁸⁷BEVIN, ref 6, s. 111.

⁸⁸TANNER, ref 9, s. 326, 336-337.

⁸⁹BEVIN ref 21, s. 73-75.

⁹⁰BISHOP – DRURY – GIBBONS, ref 1, s. 83-84. Po zmene vrchného veliteľa bola konfederáčna Potomacká armáda 1. júna 1862 premenovaná na Severovirgínsku armádu.

⁹¹OPATRŇÝ, ref 60, s. 164.

⁹²Turner Ashby bol povýšený na brigádneho generála 23. mája 1862.

⁹³FAUST, ref 17, s. 47; TANNER, ref 9, s. 357.

Generál Shields zatiaľ tiahol po pravom brehu Južného ramena Shenandoah do Luray, odkiaľ chcel preniknúť cez Massanutten do New Marketu a prehradiť Údolnej armáde únikovú cestu. V prípade, že by tento zámer zlyhal, mal v úmysle prekonať rieku v Conrad's Store a zablokovať povstalcov pri Harrisonburgu. Jackson ale jeho plány predvídal. Vyslal niekoľkých miestnych mužov, ktorí poznali každú lesnú cestičku, aby spálili dva mosty pri Luray i jediný most v Conrad's Store. Shields nemal pontóny a zostal izolovaný za rozvodneným tokom.⁹⁴

Jeden most však Jackson ponechal až doposiaľ zámerne neporušený. Nachádzal sa pri Port Republic, kde spojením Severnej rieky s Južnou riekou (South River) vzniká Južné rameno Shenandoah. Most prekračoval Severnú riekku a Južná rieka sa dala prebrodiť. Z Port Republic mienil Jackson ustúpiť do Brownovho sedla, z ktorého mohol vyraziť na pomoc Richmondu, alebo, pokiaľ by dostal posily, tiahnuť do Marylandu.⁹⁵

Vo štvrtok 5. júna 1862 sa počasie začalo zlepšovať, ale postup Údolnej armády sa napriek tomu výrazne spomalil. Poľná cesta z Harrisonburgu do 19 km vzdialeného Port Republic bola totiž po intenzívnych dažďoch úplne rozbahnená. Lenže Jackson musel dopraviť do zázemia zajatcov a ťažko naložené vozy s korisťou. Na zadržanie dotierajúceho Frémontovho predvoja preto pri Harrisonburgu ponechal svoju jazdu a tri Ewellove brigády.⁹⁶

Dopoludnia 6. júna 1862 prepadla južanská kavaléria zo zálohy Frémontových prieskumníkov. Pri strate jediného muža rebeli zabili alebo zranili 36 nepriateľov. Ďalších 64 federálnych vojakov padlo do zajatia. Medzi nimi bol aj plukovník Sir Percy Wyndham, anglický žoldnier, ktorý velil 1. newjerseyskému jazdeckému pluku.⁹⁷

Povstalcov tento úspech povzbudil a pripravili unionistom ďalšiu pascu v lese 3 km juhovýchodne od Harrisonburgu. Po druhýkrát však narazili na oveľa nebezpečnejších protivníkov. Boli nimi elitní strelci zo 42. pennsylvánskeho pešieho pluku, známi pod prezývku „Bucktails“.⁹⁸ V zúrivom boji padli na oboch stranách desiatky mužov. Jedným z nich bol generál Ashby. Večer sa rebeli odpútali od nepriateľa a ustúpili k osade Cross Keys 8 km severozápadne od Port Republic.⁹⁹

* * *

Vďaka tomu, že Frémontov predvoj bol zadržaný pri Harrisonburgu, mohlo čelo Údolnej armády 7. júna 1862 bezpečne vstúpiť do Port Republic, odkiaľ boli vozy s korisťou a zajatci odeskortovaní k Virgínskej centrálnej železnici. Nasledujúci deň pripadol na nedeľu, ktorú chcel zbožný Jackson stráviť odpočinkom. Sviatočný klúd však narušilo 150 federálnych jazdcov s dvomi delami. Patrili k Shieldsovmu predvoju a mali za úlohu obsadiť most cez Severnú riekku. Keď zistili, že ich rebeli predbehli, zmenili plán a rozhodli sa zaútočiť na Port Republic. V dedine sa totiž nachádzalo len veliteľstvo Údolnej armády a jej muničný tréň. Jacksonova divízia s Taylorovou brigádou táborila na opačnej strane Severnej rieky a Ewell sa so zvyšnými tromi brigádami a jazdou rozložil 2,5 km juhovýchodne od Cross Keys na zalesnenej výšine, z ktorej kontroloval jedinou prístupovú cestu do Port Republic. Unionistickí jazdci obišli povstalecké hliadky, prebrodili Južnú riekku a o 9. hod. vtrhli do dediny. Vďaka momentu prekvapenia zajali časť štábu Údolnej armády a takmer sa zmocnili samotného Jacksona. Na-

⁹⁴BEVIN, ref 6, s. 112-113. Pre Shieldsa by bolo nesporne výhodnejšie tiahnuť po ľavom brehu rieky, lenže úzkym a husto zalesneným údolím Južného ramena žiadna iná cesta nevedla.

⁹⁵BEVIN, ref 21, s. 82.

⁹⁶TANNER, ref 9, s. 357-358.

⁹⁷Tamže, s. 361.

⁹⁸Bucktail znamená po anglicky jelení chvostík. Prislúšníci 42. pennsylvánskeho pešieho pluku ho nosili pripavený na čiapke ako ozdabu.

⁹⁹TANNER, ref 9, s. 361-362.

pokon ale museli zutekať pred narychlo zorganizovaným protiútokom vedeným z druhého brehu Severnej rieky. Straty rebelov sa tak obmedzili na troch padlých, zatiaľ čo federálna kavaléria prišla o 40 mužov a Južania ukoristili aj obe nepriateľské delá.¹⁰⁰

Krátko po tomto nebezpečnom dobrodružstve dostal Jackson správu od prezidenta Davisa, že mu nemôže poskytnúť žiadne posily. Veliteľ Údolnej armády sa preto rozhodol vysporiadať so svojimi prenasledovateľmi. Najskôr chcel napadnúť Shieldsa, ktorý mohol zablokovať cestu do Brownovho sedla, alebo tiahnuť proti prúdu Južnej rieky a prerušiť Virgínsku centrálnu železnicu. Po rozprášení jeho divízie mal v úmysle vrátiť sa späť a zničiť Frémontovo vojsko.¹⁰¹ Na nešťastie, Frémont predpoludním 8. júna 1862 nečakane zaútočil na Ewella a prinútil Jacksona, aby mu vyrazil na pomoc.¹⁰²

Generál Frémont bol veľmi opatrný veliteľ a nerád riskoval. Zvedovia ho však mylne informovali, že na výšine pri Cross Keys je sústredná celá Údolná armáda. Frémont sa preto rozhodol obísť pravé krídlo Južanov a obsadiť Port Republic. Tak by mohol nadviazať spojenie so Shieldsom a prehradiť Jacksonovi ústupovú komunikáciu. Obchvatný manéver mala kryť jedna brigáda Blenkerovej divízie, ktorá dostala úlohu napadnúť konfederačné jednotky vysunuté na východnom okraji návršia.¹⁰³

Bitka pri Cross Keys začala presne o 11. hod. Na Ewellovo pravé krídlo sa vrhlo päť newyorckých peších plukov pod velením brigádneho generála Juliusa Stahela, ktoré pozostávali z Nemcov, Poliakov, Maďarov a ďalších prisťahovalcov.¹⁰⁴ Útočníkov privítala zničujúca paľba. Dvesto federálnych vojakov zostalo ležať na zemi a zvyšní Stahelovi muži boli zatlačení protiútokom Trimbleovej brigády. Frémontov plán tým zlyhal, ale on sa napriek tomu rozhodol pokračovať vo vopred prehratom boji. Po niekoľkých bezvýsledných pokusoch o prelomenie konfederačnej obrany sa unionisti o 16. hod. stiahli.¹⁰⁵ Frémontove straty boli značné: 114 mŕtvych, 443 ranených a 127 zajatých. Údolná armáda mala 42 padlých, 230 ranených a 15 nezvestných.¹⁰⁶

Po ústupe federálnych jednotiek bol Jackson presvedčený, že Frémont po zvyšok dňa nič nepodnikne. Ponechal na výšine Trimbleovu a Pattonovu brigádu, aby blokovali nepriateľa, a s väčšinou armády vyrazil proti Shieldsovmu predvoju, ktorý sa utáboril pri Lewisovej farme 3 km severovýchodne od Port Republic. Dúfal, že s ním rýchlo skoncuje a potom sa vráti rozdrviť Frémontovo vojsko.¹⁰⁷

* * *

Shieldsov predvoj sa skladal z 3 200 mužov a velil mu brigádny generál Erastus B. Tyler. Tento skúsený dôstojník zaujal v priebehu 8. júna 1862 výhodné postavenie na 600 m širokom priestore medzi Južným ramenom Shenandoah a strmými zalesnenými svahmi. Prístup k federálnej obrannej línii ovládalo osem diel, ktoré boli umiestnené na uhoľnom milieri postavenom na vysokej skalnej terase pod úbočím Modrého hrebeňa.¹⁰⁸

¹⁰⁰TANNER, ref 9, s. 372-381.

¹⁰¹BEVIN, ref 6, s. 113-115.

¹⁰²BEVIN, ref 21, s. 85.

¹⁰³TANNER, ref 9, s. 386.

¹⁰⁴BEVIN, ref 21, s. 85-86. Samotný generál Stahel bol rodákom zo Segedína a bývalým dôstojníkom uhorskej revolučnej armády. Do USA emigroval v roku 1859. Po skončení občianskej vojny pôsobil ako diplomat v Japonsku a Číne.

¹⁰⁵SWOBODA, G.: Gettysburg 1863. Praha: Svojtka & Co., 2000, s. 33-34. TANNER, ref 8, s. 386-387.

¹⁰⁶<http://www2.cr.nps.gov/abpp/shenandoah/svs3-5.html/>. Podľa iných údajov prišli unionisti v bitke pri Cross Keys až o 2 000 mužov. Toto vysoké číslo sa však pravdepodobne vzťahuje na celkové straty Frémontovho vojska od 1. do 12. júna 1862.

¹⁰⁷BEVIN, ref 6, s. 114.

¹⁰⁸TANNER, ref 9, s. 411.

Jackson zaútočil na Tylera 9. júna 1862 o 5. hodine ráno. Situáciu mu však komplikovala skutočnosť, že mal k dispozícii len Stonewallovu brigádu. Väčšine jeho mužov totiž trvalo celý deň, kým prešli po improvizovanom vratkom moste cez rozvodnenú Južnú rieku. Delostreľba a zúrivé výpady unionistov medzitým spôsobili rebelom v palebnej línii ťažké straty. Vojaci už začínali podliehať panike, ale spamätali sa po Jacksonovom zvolaní: „Stonewallova brigáda nikdy neustupuje! Za mnou!“ Príklad veliteľa armády bojujúceho v prvom rade a úspech Taylorovej brigády, ktorá o 10. hodine prenikla cez les, dobyla milier a vyradila nepriateľské delá, spôsobili zvrat. Postavenie unionistov sa stalo neudržateľné a Tyler musel ustúpiť 15 km na severozápad, kde sa spojil so Shieldsovými hlavnými silami.¹⁰⁹ Bitka pri Port Republic bola najtvrdším stretnutím Jacksonovho ťaženia v údolí Shenandoah. Povstalci mali 88 mŕtvych, 535 ranených a 34 nezvestných. Tyler prišiel o 67 padlých, 361 ranených, 574 zajatých a šesť diel.¹¹⁰

Hoci Jackson dosiahol 9. júna 1862 ďalšie víťazstvo, tvrdý odpor Shieldsovho predvoja ho pripravil o čas potrebný na preskupenie Údolnej armády proti Frémontovi. Ešte pred koncom bitky preto nariadil Trimbleovej a Pattonovej brigáde, aby sa stiahli do Port Republic a spálili za sebou most. Krátko po ich ústupe dorazili k Severnej rieke Frémontovi vojaci. Zničenie mosta a Tylerova porážka ich natoľko rozzúrili, že spustili delostreleckú paľbu na južanské ambulancie, ktoré odvážali ranených z bojiska pri Lewisovej farme.¹¹¹

V utorok 10. júna 1862 sa Údolná armáda presunula do Brownovho sedla. Unionisti ju neprenasledovali, pretože dostali od Lincolnna rozkaz zaujať pozície na rôznych miestach údolia Shenandoah, aby ho „kryli proti nepriateľským operáciám“. Shields sa potom stiahol do Luray a Frémont až k Strasburgu, kde nadviazal spojenie s Bankovým zborom.¹¹²

Po odchode nepriateľských vojsk zostúpil Jackson 12. júna 1862 späť do údolia a utáboril sa juhozápadne od Port Republic. Jeho jazda pod velením plukovníka Thomasa T. Munforda prešla cez Severnú rieku a obsadila Harrisonburg, kde zajala stovky ranených federálnych vojakov, ktorých tam zanechal napospas osudu ustupujúci Frémont.¹¹³ Na druhý deň poslal Jackson plukovníka Botelera do Richmondu s novou žiadosťou o posily. Navrhoval, že s rozšírenou armádou sa presunie pozdĺž východného úbočia Modrého hrebeňa na sever, prenikne do tylu Bankovho zboru a porazí ho. Potom chcel pri Williamsporte prebrodiť Potomac a vtrhnúť do Pennsylvánie, kde by systematicky ničil všetky železnice, bane a továrne.¹¹⁴

Jacksonove návrhy však nepadli na úrodnú pôdu, pretože konfedačné vrchné velenie sústredovalo všetku pozornosť na prípravu veľkej ofenzívy proti Potomackej armáde. Keď Boteler predložil plány svojho veliteľa Leeovi, dostal od neho túto odpoveď: „Plukovník, nemyslíte si, že by mal generál Jackson prísť najskôr sem dole a pomôcť mi vyhnúť týchto neprijemných ľudí od Richmondu?“¹¹⁵ Lee nedokázal pochopiť, že invázia do Pennsylvánie by prinútila Lincolnna ukončiť obliehanie povstaleckej metropoly bez jedinej obete na južanských životoch a strhla by strategickú iniciatívu na stranu Konfederácie. 15. júna 1862 síce vyslal do Brownovho sedla 10 000 mužov, ale len preto, aby zmiatol McClellana a presvedčil ho, že chce obnoviť bojovú činnosť v údolí Shenandoah. Zároveň dal totiž Jacksonovi tajný rozkaz na presun k Richmondu.¹¹⁶

* * *

¹⁰⁹BEVIN, ref 6, s. 114. FAUST, ref 15, s. 597, 724.

¹¹⁰<http://www2.cr.nps.gov/abpp/shenandoah/svs3-6.html/>.

¹¹¹BEVIN, ref 6, s. 114-115; SELBY, ref 15, s. 94.

¹¹²BISHOP – DRURY – GIBBONS, ref 1, s. 84. DUPUY – DUPUY, ref 3, s. 126-127.

¹¹³TANNER, ref 9, s. 413.

¹¹⁴BEVIN, ref 21, s. 90.

¹¹⁵Tamže, s. 91.

¹¹⁶BISHOP – DRURY – GIBBONS, ref 1, s. 86.

Úspešné ťaženie v údolí Shenandoah spravilo z Jacksona najpopulárnejšieho južanského generála. Tlač ho oslavovala ako záchrancu Richmondu a kdekoľvek prišiel, všade bol vítaný s búrlivými ováciami.¹¹⁷ Objavil sa dokonca názor, že Jackson je reinkarnovaný starozákonný vodca Jozue. Nieкто iný zasa spočítal, že od 22. marca do 12. júna 1862 prešiel so svojou armádou vyše 1 000 km, zajaľ 3 500 nepriateľov, ukoristil 10 000 kusov ručných zbraní a 10 diel. Hoci nikdy nemal viac než 16 500 mužov, dokázal na seba viazať 60 000 federálnych vojakov, trikrát zastavil pochod McDowellovho zboru na Richmond a na celé týždne znehybnil 100-tisícovú Potomackú armádu.¹¹⁸ Jedinečnosť Jacksonových operácií v údolí Shenandoah spočíva aj v tom, že obsahujú všetky prvky bleskových vojen 20. storočia: elimináciu početnej prevahy mobilitou a využitím terénu, rýchle presuny od jedného bodu najmenšieho odporu k druhému, maskovanie skutočného cieľa útoku falošnými prienkami, maximálnu koncentráciu živej a palebnej sily na mieste prielomu nepriateľskej obrany. Jacksonove víťazstvá tiež potvrdili starú pravdu, že aj malá armáda, ktorá má nad svojím protivníkom vysokú morálnu prevahu a je vedená schopným veliteľom, dokáže poraziť oveľa početnejšieho súpera. Pre Juh však bolo tragédiou, že konfederáčne velenie nedokázalo ovocie Jacksonových triumfov zužitkovať.

Po začatí do Severovirgínskej armády sa Jacksonove jednotky zapojili do ofenzívy, ktorá vošla do dejín pod menom Sedemenná bitka. Povstalcom sa podarilo zatlačiť Potomackú armádu na Virgínsky polostrov, odkiaľ bola neskôr evakuovaná späť do Alexandrie, no cena zaplatená za tento úspech bola neúmerne vysoká. V krutých bojoch prebiehajúcich od 25. júna do 1. júla 1862 prišli Južania o 3 478 mŕtvych, 16 261 ranených a 875 nezvestných. McClellanove straty boli o 20 % menšie.¹¹⁹

Jackson potom vybojoval už len jednu samostatnú bitku, a to 9. augusta 1862, keď pri rieke Cedar Run v severnej Virgínii znova porazil svojho starého protivníka Banksa. 10. októbra 1862 bol povýšený na generálporučíka a prevzal velenie nad II. zborom Severovirgínskej armády.¹²⁰ S generálom Leem ho spájalo vzorné partnerstvo, ale v otázkach vedenia vojny sa nedokázali zhodnúť. Lee nikdy nepochopil výhody stratégie nepriameho postupu a neustále sa uchýľoval k čelným stretnutiam. Jackson sa ho preto pokúšal presvedčiť, aby obišiel krídla Potomackej armády, obkľúčil ju a zničil. Po takej pohrome by Lincolnov kabinet podal demisiu a nahradila by ho vláda ochotná uzavrieť mier. Lee však takúto taktiku buď odmietal, alebo ju nedokázal realizovať. Až keď sám v bitke pri Chancellorsville (1. – 6. mája 1863) pocítil hrozbu nepriateľského obkľúčenia, povolil Jacksonovi viesť útok na tyl Potomackej armády. Jackson tento manéver úspešne realizoval 2. mája 1863. Žiaľ, práve vo chvíli, keď sa chystal panikou zachváteným unionistom odrezat' poslednú ústupovú cestu, bol omylom postrelený vlastnými vojakmi. Potomacká armáda unikla do bezpečia a zranený Jackson 10. mája 1863 podľahol zápalu pľúc.¹²¹

Pokiaľ by generál Jackson zostal nažive, mohla americká občianska vojna skončiť úplne inak. Nespochybniteľným faktom však zostáva, že sa vyrovnal takým slávnym vojvodcom ako Hannibal, Caesar a Napoleon. V jednom ohľade ich dokonca prevýšil. Kým oni sa preslávili podmaňovaním cudzích krajín a národov, Thomas „Stonewall“ Jackson zostane v dejinách navždy zapísaný ako šľachetný bojovník za slobodu svojej vlasti.

¹¹⁷TANNER, ref 9, s. 414-415.

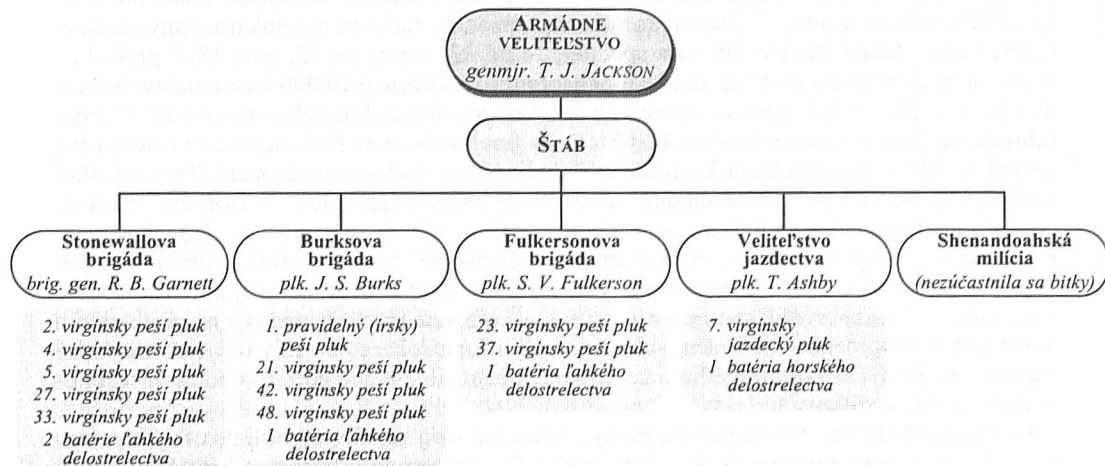
¹¹⁸<http://stonewall.hut.ru/leaders/Jackson.htm/>.

¹¹⁹DUPUY – DUPUY, ref 3, s. 142.

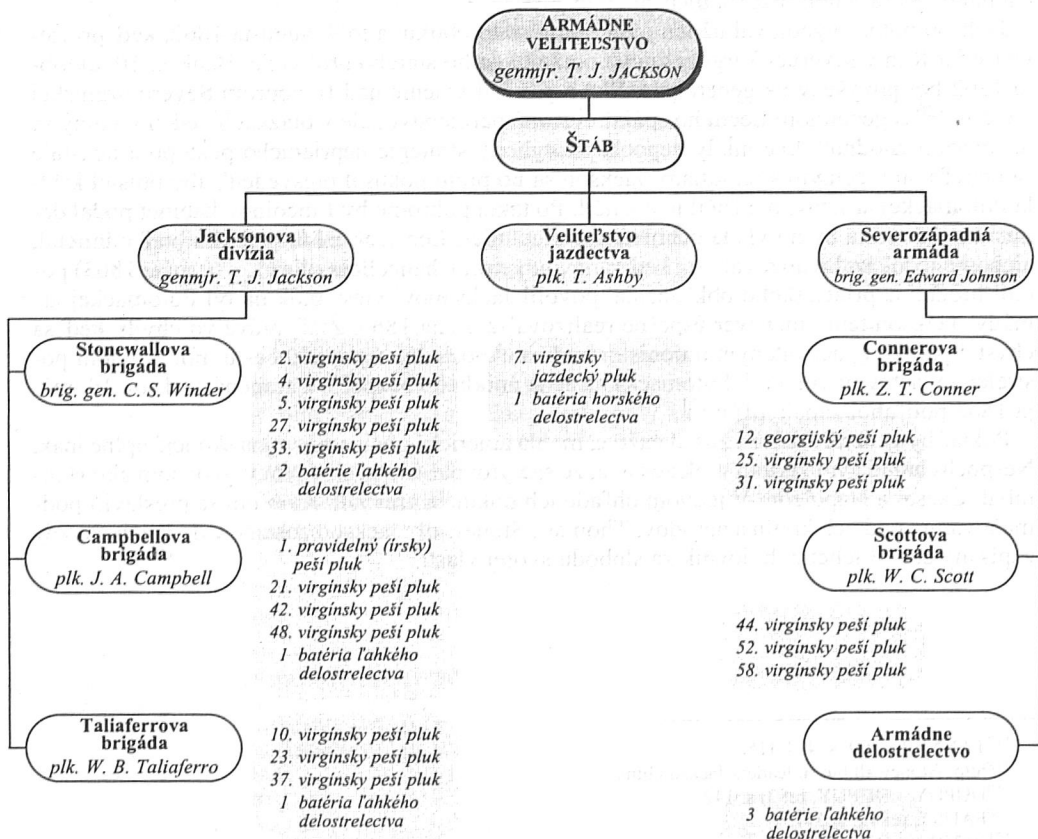
¹²⁰FAUST, ref 17, s. 391.

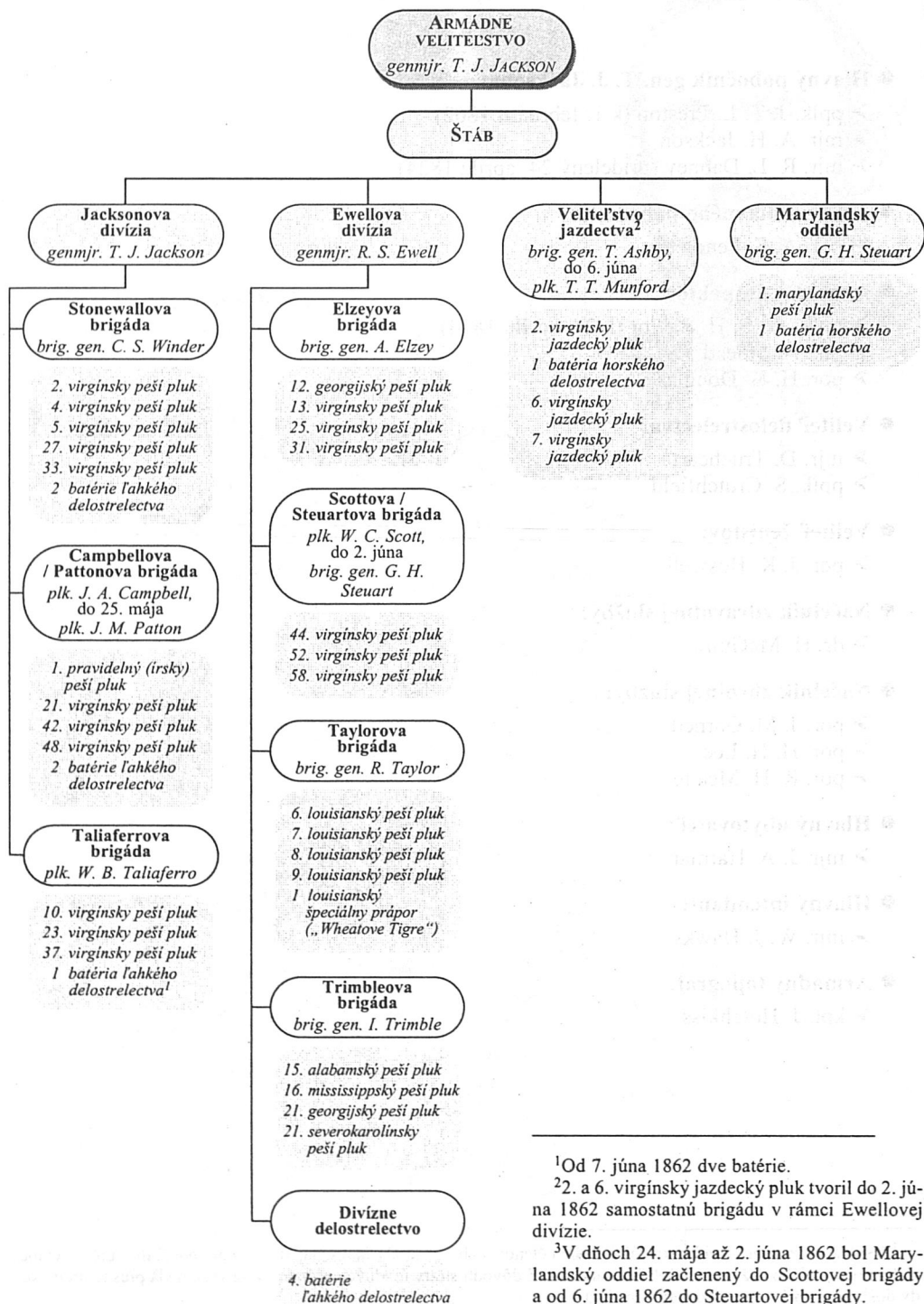
¹²¹BEVIN, ref 6, s. 116-117.

ORGANIZÁCIA ÚDOLNEJ ARMÁDY V BITKE PRI KERNSTOWNE 23. MARCA 1862

ORGANIZÁCIA ÚDOLNEJ ARMÁDY V BITKE PRI MCDOWELLI 8. MÁJA 1862

¹Od 7. júna 1862 dve batérie.

²2. a 6. virgínsky jazdecký pluk tvoril do 2. júna 1862 samostatnú brigádu v rámci Ewellovej divízie.

³V dňoch 24. mája až 2. júna 1862 bol Marylandský oddiel začlenený do Scottovej brigády a od 6. júna 1862 do Steuartovej brigády.

ŠTÁB ÚDOLNEJ ARMÁDY¹

- **Hlavný pobočník gen. T. J. Jacksona:**
  - pplk. J. T. L. Preston (k 1. februáru 1862)
  - mjr. A. H. Jackson
  - mjr. R. L. Dabney (pridelený 24. apríla 1824)
- **Asistent hlavného pobočníka:**
  - por. A. S. Pendleton
- **Armádny inšpektor:**
  - pplk. W. S. H. Baylor (k 24. aprílu 1824)
  - plk. A. Smead
  - por. H. K. Douglas
- **Veliteľ delostrelectva:**
  - mjr. D. Trueheart
  - pplk. S. Crutchfield
- **Veliteľ ženistov:**
  - por. J. K. Boswell
- **Náčelník zdravotnej služby:**
  - dr. H. McGuire
- **Náčelník zbrojnej služby:**
  - por. J. M. Garnett
  - por. H. H. Lee
  - por. R. H. Meade
- **Hlavný ubytovateľ:**
  - mjr. J. A. Harman
- **Hlavný intendant:**
  - mjr. W. J. Hawks
- **Armádny topograf:**
  - kpt. J. Hotchkiss

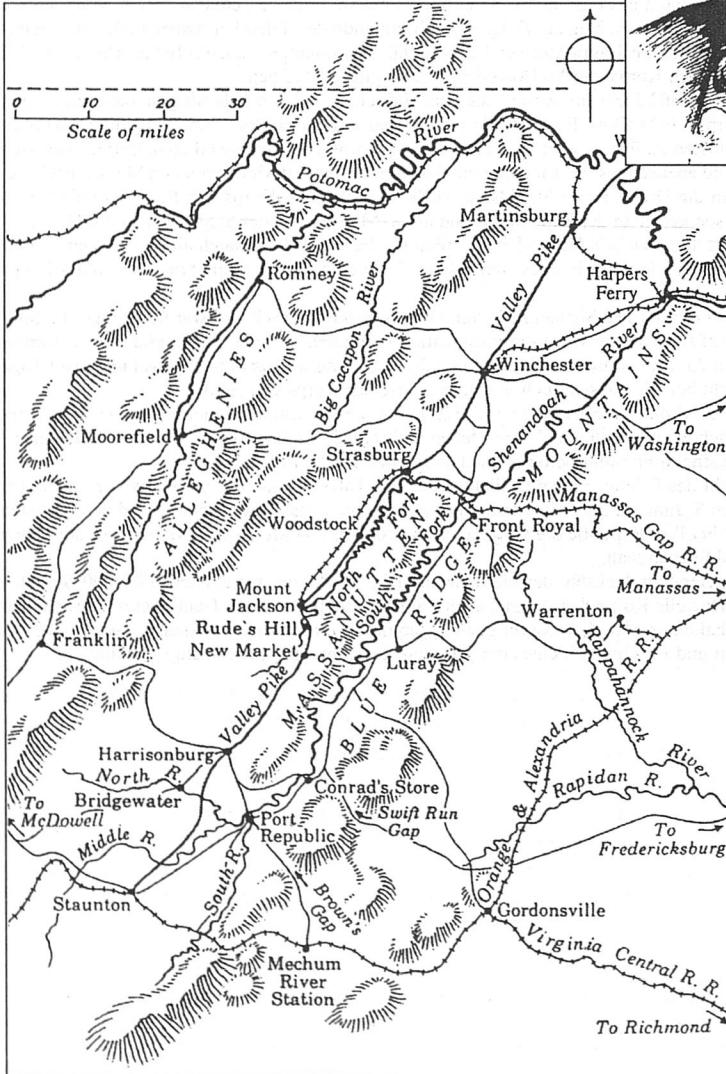
---

¹Predložený zoznam uvádza najdôležitejších členov štábu generála Jacksona, ktorí v ňom pôsobili v určitej etape, alebo počas celého ťaženia v údolí Shenandoah. Z dôvodu straty úradných záznamov sa však nedá presne určiť, kedy došlo k ich príchodu a odchodu zo služby.

THOMAS JONATHAN JACKSON

ÚDOLIE SHENANDOAH

T. KLUBERT: DER ZUG DES GENERALS THOMAS J. JACKSON IM TAL SHENANDOAH
(MÄRZ – JUNI 1862)

Im Februar und März des Jahres 1862 unternahm die Armee der Vereinigten Staaten eine allgemeine Offensive gegen die abgespaltenen Staaten im Süden. Die Hauptrolle spielte in dem Angriff die 100 000 – Männer – grosse Potomanische Armee unter der Führung des Generals G. B. McClellan. Die Armee verschob sich übers Meer zu der Virginischen Halbinsel, um die Hauptstadt des Feindes – Richmond – angreifen zu können. Das föderale V. Armeekorps des Generals N. P. Banks wurde gegen die kleine Armee des konföderativen Generals T. J. Jackson in dem Tal des Flusses Shenandoah in Nordvirginien ausgesendet.

General McClellan war in wesentlicher Übermacht, lehnte doch ab, solange er keine Verstärkung bekommt, Richmond anzugreifen. Er verlangte vor allem die Zuteilung des I. Armeekorps des I. McDowell, das in der Nähe von Washington stationierte. Präsident Lincoln lehnte doch ab, solange der Hauptstadt der Union wie immer eine Gefahr droht, dem General McDowell das Korps auf die Virginische Halbinsel nachzusenden.

Jackson wusste, wenn McClellan Verstärkung bekommt, Richmond fällt. Aus diesem Grund entschied er sich, die Besorgnisse des Präsidenten um Washington zu nützen und möglichst viele feindlichen Kräfte an sich zu fesseln. Als Banks mit der Mehrheit seines Heeres dem General McClellan zur Hilfe zog, griff er am 23. März 1862 bei dem Ort Kernstown die drei mal stärkere Division des Generals J. Shields an. Obwohl er diese Schlacht verlor, seine tapfere Aktion hatte einen grossen strategischen Einschlag zur Folge. Das Kommando der föderalen Armee befürchtete nämlich, Jackson hätte grosse Reserven, die die Hauptstadt der Union gefährden könnten. Lincoln befahl Banks ins Tal Shenandoah zurückzukehren, und dem Korps von McDowell in Washington zu bleiben.

Nachdem Banks im Laufe April 1862 Jacksons Armee aus dem südlichen Teil des Tals Shenandoah verdrängte, befahl Präsident Lincoln dem Korps von McDowell nach Richmond zu marschieren. Jackson brach folgend nach Osten auf und so gelang ihm die Unionisten zu überzeugen, er hätte vor, das Korps von McDowell anzugreifen oder sich zu den Verteidigern von Richmond anzuschliessen. Lincoln befahl also dem General McDowell den Marsch nach Süden aufzuhalten und schickte ihm die Division von Shields zur Hilfe, womit er das Korps von Banks um die Hälfte der Mannschaft schwächte. Jackson kehrte in der Zeit zurück und am 8. Mai 1862 in der Schlacht bei dem Dorf McDowell besiegte er die Vorhut der Truppen von General J. C. Frémont, der das Tal Shenandoah aus Westen angreifen wollte. Folgend schliess er sich mit der Division des Generals R. S. Ewell zusammen und brach gegen das Korps von Banks auf.

Banks zog in den nördlichen Teil des Tales Shenandoah zum Dorf Strasburg zurück und war überzeugt, die Südländer würden bei dem Angriff auf seine starke Verteidigungsposition verbluten. Jackson umzingelte Banks' Verteidigungslinie von linken Seite, am 23. Mai vernichtete er die föderale Besatzung im Dorf Front Royal und zwei Tage später überwand er in der Schlacht bei Winchester auch die Hauptkräfte des Korps von Banks.

Banks' Niederschlag ruf in den nördlichen Staaten eine riesige Panik hervor. Lincoln brachte den Gang des McDowells Korps nach Richmond schon zum dritten mal zum Stehen und schied aus ihm 20 000 Männer aus, die er ins Tal Shenandoah schickte. Dem General Frémont befahl er Jackson in den Rücken zu fallen.

Jackson zog vor der Übermacht des Feindes in den südlichen Teil des Tales Shenandoah zurück, wo er mit seinen Verfolgern Abrechnung hielt. Am 8. Juni 1862 besiegte er in der Schlacht bei Cross Keys Frémont und den nächsten Tag zerschlug er in der Schlacht bei Port Republic die vorgelagerten Truppen von McDowell. Mit diesem doppelten Sieg endete Jacksons Zug im Tal Shenandoah.

Die mutigen Operationen des Generals Jackson, der nie mehr als 16 500 Männer hatte, banden 60 000 Soldaten der Union und verhinderten McDowells Korps den Angriff an Richmond zu unterstützen. Dank dieser Tatsache hat McClellan keine Verstärkung erhalten und letztlich war er gezwungen nach Norden zurückzuziehen. Jackson sicherte sich einen unsterblichen Ruhm und Berühmtheit eines der grössten Heerführeren in der Weltgeschichte.

PREDOHRA A PRIEBEH MAĎARSKO-SLOVENSKEHO OZBROJENÉHO KONFLIKTU V MARCI 1939

FRANTIŠEK CSÉFALVAY

CSÉFALVAY, F.: The Overture and Process of the Hungarian-Slovak Armed Conflict in March 1939. *Vojenská história*, 8, 2, 2004, pp 39 – 58, Bratislava.

The study deals with events connected with the Hungarian-Slovak armed conflict in March 1939. It is connected with the material published in the miscellany of the international scientific conference „Slovakia in Wars and Conflicts in 20th Century“. The presented study is extended by broader connections associated with the occupation of then Sub Carpathian Ukraine by Hungary and the military invasion to the Slovak territory. In the introduction the author briefly assesses the achieved state of this issue in the existing research of the Slovak historiography and points out the need of taking into account also Hungarian archive materials in their interpretation of a small or big solution. *Military History. Slovakia. Hungarian-Slovak Armed Conflict. March 1939.*

Slovenská historiografia, historická a historizujúca publicistika sa v posledných rokoch často venuje tzv. malej vojne, čiže maďarsko-slovenskému ozbrojenému konfliktu v marci 1939. Zdá sa, že najčastejším dôvodom prezentácie osobných názorov autorov v tejto otázke nebola a nie je novátorstvo a originalnosť, ku ktorým by sa dopracovali na základe znalostí archívnych prameňov, ale skôr politické ostrie tejto, inak veľmi citlivej, problematiky. Na základe maďarskej agresie v roku 1939 niektorí autori vyvodzujú, že existuje permanentná hrozba pre Slovensko zo strany Maďarska, a z toho sa dá v rámci nacionalistického prúdu slovenskej politiky vytĺcť politický kapitál. Slovenskú verejnosť možno otráviť tým, že Maďari to so Slovenskom nikdy nemysleli úprimne a vôbec: mali by sa ospravedlniť Slovákom za tisícročný útlak.

V slovenskej odbornej spisbe boli v uplynulých desaťročiach aj niektoré vydarené pokusy o zmapovanie slovensko-maďarských vzťahov (práce Ladislava Deáka¹, Juraja Fabiana²), ktoré ukazovali rad diplomatických a iných aktivít Maďarska a Poľska proti Slovensku. Tieto práce boli veľmi prínosné a dodnes sa dá na ne nadviazať. Predovšetkým faktografia v publikáciách L. Deáka bola podnetom a východiskom aj pre napísanie publicistických a populárnovedeckých článkov iných autorov, ktorí bez poznania prameňov vykonštruovali tézy, ktoré v konfrontácii so serióznymi argumentmi neobstoja. Základnou premisou týchto prác je heroizácia slovenského postoja proti Maďarsku a odsúdenie maďarskej politiky a vôbec všetkého, čo je maďarské. Napriek tomu, že viaceré ich tvrdenia sa nedajú doložiť, podarilo sa nimi otráviť slovenskú spoločnosť, ktorá viac-menej aj uverila tomu, že Maďarsko to so Slovenskom nikdy nemyslelo úprimne. Z toho pramenilo aj doteraz živené tvrdenie o „veľkom riešení“ slovenskej otázky v maďarskej politike, tzn., že v marcovej agresii v roku 1939 Maďarsko hodlalo obsadiť celé Slovensko, a len hrdinský postoj slovenských vojakov a dobrovoľníkov tomu zabránil. Je zaiste zaujímavé, k akým záverom dospeli viacerí autori, ktorí obchádzali niektoré,

¹DEÁK, L.: Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 – 1939. Bratislava : Veda, 1990; Tenže: Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939. Bratislava : Veda, 1991.

²FABIAN, J.: Svätošefanské tiene. Telekiho zahraničná politika a Slovensko 1939 – 1941. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1966.

už vyše 30 rokov publikované, maďarské pramene³, ktoré ale nezapadajú do „veľkého riešenia“. Práve preštudovanie týchto prameňov mi dalo impulz zaoberať sa touto problematikou a bolo mojím východiskom, aby som, pokiaľ možno, dôkladnejšie preštudoval pramene „neslovenské“, a tým posunul doterajšie poznanie o ich znalosť a na základe toho ukázal aj druhú stranu mince. Dalším dôvodom bolo jednostranné hodnotenie konfliktu prezentované aj v slovenskej odbornej spisbe.

Ani z nie veľmi hlbokého „ponoru“ do tejto problematiky sa zdá, že, aby sme objektívnejšie posúdili hociktorý jav v strednej Európe, ktorá sa po roku 1938 dostala pod jednoznačný nemecký vplyv, musíme rozšíriť náš obzor a okrem pohľadu na maďarskú zahraničnú politiku, mali by sme do nášho „diapazónu“ zahrnúť aj nemecký a čiastočne aj rumunský faktor. Práve v týchto smeroch sa ukazujú podlžnosti slovenskej historiografie. Korene siahajú až pred rok 1989 a spočívajú v obmedzenej možnosti slovenských historikov študovať v nemeckých archívoch, ale aj v tom, že sa dôsledne nezohľadnili ani doteraz publikované pramene.

Tento handicap, ktorý pociťujem i ja, sa snažím prekenuť využitím nemeckých dokumentov v zbierke VHA Trnava⁴, ako aj publikovaných nemeckých⁵ a maďarských⁶ dokumentov. Už poznatky získané z týchto publikácií umožňujú korigovať petrifikované názory v slovenskej odbornej spisbe a v populárnovedeckej publicistike. Niektoré z týchto publikácií sa na Slovensku obchádzajú a ich sťažená dostupnosť je len čiastočným zdôvodnením. Hlavné vysvetlenie spočíva v jazykovej nespôsobilosti mnohých autorov, predovšetkým autorov novinových a časopiseckých článkov, ktorí napriek tomu cítia dostatočnú odvahu pustiť sa do tejto problematiky.

Zahraničná odborná literatúra v prevažnej miere obsahuje len základnú a veľmi strohú faktografiu o vzniku slovenského štátu, prípadne sa zmieňuje aj o maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte⁷. Najpodrobnejšie sa touto problematikou zaoberá predovšetkým publikácia⁸ a štúdia J. Hoenscha,⁹ ktorý sa našej problematike venuje z pohľadu účasti Telekiho vlády na rozbití Československa. Štúdia bola v roku 1969 nesmierne prínosnou, ale nemôže sa opierať o novšie maďarské publikované pramene, ktoré korigujú naše poznatky o predpríprave ozbrojeného konfliktu. Inak zahraničná literatúra sa veľa nezmieňuje o slovensko-maďarských vzťahoch v rokoch druhej svetovej vojny a o maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte často nenájde ani jednu vetu. Na počudovanie sa donedávna ani v maďarskej historiografii podrobnejšie touto témou nikto nezaoberal¹⁰. Príčiny sú pravdepodobne v tom, že mnohé materiály maďarských ústredných vojenských orgánov neprežili vojnu, to isté sa týka aj materiálov niektorých maďarských jednotiek.

³ÁDÁM, M., ed.: *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936 – 1945. III. kötet: Magyarország külpolitikája 1938 – 1939-ben.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970.

⁴Vojenský historický archív Trnava, f. 11 Archívy zahraničné (Zbierka dokumentov k slovensko-nemeckým a slovensko-maďarským vzťahom v rokoch 1938 – 1945.), šk. 9-11. Politisches Archiv Bonn, Ausländische Amt.

⁵RÁNKI, Gy. a i. ed.: *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933 – 1944.* Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1968.

⁶ÁDÁM, ref 3, JUHÁSZ, GY., ed.: *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936 – 1945. IV. kötet. Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában 1939 – 1940.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1962.

⁷Máme tu na mysli predovšetkým práce: VENOHR, W.: *Aufstand für die Tschechoslowakei. Der slowakische Freiheitskampf von 1944.* Hamburg 1969; tenže: *Aufstand in der Tatra. Der Kampf um die Slowakei 1939 – 1944.* Königstein : Athenäum, 1979; GOSZTONY, P.: *Hitlers Fremde Heere. Das Schicksal der nichtdeutschen Armeen im Ostfeldzug.* Düsseldorf / Wien : Econ Verlag 1976; tenže: *Deutschlands Waffengefährden an der Ostfront 1941 – 1945.* Stuttgart : Motorbuch Verlag, 1981.

⁸HOENSCH, J.: *Der ungarische Revisionismus und die Zerschlagung der Tschechoslowakei.* Tübingen : J. C. B. MOHR (Paul Siebeck), 1967.

⁹HOENSCH, J.: *Účasť Telekiho vlády na rozbití Československa (březen 1939).* In: *Československý časopis historický* roč. 17, 1969, č. 3, s. 351-374.

¹⁰Výnimkou je nedávna štúdia: JANEK, I.: *Az elfelejtett háború. A szlovák – magyar kis háború története 1939 márciusában.* *Történelmi Szemle*, roč. 43, 2001, č. 3-4, s. 299-313.

Slovenská historiografia sa až po roku 1990 začala venovať tejto problematike článkami L. Deáka v *Historickej revue*¹¹ a P. Šimuniča v tom istom periodiku¹², ako aj v armádnom mesačníku *Apológia*¹³. Pozoruhodný je zborník *Malá vojna*¹⁴ (materiály z konferencie v Michalovciach) a seriál článkov Š. Androviča v armádnom týždenníku *Obrana* v roku 1996.¹⁵ Spoločným menovateľom týchto článkov je heroický postoj na slovenskej strane.

Ako to vlastne bolo v roku 1939? Ešte predtým než sa dostaneme k samotnej téme, sa treba vyjadriť k téze o Malej vojne. (Mnohí publicisti by z toho chceli urobiť veľkú vojnu). I keď vieme, že názov vznikol v novinárskej praxi, žiadny historik proti tomu nevzniesol výhrady a s týmto názvom sa už narábalo aj v oficiálnych dokumentoch ústredných orgánov štátnej správy v rokoch 1993 – 1998. Hoci je ťažké vyvrátiť niečo, čo už je hoci chybné, ale predsa len zakorenené v historickom vedomí, vzhľadom na to, že som svoje stanovisko doteraz písomne neprezentoval, považujem za potrebné hneď na začiatku vysvetliť svoj postoj k tomuto pojmu. Podľa môjho názoru vojenstvo (vojenská veda) pozná len pojmy vojna, ozbrojený zápas, ozbrojený konflikt atď., ale nepozná pojem malá vojna ani s malým, ani s veľkým písmenom. Buď je to vojna alebo nie je. Svedčí to nielen o probléme v narábaní s pojmami v slovenskej (vojenskej) historiografii, ale predovšetkým o nedôslednosti historikov, ktorí sa touto témou zaoberajú. Vojna je podľa mňa neobmedzené nasadenie, použitie a využitie ľudských a materiálnych zdrojov daného štátu, národa alebo národného, kmeňového spoločenstva na dosiahnutie svojich politických a iných cieľov. Oproti tomu ozbrojený konflikt je síce tiež otvorenou ozbrojenou záležitosťou, ktorá prebieha na spoločnej štátnej hranici dvoch štátov, dochádza pritom k narušeniu hraníc, čo sa dotýka suverenity jedného alebo druhého štátu, ale je oveľa nižšej intenzity ako vojna a spravidla nedochádza v ňom k mobilizácii, ako je to bežné vo vojne. Zdlhavý ozbrojený konflikt môže prerásť do vojny. Z uvedeného je jasné, prečo som nazval svoju tému ako ozbrojený konflikt, a prečo nesúhlasím ani s označeniami „Malá vojna“¹⁶ alebo „vojna“.¹⁷

Vo svojej štúdií sa opieram o archívne štúdium v Maďarsku, ktoré som realizoval s podporou MO SR v Hadtörténeti Levéltár (HL) v Budapešti v rokoch 1994, 1997, 1999 a Országos Levéltár (OL) v roku 1997, kde som sa pokúsil nazhromaždiť materiály k predmetnej problematike. V HL sa nezachovali relevantné pramene, len fragmenty z nich. Užitočnejším sa ukázal fond maďarského Ministerstva zahraničných vecí (MZV) v OL, kde sa zachovali denné situačné hlásenia náčelníka Generálneho štábu (N GŠ) Maďarského honvédsťva generála pechoty Henrika Wertha, hlásenia maďarského konzula v Bratislave Gyulu Petravicha, inštrukcie MZV atď. K uvedeným prameňom treba ešte spomenúť publikované pramene v Maďarsku,¹⁸ ktoré sa často v slovenskej odbornej spisbe obchádzajú.

Získanými poznatkami chcem posunúť úroveň poznania tejto problematiky, v ktorej dodnes najprínosnejšími sa ukazujú publikácie L. Deáka¹⁹ a zároveň prispieť k vyrovnaniu sa s jedným z neuralgických bodov stredoeurópskej histórie pred druhou svetovou vojnou. Svoj výklad začínam o maďarskej aktivite pri rozbití Česko-Slovenska, ktorého výsledkom bolo

¹¹DEÁK, L.: V zovretí dravých susedov. In: *Historická revue*, roč. 4, 1993, č. 1, s. 16-18.

¹²ŠIMUNIČ, P.: „Malá vojna“ slovenského štátu. Maďarsko-slovenský konflikt v marci 1939. In: *Historická revue*, roč. III, 1992, č. 4, s. 12-13 a *Vojaci bez generálov*. In: *Historická revue*, roč. 4, 1993, č. 1, s. 14-16.

¹³Tenže: *Obrana Slovenska v marci 1939*. In: *Apológia*, 1994, č. 5, s. 23-25.

¹⁴DEÁK, L., ed.: *Malá vojna. (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939.) Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach 30. 3. 1993*. Bratislava : Slovak Academic Press, 1993.

¹⁵ANDROVIČ, Š.: O podiele pozemného vojska na odrazení horthyovskej agresie na východe Slovenska v marci 1939. I – V. In: *Obrana*, roč. 4, 1996, č.12, 14-17 (16. 3. – 20. 4.).

¹⁶Prvýkrát sa tento pojem vyskytol ako názov článku P. Šimuniča. (ŠIMUNIČ, ref 11, s. 12.)

¹⁷ŠVANDA, P.: *Vznik slovenského štátu a jeho vojenská obrana proti horthyovskej agresii v marci 1939*. Spoločnosť, armáda, osobnosť 1998, č. 1, s. 39.

¹⁸RÁNKI, ref 5; ÁDÁM, ref 3.

¹⁹DEÁK, ref 1.

obsadenie Karpatskej Ukrajiny.²⁰ Samotný ozbrojený konflikt so Slovenskom bol z maďarskej strany dokončením okupácie Karpatskej Ukrajiny.

* * *

Maďarské oficiálne politické kruhy, ani maďarská verejnosť, sa neuspokojili s výsledkami Viedenskej arbitráže, ktorá prisúdila Maďarsku južné územia Slovenska a časť Podkarpatskej Rusi. Okyptené Česko-Slovensko sa stalo predmetom intenzívneho maďarského záujmu už od Mníchova. Začiatkom roka 1939 zosilneli maďarské snahy o získanie Karpatskej Ukrajiny. Vtedy sa však, nielen v maďarskej, ale ani v európskej, politike nerátalo s rýchlym zánikom Česko-Slovenska. Maďarskí politici a vojaci si uvedomili, že otvorenou samostatnou agresiou sa maďarské honvédy nemôže presadiť ani proti zoslabnutému Česko-Slovensku, preto čakali na vhodný okamih, keď nastane kritický stav a vnútorné problémy Česko-Slovenska, podporované a prehlbované aj vonkajším tlakom, umožnia maďarský zásah v čase rozpadu štátu Čechov a Slovákov.

Maďarsko od začiatku roka 1939 rozvinulo rozsiahlu kampaň, že chce Karpatskú Ukrajinu získať nie z politických, ale z hospodárskych, a najmä vodohospodárskych dôvodov. Maďarské politické miesta tvrdili, že v Karpatskej Ukrajine prebieha natoľko intenzívna ťažba dreva, že to má vplyv na zmenu pôdy, a že pri prípadných veľkých zrážkach sa úrodná pôda zmyje, čo potom bude vplývať aj na nižšie úseky vodného toku Tisy na maďarskom území. Túto argumentáciu si zahraniční diplomati nevelmi osvojili alebo jej nerozumeli.

Žiadne maďarské predsavzatie v súvislosti s Karpatskou Ukrajinou sa nemohlo realizovať bez nemeckého dobrozdania. Preto, keď sa situácia v Česko-Slovensku vyostrila, aj maďarská vláda po diplomatickej línii považovala za potrebné sa informovať o nadchádzajúcich nemeckých zámeroch. Podľa Ribbentropovho záznamu 4. marca 1939 maďarský vyslanec Sztójay predostrel návrh, aby Nemecko a Taliansko vydali „... takú proklamáciu, podľa ktorej má Maďarsko prednostný nárok na územie Karpatskej Ukrajiny alebo alternatívne: pri hocijakom novom usporiadaní im toto územie prisúdime. Vyslancovi som povedal, že v súčasnosti nemôžeme vydať takúto proklamáciu. Maďarsko musí byť trpezlivé. V prípade akéhokoľvek nového zjavu dotýkajúceho sa Maďarska v českej otázke, budem informovať.“²¹

Na základe informácií od berlínskeho vyslanca D. Sztójajho maďarská vláda a Generálny štáb (ďalej len GŠ) vyvodili ponaučenie, že v nadchádzajúcich udalostiach sa treba pri rozbití Česko-Slovenska aktivizovať. To znamená, že znovu sa zvažovalo použitie už rozpustených „szabadcsapatok“ (diverzné skupiny), ktoré sa mali znovu nasadiť na území Česko-Slovenska, ako aj spolupráca s poľským GŠ. Vo vývoji udalostí zohral významnú úlohu maďarský N GŠ, generál pechoty Henrik Werth, ktorý nepovažoval maďarskú vojenskú pripravenosť za náležitú a požadoval nariadiť bojovú pohotovosť niektorých útvarov. Správy o tom nezostali bez odozvy ani v Berlíne. Podľa spomienok Rudolfa Andorku²² 5. marca 1939 k nemu prišli dvaja dôstojníci Abwehru, ktorí sa ňou informovali na niektoré otázky, narúšajúce spoluprá-

²⁰V slovenskej historiografii a publicistike sa nepoužíva vždy a dôsledne dobový názov Karpatská Ukrajina. Za predmníchovskej ČSR sa používal názov Podkarpatská Rus, v novembri 1938 sa prijal názov Zakarpatská Ukrajina a v decembri 1938 Karpatská Ukrajina. Pozri o tom: JOŽÁK, J., ed.: Za obnovu štátu Čechů a Slováků (slovníková příručka) Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 9, ako aj MENCL, V. a i.: Křížovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách. I. vydání. Praha : Naše vojsko, 1990, s. 151. Z týchto dôvodov budeme v tejto štúdii používať názov Karpatská Ukrajina. P. Greguš vo svojom článku uvádza (aj pre toto obdobie) Zakarpatsko. (Pozri: GREGUŠ, P.: Ako sme získali a stratili Zakarpatsko. In: Historická revue, roč. 2, 1991, č.1, s. 14-15.). Mnohí autori aj v prácach o marci 1939 uvádzajú názov Podkarpatská Rus. (V zborníku Malá vojna (DEÁK, ref 14) napr. L. Deák na s. 11 a ďalších, P. Šimunič na s. 22 a ďalších, V. Mojš na s. 54 a 55, M. Potemra na s. 79 a ďalších.)

²¹VHA Tmava, ref 4, šk. 9, film 4, záber 76326.

²²ANDORKA, R.: A madridi követségtől Mauthausenig. Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1978, s. 110.

cu maďarskej a nemeckej armády, napríklad na „rusínsku otázku“, čiže na súvislosti o Karpatskej Ukrajine. Andorka svojich hostí upozornil, že keď Maďarsko nedostane možnosť vyriešiť „rusínsku otázku“, tak zasiahnu Varšava a Bukurešť.

V noci z 9. na 10. marca sa centrálna pražská vláda pokúsila o „urobenie poriadku“ na Slovensku odstránením slovenskej vlády. Tento proces udalostí v slovenskej historiografii sa často paušálne zjednodušene nazýva Homolov puč. Generál Bedřich Homola však bol len vykonávateľom rozkazu, ktorý obdržal z Hlavného štábu, preto ho nemožno považovať za jeho puč.

10. marca 1939 N GŠ gen. pech. Henrik Werth sa obrátil so svojim záznamom²³ na grófa Csákyho, v ktorom sa vyjadril k „rusínskej otázke“ a predostrel svoje návrhy. Vo vzťahu k budúcnosti Karpatskej Ukrajiny sa zmienil o neistote a o snahe viacerých štátov uplatniť svoj politický a hospodársky vplyv v tomto regióne, čiže o tom, že tento región je stredobodom mnohých zahraničnopolitických vektorov. Poukázal na to, že popri stále zreteľnejšie sa prejavujúcom nemeckom vplyve sú tu aj české, poľské, maďarské a v istej miere aj slovenské snahy, ktoré smerujú k tomu, aby uplatnili svoj vplyv pri riešení otázok Karpatskej Ukrajiny. Česká ústredná vláda – podľa Wertha – sa snažila upevniť tu svoju moc. Svedčilo o tom nečakané uvoľnenie ministra Révaja, ktorý slúžil Nemcom a energické vystupovanie proti Sičovcom, prúdiacim z Poľska. Nemecký vplyv tu silne vzrástol. Vychádzal z nemeckého úsilia o pohltie Čiech a politické a hospodárske ovplyvnenie, prípadne pohltie Slovenska a Karpatskej Ukrajiny. Zosilnela tu aj nemecká propaganda. Toto územie zaplavili nemeckí „turisti“ a s hákovými krížmi, opatrenými pásmi na rukávoch, robia nábor na práce v Nemecku. O poľskom postoji uviedol, že Poliakov ani tak neide o územie Karpatskej Ukrajiny a o jej obyvateľstvo, ale o to, aby sa toto územie nemohlo stať východiskom ukrajinskej propagandy proti Poľsku. Pretože Maďarsko viedlo pasívnu politiku voči Karpatskej Ukrajine, je pochopiteľné, že Poliáci žiadali umožniť organizovanie teroristických skupín na území Maďarska, k čomu ale Maďari nedali súhlas. Podľa Wertha Poliáci majú údajne už v 150 obciach povstalecké bunky, preto je možné, že Poliáci pre pasívitu Maďarska uskutočnia samostatnú akciu a obsadia Karpatskú Ukrajinu. Vzhľadom na stále užšie poľsko-rumunské vzťahy Werth očakával, že Poliáci budú podporovať rumunské teritoriálne záujmy v Karpatskej Ukrajine. Preto navrhoval viesť aktívnejšiu zahraničnú politiku a žiadal pre armádu vydať jasné a razantné inštrukcie a upevnenie spolupráce s poľskými teroristickými skupinami. Okrem toho požadoval utvoriť z profesionálnych dôstojníkov a mužstva také ilegálne jednotky, pomocou ktorých Maďarsko aj bez nariadenia mobilizácie, a teda bez vzbudenia pozornosti zahraničia, môže byť kedykoľvek pripravené na prekvapivé vtrhnutie do Karpatskej Ukrajiny.

V Maďarsku sa rozšírili správy, že 10. marca na základe rozhodnutia pražskej vlády na Slovensku prevzala moc armáda. Neistota a strach z toho, aby nestratili vhodnú príležitosť, viedli Telekiho k tomu, že nechal odhlasovať rozhodnutie, podľa ktorého v prípade vstupu nemeckej armády na územie Česko-Slovenska, resp. v prípade vyhlásenia nezávislosti Slovenska, maďarská armáda obsadí Karpatskú Ukrajinu aj vtedy, ak by na to nedostala súhlas Nemcov.²⁴ Teleki na základe hodnotenia medzinárodnej situácie zastával názor, že obnovenie tohto úseku „tisícročných hraníc“ je aj v záujme protinemeckých síl, preto môže konať samostatne. Pravda, na samostatnosť to vyzeralo len dovtedy, kým nemecký vyslanec

²³ÁDÁM, ref 3, dok. č. 404, s. 542-545. Záznam maďarského náčelníka GŠ ministrovi zahraničných vecí.

²⁴Podľa J. Hoenscha (HOENSCH, ref 9, s. 359) nič nenasvedčuje tomu, že došlo k rozhodnutiu jednat' proti nemeckému vetu. Maďarská historiografia píše o samostatnom konaní maďarskej vlády. Pozri o tom: Magyarország története 8. kötet (1918 – 1919, 1919 – 1945). Negyedik, a harmadikhoz képest változatlan kiadás. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1988, s. 980; GERGELY, J. – PRITZ, P.: A trianoni Magyarországi 1918 – 1945. Budapest : Vince Kiadó Kft., 2000, s. 128; ROMSICS, I.: Magyarország története a XX. században. Második, javított kiadás. Budapest : Osiris Kiadó, 2000, s. 245; alebo GERGELY, J. – IZSÁK, L.: A huszadik század története. Budapest : Pannonica Kiadó, 2000, s. 101.

²⁵GERGELY, J. – PRITZ, P., ref 24, s. 128.

Erdmannsdorf 11. marca neoznámil nemecké nároky v prípade maďarských akcií na území Karpatskej Ukrajiny.

Pod vplyvom týchto správ 11. marca generál pechoty Henrik Werth žiadal vydať nariadenie o čiastočnej mobilizácii. Telekiho vláda však bola opatrná a v danom stave považovala povolanie dvoch ročníkov na cvičenie za dostačujúce.

Udalosti v Česko-Slovensku mali ešte jeden dosah. Hoci podľa záznamu nemeckého štátneho tajomníka ministerstva zahraničia Weizsäckera Sztójay znovu nastolil otázku Karpatskej Ukrajiny, naliehajúc na nemecký súhlas²⁶, a dostal podobnú odpoveď ako od Ribbentropa, skutočná odpoveď prišla vo forme záznamu nemeckého vyslanca v Budapešti, Otta von Erdmannsdorfa, 11. marca 1939. Tu boli prvé náznaky toho, že Nemecko bude podporovať (alebo nebude proti) maďarské aktivity na území Karpatskej Ukrajiny. Podľa tohto záznamu: „Nemecká vláda vychádza z toho, že **v prípade určitých maďarských akcií, ktoré by bolo potrebné vykonať na území Karpatskej Ukrajiny** (zvýraznil: F. Cs.), ešte pred začatím týchto akcií, musí maďarská vláda počítať s nasledujúcimi nevyhnutnosťami:

1. **Počas, aj po prípadnom obsadení Karpatskej Ukrajiny** (zvýraznil: F. Cs.), treba rátať s nemeckými dopravnými potrebami.
2. Akcia by sa nedotýkala hospodárskych záujmov Nemeckej ríše a jej štátnych občanov v Karpatskej Ukrajine. Maďarská kráľovská vláda uzná platnosť zmlúv a dohôd uzavretých medzi oficiálnymi a súkromnými osobami Ríše s karpatsko-ukrajinskou vládou.
3. Maďarská kráľovská vláda uznáva zaslúžené práva Volksdeutscheov žijúcich v Karpatskej Ukrajine.
4. Členovia karpatsko-ukrajinskej vlády, bývalí karpatsko-ukrajinskí ministri a iné vedúce osobnosti karpatsko-ukrajinského politického života, ako napr. vedúci predstavitelia sebaobrannej organizácie Sič, kvôli svojej politickej orientácii nebudú vystavení trestno-právnejmu alebo inému prenasledovaniu.²⁷

Medzitým maďarská vláda nevedela, aký postoj zaujať k „rozvratu na Slovensku“, preto vyzvala svojho berlínskeho vyslanca, aby vysondoval nemecký postoj. Vo svojej odpovedi Sztójay 11. marca o 2.20 h. informoval, že hoci Nemci považujú situáciu za vážnu, ešte nemajú konečný názor. Prevažuje u nich protičeská nálada a energický odpor Slovákov je im sympatický.²⁸

Ešte v ten deň popoludní prišiel do Budapešti aj výsledok sondáže maďarského vyslanca vo Varšave. Podľa toho, hoci nie sú zistené snahy Nemecka o vstup na územie Slovenska, je nepochybné, že Nemci sa usilujú o utvorenie Slovenska pod vlastným vplyvom.²⁹

Napriek Werthovým návrhom z 11. marca, maďarskú vládu, ako aj armádu, zastihlo Hitlevovo posolstvo z 13. marca o tom, že maďarská vláda dostane voľné ruky na obsadenie Karpatskej Ukrajiny, nepripravenú.³⁰ Malo sa to udiť s úplným dodržaním utajenia, bolo zakázané informovať aj Talianov a Poliakov, čo vláda aj Horthy ochotne prisľúbili. Ešte v ten istý deň sa v Budapešti uskutočnila porada, ktorej sa zúčastnili Horthy aj Teleki, a kde sa skoordinoval maďarsko-nemecký plán. Nemecký vojenský atašé v Budapešti pplk. Wrede 13. marca o 14.00 hod. o výsledkoch porady na OKW do Berlína hlásil: „Začiatok operácií 18. marca predpoludním. Dovtedy malé miestne vojenské šarvátky... 14. marca pri Mukačeve a Vino-

²⁶VHA Tmava, ref 4, šk. 9, film 4, záber 76364-76365.

²⁷RÁNKI, ref 5, dok. č. 195, s. 367-368. Pozri aj: Magyarország, ref 24, s. 980-981.

²⁸ÁDÁM, ref 3, dok. č. 409, s. 548. Šifrovaný telegram maďarského vyslanca z Berlína ministromi zahraničných vecí.

²⁹Tamže, dok. č. 410, s. 549. Šifrovaný telegram maďarského vyslanca z Varšavy ministromi zahraničných vecí.

³⁰DOMBRÁDY, L.: Országgyarapítás. Revízió háború nélkül? In: Rubicon, roč. VI., 1995, č. 4, Rubicon 1990 – 2000. CD-ROM, s. 2 a DOMBRÁDY, L.: Katonapolitika és hadsereg 1920 – 1944, Budapest : ISTER Kiadó és Kulturális Szolgáltató Iroda, 2000, s. 66.

gradove, 15. marca pri Užhorode, 16. marca pri Mukačeve.³¹ Na druhý deň OKW dostal o tom podrobnejšie informácie od vyslanca Erdmannsdorfa, ktorý uviedol: „Karpatská skupina v pohotovosti v priestore Tiszaújlak – Mukačevo – Užhorod – Veľké Kapušany – Čop – Beregovo: 3 pešie brigády, 2 jazdecké brigády, 1 motorizovaná brigáda, 1 eskadróna a 6 batérií.

Úloha: postup v severovýchodnom smere, so silným ľavým krídlom až po poľskú hranicu.

Na ochranu proti útoku zo slovenského priestoru v pohotovosti: 2 pešie brigády severne od Komárna, 1 pešia brigáda pri Košiciach, 1 mierová brigáda severovýchodne od Budapešti.

Jednotky doplnené na vojnový stav.

V karpatsko-ukrajinskom priestore sa ráta s 1,5 nepriateľskej divízie.³² Treba k tomu dodať, že uvedený plán z nemeckej strany nebol dodržaný – bol „urýchlený“, a preto sa časovo posunuli dopredu aj maďarské akcie.

Horthy napísal ďakovný list Hitlerovi, v ktorom uviedol: „Ani to neviem vyjadriť, nakoľko som šťastný, pretože táto oblasť s prameňmi riek je pre Maďarsko – nerád používam veľké slová – , ale je skutočne životnou otázkou. Napriek tomu, že máme nováčikov päťtýždňových, s najväčším nadšením sa ujmeme vecí. Už sme urobili opatrenia. Vo štvrtok 16. toho mesiaca bude pohraničný incident, po ktorom v sobotu nasleduje veľký útok.³³ Svoju servilnú vďačnosť Horthy vyjadril slovami: „... nikdy nezabudnem ten dôkaz priateľstva a Vaša Excelencia sa môže na moju vďačnosť skalopevne spoliehať“.³⁴ Podľa Erdmannsdorfovho telegramu NGŠ vyhlásil, že treba rátať s českým odporom, a treba urobiť aj predprípravy, pretože nováčikovia nastúpili len 1. februára, ale napriek tomu najneskôr o týždeň udrie. Politici však upozornili, že to už bude neskoro a sľúbili, že budú naliehať na rýchle konanie N GŠ. „Vstane z postele aj chorý Csáky, aby urgoval najväčšiu rýchlosť.“³⁵

Unáhlenosť, s ktorou sa obsadzovanie Karpatskej Ukrajiny udialo, mala zahraničnopolitické dôvody. Maďarská vláda ešte nedosiahla súhlas s vymedzením záujmových sfér ani s poľskou, ani s nemeckou vládou. 13. marca, keď Hitlerov nový kurz ešte nebol jasný, prijal Józef Beck, poľský minister zahraničných vecí, maďarského, československého a nemeckého vyslanca, ale neobdržal od nich záväzné vysvetlenie o intenciách svojich vlád. Maďarský vyslanec Hory, ktorého ešte neinformovali o novom vývoji v Budapešti, ubezpečoval Becka, že doteraz nebola dosiahnutá žiadna nemecko-maďarská zhoda...³⁶

Werth mal výhrady, keď mu dávali najavo, že sa 15. marca vojská musia pohnúť. On by chcel jeden týždeň na uskutočnenie mobilizácie. Na mobilizáciu bolo málo času. Pritom uskutočniť akciu s nováčikmi, ktorí nastúpili na službu od 1. februára, bolo riskantné. Nepochybne protistojace československé sily by mohli maďarským vojskám spôsobiť veľké straty, navyše by mohli spochybniť a znemožniť celú akciu. Podľa správ zo Slovenska síce poklesla bojová morálka čs. armády, ale maďarské obavy to nevelmi rozptýlilo, pretože o nemeckých snahách v súvislosti s Česko-Slovenskom v Maďarsku nevedeli s určitosťou nič. Maďarská vláda a vedenie armády nedostali predbežnú informáciu o nemeckej vojenskej invázii do Československa, preto 15. marca nerátali ani s tým, že čs. útvary začnú presun na západ, aby sa vyhlížali zrážkam s maďarskými vojskami. Bez týchto informácií Werth stiesnený obavami vydal 13. marca svoj rozkaz na začatie okupácie o dva dni.

Vláda sa nestotožnila s Werthovými obavami. Mala strach, že jej ujde vhodná príležitosť. Uvedomila si, že by bolo riskantné vyčkávať, lebo za ten čas by Augustín Vološin mohol u Hitlera vymôcť utvorenie samostatnej Karpatskej Ukrajiny. 14. marca Csáky odovzdal ultimátum

³¹ÁDÁM, ref 3, dok. č. 532, s. 651, pozn. č. 237.

³²VHA Trnava, ref. 4, šk. 9, Bd. 8, film bez čísla.

³³ÁDÁM, ref 3, s. 559-560, poznámka č. 84 k dokumentu č. 427. Horthyho list Hitlerovi.

³⁴SZINAI, M – SZÜCS, L.: Príspevok k dejinám nemeckých a maďarských agresívnych plánov proti Československu v rokoch 1920 – 1939. In: Historický časopis, roč. 14, 1966, č. 4, s. 606-607 a HOENSCH, ref 9, s. 361.

³⁵RÁNKI, ref 5, dok. č. 198, s. 369. Telegram vyslanca Erdmannsdorfa ministerstvu zahraničných vecí.

³⁶HOENSCH, ref 8, s. 263; HOENSCH, ref 9, s. 362-363.

čs. vyslancovi v Budapešti a súčasne – napriek nemeckému zákazu – informoval Poliakov. Bec-kovi oznámil, že honvédsťvo sa na druhý deň pohne a využije jedinú príležitosť.

Na to bolo potrebné nájsť vhodnú zámienu. Ešte 14. marca Maďari vyprovokovali pohraničný incident pri Užhorode a Mukačeve a na základe toho vstúpili do Karpatskej Ukrajiny.³⁷ 14. marca 1939 o 12. h admirál Canaris informoval o tom zahraničný úrad a uviedol, že podľa oznámenia šéfa maďarskej kontrarozvedky, plk. R. Andorku, v dôsledku vzniknutej prestrelky pri Mukačeve Maďari prekročili hranice a obsadili jednu dedinu. Na rusínskych hraniciach vypukli nepokoje a Maďarsko je rozhodnuté vojensky reagovať.³⁸ V tom čase nebolo jasné, ako bude reagovať Rumunsko, ktoré malo tiež teritoriálne požiadavky voči Karpatskej Ukrajine. Svedčí o tom telegram maďarského vyslanca vo Varšave. V danej situácii Poliáci prisľúbili Maďarsku politickú a diplomatickú pomoc, ale vylúčili poskytnutie vojenskej pomoci. Poľský minister zahraničných vecí informoval maďarského vyslanca aj o tom, že rumunská vláda chce obsadiť niekoľko rumunských obcí v Karpatskej Ukrajine, pritom odporúčal vyhovieť Rumunom a prisľúbil sprostredkovanie Poľska v záujme dosiahnutia rumunsko-maďarského zmierenia.³⁹

Čo sa týka prehistórie obsadenia Karpatskej Ukrajiny nie je bez zaujímavosti (a v tomto prípade to má širšie súvislosti než slovensko-maďarské), že počas návštevy rumunského kráľa Karola II. v Berchtesgadene u Hitlera, ešte v novembri 1938, rumunský monarcha zisťoval nemecké postoje voči maďarským revizionistickým snaženiam aj v súvislosti s riešením situácie Karpatskej Ukrajiny a navrhol možnosť priameho dopravného spojenia medzi Rumunskom a Nemeckom cez Karpatskú Ukrajinu.⁴⁰ Hitler tento návrh zamietol predovšetkým z finančných dôvodov.⁴¹ Vtedy sa Hitler ešte vyjadril, že Karpatská Ukrajina nemôže byť pripojená k Maďarsku.⁴² Rumunský kráľ ponúkol Nemecku rumunskú produkciu nafty za nemecké garancie rumunských hraníc.⁴³ Neskôr – v marci 1939 – rumunské návrhy obsahovali už aj územné požiadavky. Po obsadení Karpatskej Ukrajiny Maďarskom Rumuni navrhli, aby toto územie bolo rozdelené medzi Maďarsko, Poľsko a Rumunsko.⁴⁴

S rumunskými požiadavkami, vzhľadom na poľský a maďarský postoj, sa ešte budeme zaoberať. V súvislosti s článkom Petra Greguša v *Historickej revue* sa však vynára otázka: či Karpatská Ukrajina mohla alebo nemohla byť predmetom obchodovania medzi Stalinom a Hitlerom? Greguš o tom píše takto: „Zakarpatsko získalo autonómiu až po Mníchovskej dohode... Autonómne vlády mali ukrajinskú orientáciu. Netajili sa túžbou, že práve Zakarpatsko bude akýmsi ukrajinským Piemontom, prvým slobodným ukrajinským územím, nezávislým od ZSSR. Stalin na to zlostne zareagoval. „Ezopovským“ jazykom dal na XVIII. zjazde VKS(b) najavo, že má záujem o dohodu s Hitlerom. Jednou z podmienok však bolo, že Zakarpatsko nesmie byť nezávislé. V Berlíne Stalinovu narážku pochopili a Zakarpatsko sľúbili Horthy-mu.“⁴⁵ Zdá sa to ako príliš vyumelkovaná konštrukcia. Všetky tieto tvrdenia môžu byť, alebo sú pravdivé, len tá súvislosť je násilná. Dodnes je Stalinov prejav zahalený rúskom nejasnosťami. Z odbornej literatúry vieme, že na tomto zjazde Stalin prejavil gesto Hitlerovi, ale je veľmi pochybné, že by konkrétne išlo aj o „Zakarpatsko“. Skôr je to začiatok cesty k dohode

³⁷ADAP, séria D, dok. č. 199, cituje: ÁDÁM, ref 3, s. 559-560.

³⁸VHA Trnava, ref. 4, šk. 9, Handakten Keppler, Akten betreffend 1/ Meldungen aus Prag und Pressburg 2/ der Wehrmacht 3/ der Presseabteilung vom 1939 bis 1939. Bd. I Slowakei, film 31, záber 341 709.

³⁹ÁDÁM, ref 3, dok. č. 426, s. 558-559. Šifrovaný telefonogram maďarského vyslanca z Varšavy ministromi zahraničných vecí.

⁴⁰RÁNKI, Gy., ed.: Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939 – 1944. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államfő-akkal. Budapest : Magvető Könyvkiadó 1983, s. 441.

⁴¹Tamže, s. 298.

⁴²Tamže, s. 124.

⁴³ÁDÁM, ref 3, dok. č. 509, s. 628.

⁴⁴RÁNKI, ref 37, s. 441.

⁴⁵GREGUŠ, ref 20, s.15.

s Hitlerom v auguste 1939. Moskovský vyslanec Nemecka Schulenburg poslal do Berlína rozsiahle hlásenie o Stalinovom prejave. Z toho je pozoruhodné, „že Stalinova irónia a kritika bola oveľa ostrejšia voči Anglicku ako voči takzvaným agresorským štátom a zvlášť voči Nemecku“.⁴⁶

Aj keby boli autorove vývody pravdivé, nie je jasné, prečo by Stalin prihral Karpatskú Ukrajinu Hitlerovi a on hneď Horthyemu. Aj časová súvislosť veľa prezrádza. XVIII. zjazd VKS(b) sa konal 10. – 21. marca 1939. Ak by sme aj predpokladali, že Stalinova ponuka odznela v prvý deň, Nemci by mali okamžite reagovať a ešte v nasledujúci deň prihrať toto územie Maďarsku. Vieme totiž, že prvý nemecký súhlas s maďarskou okupáciou Karpatskej Ukrajiny je z 11. marca 1939. Preto sa zdá autorovo tvrdenie ako nepravdivé.

Príčiny maďarského snaženia o ovládnutie Karpatskej Ukrajiny najlepšie vystihol vo svojom denníku Miklós Kozma, ktorý patril k blízkemu okruhu M. Horthyho. Podľa Kozmu: „V kľietke trianonského Maďarska, obklopeného z troch strán Malou dohodou a zo štvrtej strany, po anšluse Nemeckom, žije deväť miliónov Maďarov. Keď v budúcnosti, o čom už nikto nepochybuje, mierovou cestou alebo za cenu krvi, dostaneme späť maďarské územia, to samo o sebe znamená len toľko, že v o niečo väčšej kľietke bude žiť o niečo viac Maďarov. Karpatská Ukrajina ale znamená, že obe strany Malej dohody medzi Rumunskom a Česko-Slovenskom sme pretrhli a máme spoločnú hranicu s Poľskom. Ani nie je otázne, že aj v tom prípade budeme musieť pokračovať v doterajšej priateľskej politike voči Nemecku, ale je nesporné, že za úplne iných okolností, už ako hodnotnejší štát. Politike osi Rím – Berlín to neodporuje a pre nás je úľavou línia Varšava – Budapešť – Belehrad – Rím.“⁴⁷

Ešte na začiatku obsadzovania Karpatskej Ukrajiny, 15. marca 1939, maďarský N GŠ požiadal ministra zahraničných vecí vo svojom prípise⁴⁸, aby diplomatickou cestou vyzval generála Leva Prchalu na vydanie takeého rozkazu, aby všetky ozbrojené jednotky na území Karpatskej Ukrajiny odovzdali všetku výzbroj vstupujúcim maďarským vojskám. Po odovzdaní zbraní môžu jednotlivci českej a slovenskej národnosti slobodne odísť. Neodovzdanie zbraní budú vojská považovať za odpor, a podľa toho budú zaobchádzať.

Vzhľadom na to, že ešte v ten deň gen. Prchala nariadil, aby čs. armáda na Karpatskej Ukrajine nekládla odpor a súčasne vydal rozkaz na stiahnutie česko-slovenských síl, gen. pech. H. Werth považoval za potrebné zmeniť niektoré svoje opatrenia.

Na základe toho:

„1. Karpatská skupina nebude vytvorená...“

2. Obsadzovanie Karpatskej Ukrajiny pod velením veliteľstva VIII. armádneho zboru uskutočnia tieto sily:
  - hraničiarske sily zmobilizované oproti Karpatskej Ukrajine,
  - zmobilizovaná 1. jazdecká brigáda,
  - zmobilizovaná 2. motorizovaná brigáda,
  - zmobilizovaná 11. pešia brigáda, ďalej oproti karpatsko-ukrajinským hraniciam a odtiaľ na juh na území VIII. zboru dislokované mierové posádky. Posledne menované možno použiť len výnimočne.
3. Priestor pôsobenia VIII. armádneho zboru od karpatsko-ukrajinsko-rumunských hraníc po všeobecnú čiaru Sobrance – Vyšné Remety – Stakčín – Veľká Poľana.
4. Veliteľstvo VIII. armádneho zboru so svojim operačným štábom sa má bezodkladne predislokovať do Čopu.

⁴⁶Documents of German Foreign Policy. Washington 1951, zv. VI, s. 1-3. Cituje: GÖMÖRI, E.: Egy tabu anatómiája. Publicisztikai vázlatok egy Sztálin-életrajzhoz. In: Mozgó Világ, roč. XIV, 1988, č. 10, s. 15.

⁴⁷Cituje: GOSZTONYI, P.: A magyar honvédség a második világháborúban. Második kiadás. Budapest : Európa, 1995, s. 16.

⁴⁸ÁDÁM, ref 3, dok. č. 455, s. 577. Prípis N GŠ ministromi zahraničných vecí 15. marca 1939.

- ...6. VIII. zbor... má mať na zreteli, aby s ťažiskom v údolí Uhu čo najskôr dosiahol poľské hranice a v údolí Tisy územie Rahov – Jasiňa.
...8. Postupy pri obsadzovaní

...Častiam čs. armády, ktoré zložili zbrane, treba zabezpečiť voľný odchod.

Treba odzbrojiť všetky nepriateľské iregulárne jednotky.

Politických a administratívnych vedúcich predstaviteľov Karpatskej Ukrajiny, ktorí sa exponovali proti Maďarsku, treba zaistiť. (Bolo to nerešpektovanie 4. bodu nemeckých požiadaviek z 11. marca 1939 – pozn. F. Cs.)

Ostatní zaistenci sa majú odsunúť do zberného tábora, ktorý sa má zriadiť v Nyíregyháze.

Vo vzťahu k prípadným, na územie Karpatskej Ukrajiny vstupujúcim, rumunským vojskám sa treba vyhnúť zrážkam, a treba ich vyzvať, aby sa stiahli na územie Rumunsku...⁴⁹

15. marca, vzhľadom na to, že na dôkladnejšie prípravy už nezostal čas, len útvary rýchlych brigád dislokované v severovýchodnom Maďarsku v blízkosti hraníc (dva jazdecké pluky, päť cyklistických práporov a dva motorizované prápory nevystrojené) vstúpili do akcie a prekročili hranicu. Za rýchlymi útvarmi nasledovali 24. p. pl. z Užhorodu a hraničiarske útvary. Čelné transporty 5., 8. a 17. p. pl. zo Zadunajska došli len 16. marca a vyvagónovali sa už na obsadenom území a pripájali sa k postupujúcim jednotkám. Bolo to umožnené tým, že ustupujúci nevyhodili do vzduchu železnice. Medzitým vojská dislokované a zmobilizované vo východnom Maďarsku – VI. a V. zbor – prikryli hranicu s Rumunskom a II. a VII. zbor zabezpečovali akciu zo severu.

Maďarskí vojaci nenarazili na väčší odpor, k menším zrážkam došlo len s oddielmi Sičovcov. 16. marca cyklistické vojská dosiahli Verecké sedlo a motorizované jednotky postupujúce údolím Tisy 17. marca obsadili Jasiňu a dosiahli Jablonický priesmyk.⁵⁰

Maďarská vláda s uspokojením konštatovala úspech vojenskej akcie. Werth naďalej kritizoval vládu za rýchlu akciu uskutočnenú bez dostatočnej prípravy, ktorá niesla v sebe aj eventualitu neúspechu, čo by otriaslo autoritou honvédstva a jeho velenia.⁵¹ Minister zahraničných vecí Csáky už 17. marca informoval o obsadení Karpatskej Ukrajiny ako o hotovej veci. Vyzdvihol nečakanosť tejto akcie, ktorá postavila susedné štáty pred hotovú vec. Okrem toho poznamenal, že aj pre Francúzsko bolo prijateľnejšie, že sa Karpatská Ukrajina dostala k Maďarsku, než by ju okupovali Nemci. O Rumunsku sa vyjadril tak, že sa neodvážilo vstúpiť do pohraničného pásma, pretože on – Csáky – im dal na vedomie, že útok z hoci ktorej strany by Maďarsko potrestalo.

Vláda a vojenské vedenie nezdialo názor Csákyho, resp. neboli si natoľko istí v súvislosti s Rumunskom. S obavami sa dívali na hranice a sledovali pohyb rumunských vojsk, a veľmi sa im ul'avilo, keď nedošlo ku konfliktu. Rumuni si totiž nárokovali obce s rumunským obyvateľstvom na sever od línie Chust – Berezná – Bystrá a železnice v Jasini. Rumunsko bolo izolované a malo obavy z Nemecka, preto nevystúpilo so zbraňou. 15. marca zmobilizované rumunské vojsko aj tak vyhrotilo rumunsko-maďarské vzťahy.⁵²

Vo vzťahu k rumunským územným nárokom na časť Karpatskej Ukrajiny bolo pravdepodobne rozhodujúcim nemecké stanovisko, tlmočené 19. marca štátnym tajomníkom Weizsäckerom, vyslancovi Sztójaymu. Podľa telegramu maďarského vyslanca ho Weizsäcker informoval, že „... vyzvali Rumunov, že konali by múdro, keby s nami (Maďarmi – pozn. F. Cs.) bezprostredne a mierovou cestou vyriešili hraničné otázky v Karpatskej Ukrajine.“⁵³

⁴⁹Tamže, dok. č. 456, s. 577-578. (Nakoniec 14. marca 1939 vzniklo Veliteľstvo Karpatskej skupiny).

⁵⁰DOMBRÁDY, L.: Hadsereg és politika Magyarországon 1938 – 1944. Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1986, s. 24-25.

⁵¹DOMBRÁDY, Országgyarapítás, ref 30, s. 2; DOMBRÁDY, Katonapolitika, ref 30, s. 66.

⁵²DOMBRÁDY, ref 50, s. 25.

⁵³ÁDÁM, ref 3, dok. č. 510, s. 628.

Medzitým sa rozšírili informácie, že Rumunsko zmobilizovalo. Podľa rumunského stanoviska, oznámeného maďarskému vyslancovi v Bukurešti, ide len o povolanie záloh na cvičenie a okrem toho v troch zboroch povolali po jednom ročníku. Vojenské opatrenia zdôvodnili prítomnosťou veľkých nemeckých vojenských zväzkov na hranici so Slovenskom. Ich počet údajne zjavne prevyšoval aj sily, ktoré by boli potrebné na obsadenie Slovenska. Rumuni na upokojenie vlastnej verejnosti pristúpili k uvedeným vojenským opatreniam.⁵⁴

Budapešť po Varšave ako druhá uznala samostatné Slovensko už 15. marca 1939, pravda, neuspokojujúc sa s faktom jeho existencie. V marci 1939 sa v Budapešti dívali na Slovensko ako na protimaďarskú zbraň Berlína, a tento fakt nútil maďarských politikov k zdržanlivosti. V tomto svetle treba vidieť aj diplomatickú opatrnosť Maďarska počas príprav na „vojenské riešenie“, tzn. na územnú expanziu smerom na západ po obsadení Karpatskej Ukrajiny.

Maďarská zahraničná politika ešte na začiatku obsadzovania Karpatskej Ukrajiny sľubovala nedotknutie hraníc štátov susediacich s touto oblasťou. Na základe záznamu o rozhovore grófa Csákyho s nemeckým vyslancom Erdmannsdorfom, 15. marca 1939, maďarský minister vyhlásil, že postup maďarských vojsk ani v najmenšom nebude ohrozovať územie štátov susediacich s bývalou Karpatskou Ukrajinou, navyše pripomenul existenciu príkazu, aby sa vojská vyhli aj náznaku takej akcie. Toto ubezpečenie inak odovzdali aj vládam Talianska, Poľska, Rumunska, Juhoslávie a Slovenska.⁵⁵

V ten istý deň aj maďarský vyslanec v Berlíne pred Weizsäckerom opakoval „ubezpečenie, že maďarské vojská nevtrhnú na územie Slovenska. Obsadenie niekoľkých slovenských dedín v týchto dňoch nie je nič iné ako realizácia maďarsko-česko-slovenskej zmluvy o úprave hraníc.“⁵⁶

Hneď 15. marca aj došlo k menšiemu narušeniu hraníc Slovenska. Podľa maďarských predstaviteľov to bolo nevyhnutné v údolí rieky Uh. Preto gróf Csáky 16. marca inštruoval svojho vyslanca v Berlíne, aby ubezpečil nemeckú vládu o tom, že „keď naše vojská o niekoľko kilometrov prekročia hranice, ktoré aj tak neboli nikdy fixované, to ešte neznamená fait accompli. Boli by sme vďační Ribbentropovi, keby v tomto smere upokojil Slovákov a upozornil ich na to, že po ukončení operácií o niekoľko dní konečnú hraničnú líniu aj tak stanovíme v zhode so Slovákami, tak ako sa to stalo na južnej časti Slovenska po viedenskej arbitráži.“⁵⁷ V zhode s tým postupoval D. Sztójay, ktorý uvedené inštrukcie, spolu s podrobným záznamom a mapou, odovzdal zástupcovi štátneho tajomníka Woermannovi. Pripomenul mu aj maďarské želanie posunúť maďarsko-slovenskú dočasnú hranicu o 10 – 20 km na západ. Woermann prejavil pochopenie, ale v súvislosti s posunutím hranice sa nevyjadril, len sľúbil, že vec okamžite postúpi Ribbentropovi.⁵⁸

V noci na 18. marca (2.25 h) Sztójay už hlásil, že E. Weizsäcker ho večer 17. marca informoval, že im sa zdá posunutie dočasných hraníc v požadovanom rozsahu za veľmi rozsiahle, ale súčasne prekročenie hraníc považujú za odôvodnené. V tom smere navrhnu Slovákom postup.⁵⁹ K nemeckému zásahu „u Slovákov“ pravdepodobne aj došlo, lebo popoludní 18. 3. 1939 informoval o tom bratislavský konzul Petravich. Podľa toho slovenský minister zahraničných vecí mu oznámil, že podľa „hlásenia vojenských orgánov maďarské vojská v smere Sobrance – Humenné v dĺžke desať kilometrov prekročili hranice medzi Karpatskou Ukrajinou a Slovenskom. Podľa informácií od tunajšej nemeckej strany maďarská vláda žiadala nemeckú vládu o súhlas s touto akciou. Minister zahraničných vecí poznamenal, že našu informáciu zo 16. mar-

⁵⁴Tamže, dok. č. 513, s. 630-631.

⁵⁵Tamže, dok. č. 458, s. 580.

⁵⁶VHA Trnava, ref 4, šk. 9, Büro des Staatssekretärs. Akten betreffend Tschechoslowakei vom 14. März bis 30. März 1939. Bd. 8, film 5, záber 484461.

⁵⁷ÁDÁM, ref 3, dok. č. 470, s. 588. Pozri o tom aj: HOENSCH, ref 8, s. 269.

⁵⁸OL K-63-1939-65/7 II. 1352/pol. 1939.

⁵⁹Tamže.

ca môže brať na vedomie len v tom prípade, keď administratívnu hranicu medzi Slovenskom a Karpatskou Ukrajinou budeme rešpektovať.

Utlenie rumunských územných nárokov neprinieslo upokojenie na maďarsko-rumunských hraniciach. I keď sa zdalo už všetko vyriešené, Rumunsko, ako štát s veľkou armádou, znamenalo veľkú hrozbu pre maďarské záujmy. Svedčia o tom situačné hlásenia gen. pech. H. Wertha po 23. marci, v ktorých vždy venuje pozornosť situácii na hranici s Rumunskom.

22. marca gróf Csáky prikázal maďarskému vyslancovi vo Varšave, aby poprosil Becka, aby upozornil Sidora, „... že prípadné rozšírenie maďarského vplyvu na Slovensku je maďarsko-poľským záujmom, vôbec nie je nepriateľské voči Slovákom a momentálne je iba provizórnej povahy. Bol by som vďačný, keby Sidor oznámil Beckovi meno toho východného Slováka, ktorého by sme mohli poveriť vedením administratívy na prípadne obsadenom území, ktorému Sidor dôveruje a v ktorého poverení by východní Slováci videli rakoskolapný dôkaz toho úsilia maďarskej vlády, že územie obývané Slovákami s patričnou samosprávou chce odovzdať Slovákom a tamojšie vojenské operácie sú len dočasnej povahy. Žiadam urgentnú odpoveď.“⁶⁰ Z týchto inštrukcií sa zdá, že Csáky naďalej zotrval na skorších predstavách o hlbšom vniknutí do vnútrozemia Slovenska. Z uvedeného poľská vláda pochopila, že maďarské prípravy nie sú namierené proti Rumunsku.⁶¹ Poľské kruhy sa naďalej domnievali, že existuje nejaká maďarsko-nemecká dohoda o rozdelení Slovenska tak ako v prípade Karpatskej Ukrajiny.

V polovici marca 1939 sa udiali závažné medzinárodné udalosti v Európe, ktoré mohli ovplyvniť konanie Nemecka aj vo vzťahu k Slovensku a Maďarsku. Doznievajúcu občiansku vojnu v ďalekom Španielsku už všade zakalkulovali ako hotovú vec. Vo vzťahu k strednej Európe práve po zániku Česko-Slovenska sa začala zásadne meniť aj britská politika. 17. marca 1939 odznel prejav premiéra Nevilla Chamberlaina v Birminghame, čo sa považuje za koniec britskej politiky appeasementu. Z britskej strany nemali námietky voči obsadeniu Karpatskej Ukrajiny Maďarskom, ale maďarskému vyslancovi sa diskretné dalo na vedomie, že Maďarsko sa má uspokojiť s Viedenskou arbitrážou a obsadením Karpatskej Ukrajiny.⁶² Najdôležitejšie však sú poľské súvislosti nemeckého postoja. Súvisí to so zmenou Hitlerovho postoja k Poľsku. Až do 21. marca Hitler zastával názor, že Slovensko je výmenným artiklom za Danzig (Gdaňsk), a keď to poľský vyslanec, Josef Lipski, odmietol (oficiálne poľské stanovisko bolo oznámené 26. marca 1939), nemecké velenie „nebolo proti nejakým rýchlym maďarským akciám“. V tretej dekáde marca 1939 kulminoval aj nemecko-litovský spor v súvislosti s Memelom. V čase, keď sa maďarskí honvédi presúvali k východiskovým čiarom útoku, Hitler bol už na vojnovej lodi Deutschland a vplával do prístavu Memel, ktorý bol už nemecký, pretože Litovci izolovaní a osamotení, nenachádzajúc medzinárodnú podporu, po Hitlerovej výzve, aby odovzdali prístav, museli kapitulovať a 21. marca odovzdali prístav.⁶³

Okupácia Karpatskej Ukrajiny a následné obsadenie úzkeho územného pásma východného Slovenska na hranici s Karpatskou Ukrajinou sa v podstate zliali do jednej akcie. Ak aj existovali maďarské predsavzatia a „záľusk“ na čoraz väčšie územie Slovenska, práve vyhlásenie Slovenska a nemecká politika voči Slovensku nútili maďarskú politickú reprezentáciu k opatrnosti. Z tohto hľadiska sa už vopred muselo upustiť od nejakého zabrania celého Slovenska, čiže v tom čase už nemožno hovoriť o „veľkom riešení“. Práve maďarsko-nemecké konzultácie po vyhlásení Slovenska svedčia o tom, že nakoniec aj ten úzky územný pás na východe Slovenska mohli Maďari obsadiť len po získaní nemeckého súhlasu. Preto neobstojí tvrdenie autorov zborníka *Malá vojna* a následne aj enormného počtu publicistov o tom, že len hrdinský postoj slovenských vojakov a dobrovoľníkov zabránil uskutočneniu „veľkého riešenia“.

⁶⁰ÁDÁM, ref 3, dok. č. 528, s. 648.

⁶¹Tamže, dok. č. 529, s. 648.

⁶²MAGYARICS, T.: Nagy-Britannia Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig. I. rész. In: Pro minoritate, 2002/Nyár, s. 31.

⁶³ORMOS, M.: Hitler. Budapest : Polgár Kiadó, 1997, s. 324-326.

O tom, že na nemeckých miestach nič nenamietali voči vstupu maďarských vojakov na územie Slovenska, svedčí už rozkaz gen. pech. H. Wertha pre Karpatskú skupinu z 21. marca 1939. Z toho je pravdepodobné, že okrem aktivít maďarskej diplomacie nebola nečinná ani maďarská generalita, ktorá už dávno pred rokom 1939 mala veľmi silnú pronemeckú orientáciu a aj kontakty s rozhodujúcimi nemeckými vojenskými miestami. Preto Werth mohol mať už pred zistením Sztójajho informácie o priaznivom nemeckom postoji k nadchádzajúcim maďarským akciám. Jeho rozkaz svedčí aj o tom, že nemecký súhlas s maďarským postupom dokonca do svojho rozkazu aj zakomponoval a vstupujúci maďarskí vojaci to aj použili ako argument pri vstupe na slovenské územie a vyzývaní slovenských jednotiek, aby sa vzdali. Tým došlo k indiskrétnosti, a keďže to bolo veľmi neprijemné nemeckým politikom, bolo to jednou z príčin, prečo nemecké miesta ešte pred tým, než sa to mohla širšia medzinárodná verejnosť dozvedieť, energicky vplývali na obidve strany, aby zastavili bojové akcie a hľadali zmluvné riešenie problému. V tom čase nemecká diplomacia riešila z hľadiska svojich d'alekosiahlych plánov aj dôležitejšie problémy. Okrem už spomenutého Memelu sa sústredila na Poľsko a ponúkala mu „globálnu dohodu“ a poľsko-nemeckú spoluprácu proti Sovietskemu zväzu, vstup do paktu proti Kominterne a uspokojenie prípadných poľských záujmov voči Ukrajine.

S diplomatickou prípravou maďarského útoku súvisí aj to, že maďarský minister zahraničných vecí 24. marca o 13.15 h prikázal maďarskému vyslancovi vo Varšave, aby informoval Becka, že medzi Maďarskom a Nemeckom nie je dohoda vo vzťahu k Slovensku, ale nemecký minister zahraničia Ribbentrop dal maďarskej vláde na vedomie, že nemá výhrady voči rýchlejšej maďarskej akcii.⁶⁴ Z „rýchlej maďarskej akcie“, inými slovami, „z dôrazného nadhodenia a otvorenia otázky maďarsko-slovenskej hranice“ mali Poliaci radosť.⁶⁵

V súvislosti s našou témou najdôležitejším dokumentom je šifrovaný telegram berlínskeho vyslanca Sztójajho maďarskému ministrovi zahraničných vecí z 28. marca 1939, ktorý prezrádza niektoré dôležité fakty o predpríprave konfliktu z maďarskej strany. Obsahuje tvrdenie Sztójajho, že 22. marca hlásil Csákymu, že „malé riešenie“ sa môže uskutočniť.⁶⁶ (Text tohto listu sa nenachádza v spisoch maďarského ministerstva zahraničných vecí.) Pod malým riešením sa rozumie tá línia, „ktorú ministerský predseda gróf Teleki zakreslil do mapy s mierkou 1 : 400 000, a ktorú mi náčelník Generálneho štábu večer 23. marca nadiktoval ako líniu, ktorú dosiahli naše vojská. Táto línia zodpovedá tomu, čo som ja 22. t. mesiaca ukázal Ribbentropovi ako „malé riešenie“ a zakreslenú do mapy som mu ju odovzdal.“⁶⁷

Hoci pôvodne N GŠ nehodlal utvoriť Karpatskú skupinu, ešte 14. marca vzniklo Veliteľstvo Karpatskej skupiny. Pod jeho veliteľskú právomoc patrila operačná skupina so zväzkami a útvarmi z VIII. armádneho zboru (1. a 2. jazdecká brigáda, 2. motorizovaná brigáda, 24. peší pluk a cyklistické a hraničiarске prápory dislokované na území VIII. zboru).⁶⁸ Dňa 21. marca 1939 vo svojom rozkaze N GŠ uvádza, že „... za účelom zabezpečenia dopravných komunikácií Karpatská skupina dňa 23. marca posunie západnú hranicu Karpatskej Ukrajiny smerom k Slovensku a obsadí územie uvedené v prílohe č.1. Tá neprezrádza veľa konkrétneho. Podľa nej 9. brigáda medzi Veľkou a Malou Bereznou mala útočiť smerom k Morskému oku a sily sústredené okolo Užhorodu smerom na Pavlovce nad Uhom. Sily vyčlenené na obsadenie tvorili: 2. jazdecká brigáda, 2. motorizovaná brigáda, 9. brigáda a 26. a 28. pohraničný prápor. Severné zoskupenie tvorila 9. brigáda a na juhu mali útočiť 2. jazdecká a 2. motorizovaná brigáda. Okrem 9. brigády sa ostatné zväzky mali peším pochodom dostať do priestoru východiska na útok, 9. brigáda železnicou do priestoru Veľká Berezna – Dobrinič, kde sa mala

⁶⁴JUHÁSZ, ref 6, dok. č. 24, s. 109. Stručne o tom sa zmieňuje aj ÁDÁM, ref 3, dok. č. 545, s. 665, pozn. č. 259.

⁶⁵Tamže, dok. č. 544, s. 665.

⁶⁶Tamže, dok. č. 553, s. 672.

⁶⁷Tamže, s. 673.

⁶⁸SZÍJ, J. (ed.): Fond-és állagjegyzék. A Hadtörténelmi Levéltár őrzésében levő katonai iratok. Második kiadás. Budapest : PETIT REAL Könyvkiadó, 2002, s. 167.

vyvagónovať. Pred začatím útoku mali maďarské vojská vyzvať protistojace slovenské sily, aby predmetné územie odovzdali bez boja. Werth nezabudol ani na upozornenie, že obsadenie sa realizuje s nemeckým súhlasom, takže tohto územia sa malo zmocniť aj v prípade ozbrojeného odporu. Túto informáciu mali vojská využiť pri vyzvaní Slovákov. Zdôraznil ešte, že: „Túto úlohu držte v tajnosti aj pred veliteľmi zväzkov dopoludnia 22. marca.“⁶⁹

Ešte 22. marca časť 24. pešieho pluku odišla k svojej materskej jednotke do okolia Košíc, kde zaujala ochranu hraníc.⁷⁰

Ráno 23. marca maďarské vojská prekročili administratívnu hranicu Slovenska. Udialo sa to v skorých ranných hodinách.⁷¹ Maďarské vojská ani zďaleka nepredstavovali takú silu, ako sa to uvádza v doterajšej slovenskej odbornej literatúre.⁷² Podľa doteraz neprekonanej práce Jánosa Csimu,⁷³ na ktorú sa odvoláva aj Juraj Rajninec, na základe dátumu a miesta dislokácie jednotiek na Karpatskej Ukrajine sa približne dajú vymenovať maďarské jednotky, ktoré sa pravdepodobne zúčastnili útoku na východné Slovensko. Z peších jednotiek sa dajú identifikovať 5., 17. a 38. peší pluk a 26., 27. a 28. hraničiarcky prápor. Z tzv. rýchlych jednotiek to boli: 13., 15. a 17. cyklistický prápor, 6. motorizovaný prápor a 2. prieskumný prápor. Okrem 2 jazdeckých plukov a nižších spojovacích, ženijných a technických jednotiek za povšimnutie stoja letecké sily: 1. stíhací letecký pluk a pomerne silné delostrelectvo: 4 delostrelecké pluky (z toho 3 ľahké a 1 hipomobilný), 1 motorizovaný del. oddiel a 1 protiletadlový del. oddiel.

Pomerne málo vieme o konkrétnej činnosti maďarských jednotiek. 23. marca 9. samostatná brigáda (V: plukovník gen. štábu János Székely) sa premiestnila do priestoru Veľká Berezná – Malá Berezná. (Vyvagónovala sa na stanici v Malej Bereznej). Začala pochodovať smerom na Ubl'u na čele s I. práporom 17. pešieho pluku. Druhou pochodovou kolónou 9. samostatnej brigády bol smer Zabrod' – Ulič. Pred Uličom bola táto kolóna ostreľovaná z lietadla. Na sever od Uliča menšie slovenské jednotky ostreľovali predsunutý prápor tejto kolóny, ktorý bol neskôr zasiahnutý aj mínometnou paľbou. Hoci sa maďarský postup mierne zdržal, popoludní dosiahol predsunutý prápor obec Klenovú. 17. peší pluk zaujal priestor Ladomirov – Kolonica – Klenová – Kalná Rostoka. Druhá kolóna smerujúca na Ulič nenarazila na odpor. Posilnená I. práporom 38. pešieho pluku obsadila Ulič a Kolbasov a uvedený prápor na čiare Topoľa – Ruské dosiahol poľskú hranicu.⁷⁴

Už o 11.30 hod. prišiel z Bratislavy telegram maďarského vyslanca s francúzskym textom protestnej nóty, ktorú obdržal od slovenského MZV.⁷⁵

⁶⁹OL K 63 – 1295/1939/65/7 I, 508-510.folio. Obsadenie územia na západ od Uhu.

⁷⁰HL, Horthy-kori gyalogezredek. 1509 (M. kir. 24. honvéd gyalogezred), Denník pluku. Podľa toho práporu a plukovné pododdiely, utvorené z práporu 24/II. zo Sárospataku, vyrazili k svojim plukom do okolia Košíc, kde mali zaujať ochranu hraníc.

⁷¹Začiatok maďarského útoku sa v slovenskej odbornej spisbe datuje na skoro ráno. (DEÁK, L.: Agresia Maďarska proti Slovensku v marci 1939. In: DEÁK, ref. 13, s. 16; alebo na 6. 00. (ŠIMUNIČ, P.: Vojenské aspekty obrany Slovenska v druhej polovici marca 1939. In: DEÁK, ref. 13, s. 30.) Niektoré indicie však nasvedčujú, že to muselo byť skôr. V správe Maďarskej tlačovej kancelárie M. T. I., ktorú ale zakázali vydať, sa uvádza, že sa to udialo v noci na štvrtok, čiže na 23. marca. J. Rajninec uvádza prekročenie hraníc maďarskými vojskami o 5. 30. (RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1941, zv. 1. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky – Vojenská informačná a tlačová agentúra, 1997, s. 20.) Podľa publikovaných spravodajských dokumentov maďarské vojská prešli cez Krčavu už o 5. 30. hod. (Pozri o tom: KATREBA, Z.: Neznámy dokument o maďarsko-slovenskom konflikte v marci 1939 (prvá časť). Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 1, s. 103 a ďalšie.)

⁷²Podľa J. Rajnince (ref. 67, s. 21) Maďari postupovali v dvoch smeroch 3 pešími brigádami (7., 9. a 24.), 1 motorizovanou brigádou (2.) a dvoma jazdeckými brigádami. Autor sa opieral o mylný preklad. Ním citované dielo J. Csimu totiž uvádza jednotky z uvedených vyšších veliteľstiev, čiže nie celej brigády. Uvedené sily predstavovali celé okupačné vojská v Karpatskej Ukrajine a z nich len časť bola použitá v konflikte so Slovenskom.

⁷³CSIMA, J.: Adalékok a Horthy – hadsereg szervezeteének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938 – 1945). Budapest : Honvédelmi Minisztérium Közpon-ti Irattár kiadása, 1961.

⁷⁴Tamže, s. 31-32.

⁷⁵OL, K-63-1939-65/7 II. 89/biz. Telegram z maď. kráľ. konzulátu z Bratislavy.

V situačnom hlásení, zostavenom na základe informácií došlých do obeda 23. marca, maďarský N GŠ informoval, že Karpatská skupina už ráno o 8.30 h dokončila obsadenie hraničného pásma 12 km západne od slovensko-karpatsko-ukrajinských hraníc. Maďarské vojská nikde nenarazili na odpor, navyše: „Naše vojská vítalo obyvateľstvo v Sobranciach so zástavami, oslavami a s výbuchom radosti.

Na severnej časti útočného pásma obyvateľstvo dedín si pýtalo od vojsk potraviny. Na ich zásobovanie veliteľstvo zboru vydalo patričné opatrenie. Podľa výsledkov leteckého prieskumu až po územie ohraničené železnicou Trebišov – Michalovce – Humenné nie sú žiadne pohyby... Nálada vojsk je dobrá, straty žiadne. Aj obyvateľstvo v obciach a mestách západne od dosiahnutej línie čaká na naše vojská (zvlášť v Michalovciach).“⁷⁶

Krátko po 17. h vo svojom telegrame maďarský minister zahraničných vecí uložil vyslanecovi Petravichovi, aby oznámil slovenskému MZV, že „maďarské vojská nerobia žiadnu operáciu na východnom Slovensku. Pravdepodobne sa jedná o miestny incident vyplývajúci z toho, že východná hranica Slovenska smerom ku Karpatskej Ukrajine nebola nikdy stanovená. Prípad sa prešetruje, o výsledku Vás budem informovať.“⁷⁷

Ešte v ten istý deň Werth vydal rozkaz aj o zaobchádzaní so zajatcami.⁷⁸

V situačnom hlásení, zostavenom 23. marca o 18. h, konštatuje, že vojská všade dosiahli hraničné pásmo nariadené na tento deň a na hlavných útočných smeroch zaujali obranu. Ani 23. marec však nebol bezproblémový pre maďarské sily. Na úrovni obce Ubl'a dostal jeden maďarský prápor o 14. hod. guľometnú paľbu z troch slovenských lietadiel a jedno lietadlo – podľa Wertha neúspešne – bombardovalo železničnú stanicu vo Veľkej Bereznej. Maďarskí vojaci zajali 6 dôstojníkov, 350 vojakov, 60 policajtov a príslušníkov finančnej stráže.⁷⁹

23. marca večer o 19.50 hod. Alexander Mach predniesol rozhlasový prejav, v ktorom oznámil, že maďarské vojsko prekročilo hranice Slovenska. Ubezpečil svojich poslucháčov, akým šťastím je pre Slovensko, že sa môže opierať o pomoc veľkej Nemeckej ríše. Maďari sa musia stiahnuť, pretože ich k tomu prinúti naše vojsko, HG a zmluva uzavretá s Nemeckom. „Zmluva, ktorá garantuje integritu slovenských hraníc, bola podpísaná dnes v Berlíne.“⁸⁰

V odpovedi na Csákyho telegram, večer 23. marca o 21.30 h, bratislavský vyslanec Petravich z Rusoviec (vtedy Oroszvár, patriaci k Maďarsku) oznámil, že o 19.30 h ho navštívil štátny tajomník MZV a ukázal mu prvý odstavec zmluvy medzi Nemeckom a Slovenskom, uzavretej v ten deň. Ďalšie časti zmluvy maďarský vyslanec nemohol vidieť, preto z toho vydedukoval, že nie je nemožné, že ďalšie časti zmluvy obsahujú výhrady vo vzťahu k obrane Slovenska. „Štátny tajomník informoval, že slovenská vláda by chcela narušenie hraníc Maďarskom vyriešiť s maďarskou vládou, preto zatiaľ nepožiadala o nemeckú vojenskú pomoc. Vyhlásil, že keď maďarské vojská do rána o 8 h 24. marca nebudú stiahnuté, slovenská vláda bude žiadať nemeckú pomoc a vlastným vojskám vydá rozkaz na vytlačenie maďarských vojsk.“⁸¹ Takisto o stiahnutie maďarských vojsk žiadal cez maďarského vyslanca aj minister zahraničných vecí Ďurčanský. Maďarské vojská sa majú stiahnuť na južné hranice ustanovené Viedenskou arbitrážou a na východné hranice určené comission territoriale de la conference de paix. Spor navrhol riešiť rokováním bez zapojenia Nemecka. Na to je potrebné, aby sa maďarské vojská stiahli a potom by malo Maďarsko vzniesť svoje právne stanovisko k hraniciam, o ktorom by sa mohli začať rokovania.⁸²

⁷⁶Tamže, K-63-1939-65/7 M. Kir. HVK 390323/ I.hdm. I.vkf. Situačné hlásenie 23. III. 1939.

⁷⁷Tamže, K-63-1939/1295/65-7 I. 1439. cs.

⁷⁸Tamže, M. Kir. Honvéd Vezérkar Főnöke. 390323/16.hdm. III. Vkf – 1939. Zaobchádzanie so zajatcami.

⁷⁹Tamže, M. Kir. HVK – I. osztály. 390323/7. hdm. I. vkf. Situačné hlásenie 23. marca 1939 o 18 h. (V datovaní je chyba, pretože hlásenie sa opiera o správy došlé do 19. h.)

⁸⁰Tamže, K-63-1939 1295 / 1939 65/7 II. Rádiófigyelő.

⁸¹Tamže, 91/biz. Telefonogram vyslanca Petravicha z Rusoviec 23. III. 1939 o 21.30 h.

⁸²Tamže, 92/biz. Telefonogram vyslanca Petravicha z Bratislavy 24. III. 1939 o 1.30 h.

V slovenskej historizujúcej publicistike sa vyskytuje tvrdenie (pravdepodobne spoločným pôvodcom toho sú knihy L. Deáka⁸³), že existovalo „malé aj veľké riešenie“, tzn., že Maďarsko pri obsadzovaní východoslovenského územia začalo realizovať malé riešenie a údajne potom malo nasledovať veľké riešenie – postup do slovenského vnútrozemia, ale vzhľadom na energický slovenský odpor sa veľké riešenie nerealizovalo. Žiadny autor neberie na vedomie fakt, že Nemci súhlasili s posunutím hraníc v prospech Maďarska, čiže v momente začiatku konfliktu už neexistovalo „veľké riešenie“, pretože Nemecko by s ním nesúhlasilo. L. Deák píše: „V dôsledku takto vytvorenej nepriaznivej situácie sa síce slovenskej vláde pomocou narýchlo zorganizovaných a nedostatočne vyzbrojených jednotiek podarilo 24. marca zastaviť a odraziť ďalšie prenikanie maďarských vojsk do slovenského vnútrozemia...“⁸⁴. Nemecko už 22. marca dalo Maďarom súhlas na posunutie hraníc, a tento fakt v slovenských prácach chýba. Pravda, potom by sa nedalo tvrdiť, že Maďarov zastavil hrdinský odpor Slovákov...

Okrem toho sa tu treba zmieniť aj o tom, že slovenskí autori, keď píšú o „veľkom riešení“, nezohľadňujú rumunský faktor a teda, čo znamenalo 5 zmobilizovaných rumunských armádnych zborov v chrbte maďarskej Karpatskej skupiny. Ďalšia vec je diplomatická pripravenosť akcie. Maďari od 23. marca stále tvrdili, že oni vstúpili len na územie, na ktoré už skôr oznámili svoj nárok. To znamená, že neexistovalo „veľké riešenie“. Navyše ani pripravenosť maďarskej armády nebola na takej úrovni. (Werthove názory na to sme už uviedli v súvislosti so vstupom na Karpatskú Ukrajinu.) Údajný maďarský zámer postupovať ďalej na Prešov, o čom sa s obľubou zmieňujú slovenskí historici, sa nedá podložiť maďarskými prameňmi. Z nemeckých prameňov vieme, že dňa 23. 3. 1939, čiže v prvý deň maďarsko-slovenského konfliktu, J. Ribbentrop v telefonickom rozhovore s maďarským vyslancom v Berlíne poukázal na informácie, podľa ktorých Maďari majú od Košíc tiahnuť na Prešov a obklúčili Michalovce. Maďarský vyslanec kategoricky odmietol tieto tvrdenia: „Der ungarische Gesandte stellte eine Aktion von Kaschau aus entschieden in Abrede und erklärte, dass nach seinen Informationen die ungarische Truppen lediglich dasjenige Gebiet besetzen, dass sie als Grenzkorrektur gegen die Slowakei – wie besprochen – beanspruchen.“⁸⁵

Večer 23. 3. 1939 o 23 h nemecký konzul v Bratislave Druffel hlásil do Berlína informáciu, získanú od slovenského ministerského predsedu J. Tisa, že Maďari prenikli len k Sobranciam a v smere na Michalovce, ale toto mesto neobsadili. Ako Druffel pokračuje: „Man habe dem ungarischen Konsul in Pressburg den wortlaut des deutsch – slowakischen Schutzvertrages notifiziert und wolle die Wirkung dieses Schriftstückes morgen früh abwarten. Sollten die Ungarn alsdann noch weiter vordringen, würden die Slowaken zum Gegenstoss vorgehen.“⁸⁶ O vplyve tejto zmluvy na maďarské stanovisko len toľko, že sme už uviedli, ako Petravich o tom informoval. Posledná veta ale svedčí o tom, že Tiso a ďalší slovenskí politici až 23. 3. 1939 pochopili, že padli do pasce: podpísali zmluvu s Nemeckom, ktorá im v takej ťažkej chvíli nepomohla.

Hoci maďarské jednotky nevyvíjali aktívnu útočnú činnosť, určité hlavybolenie pre vyšších maďarských veliteľov znamenala iniciatívna akcia jedného družstva z 27. hraničiarskeho práporu, ktoré spolu s jedným oddielom vedeným žandárnikom prekročilo hranice cez Slavkovec, obsadilo obce Budkovce a Dúbravku, zajalo čatu Sičovcov, ukoristilo pechotné zbrane a večer sa vrátilo do Slavkoviec. Odvetou zo slovenskej strany bol útok podporovaný tiež tankmi. Túto akciu nechal Werth vyšetriť.

⁸³DEÁK, ref 1.

⁸⁴DEÁK, Slovensko, ref 1, s. 176.

⁸⁵VHA Trnava, ref 4, Unterstaatssekretär. Akten betreffend Slowakei vom März 1939 bis Mai 1940. Bd. 1, film 12, záber 202254 a Politische Abteilung. Akten. Politische Beziehungen der Slowakei zu Ungarn vom 2. Jän. 1939 bis 15. Okt. 1939. Pol. N 350 Bd. 1, film 16, záber 442926.

⁸⁶Tamže, film 16, záber 442930.

Dňa 24. marca ráno o 7.50 h sa uskutočnil slovenský letecký útok na časti 2. motorizovanej brigády a na obec Tibava (2 km od Sobrance), počas ktorého sa zapálilo v obci niekoľko domov. Z maďarskej strany boli 2 mŕtvi a 27 zranených. Maďarské stíhacie sily zostrelili jedno lietadlo a jedno prinútili k pristátiu, jeho pilota zajali. Okolo poludnia na most v Užhorode Slováci zhodili 3 bomby, ktoré ale nenarobili väčšie škody.⁸⁷

Okamžite po tejto slovenskej leteckej činnosti gróf Csáky prikázal vyslancovi Petravichovi, aby protestoval u slovenskej vlády proti bojovej činnosti slovenských lietadiel nad maďarským územím. Upozornil na to, že maďarská vláda už 23. marca navrhla mierové riešenie sporu, ale ako na odvetu Slováci bombardovali Užhorod a Veľkú Bereznú. „Slovenská vláda nesie ťažkú zodpovednosť, keď vyprovokuje maďarskú retorziu.“⁸⁸

24. marca, hneď popoludní (o 13.15 h), gróf Csáky poslal telegram vyslancovi do Varšavy, v ktorom, usilujúc zachovať si poľskú priazeň, zjavne klamal, keď uviedol: „...Prosím oznámte Beckovi, že medzi Maďarskom a Nemeckom nie je dohoda v súvislosti so Slovenskom. Na jej dosiahnutie sa ani neurobil pokus, len toľko som urobil, že som dal obsadiť strategické body, najdôležitejšie z hľadiska obrany železnice v údolí Uhu, vzhľadom na to, že rusínsko-slovenská hranica bola stále diskutabilná.“

Na energický protest Nemcov a Slovákov dal som postup našich vojsk zastaviť, pretože jednak nechcem vyostriť maďarsko-slovenské alebo maďarsko-nemecké vzťahy, jednak preto, lebo podľa našich vojenských odborníkov sme strategický cieľ dosiahli. Urobím pokus na ďalší územný zisk cestou mierových rokovaní so Slováckmi...“⁸⁹

Dňa 24. marca popoludní o 14.45 h gen. von Tippelskirch z OKW informoval Zahraničný úrad, že na základe informácií od budapeštianskeho vyslanca Erdmannsdorfa, sa slovenské vojská od rána aktivizovali 20 km západne od Užhorodu. Na niekoľkých miestach pancierovými vozidlami prekročili hranice, bombardovali Užhorod a údolie Uhu. Maďarské straty sú: 20 mŕtvych a dvojnásobné číslo zranených. Slovenské lietadlá prišli zo Spišskej Novej Vsi. Maďarsko zamýšľala po obede bombardovať Spišskú Novú Ves. Maďarský generálny štáb žiadala od nemeckej strany vplývať na Slovákov v tom zmysle, aby prestali útočiť, lebo „... ungarische Truppen nur in das den Slowaken vorher bekanntgegebene Gebiet eingedrückt sind.“⁹⁰

V druhý deň konfliktu (24. marca) medzi 14. a 15. h maďarské letectvo viedlo vzdušné boje proti slovenskému letectvu nad obcou Pavlovce nad Uhom, v ktorých bolo 7 slovenských lietadiel zostrelených. Ako odvetu (alebo, ako sa v maďarských dokumentoch uvádza, potrestaním) za sústavné narušenie maďarského vzdušného priestoru a po bombardovaní Užhorodu, bombardovali maďarské bombardovacie zväzky za sprievodu stíhačiek medzi 16. a 17. h letisko v Spišskej Novej Vsi.

V ten istý deň pri Vyšnej Rybnici skupina slovenských vojakov v sile práporu zaútočila na predsunuté časti 12. cyklistického práporu a zatlačila ich. Maďarský prápor hneď prešiel do útoku. Most na Uhu, severne od Pavloviec nad Uhom, slovenské delostrelectvo v poludňajších hodinách viackrát ostrelovalo 15 cm batériou, neskôr guľometnou paľbou. Počas vzdušného súboja nad Pavlovcami slovenské lietadlá bombardovali obec Pavlovce, ktorá bola v plameňoch. V tento deň sa zaznamenala aj kuriózna udalosť: o 12.15 h dvaja dôstojníci 15. cyk-

⁸⁷OL, K-63-1295/1939 / 65/7 I. M. Kir. Honvéd Vezérkar Főnöke. 390324 / 1.hdm. I. vkf. Situačné hlásenie 24. marca 1939 o 12 h.

⁸⁸Tamže, Küm. pol. 1448 / 1939.

⁸⁹JUHÁSZ, ref 6, dok. 24, s. 109. V rozpore s tým v tejto súvislosti J. Hoensch uvádza, že „Když pak Csáky 24. března v oficiální nótě polskou vládou o akci vyrozuměl, přiznal, že se tak sice stalo bez souhlasu slovenské vlády, ale s vysloveným souhlasem Hitlera, který chtěl tímto opatřením zlomit odpor Slováků, zpěčujících se ve věci ochranného paktu a tajné hospodářské dohody.“ (HOENSCH, ref 9, s. 369.)

⁹⁰VHA Tmava, ref 4, Büro des Staatssekretärs. Akten betreffend Tschechoslowakei vom 14. März 1939 bis 30. März 1939. Bd. 8, film 5, záber 484515.

listického práporu, počas kontroly postavení v prvej línii, omylom prešli autom cez slovenskú línii a padli do zajatia.⁹¹

Slovenské letecké útoky, ktoré priniesli citeľné maďarské straty, viedli maďarského náčelníka GŠ, aby nariadil sústredenie, bezodkladné zaujatie palebných postavení a koordináciu protivzdušnej obrany.⁹²

24. marca 1939 správa MTI (Maďarská tlačová kancelária) z Bratislavy uvádzala, že maďarská vláda navrhla slovenskej utvorenie zmiešanej komisie na vyznačenie slovensko-maďarských hraníc. Slovenská vláda v piatok (24. marca) jednomyselne odmietla maďarský návrh.⁹³

Niekoľko výziev maďarského ministra zahraničných vecí na zastavenie bojov svedčí o tom, že neexistovalo „veľké riešenie“ problému, ako to často uvádza slovenská historiografia a publicistika. Maďarské vojská po dosiahnutí 12 km pásma nepokračovali v postupe do slovenského vnútrozemia. Ako v informácii pre 10 maďarských vyslancov gróf Csáky uvádza: „... slovenské lietadlá uskutočnili silný útok proti Užhorodu a Veľkej Bereznej. Z útočiacich slovenských lietadiel bolo 9 zostrelených a 1 prinútené k pristátiu a jeho pilot zajatý. Maďarská vláda trikrát neúspešne vyzývala slovenskú vládu na ukončenie nepriateľskej činnosti. Za opakované slovenské letecké útoky nechala bombardovať vojenské letiská v Spišskej Novej Vsi a Prešove.“⁹⁴

Boje neskončili ani 25. marca. Ráno o 6.45 h z cesty z Michaloviec smerom na Nižnú Rybnicu sa priblížili dve slovenské nákladné autá s naloženým mužstvom. Nákladné autá sa stali terčom maďarských protitankových diel, ktoré ich vyhodili do vzduchu. O 10.30 h pri obci Kalná Roztoka zaútočili Slováci v sile roty. Útok bol odrazený. O 13.45 h opakovaný slovenský útok, uskutočnený v sile práporu za podpory delostrelectva, bol odvrátený maďarským protiútokom, výsledkom ktorého Maďari sa znovu zmocnili kóty 443 (Košutovica). Maďarské vojská mali 3 mŕtvych.⁹⁵

V súvislosti so slovenskými útokmi na Kalnú Roztoku a pri Doline maďarský vyslanec v Bratislave dôrazne protestoval u Ďurčanského. Ten uviedol, že súčasne s odovzdaním slovenskej aid-memoire, 24. 3. večer, slovenský minister národnej obrany vydal rozkaz, aby sa vojská vyhlili nepriateľskej činnosti a vyslovil pochybnosť o tom, že útoky sa skutočne udiali. Na dôraznú žiadosť maďarského vyslanca o vysvetlenie Ďurčanský prisľúbil, že vec prešetří a za 1 – 2 hodiny podá vysvetlenie. Z poverenia Ďurčanského potom štátny tajomník informoval, že k slovenskému útoku skutočne došlo ešte predtým, než rozkaz na zastavenie paľby došiel. Vzhľadom na lesnatý terén, kde nie je žiadne spojenie, vojská dostali rozkaz neskôr, ale potom hneď zastavili paľbu.⁹⁶

V ďalších dňoch maďarský N GŠ informoval o bojoch ako o „narušení hraníc“ zo slovenskej strany. K incidentom došlo nielen v miestach bojov, ale aj na iných úsekoch maďarsko-slovenskej hranice. 26. 3. 1939 k takému „narušeniu“ došlo pozdĺž železničnej trate Luhyňa – Michal’any (smer: Košice), čiže na mieste, kde sa predtým nebojovalo. Na hranici, ktorá ležala pozdĺž železničnej trate, sa dvaja civilisti dostali do slovnej hádky so skupinou príslušníkov HG a finančnej stráže stojacich na slovenskej strane. Medzitým zo smeru od Lastoviec odznelo niekoľko výstrelov z pušiek, na ktoré maďarská pohraničná stráž odpovedala výstražnými výstrelmi. Nato gardisti, posilnení ďalšou skupinou, začali paľbu z guľometov. Strely dopadli do obce a na železničnú stanicu v Michal’anoch.⁹⁷

⁹¹OL K 63 1295 / 1939 65 / 7 I. M. Kir. Honvéd Vezérkar Fönöke 390324 / 7. hdm. I.vkf. Situačné hlásenie 24. III. 1939 o 18 h.

⁹²Tamže, M. Kir. Honvéd Vezérkar Fönöke 9461 / M. I. Vkf. 1939.

⁹³OL K 63 1939 65 / 7 II. 14. folio. 456. cs.

⁹⁴Tamže, 65 / 7 I. 1454 / 1939 Küm. pol. 103-104. folio.

⁹⁵Tamže, M. Kir. Honvéd Vezérkar Fönöke 390325 / Hdm. I. vkf. Situačné hlásenie 25. marca 1939 o 18 h.

⁹⁶Tamže, K-63-1939-65 / 7 I. 98 / biz. 1939. 573-574 folio.

⁹⁷Tamže, 8247 / 1939 VII. res.

26. marca predpoludním slovenské jednotky zaútočili pri Kolonici. Pri odvrátení útoku sa Maďari zmocnili obce Kolonica. V ten istý deň popoludní medzi 14.10 a 15.40 h Slováci sústredili sily, asi 1 – 2 roty proti cyklistickému práporu, rozmiestnenému medzi Vyšnými Remetami a Remetskými Hámrami, ale ich postup zastavila maďarská delostrelecká paľba. V tom istom čase slovenské delostrelectvo ostreľovalo cestu medzi Nižnou Rybnicou a Sobrancami. O 17.00 h príslušníci HG v sile asi čaty napadli maďarskú pohraničnú stráž vo Veľkom Kazimíre. Maďari útok odrazili. V tom istom čase asi 150 – 200 gardistov zaútočilo na predsunutú rotu III. práporu 24. p. pluku v Michal'anoch. Maďarská rota prešla do protiútku a prenikla na slovenské územie v hĺbke asi 500 – 600 metrov. Večer o 20.00 h sa stiahla. O 18.15 h bola 4. samostatná jazdecká rota terčom slovenského útoku pri Hrani. Maďarská rota bola posilnená jednou puškovou rotou.⁹⁸ Vo večernom situačnom hlásení 26. 3. H. Werth priznal maďarské straty: v 2. motorizovanej brigáde 17 mŕtvych a 44 zranených (z toho 1 dôstojník), v 9. samostatnej brigáde 3 mŕtvi a 4 zranení. Celkom 20 mŕtvych a 48 zranených. Maďari ukoristili 1 ťažký a 2 ľahké guľomety, zajali 360 Slovákov, zostrelili 11 slovenských lietadiel. Okrem toho v Spišskej Novej Vsi bolo zničených 7 slovenských lietadiel.⁹⁹

Od 27. marca zbrane pomaly zmlkli, hoci ojedinelé prestrelky stále trvali, riešenie ozbrojeného konfliktu prešlo do diplomatickej roviny: v Budapešti sa začali rokovania o stanovení novej hranice medzi Maďarskom a Slovenskom. Táto problematika už nie je predmetom tejto štúdie.

* * *

Výsledky štúdie nás oprávňujú urobiť niekoľko záverov:

1. Prekročenie dovtedajších administratívnych hraníc Slovenska maďarským vojskom ráno 23. 3. 1939 bolo z maďarskej strany jednoznačnou agresiou, ktorá bola diplomaticky dobre pripravená. Z maďarskej strany sa využilo predovšetkým to, že záväzok Československa stanovený mierovou zmluvou v Saint Germain na autonómiu Podkarpatskej Rusi celých 20 rokov nebol splnený, a keď tento územný celok nakoniec v novembri 1938 získal autonómiu, hranice medzi ním a Slovenskom neboli ani vtedy stanovené.
2. V štúdiu sme poukázali na tie diplomatické kroky maďarskej vlády, ktoré doteraz v prácach slovenských autorov neboli povšimnuté.
3. Z preštudovaných dokumentov vyplýva, že už 17. marca maďarskí politici predostreli v Berlíne zámer posunúť hranice karpatsko-ukrajinské smerom na západ a o tom boli nemeckými miestami upovedomení aj slovenskí politici.
4. Z dokumentov vyplýva aj to, že to, čo sa v slovenských prácach obľubou uvádza o existencii „veľkého riešenia“, sa nezakladá na prameňoch. Maďarský vyslanec v Berlíne, Sztójay, už 22. 3. získal súhlas Ribbentropa na obsadenie toho územia, ktoré vyznačené na mape mu Sztójay ukázal a ktoré maďarské vojská obsadili hneď v prvý deň útoku.
5. Z toho vyplýva aj to, že maďarský postup nezastavil energický odpor slovenskej armády a HG, ako to píše autori zborníka Malá vojna.
6. Slovenskí autori vo svojich prácach nezohľadňujú, že maďarská Karpatská skupina uskuotočňujúca útok 23. 3. mala v chrbte zmobilizovanú rumunskú armádu, čiže nemohla riskovať väčšie nasadenie síl rozmiestnených v Karpatskej Ukrajine a ich otočenie na západ proti Slovensku.

⁹⁸Tamže, M. kir. HVKF 390327 / 1. hdm. I. vkf. Situačné hlásenie 27. III. 1939. 565-566. folio.

⁹⁹Tamže, HVKF 390326 / 4. hdm. I. vkf. Situačné hlásenie 26. III. 1939 o 18 h.

Preto sa nezakladá na skutočnosti, že maďarské vojská v danom momente začiatku útoku hodlali zaútočiť z košického oblúku a obsadiť Slovensko až po Poprad.

Dúfam, že vyjasnením niektorých otázok maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939 tento príspevok skromne prispieva k pravdivému nazeraniu, odmystifikovaniu a odpolitizovaniu tohto problému.

F. CSÉFALVAY: DAS VORSPIEL UND DER VERLAUF DES UNGARISCH-SLOWAKISCHEN KONFLIKTES IM MÄRZ 1939

In seinem Beitrag stellt sich der Verfasser auf einige Fragen des ungarisch-slowakischen Konfliktes im März 1939 ein. Auf Grund der nicht publizierten und publizierten ungarischen und deutschen Quellen führt er uns in neue und weniger bekannte Eingaben über Vorspiel und Verlauf des Konfliktes ein.

Der Autor widerlegt die Behauptungen der bisjetzigen slowakischen Historiographie über die „grosse Lösung“, die die ungarischen Truppen nach vielen slowakischen Autoren nur aus dem Grund nicht realisierten, weil es ihnen der zähe Widerstand der slowakischen Truppen unmöglich machte. Der Verfasser belegte mit mehreren Dokumenten, dass Ungarn im März 1939 nicht im Stande war, ohne deutsche Nachsicht das slowakische Gebiet zu anektieren. Die Tatsache, dass Ungarn sich über die deutsche Stellungnahme nicht sicher war, war nicht der einzige Grund: die grösseren Kräfte war Ungarn gezwungen an den Grenzen an Rumänien zu konzentrieren. Im Folge des rumänischen Interesses an der territorialen Teilung der Karpaten-Ukraine schärfen sich nämlich die ungarisch-rumänischen Widersprüche immer mehr. Letztendlich entschieden die diplomatischen Schritte der ungarischen Regierung in Berlin, die zur Folge hatten, dass Deutschland schon vor dem Ausbruch des Konfliktes auf die Verschiebung der ungarischen Grenzen zum Schaden der Slowakei eingegangen war.

In dem Moment, als der ungarische Angriff begann, existierte also keine „grosse Lösung.“ Aus dem Grund blieben die ungarischen Truppen nach dem Erreichen der geplanten Gebietszone schon am Vormittag den 23. März 1939 stehen und setzten sich zur Wehr.

K PROBLEMATICE VYDÁNÍ PŘEDSTAVITELŮ SLOVENSKÉHO POVÁLEČNÉHO EXILU ČSR VE DRUHÉ POLOVINĚ ČTYŘICÁTÝCH LET

VÁCLAV VONDRÁŠEK

VONDRÁŠEK, V.: On the Issue of Extradition of the Slovak After-war Exile Representatives to the Czecho-Slovak Republic in the Second Half of Forties. *Vojenská história*, 8, 2, 2004, pp 59 – 77, Bratislava.

The published study deals with the issue of searching for representatives of the military Slovak State in a foreign exile and with efforts aimed at their extradition to ČSR between 1947 – 1949. Attention is focused especially on Ferdinand Ďurčanský, Stanislav Mečiar, Jozef Kirschbaum, Ladislav Gréber and Aloiz Macko. The author follows organisational and procedural issues connected with the effort of security and intelligence elements at finding their place of residence and at the same time with the process of complex discussions of Czecho-Slovak diplomats with allied authorities and official bodies of Italy, Switzerland and other countries.

Military History. Czecho-Slovakia. Slovak After-war Exile.

Českoslovenští diplomaté v Římě v průběhu ledna 1947, v bezprostřední návaznosti na předcházející aktivity v uplynulém roce,¹ zjišťovali na římské kvestuře jak daleko pokročilo pátrání po funkcionářích Slovenského akčního výboru v zahraničí (dále SAV – pozn. V.V.). Legační rada Laichter se pokoušel telefonicky domluvit s přednostou politického oddělení kvestury Bottinem, případně jeho zástupcem. Po dva dny mu bylo stereotypně sdělováno, že jmenovaní činitelé se nacházejí mimo budovu, kde mají kanceláře. Československý diplomat proto následující den požádal o rozhovor kvestora Polita, který sice nebyl o záležitosti informován, ale alespoň slíbil, že zařídí, aby československé vyslanectví obdrželo požadované informace o stavu pátrání. Přednosta politického oddělení kvestury 23. ledna 1947 telefonicky sdělil, že se domnívají, že Ferdinand Ďurčanský se i nadále nachází v Římě a že pobyt Stanislava Mečiara se ženou, který předtím bydlel ve Via del Vantaggio č. 18, není kvestuře znám.

Z dalšího jednání na kvestuře vyplynulo, že není schopna vypátrat pobyt Ferdinanda Ďurčanského i když se prý odhodlala k „delikátnímu“ kroku, spočívajícímu v šetření v klášteřech. Československý zástupce dále požadoval zjištění pasu E. Filové a parníku, s nímž odplula z Janova, aby bylo možné uvedené data zkonfrontovat s poznatky informátora československého vyslanectví o údajném odjezdu Ferdinanda Ďurčanského z Itálie parníkem Marine Shark.²

¹Podrobněji VONDRÁŠEK, V.: Poválečný slovenský exil a aktivity ČSR o vydání jeho představitelů v poválečném období (květen 1945 – podzim 1946). In: *Vojenská história*, roč. 7, č. 4/2003, č. 4. s. 54-77.

²Státní ústřední archiv Praha (dále SÚA Praha), Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-177-2.

Vyslanec ČSR Ján Paulíny-Tóth se domníval, že „vzhledem k poměrně malému počtu policejních sil povolených příměřím Itálii a k neobyčejně častým kriminálním případům, jejichž pachatelé pravidelně nejsou vypátráni, lze těžko posoudit, do jaké míry lze dosavadní negativní výsledky pátrání přičítat neschopnosti, resp. nedostatečnému početnímu vybavení policejních orgánů a do jaké míry neochotě vyšších i nižších úředních míst. Ježto, jak z různých údajů vychází najevo, jsou jmenovaní podporováni Vatikánem neb klérem, zdá se, že neochota ministerstva vnitra, podřízeného vůdci klerikální strany demokristiánské, hraje v průběhu pátrání význačnou roli.“ (Tamtéž).

Pochopitelný rozruch mezi československými diplomaty v Římě vzbudila telefonická informace přednosta politického oddělení římské kvestury ze 14. února 1947, aby zástupce vyslanectví se okamžitě dostavil na kvesturu, kde mu bude předvedena osoba, o níž Italové předpokládají, že se jedná o hledaného Ferdinanda Ďurčanského. Zástupce velvyslance (spolu s attaché Bernátem, který osobně znal jmenovaného) okamžitě odjeli na kvesturu. Československým diplomatům byla předvedena osoba, sice nápadně podobná hledanému Ferdinandu Ďurčanskému, která byla zajištěna v jednom ze sběrných cizineckých táborů. Mezitím se dostavil vyslanec Ján Paulíny-Tóth s přidělcem ministerstva vnitra legačním tajemníkem Ruprichem, kteří po obhlídce a vyšetření předvedené osoby jednoznačně prohlásili, že se v žádném případě nejedná o hledaného Ferdinanda Ďurčanského. Předvedená osoba sdělila, že je jugoslávským státním občanem a bývalým dopisovatelem jugoslávského tisku.³

Další v pořadí již kolikátá „horká stopa“ se objevila na jaře 1947. Vyslanectví v Římě obdrželo informace od novinářky Claire Neikind⁴ a dalšího informátora, že jmenovaný je ubytován ve vatikánském městě v bytě jakéhosi poštovního úředníka nacházejícím se nad lékárnou. Pověřenec ministerstva vnitra při československém vyslanectví v Římě Ruprich spolu s legačním tajemníkem Hoyerem byli vpuštěni strážemi do vatikánského města. Informace od vrátaného třípatrového domu, ani obhlídka vizitek jeho obyvatel, včetně rozhovoru s uklízejícím starcem (který zde byl zaměstnán dvacet let) a zdejšími obyvateli, však nepřinesla pozitivní výsledek.⁵ Československý vyslanec v Římě Ján Paulíny-Tóth znovu apeloval na MZV v Praze, aby vyřešilo otázku dotací na „důvěrná vydání“ „... poněvadž zprávy informátorů znamenají neustále další vydání, která jsem nucen uhrazovat sám“⁶.

Na jaře 1947 byla ještě sledována i „americká stopa“. Velvyslanectví USA v Římě informovalo 2. května 1947 československé vyslanectví o činnosti Slovenského akčního výboru. Konstatovalo přitom, že na adresách v USA, udávaných na záhlaví tiskopisů, skutečně bydleli uvedené osoby, které nikterak nepopírali protičeskoslovenskou činnost. Na dotazy amerických orgánů, týkající se místa pobytu Ferdinanda Ďurčanského, kategoricky odpovídali, že jmenovaného neznají, ale domnívají se, že se nachází v Itálii. Současně přiznali, že s ním udržují písemný kontakt, a to přes neznámého prostředníka „Jána Bobora“ (což bylo ve skutečnosti

³Tamtéž.

Československý vyslanec se při této příležitosti dotázal zástupce kvestury, zda byla již nalezena alespoň nějaká stopa týkající se Stanislava Mečiara. Na uvedenou otázku však následovalo mlčení.

⁴Claire Neiking pracovala jako vedoucí kanceláře Overseas News Agence. Byla v podstatě jediným novinářem, kterému Ferdinand Ďurčanský za svého exilového pobytu v Itálii poskytl interview na důvěrné schůzce 30. října 1946 v kavárně Rosati v Římě. Předseda SAV se z důvodů utajení tehdy objevil bez typického knírku a byl doprovázen tajemníkem, který brzdil jeho přílišnou mnohomluvnost a vychloubačnost. Podrobně jednak rozebral programovou koncepci a zároveň se zmínil o svých aktivitách. Pochlubil se, že po Evropě vždy cestuje ilegálně, a to bez cestovních dokladů a že například do Paříže cestoval v přestrojení za italského dělníka. Zmínil se o tom, že v době jeho pařížského pobytu prý agenti bratislavské Národní bezpečnosti usilovali o jeho likvidaci a zachránilo jej pouze včasné varování z Bratislavy. (Slovenský národní archiv Bratislava (dále SNA Bratislava), Národní soud, Filmotéka A – 973). Ferdinand Ďurčanský po skončení rozhovoru dal k dispozici uvedené novinářce telefonní číslo své tajemnice E. Fillové s tím, že tato jí bude informovat o jeho aktivitách, včetně případného sjednání další schůzky. Claire Neikindová, která byla židovské národnosti, byla ochotna angažovat se v záležitosti vydání Ferdinanda Ďurčanského a intervenovat u amerických úřadů. Z výše uváděného interview, jak konstatovala v rozhovoru s československými diplomaty v Římě, měla rozpačité pocity, jmenovaný si prý počínal velmi neobratně, vyjevoval své antisemitské smýšlení a snahy po nastolení totalitního režimu na Slovensku. (SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-177-2.) Státní bezpečnost ze skutečnosti, že E. Fillová byla předtím sekretářkou Karola Sídora u vatikánského legace, vyvozovala alespoň nepřímý kontakt mezi oběma výraznými osobnostmi slovenského exilu v Římě. (Tamtéž.)

⁵Nad lékárnou v 1. poschodí bydleli zaměstnanci lékárny, ve 2. patře úředníci jiných resortů než pošty a v posledním patře další dvě osoby, ale bez jakýchkoliv osobních vazeb na poštovní úřad. Rovněž vedoucí telefonní ústředny bydlící v domě neměl nikoho na bytě. Všichni obyvatelé domu kategoricky popřeli, že by znali Ferdinanda Ďurčanského. (Tamtéž.)

⁶Tamtéž.

krycí jméno Ďurčanského – pozn. V. V.) zdržujícího se v Římě. Americké úřady zjistily, že dokumenty SAV, které byly zaslány ministerstvu zahraničních věcí USA ve Washingtonu, měly sice italské známky, ale s americkými poštovními razítky. Bylo zřejmé, že Slovenskému akčnímu výboru záleželo na tom, aby celá akce vzbuzovala dojem, že je vedena z Říma. Na druhé straně nebylo vyloučeno, že si State Departement stávajících nesrovnalostí všimne, a že se sledoval spíše opačný účinek s cílem odvést pozornost od pobytu představitelů SAV v Itálii.⁷

Československé orgány, i přes zamítavé stanovisko americké strany, měly k dispozici další neověřené zprávy, že Ferdinand Ďurčanský se v letních měsících druhého poválečného roku zdržuje v USA. Československý konzulát v Clevelandu, na pokyn ministerstva zahraničních věcí v Praze, se pokoušel prostřednictvím „důvěrníků“ ověřovat uvedenou informaci. Prověřování ale nepřineslo hmatatelné výsledky. Někteří informátoři připouštěli, že jmenovaný činitel se zdržuje na americké půdě, a to v Clevelandu, anebo také v New Yorku a dokonce se objevila tvrzení, že se usadil někde ve státě Connecticut. Další zase konstatovali, že je ve Vatikánu. Všichni však shodně tvrdili, že jeho pobyt je znám pouze úzkému kroužku zasvěcených ľudáckých separatistů, s nimiž navázat jakýkoliv bližší kontakt je prakticky nemožné. Navíc v USA je prý velice obtížné proniknout i do širších separatistických kruhů.⁸

Celá záležitost kolem Ferdinanda Ďurčanského nalezla nežádoucí publicitu po zveřejnění zavádějící informace v Rudém právu z poloviny října 1947, že jmenovaný činitel dostal povolení k pobytu v USA.⁹ Československé velvyslanectví v USA podniklo praktické kroky k prověření uvedené informace a obrátilo se i na State Departement, který prostřednictvím imigračních úřadů prováděl zjištění, zda jmenovaná osoba se nenachází v USA. Bylo zjištěno, že konzulární úřady USA v Evropě příslušné vízum jmenovanému neudělily, ale na druhé straně nebyla vyloučena možnost ilegálního přechodu do USA z některé ze zemí Latinské Ameriky. Navíc úřady v USA dostávaly memoranda SAVu, podávána na poštách v Jižní Americe, což jakoby potvrzovalo domněnku, že slovenské separatistické hnutí tam má svoji centrálu. Jednalo se však o další ze „zastíracích“ manévrů, který měl ztížit pátrání. V depeši československého velvyslanectví v USA, zaslané do Prahy 24. října 1947, se konstatovalo, že State Departement definitivně potvrdil, že vízum nebylo Ferdinandu Ďurčanskému uděleno, přičemž pátrání imigračních úředníků bude dále pokračovat. V případě, že jmenovaná osoba se nachází na americké půdě, tak se jedná o nezákonný pobyt.¹⁰

V tomto období se do popředí pozornosti československých orgánů dostaly i další exilové osobnosti. Jednalo se především o Jozefa Kirschbauma, Arvéda Ladislava Gréberta, Stanislava Mečiara, Alojza Macka a další osoby.

Národní soud v Bratislavě vydal 13. září 1946 zatykač na Jozefa Kirschbauma. Ministerstvo vnitra zaslalo 8. října 1946 dopis ministerstvu spravedlnosti s požadavkem zavedení řádného extradičního řízení směřujícího k vydání uvedeného exilového činitele příslušným československým orgánům. Celá záležitost se však dostala do „slepé uličky“ vzhledem k tomu, že extradiční styk československo-švýcarský nebyl upraven smluvně a spočíval pouze na faktické reciprocitě v rámci zákonného vydávacího práva švýcarského a československého. Švýcarské soudy, úřady a vláda se při vydávání osob do ciziny přitom řídily extradičním zákonem z 22. ledna 1892. Ten připouštěl vydávání osob do cizího státu pouze v případě spáchání obec-

⁷Tamtéž.

Zástupce československého vyslanectví v Římě poděkoval americké straně za dodané informace a požádal o zjištění adresy „Jána Bobora“, aby se usnadnilo pátrání v italské metropoli. Zástupce USA slíbil urychlené zaslání telegramu s uvedeným požadavkem nadřízenému orgánu do Washingtonu.

⁸SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-177-3.

⁹Tamtéž.

Redakce Rudého práva uvedenou informaci převzala ze ženevského periodika „Voix Ouvriere“.

¹⁰Tamtéž.

ných zločinů a přečinů, ale ne trestných činů politické povahy. Trestné činy domácí zrady, vzpoury, shluknutí proti úřadům a kolaboranství, které figurovaly v zatykači Národního soudu v Bratislavě, absentovaly ve švýcarském katalogu extradičních deliktů. Pouze zločin zákona o třaskavinách, byl podle švýcarského zákona extradičním deliktem a klasifikován jako obecný delikt. V daném případě byla splněna i podmínka oboustranné trestnosti. Otevřenou však zůstávala otázka, zdali švýcarská vláda povolí vydání Jozefa Kirschbauma do Československa ke stíhání pro posledně uvedený trestný čin. Ministerstvo spravedlnosti po důkladném posouzení celé záležitosti nedoporučilo zavedení řádného extradičního řízení v záležitosti jeho vydání. Zároveň zdůraznilo, že Národní soud v Bratislavě nepředložil zatykač ministerstvu spravedlnosti, nýbrž zaslal jej ministerstvu vnitra za účelem zápisu na listinu „válečných zločinců“ jako předpoklad vydání ze Švýcarska.¹¹

Zástupce ministerstva národní obrany v československé komisi pro stíhání válečných zločinců štktpt. Alexander Doman, který přijel do Švýcarska v květnu 1946 navštívil 12. června 1946 vedoucího politické sekce v Politickém departementu legačního radu Zehendera a ústně tlumočil žádost československé vlády o vydání Jozefa Kirschbauma.¹² Ten jej informoval, že švýcarská vláda podle platného vnitrostátního právního řádu a již zmiňovaného zákona z roku 1892, jakož i převzatých mezinárodních závazků, nezná pojem „válečný zločinec“. Argumentoval tím, že Švýcarsko nepodepsalo moskevskou deklaraci z 1. listopadu 1942, na jejímž základě váleční zločinci a zrádci mají být vydáni státům, v nichž spáchali zločiny. Švýcarsko navíc doposud nepřistoupilo k OSN a nepřevzalo z toho vyplývající závazky.

Vedoucí politické sekce v průběhu rozhovoru zdůraznil možnosti případného řešení. V prvním případě československá vláda by mohla požádat švýcarskou vládu o vydání Jozefa Kirschbauma jako „válečného zločince“, ale pouze na základě platných předpisů. Zároveň podotkl, že Jozef Kirschbaum má v tomto případě, podle platných švýcarských zákonů, právo odvolat se k federálnímu soudu s tvrzením, že je pouze politický uprchlík. Od tohoto momentu, jak dále zdůraznil, by však jakékoliv zasahování švýcarské vlády do celé záležitosti bylo vyloučeno a sám zdůraznil neschůdnost této varianty. Za jedině možný postup označil vyžádání Jozefa Kirschbauma jako „zločince“ podle platných předpisů trestního zákona, k čemuž mělo stačit řádné dožádání jakéhokoliv československého trestního soudu. Štktpt. Alexander Doman v průběhu obsáhlé diskuse takticky zdůvodňoval nutnost vydání Jozefa Kirschbauma, nejprve jako svědka pro nadcházející trestní pokračování proti členům bývalé slovenské vlády, a poté i jako žalovaného. V této souvislosti se odvolával na ochotný postup a porozumění Spojenců v záležitostech týkajících se stíhání a vydávání válečných zločinců. Vedoucí politické sekce, spolu s přízvaným druhým referentem Politického departementu, na Domanovy vývody důsledně používali právníckou argumentaci a odvolávali se na praxi a závaznost příslušných platných právních předpisů.

Ministerstvo vnitra i přes uvedené okolnosti doporučovalo zavedení řádného extradičního řízení. V případě jeho neúspěchu požadovalo zapsání Jozefa Kirschbauma na „listinu válečných zločinců“ s tím, že bude v příhodné době učiněn pokus o jeho vydání do Československa. V Bratislavě bylo mezitím připravováno trestní řízení proti Jozefu Kirschbaumovi. Žalobce u Národního soudu Šujan požádal 4. června 1947 ministerstvo zahraničních věcí o urychlené zaslání jeho osobního spisu. V odpovědi pražského ministerstva z 27. června 1947 se konstatovalo, že sice po skončení druhé světové války obdrželo osobní spisy některých zaměstnanců bývalého ministerstva zahraničních věcí Slovenské republiky, které dalo k dispozici Slovenské národní radě v Bratislavě. Mezi nimi se však dokumentace týkající se Jozefa Kirschbauma nenacházela.¹³

¹¹SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-159-46.

¹²Tamtéž.

¹³Tamtéž.

Jozef Kirschbaum společně s Arvédem Ladislavom Grébertem, byli jednak pod „dohledem“ pracovníků československého vyslanectví v Bernu, ale i spolupracovníků 2. oddělení hlavního štábu československé armády, kteří sledovali jejich činnost a aktivity. V hlášeních zasílaných do Prahy se uváděla jejich nedobrá finanční situace a dále se konstatovalo, že jako političtí exulanti nemohou nastoupit do řádného zaměstnání.¹⁴ Jozef Kirschbaum se v polovině prosince 1946, údajně z finančních důvodů přestěhoval ze svého bytu v Ženevě do Satigni v ženevském kantonu, kde bydlel u svého přítele. Perspektivně se ale připravoval na odjezd ze Švýcarska. Před svými známými měl „údajně“ prohlásit, že jeho argentinský přítel, který je majitelem textilní továrny, jej zaměstná ve svém podniku. Neustále přitom nosil v knoflíkové dírcce odznak Slovenské republiky a v důvěrných rozhovorech dával najevo, že proces s Jozefem Tisem před Národním soudem v Bratislavě považuje za velmi kritický pro budoucnost ČSR. Domníval se, že pouze velkorysá amnestie všech Slováků, podporujících bývalý luďácký režim, byla schopna vytvořit solidní základnu pro nové vzájemné soužití Čechů a Slováků v jednom společném státě. V současné době (rozuměj počátek roku 1947 – pozn. V.V.) je prý již na to příliš pozdě. Všichni američtí Slováci, bez rozdílu, zda jsou či nejsou členy Slovenské ligy v USA, jsou přesvědčeni, že je zapotřebí všemi možnými způsoby bojovat za obnovení slovenské samostatnosti. Do zahájení procesu s Jozefem Tisem a spol., jak dále uváděl, očekávali jakési „přátelské gesto“ z Prahy a Bratislavy a byli by akceptovali federativní řešení. Uvedená šance však padla a pouze Karol Sidor je schopen se ještě smířit a žije v očekávání jakýchsi vstřícných kroků z československé strany.

Jozef Kirschbaum dále zdůrazňoval, že o mínění amerických Slováků rozhoduje především mladá slovenská katolická inteligence v cizině, která byla zcela vyloučena z jakékoliv spolupráce při řešení domácích problémů. Domníval se, že její počet se pohybuje kolem šesti tisíc. Mnozí z nich jsou vysokoškolsky vzdělaní a mohou být novému Československu velice nepřijemnými osobami. Jozef Kirschbaum za jednu z největších chyb prezidenta Edvarda Beneše měl označit jeho obklopení pouze slovenskými evangelíky, kteří jsou živlem katolíkům historicky nepřijatelným. V rozhovorech si dále stěžoval, že bývalý chargé d'affaires Slovenské republiky u neofašistické vlády v Římě Július Mičko byl okamžitě přijat do služeb poválečného Československa, kdežto on, který byl pronásledován a odstraněn v roce 1941 Ribbentropovou nótou a vyslán prezidentem Jozefem Tisem na diplomatický post do Švýcarska, je dnes odstaven na vedlejší koleji.¹⁵

Švýcarské úřady po Tisově popravě zostřily nad Jozefem Kirschbaumem dozor. I přes toto omezení však udržoval aktivní kontakty s různými činiteli, s nimiž se znal z dob své politické a diplomatické činnosti.¹⁶ V hlášeních československých diplomatů v Bernu, zasílaných do Prahy, nebyl ale považován za vážné nebezpečí.¹⁷ Mezitím však byl na Slovensku připravován proti němu soudní proces. Žaloba na Jozefa Kirschbauma byla podána Národním soudu v Bratislavě 22. září 1947 a o dva týdny později zaslána žalobcem Šujanem předsedovi Sboru pověřenců Gustávu Husákovi. Žalobce zároveň navrhl, aby jako svědci v připravovaném procesu byli vyslechnuti Karol Murgaš, Viliam Kovár a Stanislav Galvánek (umístění ve věz-

¹⁴Jozef Kirschbaum údajně bydlel v přepychovém bytě v Ženevě na rue Montchoisy 78. (SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, Kirschbaum, ÚPV-T, kr. 327.)

¹⁵Vojenský ústřední archiv Praha (dále VÚA Praha), Vojenská kancelář prezidenta republiky 1947 (dále VKPR), čj. 67.

¹⁶V rámci cesty do Bernu, kde si vybavoval osobní doklady u federální cizinecké policie, navštívil apoštolského nuncia Mgr. Philippe Bernardiniho. Dobře se znal i se současným apoštolským nunciem Mgr. Ritterem v Praze, který při návštěvě Švýcarska v roce 1943 byl hostem jeho rodiny. Tehdy mu předal elaborát pojednávající o poválečných eventualitách týkajících se Slovenska, v nichž se kalkulovalo s válečnou porážkou Německa. Spolu s ostatními byl ale zklamán programovými postuláty londýnské vlády z konce roku 1943, které akcentovaly „československý národ“ a byly namířeny proti federalizaci. (Tamtéž.)

¹⁷SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od r. 1946, čj. 316-159-46.

nici Krajského soudu v Bratislavě), dále Alexander Mach (vězňen v Leopoldově) a Jozef Korosin a Vojtech Bratinka z Bratislavy.¹⁸

Další zájmovou osobou byl bývalý tiskový přidělenec vyslanectví Slovenské republiky v Bernu Arvéd Ladislav Grébert. Podle informací československých diplomatů nejprve kalkuloval s tím, že mu bude povolen návrat na Slovensko a v této souvislosti zasilal dopisy na vyslanectví, v nichž zdůrazňoval svoji loyálnost. Československé vyslanectví v Bernu proto doporučilo 28. listopadu 1946 ministerstvu zahraničních věcí udělení krátkodobého neprodloužitelného pasu k návratu do ČSR. „Uvedli jsme, že ať je jeho minulost jakákoliv, bude v zájmu věci, aby nebyl v cizině, kde se dříve, anebo později, musí dostat do vleku Ďurčanského, Kirschbauma et cons.“¹⁹ Ministerstvo zahraničních věcí na uvedený požadavek nikterak nereagovalo.²⁰ Arvéd Grébert se přitom na jaře 1947 potýkal s vážnými finančními problémy. Z hlášení československých diplomatů v Bernu vyplývalo, že cestoval po Švýcarsku a od svých známých se snažil vypůjčit větší finanční obnosy s tím, že je vrátí do dvou let.²¹

V centru pozornosti československých orgánů byl rovněž bývalý tajemník Matice slovenské v Martině Stanislav Mečiar, který od 3. října 1946 figuroval na listině „A“ válečných zločinců v Londýně č. 44, str. 58, b. č. 345 pro „comlicity in deportation“.²² Českoslovenští diplomaté v Římě již na konci roku 1946 upozorňovali italské úřady na nutnost Mečiarova preventivního zadržení, dokud bylo římské policii známo místo jeho pobytu. Bylo pochopitelné, že vedoucí představitelé luďáckého exilu měli své informační zdroje a jakmile se dozvěděli o aktivitách československých orgánů, tak okamžitě měnili pobytová místa. Rovněž Stanislav Mečiar v prosinci 1946 změnil místo pobytu. Vyslanec v Římě Ján Paulíny-Tóth celou záležitost projednával s představiteli římské kvestury, ale bez naděje na kladný výsledek. V depeši do Prahy z 24. ledna 1947 zdůraznil, že „Dr. Bottino omlouval se tím, že kvestura bez pokynů ministerstva vnitra nemohla Mečiara zatknout a neměla možnost ustavičně ho sledovati vzhledem k nedostatečnému počtu agentů. Sdělil však, že obdržel od kvestora pokyn, aby rozeslal všem italským policejním úřadům oběžník, jehož text mi dal potom jeho zástupce při osobní návštěvě k dispozici. Z oběžníku, jehož opis je přiložen, je patrné, že ministerstvo vnitra dalo konečně kvestuře pokyn k zatčení Mečiara. Dodatkem k tomuto oběžníku budou policejním úřadům rozeslány kopie fotografie Mečiarovy a popis jeho osoby, který jsem kvestuře odevzdal, ježto prý ho dosud neobdržela, ač vyslanectví sdělilo popis ministerstvu zahraničních věcí již notou z 13. prosince m.r. Na mé dotazy sdělil zástupce Dra Bottino, že Mečiar se pravděpodobně zdržuje v Neapoli ... Při odchodu ujišťoval mne zástupce kvestury, že bude pokračováno v pátrání s všemožnou snahou, aby oba sledovaní (druhým byl Ferdinand Ďurčanský – pozn. V. V.) byli zatčeni.“²³ Stanislav Mečiar přitom v létě 1947 požádal americké

¹⁸K dispozici byly dále svědecké výpovědi Jozefa Bašányiho, Jána Adámyho a Bohuslava Galvánka a dokumentace týkající se obviněného. (SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-159-46.)

¹⁹Tamtéž.

²⁰Chargé d'affaires v hlášení z dubna 1947 uvedl, že v současném období jsou náznaky, že Arvéd Grébert přešel do tábora politických exulantů působících ve Švýcarsku a dalších zemích. Zároveň konstatoval, že k získávání informací o činnosti exilových představitelů jsou potřebné finanční prostředky. Vyslanectví není dotováno pro uvedené účely, tak jako tomu bylo ještě v nedávné době. (Tamtéž.)

²¹V této souvislosti, ale bez valného výsledku, jednal s předsedou katolické pomocné akce v Luzernu Civellim i se známými ve Feibourgu.

²²SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-177-2.

Společně s ním byly na tutéž listinu zapsány další osoby. Jozef Ciger-Hronský pod pořadovým číslem 85 pro „pil-lage“, Ján Kaššovič, pořadové číslo 258 pro „systematic terrorism“ a „deportation of civilians“ a Henrik Bartek, pořadové číslo 23 pro tytéž důvody jako Ján Kaššovič. (Tamtéž.) Ministerstvo zahraničních věcí v Praze 4. prosince 1946 vyzvalo vyslanectví ČSR v Římě, aby požádalo místní úřady o vypátrání, zatčení a vydání uvedených osob československým úřadům.

²³SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-177-2.

velvyslanectví v Římě o povolení k vycestování do USA. K žádosti přitom připojil osvědčení o národní a státní spolehlivosti vydané ONV v Prievidzi, přičemž poslední trvalé bydliště před odchodem do exilu měl v Martině. Velvyslanectví USA v Praze o celé záležitosti informovalo MZV a dotazovalo se na činnost Stanislava Mečiara v letech druhé světové války. Odpověď z Černínského paláce konstatovala, že jmenovaný činitel je zapsán na londýnské listině válečných zločinců a že ČSR požaduje jeho vydání. V souvislosti s uvedeným případem vystala otázka, kdo uvedené potvrzení obstaral a jakým způsobem se vůbec dostalo k adresátovi do Říma.

Na základě nařízení Okresního lidového soudu v Ružomberku z 18. října 1947 byl na jmenovaného vydán zatykač.²⁴ Pražské ministerstvo spravedlnosti mělo k předloženému zatykači řadu výhrad, které vyjádřilo v dopise pověřenectvu spravedlnosti v Bratislavě z 11. listopadu 1947. Dokument údajně nezahrnoval udávání účastníků slovenského povstání Němcům v Turč. Sv. Martině a dále účast na deportacích na Slovensku v letech 1940 – 1945, pro něž byl jmenovaný zapsán na listinu válečných zločinců. Ministerstvo spravedlnosti požadovalo, „... aby bylo učiněno opatření k přezkoumání těchto trestných činů Dr. Mečiara a aby mu byly zaslány nové extradiční pomůcky zahrnující všechny trestné činy, nebo sděleno, proč již není pro činy ad 1./2/ (rozuměj výše uvedené činy – pozn. V. V.) stíhán.“²⁵ Mezitím státní bezpečnost 10. prosince 1947 provedla výslech s Alexandrem Machem v kanceláři trestnice v Leopoldově týkající se Mečiarovy činnosti za Slovenské republiky jako funkcionáře Hlinkovy gardy. Bývalý ministr vnitra kategoricky popřel, že jmenovaný byl udavač a zdůraznil, že jeho orientace byla sice protikomunistická, ale ne protislovenská.²⁶ Den předtím stanice Národní bezpečnosti v Martině oznámila VII. odboru pověřenectva vnitra, že trestní oznámení na Stanislava Mečiara bylo od okresního lidového soudu v Martině zasláno 28. dubna 1947 i s důkazovým materiálem okresnímu lidovému soudu v Ružomberku. V hlášení stanice Národní bezpečnosti se dále konstatovalo, že i přes vynakládané úsilí se nepodařilo zjistit žádného svědka, který by před soudem dokázal, že jmenovaný udával německé okupační armádě Slováky účastnivé se národního povstání. VII. odbor pověřenectva vnitra až teprve 10. února 1948 uložil odboru státní bezpečnosti v Martině, aby celou záležitost důkladně prošetřil a výsledek nahlásil ústředně Stb v Praze.²⁷

Italské ministerstvo zahraničí na konci prosince 1947 informovalo československé vyslanectví v Římě, že Stanislav Mečiar na adrese Via Bravetta 38 již nebydlí a jeho současný pobyt není znám. Českoslovenští diplomaté přitom nikdy nesdělili italským úřadům místo Mečiarova pobytu, protože jej neznali. Z uvedeného faktu vyvozovali, že římská kvestura musela místo pobytu znát již předtím, aniž by zakročila. Českoslovenští diplomaté při bližším pátrání zjistili, že na uvedené adrese se nachází zelinářský obchod. Prodavačka zeleniny prozradila, že do nedávné doby ji dvakrát až třikrát týdně navštěvovala jistá osoba, která si na-

²⁴Stanislavovi Mečiarovi bylo kladeno za vinu, že v průběhu existence slovenského státu napsal několik článků s proněmeckou orientací, včetně znehodnocování povstání, byl účastníkem kurzu kulturních referentů Hlinkovy gardy v Trenčianských Tepličích ve dnech 7. – 9. listopadu 1941, kde přednášel ve smyslu fašistických idejí. Jako významný činitel kulturního života tak měl napomáhat budování a udržování fašistického režimu včetně veřejné propagace kolaborantů. Obecnímu notářskému úřadu v Turčianskom Sv. Martine měl údajně 20. listopadu 1944 označit seznam zaměstnanců, kteří se nevrátili, respektive vrátili opožděně do zaměstnání, což bylo důvodem pro jejich propuštění. Na tomto základě způsobil jiným protiprávní újmu pro jejich protifašistické přesvědčení. (SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, inv. č. Mečiar, k.č. 586, kr. 120.)

²⁵Tamtéž.

Krajský soud v Ružomberku na základě návrhu Státního zastupitelství v Ružomberku z 30. ledna 1948 vydal 27. března 1948 zatykač na Stanislava Mečiara. Soudní proces se konal až po nastolení komunistického monopolu moci. Lidový soud v Ružomberku odsoudil jmenovaného 6. listopadu 1948 ke 30 rokům vězení jako trest hlavní a k 15 rokům ztráty občanských práv jako trest vedlejší. (Tamtéž.)

²⁶AMV Praha, Fond H – 498.

²⁷Tamtéž.

koupila zeleninu a zároveň vyzvedla poštu, kterou si na adresu obchodu nechala posílat. Bydlela prý hned za rohem na Via Gonzaga 21. Zjistilo se, že na uvedené adrese bydlel jednak italský generál Virginio Villanis a dále až do svého odjezdu do Argentiny Mečiarův dobrý přítel a bývalý ředitel Slovenského národního divadla Ferdinand Hofman s manželkou a devítiletou dcerou. Ten Mečiarovi vždy vyzvedl v zelinářství poštu a při jeho návštěvách mu ji vždy předal. Stanislav Mečiar po jeho odjezdu do zámoří v polovině listopadu 1947 přestal do uvedeného bytu docházet i přestože tam nadále bydlela Hofmanova manželka a dcera. Pozornost byla rovněž věnována i pátrání po bývalém veliteli Hlinkovy mládeže a Slovenské pracovní služby Aloizu Mackovi. VII. odbor pověření vnitřní v Bratislavě požádal 10. února 1947 npor. Jána Hrubiznu z československého pátracího týmu pro válečné zločince na území okupovaného Rakouska, aby urychleně nahlásil, v jakém stadiu je záležitost vyžádání jmenovaného a zda bylo požádáno o jeho zápis do londýnského seznamu válečných zločinců. Zjistilo se, že bývalý funkcionář Hlinkovy mládeže se pohybuje na území Rakouska, přičemž neustále mění místa pobytu a jméno. Na konci roku 1945 údajně hodlal opustit rakouské území a odejít do Bavorska. Podle zpráv americké CIC se nacházel od 26. července 1945 v obci Fusch v okrese Zell am See. Začátkem října 1946, podle výpovědi manželky Emílie Mackové, údajně odešel do oblasti Horního Rakouska hledat vhodné zaměstnání. Od té doby prý ale o něm nejsou žádné zprávy. Šetření prokázalo, že v policejní odhlášce ve Fuchsu sice uvedl odchod do Aurolsmünsteru, ale orgány CIC zjistily, že v okrese Ried se nenachází.²⁸ Podle nepotvrzených zpráv měl odejít do Itálie.

Československé orgány rovněž věnovaly mimořádnou pozornost vypátrání místa pobytu bývalého pplk. gšt. armády Slovenské republiky Jozefa Parčana, který v exilu zastával funkci vojenského poradce Ferdinanda Ďurčanského. Ten se v druhé polovině roku 1946 a na jaře 1947 pokoušel o intenzivní navazování kontaktů s vyššími důstojníky československé armády, které znal z minulosti. Armádním zpravodajským orgánům se přitom podařilo zachytit několik dopisů. Například první z nich, datovaný 19. října 1946 ve Švédsku v USA, byl adresován plk. gšt. Jánovi Stanekovi. Jmenovaný měl vyřídít pozdravy gen. Noskovi, plk. Trnkovi, plk. Murgašovi, plk. Kovačičovi a mjr. Vaškovi. Jozef Parčan se dále ptal, co je s „Čukom“ (jednalo se o mjr. gšt. Markančuka, který v dané době byl mimo činnou službu a bydlel v Košicích) a dále co je s „Vopičkou“ (jednalo se o mjr. gšt. Gregušku zařazeného na velitelství 4. vojenské oblasti v Bratislavě).²⁹ Další dopis byl odeslán z Kuffsteinu v Rakousku 11. března 1947 osobě, která byla pouze známa VII. odboru pověření vnitřní.³⁰ Zpravodajské orgány zjistily, že všichni výše uvedení důstojníci obdrželi dopisy od Jozefa Parčana z Vídně, ale doposud ani jeden o této skutečnosti neinformoval příslušné orgány.³¹

Jmenovaný funkcionář SAVu na jaře 1947, pod krycím jménem Ing. Johann Mora, zaslal rovněž dopisy Svazu brannosti s požadavkem dodání vydaných publikací včetně organizace a stanov spolku. Prezentoval se přitom jako bývalý příslušník Národní střelecké gardy, kterého

²⁸SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-23-7

Ve Fuchsu se nacházel Mackův bratr Štefan (ročník narození 1911 – pozn. V. V.), který za slovenského státu zastával funkci vůdce vřchat Hlinkovy mládeže.

²⁹AMV Praha, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, čj. 302-149-7.

³⁰Uvedená osoba (jednalo se zřejmě o utajeného informátora VII. odboru – pozn. V. V.) měla vzkázat štpt. Alexandru Stanekovi z Nového Města nad Váhom, aby ji urychleně navštívil v civilu a zároveň přinesl balík od švagrové Jozefa Parčana Márie Borossové z Riečky v okrese Tornala. Adresát dopisu měl zároveň vyřídít vzkaz plk. gšt. Jánovi Stanekovi, aby nezapomenul, že je Slovák s důrazným varováním, aby se o nic, co jej „nezajímá“, nestaral. V dopise byly opětovně vzkazy i dalším důstojníkům československé armády. (Tamtéž.) Poslední zachycený dopis z Kuffsteinu z 13. března 1947, adresovaný mjr. Emilovi Krokovecovi z oblastního velitelství Národní bezpečnosti v Košicích, obsahoval další vzkazy důstojníkům československé armády a Národní bezpečnosti. Mezi jiným se ptal rovněž na kpt. Fickuliaka (byl již v záloze), který byl později jedním z členů protistátní domácí odbočky Slovenského akčního výboru v Bratislavě.

³¹Tamtéž.

zajímá rozkvět brannosti „ve vlasti“. Záměrem těchto aktivit bylo získání programových dokumentů Svazu brannosti za účelem jejich zpravodajského vytěžení pro Ďurčanského exilovou centrálu. Dopis podobného obsahu dále zaslal redakci Obrany ľudu v Bratislavě s požadavkem zaslání doposud vydaných čísel a zasilání nových s tím, že předplatné uhradí. Zpravodajské oddělení hlavního štábu při prošetřování celé záležitosti zjistilo, že v dopisech uváděná osoba Johann Mora se v rakouském Kuffsteinu vůbec nevyskytuje a nebyla tam ani nikdy policejně hlášena.³²

Kontakty z ĀSR s Jozefom Parčanem i přes vynakládané úsilí bezpečnostních a zpravodajských orgánů se nepodařilo zjistit,³³ ale z konkrétního obsahu zadržovaných dopisů, které obsahovaly věcné skutečnosti, vyplývalo, že spojení existuje.

Pozice exilových představitelů v Itálii, Švýcarsku a na okupovaném rakouském a německém území, v důsledku vynakládaných aktivit československých orgánů, byly ohroženy. V tomto období zároveň došlo k zásadním změnám v kompetencích spojenecké komise v Itálii (Allied Commision – pozn. V. V.), která již neměla pravomoc zasahovat do otázek extradice válečných provinilců. Její pravomoci měly přejít na velvyslanectví čtyř spojeneckých velmocí ve smyslu mírové smlouvy. Československý vyslanec v Římě Ján Paulíny-Tóth apeloval 24. ledna 1947 na MZV v Praze, aby oficiálně požádalo Foreign Office a State Department, aby vydaly jasné pokyny svým diplomatickým misím v Itálii.³⁴ Navíc vynakládané úsilí ĀSR o vydání „zájmových osob“, spjatých se slovenským státem a jeho režimem, ovlivňoval postup amerických okupačních úřadů v Německu. Na základě rozhodnutí amerických orgánů byla 30. června 1947 zastavena činnost československých misí.

Ministerstvo zahraničních věcí v Praze obdrželo 4. srpna 1947 oficiální notu velvyslanectví USA, v níž se zdůrazňovalo, že „... generál Lucius D. Clay oznámil dne 30. července 1947 ve Spojenecké kontrolní radě v Berlíně, že úřady Spojených států v Německu nebudou zabývatí se žádostmi o vydání válečných zločinců z okupačního pásma Spojených států v Německu, jež budou podány po 1. listopadu 1947, leč za mimořádných okolností. Ty (totiž mimořádné okolnosti) mají zahrnovatí zejména vážné trestné činy a případy osob, jež přibudou do okupačního pásma Spojených států po 31. říjnu 1947. Důkazy podporující formální extradiční žádosti, jež budou podány po 1. listopadu, musí být bezpodmínečně podány do 31. prosince 1947.“³⁵ Bylo zřejmé, že obdobný postup dříve či později zaujmou i britské a francouzské okupační úřady v Německu.

O celé záležitosti byla rovněž informována československá vojenská mise v Berlíně, která jménem vlády ĀSR upozornila americké okupační orgány, že trestání válečných zločinců není soukromou záležitostí vojenských velitelů okupačních pásem. Argumentovala tím, že uvedené rozhodnutí je v rozporu s obsahem příslušných spojeneckých úmluv. Americká strana zdůraznila, že akce je v souladu se všeobecným úsilím, aby byl co nejdříve ukončen celý program týkající se válečných zločinců a že po 1. listopadu 1947 nebudou již podávány žádné žaloby u soudů v Norimberku a Dachau. Navíc vojenská správa v okupačním pásmu přecházela

Pouze mjr. Greguška na dotaz vojenského zpravodajce označeného šifrou „N“ sdělil, že neobdržel dopis, ale pouze pohlednici. (Tamtéž.)

³²Tamtéž.

³³Rudolf Komandera při výslechu na VII. odboru pověřenectva vnitra v Bratislavě 2. září 1947 v odpovědi na otázku „co víte o stycích Dr. Parčana s osobami české nebo slov. národnosti pobytem v ĀSR a jak jsou tyto styky udržovány“ odpověděl, že „o činnosti jeho skupiny v ĀSR a o kurýrních službách nevím nic a vůbec celý SRO (rozuměj Slovenský revoluční odboj – pozn. V. V.) nemá vědomosti o činnosti Dr. Parčana na Slovensku a v zahraničí. Z toho vyplývá, že neznám ani způsob spojení s ĀSR.“ (AMV Praha, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, čj. 302-149-7).

³⁴SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-177-2.

³⁵SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-179-2.

Americké velvyslanectví, v přípise zasláném ministerstvu zahraničních věcí 11. září 1947, zdůraznilo, že sdělení obsažené v notě ze 4. srpna 1947, týkající se válečných zločinců, je zapotřebí vykládati ve smyslu, že do téže skupiny jsou zahrnuti i domácí zrádci. (Tamtéž.)

v tomto období na správu civilní. Příslušné extradiční žádosti se měly zasílat na WAR CRIMES GROUP v Mnichově. Rovněž britská okupační správa oznámila, že váleční zločinci držení ve vazbě v jejich pásmu, o jejichž vydání se zajímají spojenecké vlády, budou do 1. října 1947 propuštěni, pokud nebudou do tohoto data převzati.³⁶

Ministerstvo spravedlnosti, vzhledem k výše uvedeným časovým lhůtám, požádalo 7. října 1947 ministerstvo vnitra, aby urychleně zjistilo místa pobytů „zájmových osob“ v americkém okupačním pásmu v Německu a urgentně o nich informovalo příslušná státní zastupitelství. Tentýž den rovněž apelovalo na státní zastupitelství, aby v trestních věcech proti válečným zločincům a domácím zrádcům, kteří byli stíháni anebo odsouzeni v ČSR, a zdržovali se v současném období v americkém okupačním pásmu v Německu, vypracovala návrhy dalšího postupu a o každém z nich zpětně informovala rezortní orgány. Krajské soudy měly přitom nejpozději do 21. října 1947 předložit ministerstvu spravedlnosti prostřednictvím spěšných dopisů extradiční pomůcky sepsané trojmo v českém jazyce a opatřené příslušnou soudní pečeti.³⁷

Ferdinand Ďurčanský se do podzimu 1947 zdržoval v Itálii. V průběhu září až do poloviny října 1947 pravidelně navštěvoval knihovnu papežského orientálního ústavu, který byl součástí papežské gregoriánské univerzity, kde se zapisoval do návštěvní knihy pod svým vlastním jménem.³⁸ Po vynesení rozsudku Národního soudu v Bratislavě nad Karolem Sidorem³⁹ se uskutečnila naléhavá schůzka užšího šestičlenného výboru SAVu v bytě Ignáce Zelenky, na níž byl přijat závěr o zahájení urychlených příprav k odjezdu členů SAV do zámoří. Dále bylo rozhodnuto požádat vatikánské úřady o poskytnutí pomoci Sidorově skupině při předpokládaném odjezdu do Argentiny nebo Brazílie.⁴⁰

Karol Sidor i Ferdinand Ďurčanský měli v tomto období vážné obavy z případných atentátů na své osoby, zorganizovaných československými zpravodajskými službami. Prostředníkem mezi nimi a osobami, které je hodlali navštívit, se stal slovenský kněz Zelinka, který zastával funkci archiváře ve Vatikánu.⁴¹

³⁶Příslušné seznamy válečných zločinců měly být zaslány na WAR CRIMES GROUP C/O HG BAOR. Ministerstvo zahraničních věcí tuto informaci obdrželo prostřednictvím telegrafické depeše československého konzulátu v Hamburku. O celé záležitosti ihned informovalo 30. října 1947 úřad předsednictva vlády. Ten okamžitě vyzooměl ministerstvo vnitra, ministerstvo spravedlnosti, MNO, pražský sekretariát československého delegáta v komisi Spojených národů pro válečné zločiny, dále pověření vnitra a spravedlnosti v Bratislavě, velvyslanectví ČSR v Londýně a československou vojenskou misi v Berlíně.

³⁷Při vyžádání k odpykání trestu (případně jeho zbytku) šlo především o zatýkácí rozkaz a odsuzující rozsudek s doložkou o pravoplatnosti a vykonatelnosti, dále doložku, že rozsudek byl vyneseno v přítomnosti obžalovaného a doložku o výši zbytku dosud nevykonaného trestu. Při vyžádání ke stíhání se vedle zatýkácího rozkazu, podepsaného vlastnoručně příslušným soudcem, vyžadovaly rovněž opisy protokolů svědků, nebo jiný písemný důkazový materiál. Uvedený postup měl být akceptován při vyžádání válečných zločinců a dalších osob nejen z amerického, ale i ostatních okupačních pásem v Německu a Rakousku. (SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-179-2.)

³⁸Českoslovenští zpravodajci zjistili, že Ferdinand Ďurčanský na jaře 1946 několikrát navštívil Vatikán a do návštěvní knihy se podepsal celým jménem. Otázka jeho vstupu do Vatikánu byla projednávána s příslušnými úředníky, kteří z celé záležitosti vyklíkávali tvrzení, že se jedná o shodné jméno slovenského katolického studenta. (AMV Praha, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, čj. 302-565-13.)

³⁹Národní soud v Bratislavě v nepřítomnosti obžalovaného vynesl 18. října 1947 rozsudek. Karol Sidor byl odsouzen k dvaceti letům trestnice. (SÚA Praha, Československá vládní komise pro stíhání válečných zločinců, čj. 281.)

⁴⁰Sidorova skupina v Římě, jejímž mluvčím byl Koloman Murgaš, rozeslala 12. října 1947 všem členům SAV oběžník s naléhavou výzvou, aby se hlásili k vycestování do Argentiny. V oběžníku se zdůrazňovalo, že delegát Slovenské ligy v USA při IRO Jozef Kirschbaum přijede v dohledné době do Říma, kde s římskou odbočkou projedná otázky týkající se nalodění slovenských exulantů v Janově. IRO nabídla Slovenské lize v USA, že bude hradit polovinu dopravních nákladů spojených s vycestováním do Argentiny. (AMV Praha, Různé bezpečnostní spisy ze Slovenska, čj. S/2-72-57). Ministerstvo vnitra v Praze předpokládalo, že Karol Sidor odcestuje nejprve do Argentiny, odkud se pak bude snažit dostat do USA. Jeho současná činnost byla hodnocena víceméně pasivně, s tím, že uplatňuje vyčkávací taktiku založenou na předpokládaném očekávání příznivější mezinárodní situace. (SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, inv. č. Kirschbaum, kr. 327.)

⁴¹AMV Praha, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, čj. 302-565-13.

Jozef Kirschbaum ve funkci slovenského delegáta v IRO přijel v listopadu 1947 do Říma, kde se spolupodílel na organizování transportů až do vánočních svátků. S italskou sekcí IRO projednal přepravu exulantů z rakouského a německého teritoria (rozuměj okupační pásma USA, Velké Británie a Francie – pozn. V. V.) a Itálie do Jižní Ameriky. Současně dohodl, že polovinu výdajů za přepravbu bude hradit IRO a druhou zaplatí američtí Slováci. Slovenští exulanti potom postupně odjížděli do zámoří s transporty italských dělníků z janovského přístavu.⁴²

V tomto období zároveň kulminovaly spory mezi slovenskými exilovými skupinami spjatými se Slovenskou republikou v letech 1939 – 1945 a jejím režimem. Týkaly se zejména hodnocení dalšího vývoje mezinárodně politických podmínek a z nich odvozených metod a forem činnosti. Ďurčanského skupina ve svých koncepcích proklamovala kontinuitu Slovenské republiky a byla ochotna akceptovat důsledky prohrané války, pokud by její existenci potvrdila mírová konference. Zároveň kalkulovala s novou světovou válkou, která měla vytvořit na evropském kontinentě „vhodnou situaci“ pro rozbití Československa. Naproti tomu Sidorovi přívrženci si uvědomovali poválečnou realitu, skutečnost, že velmoci protihitlerovské aliance přestali uznávat Slovenskou republiku od roku 1941. Pod tímto zorným úhlem, v dlouhodobém časovém horizontu, promýšleli svůj další taktický postup.

Přídavkova Slovenská národní rada v Londýně se v tomto období dostala do hluboké izolace a natolik se zkompromitovala rodinnými obchodními machinacemi, že ztratila i podporu britských pravicových kruhů. Navíc Petra Přídavka opustil i jeho dlouholetý tajemník Karel Vychodil. Britské úřady jej zároveň v závěru roku 1947 vyzvaly k předložení dvou fotografií a v únoru 1948 mu dokonce doručily cestovní příkaz, což v podstatě znamenalo „taktičtí“ doporučení k opuštění území Velké Británie. Jako opozice proti němu se zkonstituovala skupina „Slovenská národní liga“, která měla asi 30 členů.⁴³

Pozadí sporů mezi hlavními exilovými skupinami objasnil Konštantín Čulen v článku nazvaném „Upřímné slovo do vlastních řad,“ zveřejněném v periodiku *Jednota* ze dne 20. srpna 1947. V této souvislosti ostře kritizoval výroky představitelů Slovenského akčního výboru v zahraničí, jmenovitě Rudolfa Dilonga, že „... Sidor není a nikdy nebyl za Slovenskou republiku. To vyhlásili oni, ne Sidor. A od té doby, co to vyhlásili, je tu válka a spor. Ďurčanský a celý jeho SAV brání ideu Slovenské republiky, div se světe – před Sidorem.“⁴⁴ Konštantín Čulen zdůraznil, že nehodlal do celé záležitosti zasahovat vzhledem k tomu, že celý spor byl nízký, průhledně nečestný a slovenské věci škodlivý, že „... člověk jen s největším odporem se díval na to bahno, které zde SAV rozdělal a do něhož tlačil hlavu slovenské emigrace. Jde to tak daleko, že Ďurčanského lidé neváhají, nevím, či s jeho souhlasem,

⁴²AMV Praha, Kabinet materiálů StB – dokumentace případů pro školní účely MV, čj. 323-13-4.

Na Kirschbaumův záměr, podle zpráv československých bezpečnostních orgánů, došlo také k přestěhování rozhlasové vysíláčky z Itálie do Španělska. Útočiště zde nalezl František Chajma, Eduard Moščovič, Jozef Kolmajer, ale také již zmiňovaný vojenský poradce Ferdinanda Ďurčanského Jozef Parčan a mnozí další exulanti. (Tamtéž.)

⁴³Funkci předsedy opoziční skupiny zastával Jozef Rudinský, tajemníka Vojtěch J. Krahulec a dalšími členy výboru byl Henryk Greif a Štefan Fogltan. Ferdinand Ďurčanský skupině sice nabídl spolupráci, ale byl odmítnut s tím, že je zapsán na londýnské listině válečných zločinců, což by vedlo ke kompromitaci „Slovenské národní ligy“ u Angličanů. Ve snahách o smíření neuspěl ani Štefan Polakovič, který se v Londýně zastavil v rámci své cesty do USA. (SÚA Praha, ÚV KSČ, 100/36, sv. 389-0.) Stranou od uvedené skupiny stál Vladimír Dérer. Vladimír Ležák-Borin se jej marně snažil získat k tomu, aby se stal zakladatelem a předsedou „Slovenské dělnické unie“ jako protiváhy Borinovy „České dělnické unie“ ve Velké Británii.

⁴⁴Jednota, 20. 8. 1947, s. 1.

Konštantín Čulen měl značné výhrady vůči některým vedoucím činitelům Ďurčanského exilové centrály, které dával delší dobu veřejně najevo. Například v dopise, zveřejněném ve Slovenské obraně v USA 10. prosince 1946, vytkl SAVu, že si postavil do čela osoby, které katolická veřejnost nemůže akceptovat. Měl na mysli především Rudolfa Dilonga a Štefana Polakoviče. (SÚA Praha, ÚV KSČ, Kirschbaum, ÚPV-T, kr. 327.)

či bez něho, pošpinit každého, o kom si myslí, že má kritické stanovisko k dílu jejich mistra, tj. k SAVu.⁴⁵

Đurčanského emigrantská centrála se pokoušela všemožně zdiskreditovat postavení Karola Sidora v exilu a shromažďovala nejrůznější kompromitující dokumentaci. Ferdinand Đurčanský v dopise Ottu Obuchovi (tiskový tajemník náměstka předsedy vlády Jána Ursínyho – pozn. V. V.) zdůraznil, že Karol Sidor neustále „... tancuje a neví, zda se zapojí do práce za 3. Československo, anebo bude za Slovenskou republiku a pokud nyní ještě věc Slovenské republiky nestojí tak, aby se 100 % jistotou on na ní odvážil se usadit, proto musíme mít proti němu pro každý případ prověřený materiál. Tedy pokud se k něčemu podobnému můžete dostat, všelijaká podání jeho a jeho přátel o tom, že jsou anebo byli za Československo, či už v originálu, v opisech anebo nejlépe na fotokopiích, nám sežeňte a pošlete. Není vyloučeno, že tak jako nyní otravuje naše v USA a jak zrazoval za Slovenské republiky, že bude zrazovat i nadále, nuž a pro tuto eventualitu potřebujeme doklady, které jsou dostatečně hodnověrné, by jsme tuto jeho zlomyslnou hru co nejlépe odhalili i znemožnili, aby naši věci škodil a české akci za 3. Československo napomohl.“⁴⁶

* * *

Ferdinand Đurčanský, společně s dalšími příslušníky slovenské kolonie v Římě, z bezpečnostních důvodů vycestoval do zámoří v závěru druhého poválečného roku. Devátého prosince 1947 vyplula z janovského přístavu argentinská loď s polskými, chorvatskými a maďarskými exulanty. Mezi cestujícími na její palubě se přitom nacházelo devět Slováků a jeden z nich se vykazoval pasem delegáta Mezinárodního červeného kříže a vízem argentinského generálního konzulátu v Římě na jméno Ján Bobor.⁴⁷ Jednalo se však o krycí jméno Ferdinanda Đurčanského, pod nímž se skrýval do podzimu 1947 ve františkánské koleji Colegio Antoniano na Via Mezulana 124. Na téže adrese bydlel rovněž Rudolf Dilong až do svého odjezdu do Argentiny.⁴⁸

Do uvedené země postupně emigrovali i další exilové osobnosti, jako byl například Albert Grébert, bývalí poslanci Slovenského sněmu Alojz Macek a Štefan Hajdúček, dále spisovatelé Jozef Cíger Hronský a Ján Dafčík, literární vědec Stanislav Mečiar, literární kritik Ernest Zaťko, básníci Rudolf Dilong, Maruša Jusková, Koloman Kolómi Geraldini, Jozef Varinský, Dominik Valko, bývalý ideolog slovenského státu Štefan Polakovič, radiotechnik vysílačky „Barcelona“ Dezider Murgáš, právníci Ján Đurčanský, Ladislav Jankovič, Bohdan Galvánek, bývalý rektor technické univerzity v Bratislavě Anton Bugan a stovky dalších exulantů.⁴⁹ V prosinci 1947 se chystal k odjezdu z Rakouska do Argentiny i bývalý osobní tajemník prezidenta bývalé Slovenské republiky Karol Murín, který se zdržoval v Mayerhofenu v Rakousku.⁵⁰ Ten se potom přestěhoval i s rodinou do Braunau, kde byl ubytován v jednom z místních hotelů až do 25. září 1948, poté vycestoval do Argentiny a odsud do Kanady.⁵¹

⁴⁵Tamtéž.

Zdůraznil přitom, že míra trpělivosti se naplnila tím, že Rudolf Dilong prostřednictvím článků ve Slováků v Americe hodlá z Karola Strmeňa udělat maďarona, ba i Maďara. „Slovenští odbojoví činitelé i mladí slovenští intelektuálové pracující doma, i pod dojmem tohoto útoku na Strmeňa, vyhlásili, že přerušují všechny styky se SAVem.“ (Tamtéž.)

⁴⁶Štátny oblastný archív Bratislava (dále ŠOA Bratislava), Štátny súd, HP 4/48.

⁴⁷AMV Praha, Ústředna Státní bezpečnosti po r. 1945, čj. 305-23-2-1.

⁴⁸Tamtéž.

⁴⁹JANČÁRIK, J. S.: Z dejín a súčasnosti Slovákov v Argentíne. In: Slovenský povojnový exil, s. 180-181.

⁵⁰AMV PRAHA, Různé bezpečnostní spisy ze Slovenska, čj. S/2-72-57.

⁵¹AMV Praha, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, čj. 302-149-6.

Ve Francii působila v poválečném období poměrně malá exilová skupina, která ale na přelomu let 1947/1948 byla posílena příjezdy slovenských exulantů z německého a rakouského území. Ti většinou získali zaměstnání v dolech a zemědělství a čekali na odjezd do zámoří anebo Španělska.⁵²

V závěru roku 1947 došlo rovněž k radikálním změnám mezi exilovou reprezentací ze zemí střední a jihovýchodní Evropy na italské půdě. Tyto změny souvisely především s evakuací amerických a britských vojenských sil z Itálie i polského Andersova armádního sboru do Velké Británie. Při této příležitosti byla postupně likvidována vedení různých exilových centrál v Itálii. Například polské zastoupení Intermare se z Říma přesunulo do Velké Británie, neboť většinu jeho členů tvořili příslušníci Andersovy armády. Rovněž předseda římského federativního klubu Mihe Krek opustil Itálii a usadil se v USA spolu s dalšími srbskými zástupci. Středoevropský federální klub Intermare v Římě zastupoval chorvátský politik Ivan Peznar.⁵³

V Argentíně, jak již bylo zdůrazněno, zakotvila řada příslušníků slovenského exilu, včetně vedoucích funkcí SAV. Argentinské zastupitelské úřady v cizině bez problémů udělovaly žadatelům vstupní víza a jejich banky umožňovaly v podstatě bezproblémové převody finančních prostředků z dalších zemí, včetně USA. Politické činnosti exilových představitelů nebyly přitom kladeny místními argentinskými úřady žádné překážky.

Karol Sidor i nadále zůstal v Římě, využíval pokud to bylo možné azylu poskytnutého Vatikánem a držel se takticky v ústraní. Vynesením rozsudku Národního soudu v Bratislavě se však jeho pozice výrazně zkomplikovala a plánoval vycestování do USA, a to s pomocí svého zetě Karola Strmeňa. Z agenturních zpráv vyplynulo, že se s určitostí nedá říci, zda jeho prvním cílem budou USA, či přechodně některá ze zemí Jižní Ameriky, kam se prozatím přemístila řada příslušníků slovenského exilu.

Centrem slovenského luďáckého exilu se tak na počátku třetího poválečného roku stala především Argentina a její hlavní město. Schůzky exilových představitelů se zpravidla konaly každé úterý a pátek u Rudolfa Dilonga, který zde byl již od listopadu 1947. Jmenovaný činitel se všemožně snažil posílit svoji pozici a usiloval o to, aby byl jmenován hlavním duchovním slovenské kolonie. Součinnost vedoucích činitelů SAV s místními starousedlíky, kteří žili na roztroušených farmách po celé zemi, byla málo intenzivní. Farmáři žili vlastními problémy a politické otázky je příliš nezajímaly.

Řada Slováků přitom vyemigrovala ze západní Evropy i do Brazílie a jejich nejpočetnější skupina byla zaměstnána v Baťových závodech v Sao Paulu. Počet Slováků zde dále narůstal vzhledem k rozsáhlé získávací akci Baťových náborářů. Vedoucím protičeskoslovenských aktivit byl Štefan Závodský z Ria de Janeira.

Ve Washingtonu se ve dnech 20. – 21. ledna 1948 uskutečnil sjezd všech hlavních organizací amerických Slováků s cílem komplexně posoudit a projednat problém přesídlení slovenských exulantů v Evropě do zámoří. V podstatě se jednalo o první společnou akci slovenských skupin v USA od doby před odsouzením Jozefa Tisa a o pokus dohodnout se na dalším společném protičeskoslovenském postupu. Původně se kalkulovalo s tím, že delegáti sjezdu vyšlou delegaci k členům Kongresu a k prezidentovi USA Harrymu Trumanovi s požadavkem o podporu. V jejím čele měl být Ján Kmetz, který byl úředníkem Trumanova kabinetu. Tato koncepce nakonec padla, protože uvedený činitel se od celé záležitosti nakonec distancoval. Redaktoři slovenského tisku v USA v rámci celé akce navštívili ústředí IRO, kde se jim dostalo ujištění, že žádná skupina nebo osoba nebude pro-

⁵²AMV Praha, Kabinet materiálů StB-dokumentace případů pro školní účely MV, čj. 323-13-4.

Francie se stala přestupní stanicí do Argentiny i pro Ladislava Jankoviče, který ve spolupráci s Jozefom Kirschbaumem se spolupodílel nejen na vycestování exulantů z Francie, ale také například Arvéda Gréberta.

⁵³AMV Praha, Různé bezpečnostní spisy ze Slovenska, čj. S/2-72-57.

ti své vůli vydána vládě, která by chtěla utečence násilím dostat do své země s cílem soudního stíhání.⁵⁴

V listopadu 1947 se v československém denním tisku objevily informace o Ďurčanského pobytu v Argentině. Ministerstvo spravedlnosti 21. listopadu 1947 požádalo ministerstvo zahraničních věcí o informaci, zda je uvedená zpráva pravdivá. Druhý odbor uvedeného ministerstva sdělil, že sice přišla zpráva od vyslanectví ČSR v Buenos Aires, kterou prozatím není možné fakticky ověřit. Existující domněnky v dané záležitosti byly definitivně potvrzeny až po únorovém státním převratu v roce 1948, zorganizovaném Komunistickou stranou Československa.⁵⁵

Po nastolení komunistického monopolu moci v Československu, vedle stávajících rozporů mezi skupinami luďáckého exilu, vystoupil do popředí další faktor v podobě vyhrocování rozporů mezi stávajícími českými a slovenskými exilovými skupinami a novým pouňorovým politickým exilem.

Luďácký exil a Prchalova skupina zaktivizovali svoji činnost a všemožnými způsoby se pokoušeli zdiskreditovat především představitele Demokratické strany Slovenska, ale i národně socialistické a lidové strany, kteří utekli z Československa. Například Prchalova skupina 1. března 1948 založila v Londýně Výbor svobodné české mládeže, který se přihlásil k ideji Spojených států evropských.⁵⁶ Zároveň vydala 30. května 1948 stanovisko k událostem v Československu a o jejich dopadu na činnost v exilu. Konstatovala, že jejich exilová skupina správně předvíдалa směr budoucího vývoje. Dále zdůraznila, že Český národní výbor své postoje k poválečnému vývoji v ČSR, který byl důsledkem smlouvy mezi SSSR a ČSR z 12. prosince 1943, vyjádřil prostřednictvím celé řady dokumentů, zejména pak v memorandu z května 1945, adresovaném státnímu tajemníkovi pro zahraniční věci Anthony Edeňovi, dále v prohlášení zaslaném v červenci 1947 státnímu tajemníkovi pro zahraniční věci Bewinovi a naposledy deklarací zaslanou posledně jmenovanému politikovi v průběhu úňorového komunistického puče v ČSR. Český národní výbor, jak se v memorandu zdůrazňovalo, neuznává výsledky parlamentních voleb v ČSR 30. května 1948 vzhledem k tomu, že se nejednalo o volby rovné, přímé a tajné. V této souvislosti neuznává rovněž mandáty poslanců nekomunistických stran, kteří nemohou vytvořit Národní shromáždění, ustavit vládu a nemohou volit hlavu státu.⁵⁷

Slovenský akční výbor v Argentině zaslal 27. úňora 1948 všem Slovákům, zaměstnaným na československých zastupitelských úřadech v zahraničí prohlášení s výzvou, aby se aktivně zapojili do osvobozovací akce vedené v zájmu Slovenské republiky.⁵⁸ Ferdinand Ďurčanský se v tomto dramatickém období pokoušel „vnaměťrovat“ do role jakéhosi jediného „vůdce“ slovenského exilu. K tomuto záměru sloužilo prohlášení Slovenského akčního výboru v Argentině, která dávalo jmenovanému mandát týkající se „zastupování“ všech Slováků v zahraničí. Uvedený dokument byl poté zaslán všem slovenským organizacím v USA a dále rozšiřován mezi Slováky v západní Evropě (především pak na okupovaném německém a rakouském úze-

⁵⁴SÚA Praha, ÚV KSČ, 100/36, sv. 389-0.

Sdružení slovenských novinářů v USA prostřednictvím výzvy ve Slovenské obraně 30. ledna 1948 doporučilo slovenským exulantům, aby se ihned zaregistrovali u jednotlivých úřadoven IRO v západní Evropě.

⁵⁵Rudolf Dilong 2. dubna 1948 adresoval argentinskému ministerstvu zahraničních věcí memorandum s požadavkem, aby byla odmítnuta československá žádost o vydání Ferdinanda Ďurčanského. Nový komunistický režim Dilongův dokument považoval za definitivní přiznání pobytu jmenovaného činitele SAV v Argentině. (SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-177-3.)

⁵⁶AMV Praha, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, čj. 302-272-1.

Předsedou organizace byl zvolen Stanislav Brzobohatý, tajemníkem Ján K. Locher a místopředsedou Jiří Maršálek. Organizace měla rovněž pobočku v Paříži.

⁵⁷Tamtéž.

⁵⁸SÚA Praha, f. 100/36, sv. 389-0.

mi) s cílem vyjádření podpory tomuto rozhodnutí.⁵⁹ Další dokument – Oběžník SAV č. 3 – zase apeloval na všechny Slováky v zahraničí, aby zpřetrhali jakékoliv kontakty s Československem a jeho orgány. Doporučovalo se jim, aby se před očekávanými nepřijemnostmi chránili prohlášením se za občany Slovenské republiky, která nadále existuje. „V rozhodné chvíli Slovenská republika vyhlásí válku Sovětům a tedy i Československu. Vy tímto způsobem stanete se příslušníky státu, který bude spojencem nynější Vaší vlasti. A tak proti Vám, jako příslušníkům spřátelené země, nebudou se dělat žádná opatření, žádné zajišťování majetku anebo zajišťování v koncentračním táboře ... vedle toho musíte udělat navždy konec s komunismem. Může se lehcet stát, že když se budou národy Ameriky zbavovat komunismu, trestající ruka zasáhne i Vás. Dnes už celý svět ví, že Československo je jen satelitem Moskvy ... když se vyhlásíte za příslušníka Slovenské republiky, tím před každým jasně dokážete, že jste odpůrcem komunismu, protože Slovensko doposud válku se SSSR neukončilo, takže i dnes formálně je s ním ve válce.“⁶⁰ Závěr prohlášení obsahoval naléhavou výzvu, aby Slováci v zahraničí vystoupili ze všech spolků, které jsou pod vlivem československých zastupitelských úřadů a jejich komunistických agentů, případně aby z nich sympatizanty komunismu a nového režimu v ČSR odstranili. Obdobná stanoviska zazněla i v prohlášeních Slovenské rolnické strany (iniciované na argentinské půdě z popudu Ferdinanda Ďurčanského – pozn. V. V.), která vydávala periodikum *Naše zem*. Ta rovněž proklamovala diferencované postoje k Slováckům v zahraničí. Ve vztahu ke starší emigraci, jak se zdůrazňovalo, neexistují problémy, bylo by však žádoucí, aby nezapomněla na svůj slovenský původ a mravně napomáhala osvobozovacímu úsilí doma i v zahraničí, tak „... jako kdysi podporovala Čecha T. G. Masaryka. K novější a nejnovější emigraci (rozuměj poúnorové – pozn. V. V.) si vyhrazuje své stanovisko až doma, kdy celý národ definitivně zúčtuje jak s domácími, tak i zahraničními hříchy, které otvíraly a prohlubovaly mučivé rány slovenské pravdy.“⁶¹

* * *

Nová komunistická mocenská elita bezprostředně po státním převratu v únoru 1948, jako odpověď na aktivity Slovenského zahraničního výboru v Argentině a dalších exilových skupin, v návaznosti na vynakládané kroky v předúnorovém období, zaměřila úsilí především na konkrétní zjištění místa pobytu a vydání Ferdinanda Ďurčanského.

Na ministerstvu spravedlnosti v Praze se 11. března 1948 uskutečnila porada za účasti zástupců ministerstva vnitra, ministerstva zahraničních věcí a ministerstva spravedlnosti. Zástupce ministerstva vnitra informoval přítomné o důvodném podezření, že jmenovaný exilový činitel se zdržuje na neznámém místě v Argentině. V dalším průběhu porady potom zástupci jednotlivých resortů prezentovali svá stanoviska k předmětné záležitosti. Bylo usneseno, že ministerstvo spravedlnosti prozkoumá otázku, zda je možné v dané věci provést normální extradiční řízení, či zda postačí pouhá žádost na vydání jmenovaného činitele vzhledem k tomu, že je zapsán na londýnské listině válečných zločinců. Po zjištění uvedených skutečností se měly urychleně připravit potřebné formálnosti.⁶²

MZV se ukládalo, aby ve věci vydání Ferdinanda Ďurčanského intervenovalo u vlád USA, Velké Británie a Francie vzhledem k příslušným článkům rezoluce 32 VS SN z 13. února 1946

⁵⁹AMV Praha, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, čj. 302-149-4.

Pobočka SAV v USA vyjádřila bezvýhradnou podporu Ferdinandu Ďurčanskému a Štefanu Polakovičovi a v petici adresované zasedání Spojených národů v Paříži v osmi bodech zdůvodňovala právní existenci a svébytnost Slovenské republiky.

⁶⁰Tamtéž.

⁶¹AMV Praha, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, čj.302-149-4.

⁶²SÚA Praha, Československá komise pro vyšetřování válečných zločinců od roku 1946, čj. 316-177-3.

o vydání a potrestání válečných zločinců. Přítomný Bohuslav Ečer, z titulu funkce vicepresidenta mezinárodního sdružení právníků, se zároveň měl obrátit na sekci sdružení v Argentíně se žádostí, aby se v celé záležitosti angažovala. Ministerstvo spravedlnosti 19. března 1948 zaslalo zápis z předmětné porady MZV s požadavkem, aby diplomatickou cestou zakročilo v záležitosti vydání jmenovaného činitele Slovenského akčního výboru v zahraničí, a to na základě zápisu v londýnské listině válečných zločinců. Resort spravedlnosti, prostřednictvím pověřenectva spravedlnosti v Bratislavě, si zároveň vyžádal zatýkáci rozkaz a ověřený opis rozsudku Národního soudu v Bratislavě s tím, že jej dodatečně zašle MZV. Zároveň doporučil MZV, aby v žádosti o vydání byly uvedeny bližší údaje o místě pobytu v Argentíně. Ministerstvo spravedlnosti přitom nedoporučilo žádat o vydání jmenovaného v řádném extradičním řízení na základě obecného vydávacího práva vzhledem k tomu, že ČSR neměla s Argentinou příslušnou smlouvu o vydávání zločinců.

Argentinský tisk 24. března 1948 zveřejnil informaci tiskové agentury UP z Prahy, že zdejší úřady budou požádány o vydání Ferdinanda Ďurčanského. Mezi jiným se konstatovalo, že nikdy v minulosti nebylo možné zjistit přesné místo pobytu jmenované osoby, ale že existují domněnky, že v současném období se nachází někde na neznámém místě v Argentíně. Na druhé straně není prý vyloučeno, že se ukrývá v Itálii, Španělsku, USA či v některé ze zemí Jižní Ameriky. Ke zprávě byla připojena noticka redakce, že se jí nepodařilo zjistit, zda na ministerstvu zahraničních věcí v Buenos Aires mají o celé záležitosti nějaké bližší informace a zda došla žádost z Prahy. Československé vyslanectví v Argentíně v depeši zasláné do Prahy následující den po zveřejnění uvedeného článku zdůraznilo, že na základě zpráv od informátorů lze vyslovit podezření, že inkriminovaná osoba se zdržuje u Jána Plechatého v Buenos Aires, ul. Francisco Bausa 2812 Villa Devoto, jehož manželka je sestrou Ferdinanda Ďurčanského.⁶³

Československé vyslanectví v Buenos Aires 30. března 1948 oznámilo do Prahy, že argentinské MZV prozatím žádnou žádost o vydání Ďurčanského nedostalo. Podle názoru kompetentních argentinských referentů není možné jeho vydání ani v případě zjištění přesného místa pobytu. Informátor vyslanectví uvedl, že argentinská vláda politické provinilce nevydá, protože je nucena brát ohled na politiku USA vůči protikomunistickým politickým exulantům. Ministerstvo zahraničních věcí Argentiny prý nemá pochyby, že jmenovaná osoba poškozovala československé státní zájmy, pokud však nebude bezpečně prokázáno, že figuruje na londýnské listině válečných zločinců, vláda jeho země nic nepodnikne, i kdyby se jmenovaný veřejně angažoval.⁶⁴

MZV v Praze i přes uvedená upozornění následující den uložilo vyslanectví ČSR v Buenos Aires, aby oficiálně požádalo argentinskou vládu o vypátrání konkrétního místa pobytu Ferdinanda Ďurčanského, jeho zatčení a vydání do ČSR. Poté dostaly události poměrně dramatický spád vzhledem k tomu, že důvěrné informace o celé záležitosti pronikly i mezi exulanty. Rudolf Dilong zaslal 2. dubna 1948 (ještě před vlastním podáním žádosti) memorandum argentinskému ministerstvu zahraničních věcí s požadavkem, aby československá žádost o vydání Ferdinanda Ďurčanského byla kategoricky odmítnuta.⁶⁵ O obsahu dopisu byla okamžitě informována centrála v Černínském paláci, která vzala uvedenou informaci na vědomí se závěrem, že je zapotřebí vyčkat oficiálního zákroku československého vyslanectví, jemuž bylo spisem z 1. dubna 1948 uloženo, aby požádalo o vypátrání, zatčení a vydání Ferdinanda Ďurčanského.

Vyslanectví ČSR v Buenos Aires informovalo 12. května 1948 MZV v Praze, že argentinská ministerská rada extradiční žádost projednávala a současně zdůraznilo, že k úspěšnému

⁶³Tamtéž.

⁶⁴Tamtéž.

⁶⁵Českoslovenští diplomaté uvedený dopis měli k dispozici.

řešení celé záležitosti je potřebné urychleně požádat o pomoc alespoň jednu ze západních mocností. Pražská centrála v Černínském paláci okamžitě uložila vyslanectvím ČSR ve Velké Británii a USA, aby se obrátily na vlády obou zemí s požadavkem potvrdit argentinské vládě zapsání Ferdinanda Ďurčanského na listině válečných zločinců.⁶⁶ Oběma zastupitelským úřadům ČSR v Londýně a Washingtonu se dostalo v podstatě shodných odpovědí, že uvedené otázky spadají výlučně do kompetence Komise Spojených národů pro válečné zločiny. State Departement ve Washingtonu informoval 21. května 1948 československé velvyslanectví v USA, že nechá celou záležitost projednat v právním odboru a teprve poté oznámí, zdali a co může učinit.

Argentinská vláda k československé žádosti o extradici Ferdinanda Ďurčanského na základě příslušných rezolucí Spojených národů zaujala negativní postoj. Československý vyslanec A. Kunaši vzápětí intervenoval u státního tajemníka MZV La Rossoa. Ten zdůraznil, že normy mezinárodního práva jsou pro jeho zemi závazné potud, pokud jsou v souladu s argentinskou ústavou. V opačném případě lze aplikovat pouze normy vnitrostátního práva, to znamená zákon č. 1612 z 25. srpna 1885, který řešil otázku vydání v případě spáchání zločinů obyčejného rázu. Bylo by zapotřebí dokázat, že Ferdinand Ďurčanský byl souzen za obyčejné zločiny.⁶⁷ Československý vyslanec dále získal soukromou důvěrnou informaci, že i v krajním případě vyhovění argentinským zákonným předpisům, je zcela nepravděpodobné případné vydání jmenovaného československým úřadům. Zároveň oznámil do Prahy, že vzhledem k nastalé situaci, do poloviny června 1948 odcestuje do ČSR a osobně podá vysvětlení k dané problematice.

Celá záležitost byla poté posuzována na MZV v Praze. Zvažovala se řada variant včetně možnosti požádat o vydání jmenované osoby v rámci řádného extradičního řízení. V této souvislosti se konstatovalo, že podle extradičních pomůcek (zatykač a rozsudek Národního soudu v Bratislavě) se jedná převážně o politické delikty a z tohoto důvodu žádost bude argentinskými úřady zamítnuta. Oddělení II/6 MZV kategoricky doporučovalo, aby na žádosti o vydání Ferdinanda Ďurčanského, opřené o příslušné rezoluce Spojených národů, bylo nadále trváno, protože pro Argentinu jako člena SN jsou uvedené dokumenty závazné. Zároveň doporučovalo zákrok u Komise Spojených národů pro válečné zločiny.

Vyslanec ČSR v Argentině, znalý poměrů, zdůraznil, že je potřeba se zbavit iluzí o tom, že Argentina jmenovaného exilového činitele vydá v jakémkoliv řízení. I kdyby v krajním případě byla přitisknuta ke zdi, tak umožní odjezd Ferdinanda Ďurčanského do jiné země. V této souvislosti nedoporučuje radikální postup vzhledem k tomu, že by mohlo dojít k poškození vzájemných vztahů mezi oběma zeměmi, které lze jinak označit za „velmi korektní“. Navíc v současném období, jak dále zdůraznil vyslanec A. Kunaši, jsou v běhu významná obchodně politická jednání, která jsou pro Československo mnohem důležitější než vydání Ferdinanda Ďurčanského.⁶⁸ Po obsáhlé diskusi bylo nakonec přijato kompromisní řešení a dohodnuto, že vyslanci ČSR v Argentině bude vydán zatykač a rozsudek Národního soudu v Bratislavě s tím, aby na základě vlastního uvážení v příhodné době a při vhodné příležitosti znovu podal žádost o vydání Ferdinanda Ďurčanského do ČSR.⁶⁹ Mezitím State Departement ve Washingtonu sdě-

⁶⁶Tamtéž.

⁶⁷Vyslanectví ČSR v Buenos Aires zaslalo 1. června 1948 MZV v Praze opis první kapitoly uvedeného zákona z roku 1885.

⁶⁸Tamtéž.

⁶⁹Československé vyslanectví v Buenos Aires obdrželo zatykač na Ferdinanda Ďurčanského a rozsudek Národního soudu v Bratislavě až v druhé polovině září 1948. MZV v průvodním spisu zdůraznilo, že nechává na vyslanci jakou formou požádá o vydání jmenované osoby. Podotklo, že by bylo nejlepší žádost opřít o skutečnost, že se jedná o válečného zločince, který figuruje na londýnské listině Spojených národů. Dále se konstatovalo, že poslední rezoluce Valného shromáždění z 31. října 1947 o vydání válečných zločinců byla přijata 42 hlasy, 7 zemí bylo proti a 6 se zdrželo hlasování. Bylo tedy dosaženo kvalifikované většiny a je irelevantní zda Argentina hlasovala proti, nebo se zdržela hlasování.

lil 3. srpna 1948 československému velvyslanectví v USA, že nepovažuje za vhodné, aby vláda USA intervenovala u argentínské vlády ve věci vydání Ferdinanda Ďurčanského. Doporučuje pouze upozornit argentínské úřady na celý případ prostřednictvím londýnské komise pro stíhání válečných zločinců.

Československé orgány v tomto období věnovaly pozornost i dalším zájmovým osobám slovenského exilu, a to především těm, které organizovaly zpravodajskou službu a spolupracovaly se západními zpravodajskými službami. Jednalo se především o Jozefa Parčana. Ten byl počátkem roku 1949 i s rodinou ubytován spolu s dalšími slovenskými exulanty v táboře, nacházejícím se dvě hodiny pěší chůze od městečka Wörgl ve francouzské okupační zóně v Rakousku. V rozhovoru s agentem 5. oddělení 4. vojenské oblasti konstatoval, že má spojení se Slovenskem a nabídl mu, zda by byl ochoten ilegálně přejít státní hranice s tím, že se jedná o bezproblémovou záležitost. Z hlediska dalších perspektiv se prý zatím nerozhodl, zda vycestuje do Kanady.⁷⁰

V centru zvýšené pozornosti byl rovněž bývalý přednosta zpravodajského oddělení MNO za slovenského státu a funkcionář Slovenského revolučního odboje Alexander Matúš, který v rámci SRO měl vytvořenu vlastní zpravodajskou síť a ještě v období před státním převratem v létě 1947 ilegálně navštívil Slovensko. Velitelství 4. vojenské oblasti v Bratislavě po komunistickém převratu na jeho sledování dokonce získalo spolupracovníka z okruhu ľudáckého exilu.⁷¹

Do popředí zájmu bezpečnostních orgánů komunistického režimu se dostaly rovněž aktivity Jozefa Vicena, který spolupracoval s CIC a na základě jejich instrukcí prováděl výslechy uprchlíků z Československa včetně zpravodajského vytěžování bývalých důstojníků československé armády. Američané přitom akceptovali jeho návrhy na vybudování zpravodajské sítě z uprchlíků z ČSR. Na tomto základě byla ve Vídni v průběhu roku 1948 vytvořena zpravodajská skupina „Project waco“, která podléhala vídeňskému ústředí CIC. Orientovala se přitom na získávání zpráv a vybudování rozsáhlé zpravodajské konspirační sítě, především na teritoriu Slovenska.⁷²

V. VONDRÁŠEK: ZUR PROBLEMATIK DER AUSLIEFERUNG DER VERTRETER
DES SLOWAKISCHEN NACHKRIEGSEXILS IN DER ZWEITEN HÄLFTE
DER 40ER JAHRE

Die vorgelegte Studie widmet sich zwar einer weniger frequentierten, doch sehr interessanten Problematik des Aussehens und der Auslieferung der Vertreter des slowakischen Nachkriegsexils, das mit der Slowakischen Republik und ihrem Regim verbunden war, in der zweiten Hälfte der 40er Jahre. In diesem Zeitraum graduierte der Kalte Krieg und die Tschechoslowakei wurde nach dem kommunistischen Umsturz im Februar 1948 zum Bestandteil des Ostblocks. Der Verfasser knüpft unmittelbar an die Ergebnisse seiner eigenen Forschung, die in unserer Zeitschrift

⁷⁰AMV Praha, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, čj. 302-149-6.

⁷¹Tamtéž.

Uvedený spolupracovník, který měl za úkol sledovat uvedenou osobu včetně navázání osobního kontaktu, v prvních informacích konstatoval, že Alexander Matúš se nachází v Paříži. Přednosta 5. oddělení 4. vojenské oblasti v Bratislavě nevyučoval možnost, že agent „B“ spolupracuje na obě strany. Vzhledem k tomu, že neměl k dispozici další prostředky na urychlené ověření zaslanych informací, tak požádal přednostu 5. oddělení hlavního štábu v Praze, aby mu oznámil nejnovější poznatky o sledované osobě. (Tamtéž.)

⁷²AMV Praha, Ústředna Státní bezpečnosti po roce 1945, čj. 305-23-21.

Podrobněji VICDEN, J.: Vo výroch rokov 1938 – 1999. Bratislava : Lúč, Vydavateľské družstvo, 1999.

Nr. 4/2003 publiziert wurden. Die Arbeit mit der existierenden Quellenbasis, ähnlich wie in der vorherigen Studie, war ziemlich kompliziert. Der Verfasser arbeitete mit Dokumenten in tschechischen und slowakischen Archiven, die dank der Tätigkeit des Sicherheits- und Nachrichtendienstes der Tschechoslowakei der Nachkriegszeit erhalten wurden. Bei der Formulierung der Beschlüsse war deswegen nötig, sich für einen überlegten Fortgang zu entscheiden und eine Verifikation mit weiteren Quellen und Literatur zu überführen.

Im ersten Teil des Aufsatzes sind die Fragen geklärt, die vor allem die Fahndung nach Ferdinand Ďurčanský, Stanislav Mečiar, Jozef Kirschbaum, Arvéd Ladislav Gréber, Aloiz Macko und weiteren Vertretern des slowakischen Exils betreffen. In diesem Zusammenhang werden den Hindernissen, die den tschechoslowakischen Organen hinderten die Interessenpersonen auszuliefern, vorwiegend objektiven Charakters Ausdruck verlieht. Auch der Persönlichkeit von Karol Sidor wird hier Aufmerksamkeit gewidmet, der in der Nachkriegszeit – im Unterschied zum Ďurčanský's Slowakischen Aktionsausschuss – überlegten Fortgang wählte. Der Verfasser widmet sich einerseits der Prozedurfragen, die mit Herumsuchen der einzelnen Persönlichkeiten des Exils zusammenhängen. Den Leser nimmt bestimmt die Bestrebung der Sicherheits- und Nachrichtenorganen gefangen, den Aufenthaltsort der Gesuchten zu ermitteln. Bei der Verfolgung wurde ein ganzer Netz von Informatoren genützt. Die Studie beschreibt auch den Verlauf von komplizierten Verhandlungen der tschechoslowakischen Diplomaten mit den alliierten Organen oder offiziellen Organen Italiens, Schweiz und weiteren Ländern im Ausland. Eine wichtige Aufgabe in der Sammlung der nötigen Informationen hatte sowohl die 2. Abteilung, als auch die weiteren Bestandteile des Generalstabs der tschechoslowakischen Armee. In der zweiten Hälfte des Jahres 1947 reisten die bedeutenden Vertreter des Exils unter dem Eindruck unmittelbarer Gefährdung nach Italien aus. Weitere Persönlichkeiten begaben sich in andere europäische Länder und in die Übersee, wo sie ihre Aktivitäten, die gegen die Tschechoslowakei orientiert waren, fortsetzten. Aus verständlichen Gründen konnten sie und hatten sie auch keine Zusammenarbeit mit dem tschechoslowakischen Exil nach der Revolution im Februar 1948 angefangen.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

ČESKÁ DRUŽINA NA VÝCHODNOM SLOVENSKU

IGOR SLEPCOV

SLEPCOV, I.: The Czech Group in the Eastern Slovakia. *Vojenská história*, 8, 2, 2004, pp 78 – 86, Bratislava.

In the published paper the author described problems of beginnings of Czecho-Slovak resistance in tsar Russia during the World War I when the activity of countryman associations as well as the building of the Czech group has a significant place. The paper is focused on the Czech group incorporation and activity in the front close to the Hungarian-Galician frontier in Carpathians. The author managed to give quite a complex and attractive picture of the group activity in the northeast border of East Slovakia in the searched period.

Military History. Slovakia. World War I. Czecho-Slovak Resistance.

V začiatkoch čs. légii v Rusku stála Česká družina, o vznik ktorej sa od začiatku prvej svetovej vojny usilovali poprední predstavitelia Čechov a Slovákov, žijúci v rôznych guberniách ruského impéria. Toto úsilie bolo korunované úspechom a generálny štáb ruskej armády 5. augusta 1914 vydal výnos pod číslom 2843¹, v ktorom boli stanovené smernice na organizáciu českých oddielov v rámci cárskej armády. Vzorom pre túto smernicu bol dobrovoľnícky pluk z rusko-japonskej vojny, kde Čiňania a Chunchuzi vykonávali výzvednú službu pre rusku armádu. Tomu predchádzala séria jednaní českých a slovenských krajanských spolkov s ruskými úradmi. Po vypuknutí prvej svetovej vojny vzniklo pomerne silné hnutie v radoch slovenských a českých prisťahovalcov, predchnuté ideou bojovať so zbraňou v rukách za vec slovanstva proti germánstvu, a predovšetkým za porážku Rakúsko-Uhorska, utláčateľa českého a slovenského národa. V tom čase boli predstavy o budúcnom usporiadaní štátoprávnosti Čechov a Slovákov ešte hmľisté.² Napríklad predstavitelia štyroch krajanských spolkov (petrohradského – vedúci L. Klecanda, moskovského S. Koniček, kyjevského Otakár Červený a varšavských Slovákov J. Országh) 4. septembra na audiencii u ruského cára hovorili o svätováclavskej korune v žiarení koruny Románových. Na ničom konkrétnom sa však nedohodli. Ale aj napriek tomu dobrovoľníci boli odhodlaní prispieť k porážke Centrálnych mocností, a preto sa v Kyjeve začala formovať vojenská jednotka, na začiatku v sile práporu, ktorá dostala názov Česká družina. Do konca septembra 1914 vznikli štyri roty, v ktorých bolo 732 dobrovoľníkov

¹Podrobnejšie pozri: MAŠIN, J.: Česká družina, Praha 1934; PRAŠEK, V.: Česká družina, Praha 1934; VÁVRA, V.: Formování České družiny. In: *Historie a vojenství*, roč. 39, 1990, č. 1, s. 107-118.

²K tomu bližšie: PEKNÍK, M.: Názory a riešenie slovenskej otázky za prvej svetovej vojny mimo rámec československej politickej orientácie. In: *Vojenskopolitické a geopolitické súvislosti vývoja Slovenska v rokoch 1918 – 1945*. Trenčín 1992, s. 15-16.

a 220 ruských vojakov a dôstojníkov.³ Z toho iba 16 Slovákov. Dobrovoľníci pritom boli povinní podať spolu s prihláškou aj žiadosť o ruské občianstvo. Ako vidieť, v Českej družine bolo zastúpenie Slovákov veľmi slabé. V tomto čase bol dokonca aj zaujímavý postoj ruských vládnych kruhov k slovenskej otázke, ktorý sa prejavil už v manifeste k národom Rakúsko-Uhorska, rozširovanom na fronte v mene najvyššieho veliteľa veľkokniežata Nikolaja Nikolajeviča, vo všetkých slovanských jazykoch. V slovenskom znení to bolo adresnejšie: „Vám, Slováci, prináša teraz Rusko slobodu a uskutočnenie národných túžob...“ Aj počas audiencie, ktoré poskytol zástupcom českých spolkov, prejavil cár veľký záujem o Slovensko. Jedna z jeho otázok znela, či si Slováci skutočne prajú byť spojení s Čechmi v jednom štáte.⁴

V deň svätého Václava (11. 10. podľa starého štýlu) sa v Kyjeve konala slávnostná príhoda družiníkov, počas ktorej sa im odovzdala zástava. Bola ozdobená cárskym orlom, na jednej strane bola ruská trikolóra a na druhej strane svätováclavská koruna. Jeden z čelných predstaviteľov krajinských spolkov Dr. Vondrák vo svojom prejave, okrem iného, vtedy povedal: „Veľký cieľ, kvôli ktorému idete do boja, potrebuje aj veľké hrdinstvá. Ste ozajstná družina víťazstva, alebo smrti. Nie je to fráza, ale ozajstná tvrdá skutočnosť. Pre Vás neexistuje zajatie, nikto z Vás nebude chcieť ponížujúcej popravu zo strany zbesnených Rakúšakov...Musíte zvíťaziť alebo zomrieť.“⁵ Začiatkom októbra 1914 prišiel do Družiny nový veliteľ pplk. Sazentovič, ktorý vystriedal pplk. Lotockého. Družina bola pridelená do zostavy 3. ruskej armády, ktorej velil bulharský generál v službách ruskej armády Radko Dmitrijev.⁶ Už pri vzniku Družiny ju nepočítali za vojenskú jednotku v plnom slova zmysle, ale skôr za útvar propagandistov, ktorý po prekročení hraníc prestane existovať.

Na začiatku bol základným jazykom v Družine výlučne ruský jazyk, ale koncom roka 1915 bolo povolené vydávať повely aj v jazyku českom. Treba podotknúť, že podľa vzdelania táto česko-slovenská jednotka značne prevyšovala ruské jednotky. Viacerí z družiníkov boli vyučení remeselníci, čo vyžadovalo ukončenie strednej alebo odbornej školy. To im dovoľovalo dôkladne pripraviť svoje akcie a rozumne ich uskutočniť s minimálnymi stratami. Viacerí družiníci ovládali nemecký jazyk, čo im dávalo možnosť po preoblečení do rakúskych uniformier prenikať do nepriateľských postavení a získavať cenné informácie. Dokonca poznali ruské a rakúsko-uhorské vojenské rady.

Na fronte sa Družina často delila na jednotlivé oddiely, ktoré sa prideliovali k ruským divíziám. V týchto oddieloch existovali skupiny „party“, v ktorých panoval kamarátsky duch. Družiníci sa navzájom oslovovali „brat“. Zloženie jednotlivých „párt“ sa rešpektovalo zo strany velenia pri prideliovaní výzvedných úloh.

Družiníci nezavrhovali ani myšlienku spojenia s vlast'ou, pestujúc naivné plány o protirakúskej „revolúcii“. Napríklad v novembri 1914 piati družiníci (Vaněk, Nesý, Čižmár, Fruhaut a Posker) boli vyslaní s tajným poslaním do Čiech. Vaněkovi sa pri Duklianskom priesmyku podarilo prejsť cez nepriateľské postavenie. V Komárniku však bol chytený a súdený vojen-

³PRAŠEK, V.: Česká družina., Praha 1934, s. 24. Keď 22. septembra (9. októbra) 1914 družina odchádzala na front, mala 25 dôstojníkov, 744 dobrovoľníkov a 133 ruských vojakov. (VÁVRA, ref 1., s. 110) a PICHLÍK, K. – KLÍPA, B. – ZABLOUDILOVÁ, J.: Českoslovenští legionáři (1914 – 1920). Praha : Mladá fronta, 1996, s. 28.

⁴Podrobnejšie pozri: PICHLÍK, K. – KLÍPA, B. – ZABLOUDILOVÁ, J.: ref 1, s. 28, 42.

⁵Čechoslovan, (Kyjev) 11. (24.) októbra 1914.

⁶Dmitrijev Radko (1859 – 1918), bulharský generál. Vyznamenal sa počas bulharsko-tureckej vojny v r. 1913. Od r. 1913 bulharský veľvyslanec v St. Peterburgu. Na začiatku prvej svetovej vojny vstúpil do cárskej armády a prešiel vzt'ahy s bulharskou vládou, ktorá sa orientovala na spojenectvo s Nemeckom. Velil nasledovne 7. arm. zboru, 3. armáde, ktorej časť bojovala v Karpatoch, 2. sibírskeho zboru a 12. armáde. Na jeseň 1918 spolu s generálom N. V. Ruzským bol zajatý kaukazskou Červenou armádou, ako rukojemník, a napriek tomu, že nemali žiadne spojenie s kontrarevolučnými spiknutiami a boli ochotní veliť červeným jednotkám v bojoch s nemeckými uchváťiteľmi, obidvaja boli zastrelení. Vraj V. I. Lenin ľutoval ich smrť a spomínal možnosť ich využitia pri formovaní Červenej armády.

ským súdom v Hunkovciach. Jeho rusínski spoluväzni, ako píše: „boli odstreľovaní alebo vešaní v Ladomirovej“.⁷

Ďalší Vaněkov osud bol natoľko zaujímavý, že si zaslúži, aby sa mu venovalo niekoľko riadkov. V posledný okamih sa nad Vaněkom zľutoval rakúsky devizionár a odovzdal ho civilnému súdu v Bardejove. Maďarskí četníci ho odviekli cez Svidník, Orlík, Mirošov a Zborov do Bardejova. Tam sedel asi 10 dní, pokiaľ sa nezačala evakuácia, pretože Rusi postúpili tesne k mestu. Maďarský súdny úradník mu v poslednej chvíli predsa vydal legitimáciu, s ktorou sa Vaněk dostal cez Viedeň do Prahy. Tam sa stretol s Kramárom a snažil sa hovoriť aj s Masarykom, ktorý ho z opatrnosti neprijal. V Prahe Vaněka znovu odviekli k vojsku a poslali s pochodovým práporom na front, kde pri Pinsku šťastne prešiel na ruskú stranu a znova sa dostal do Českej družiny.⁸

4. decembra 1914 štáb 3. armády, rozkazom č. 9502, oboznámil štáb Družiny s tým, že „najvyšší veliteľ na viaceré žiadosti zástupcom Čechov v Rusku dovolil vstupovať do Českej družiny, vytvorenej v Kyjeve, tiež z dobrovoľníkov z radov zajatcov“. K 13. januáru 1915 sa prihlásilo 259 dobrovoľníkov, ktorých začali nazývať „novodružníci“.⁹ Treba povedať, že v tejto dobe zajatci českej a slovenskej národnosti neprejavovali veľký záujem o vstup do Družiny, a to aj napriek tomu, že medzi nimi panovali silné protivojnové a protimonarchistické nálady. Ani ruská vláda v tejto otázke neprejavovala nejaké zvláštne úsilie. Na jednej strane, ako písal vtedajší minister zahraničných vecí Ruska S. D. Sazonov: „Spomalenia v uznání českých oddielov za národné vojensko korenile nie v nevráživosti ruskej vlády, alebo želaní odročiť novovzniknutie ich štátnosti, ale preto, že do obrovského množstva rakúskych Slovanov, zajatých alebo tých, ktorí prechádzali na druhú stranu, mohlo preniknúť mnoho elementov, ktorí boli iba podľa mena slovanskí, ale nie podľa cítenia, a nebolo možné, aby Rusko pre seba v kritický okamih nebolo opatrné k tým cudzincom, ktorých pripustilo k účasti v boji o jej existenciu spolu s vlastnými silami.“¹⁰ Pravda, sú názory, že príčiny neveľkého rastu Českej družiny boli v tom, že Rusko sa bálo porušovania medzinárodného práva v prípade, že by povolilo vojakom nepriateľského štátu bojovať proti tomuto štátu. To by sa vraj priečilo tradíciám.¹¹

Neskôr sa situácia trochu zlepšila, ale nie v takom merítku, ako by si to želali české a slovenské vlastenecké kruhy. Vo februári 1915 po bojoch pri Krakove 2. rota Českej družiny s hudbou a zástavou vyrazila k Pilznu. Tam ich privítal veliteľ 3. armády generál Radko Dmitrijevič, ktorý umožnil družiníkom stretnutie so štyrmi stovkami zajatých Čechov a Slovákov z rakúsko-uhorskej armády. Na druhý deň sa presunuli k Jaslu, kde rotu prevzal veliteľ XXIV. zboru generál A. Curikov¹² za doprovodu veliteľa družiny plk. Sozentoviča. V Jasle sa rota rozdelila. Prvá a druhá čata pochodovala k Iwle a Dukle.

⁷Citované podľa: KLECANDA, V.: Slovenský Zborov. Praha 1934, s. 27. V kronike obce Ladomirová sa spomína jedna z takýchto popráv, že za panslavistické zmýšľanie bol obesený rusínsky učiteľ z Iwly (rodák z poľskej Dukly). V kronike sa píše: „Obyvateľstvo bubnovaním bolo nútené sa zhromaždiť pri novej škole pri moste, kde stála vysoká vrba.

Pred prítomnými ľuďmi, so zakrytými očami a zaviazanými rukami ho obesili maďarskí vojaci na tejto vrbe. Pochovali ho pod Vrbu.“ (s.142.)

⁸Podrobnejšie pozri: VANĚK: Moje válečná Odysea. Praha 1925.

⁹ŽIPEK, A.: Válka národu 1914 – 1918 a účast českého národu v boji za svobodu. Díl II. Praha, s. 67-68.

¹⁰SAZONOV, S. D.: Vospominanija. Paríž 1927, s. 340. Tu sa črtá analógia politiky Sovietskeho zväzu vo vzťahu k prebehlikom z Karpatskej Ukrajiny (1939 – 1941), okupovanej Maďarmi, ktorí sa dostali do gulagov z tých istých príčin.

¹¹KOVAŘÍK, F.: Zážitky a dojmy ruského Čecha za cárství. Praha 1932, s. 290-291.

¹²Curikov, Afanasij, Andrejevič (1858 – 1923), generál jazdeckva. Absolvent akadémie generálneho štábu (1883). Slúžil v jazdecktve v rôznych funkciách. Za boje v Karpatoch ako veliteľ XXIV. arm. zboru bol vyznamenaný Radom sv. Juraja. Koncom roka 1916 veliteľ 6. armády, ktorá bojovala v Rumunsku. V r. 1920 vstúpil do Červenej armády.

V Czarne, ktorá sa nachádzala v tesnej blízkosti uhorsko-haličskej (teraz slovensko-poľskej) hranice, prijal 1. polrotu, pod velením práporčíka V. Klecandu,¹³ veliteľ 49. pešej divízie generál N. Prjaslov spolu s náčelníkom štábu divízie plk. Kavtaradzevom. Prijatie bolo pokojné a vyznačovalo sa ostražitosťou zo strany Rusov. „Veliteľ divízie nás prijal s veľkou rezervou, nevediac presne, kto sme a žiadal od nás prácu.“¹⁴ Ako neskôr vyšlo najavo, generál Prjaslov vtedy napísal na štáb zboru, aby od neho zobrali „túto čatu špiónov“.¹⁵ Nedôvera k družiníkom však ešte určitú dobu pretrvávala. Oboznámenia sa s novým miestom pôsobenia, ktoré bolo po obidvoch stranách hraníc, sa stalo pre nich úlohou číslo jeden. Družiníci boli prekvapení drsnosťou podmienok, v ktorých odtiaľ mali pôsobiť. V. Klecanda píše: „Prišli sme na pozíciu, boli to vlastne opevnené body, neďaleko pod hrebeňom hory, každý pre 30 ľudí, polovica zákopu bola otvorená so strieľňami, polovica zprava alebo zľava pokrytá drevom, čečinnou a zemou. Vchod do takto vzniknutej zemlianky bol zavesený celtou, vnútri plápolal oheň a posádka zákopu až na jedného strážneho varila v ohni čaj. Dym vychádzal dierou v strede. Vpredu les, stromy nepokácané, len tu a tam oklieštené. Asi dvadsať metrov od stromu bol natiahnutý drôt, na ňom plechovka od konzierv a v nich karmienky. To bola celá „opevnená línia“ a oporné body v piatich minútach cesty jeden od druhého, medzi nimi vyšľapané cestičky strážnych. Bola to heroická epocha ruského zemľaka, ako sa bránil na takej pozícii, to vie len sám Boh.“¹⁶ Po oboznámení sa s terénom družiníci pokračovali v činnosti, na ktorú boli zvyknutí počas svojej predchádzajúcej činnosti na fronte ešte pri Tarnowe. Predovšetkým niekto cez deň zišiel dole na okraj lesa a odtiaľ pozoroval Rakúšanov. Keď sa zotmel (vo februári a marci o 17. hodine), vyšla rozvedka: traja vpredu na sto krokov, dvaja doprava, dvaja vľavo a jadro reťazí uprostred. Rozvedka si ľahla pred chatami a hliadka sa plazila, aby obhliadla chaty a popýtala sa obyvateľov. Takto sa zisťovalo postavenie rakúskych stráží. Potom sa prechádzalo na protihľú stranu a všetko sa opakovalo. Zháňali sa zajatci a predovšetkým informácie. Vtedy sa začalo aj spracovanie protivníka prostredníctvom proklamácií, cez deň ich písala celá rota, v noci sa proklamácie napichovali na prúty blízko rakúskych pozícií. Pritom sa nevyhli neprijemným komplikáciám. Stalo sa, že Rakúšania obkľúčili celú „partu“, ale predsa sa prebili späť. Všetci dostali Rad sv. Juraja.¹⁷ Od samého začiatku družiníci veľmi vítali zmenu miesta pôsobenia: „... v horách sa nám oveľa lepšie pracovalo ako v rovniach, kde pozície boli veľmi blízko seba, a tým naša práca bola sťažaná“.¹⁸ V jednotke, ako zhodne neskôr spomínali príslušníci Družiny, panovala priateľská atmosféra. Velitelia jednotlivých „part“ sa denne schádzali k hláseniu a zároveň na čaj ku Klecandovi. „Výzvedy“ boli užitočné aj z hľadiska prilepšenia stravy, pretože často doniesli so sebou husi, sliepky a pod.. Zvlášť to bolo cenné v období pred veľkonočnými sviatkami, keď v ruskej armáde bol pôst a českí vojaci dostávali len ryby. Nie vždy akcie družiníkov mali šťastný koniec. Napríklad počas jedného pokusu dostať zajatcov z Głagyszówa bol ranený podporučík Raňuk. Netrvalo dlho a vďaka úspešnej činnosti družiníkov sa názor veliteľa 49. divízie generála Prjaslova na nich zmenil. Pád Przemyslu 22. marca 1915 vyvolal veľkú radosť na ruskej strane. Družiníci rozhodli, že urobia o tom plagát a zavesia ho na rakúske drôty. Inžinier namaľoval obrovský plagát „Przemysl gefalen“, tesári urobili skladáciu konštrukciu na umiestnenie tabule a hneď bol vystavený na viditeľnom mieste. Po útoku koncom marca 1915 Rusi doslova prerezali obra-

¹³Klecanda, Vojtěch Vladimír (1888 – 1947), generál, jeden z veliteľov v čs. légiách v Rusku. V r. 1920 – 38 zastával rôzne veliteľské funkcie v čs. armáde. Bol vedúcim skautského hnutia. Koncom apríla 1945 sa ako diplomat podieľal na neúspešnej misii protektorátnych činiteľov, vyslaných K. H. Frankom nadviazať kontakty s velením západných spojeneckých vojsk a prejednať s nimi možnosť obsadenia Protektorátu americkou armádou.

¹⁴WUCHTERLE, B.: Ako bol v Karpatoch zajatý 28. pražský pluk. In: Umelecký almanach legionársky. Praha 1922, s. 20.

¹⁵KLECANDA, ref 7, s. 38.

¹⁶Tamže, s. 39.

¹⁷Tamže, s. 40.

¹⁸WUCHTERLE, ref 14, s. 20.

nu rakúsko-uhorského III. zboru pri obci Koneczna, a ten ustúpil k Zborovu. Medzi 3. a 4. rakúsko-uhorskými armádami sa vytvorila trhlina. Druhá rota Českej družiny nesedela stále bez práce. „Denne sme tu podnikali výpravy, majúc za úlohu chrániť pravý bok Rusov pred nevydarenými útokmi... Ale nezabudli sme ani na nový front (v priestore Zborov – Stebnicka Huta – pozn. I. S.), ktorý nás zaujímal a kde naše jednotlivé patrole chodili sa zoznamovať s nepriateľskými pozíciami.“¹⁹ A práve vtedy sa dozvedeli, že 28. rakúsko-uhorský peší pluk, ktorý stál v tom priestore, dostal posily – pochodový prápor pod velením nadporučika Matejku. O tom a mnohých ďalších cenných údajoch sa dozvedeli od zajatého Čecha. Zajatec vyvolal dôveru u príslušníkov Družiny, a preto Klecanda rozhodol požiadať ruské velenie o povolenie poslať ho späť k pluku, aby tam oznámil, že proti nemu stoja Česi. Náčelník štábu Družiny plk. Kavtoradzev s obavami, ale predsa, prijal tento návrh, ktorý sa napokon nezrealizoval. Družiníci sa rozhodli, že nabadúce zajatých Čechov budú vracat' hneď z pozície, aby Rusi o tom nevedeli. Aby mohli byť preverené informácie zajatého krajana, bola do postavenia 28. pluku poslaná skupina družiníkov pod velením Jána Šipeka, ktorý si vybral Vašátka, Znojemskeho, Chladka, Janouša, Zindulku, Štillera a Wuchterleho.²⁰ Táto rozviedka a predovšetkým jej výsledky sa stali svojim spôsobom historickými. Po vojne sa o tom často spomínalo a písalo.

Z poľskej obce Koneczna vyrazila skupina po ceste smerom na Zborov. V Regetovke navštívili asi 90-ročného Slováka, ktorý im ukázal cestu na Stebnickú Hutu. „Objal nás, keď sme mu povedali, že bojujeme preto, aby sme oslobodili Slovensko od Maďarov a spojili ho potom s Čechmi v nezávisle, slobodné kráľovstvo“, píše veliteľ tejto výpravy B. Wuchterle.²¹ Keď sa zotmelo, rozviedčici sa priblížili k Stebnickej Hute, obsadenej nepriateľom. V Karpatoch počas prvej svetovej vojny (počas druhej tiež) neexistovala súvislá frontová línia, a preto preniknúť do nepriateľského tylu nebolo pre rozviedčikov veľmi obtiažné. Na okraji obce sa priblížili k osamelej chalupe. Ako sa vzápätí objasnilo, býval tam cigán, zo slov ktorého vyrozumeli, že sa ocitli v tyle jedného z práporov 28. pluku. V obci panoval čulý ruch. Čoskoro sa podarilo zajať piatich príslušníkov 28. pluku rakúsko-uhorskej armády, ktorých spolu s družiníkom Janoušom poslali v smere ruských pozícií. Bol to trochu neuvážený krok. Janouš prišiel do Družiny len nedávno zo zajatia a ešte neovládal ruštinu. Keď dovedol zajatcov k Rusom, nevedel vysvetliť, odkiaľ ich vzal. Všetko sa vysvetlilo až po predvedení ho na štáb v Chmelovej. Na ošetrovni, ktorá sa nachádzala v budove novostebnickej školy, družiníci zastihli asi 25 chorých vojakov, ktorí vyslovili želanie ísť do Ruska. Všetci nemocní okamžite vyzdraveli. Výsledkom celej tejto akcie bolo 37 privedených rakúsko-uhorských vojakov, čím sa položili základy úspešného prechodu celého pluku na stranu Rusov. Zistilo sa totiž, že morálka 28. pluku „pražských detí“ je na veľmi nízkej úrovni a medzi vojakmi panujú protivojnové protirakúske nálady. Ruské velenie súhlasilo s plánom družiníkov previesť celý pluk na ruskú stranu, ale až po zistení, že z druhej strany nepadne výstrel a nebude žiadnych strát. Na pomoc sa vyzvala kozácka divízia na prípadné rozširovanie prielomu. Na poslednú chvíľu sa zistilo, že do Blechnárky práve prišiel nemecký strelecký prápor. Ani to však nezmenilo pôvodné rozhodnutie 3. apríla 1915 zaútočiť na pozície 28. pluku. Družiníkom sa na akcii účasť odmietla, nepomohli ani viaceré prosby. Rusi im ešte plne nedôverovali. Ďalší vývoj udalosti

¹⁹Tamže, s. 52.

²⁰Desiatnik Ján Šipek (1888 – 1915), skúsený vojak, účastník balkánskej vojny 1912 – 1913. Padol pri Zborove. Podľa V. Klecandu nezvestný z rozviedky tesne po 3. 4. 1915. Podľa zoznamu 2. roty padol pri zrážke s rakúskou hliadkou v noci 26. 3. 1915; jeho meno je uvedené na pomníku v Zborove. K významným osobnostiam čs. légii v Rusku patrili taktiež K. Vašátka a B. Wuchterle. Karel Vašátka (1882 – 1919) bol absolventom Karlovej univerzity. Keď nedostal miesto na strednej škole, odišiel na Volyn k strýkovi. V družine bol viackrát vyznamenaný. V boji pri ukrajinskom Zborove bol zasiahnutý do hlavy. Následkom tohto zranenia zomrel v Čeljabinsku. V roku 1933 jeho pozostatky previezli do Prahy. Jozef Boris Wuchterle (1891 – 1923) absolvent obchodnej akadémie, v rokoch 1911 – 1914 účtovník v Kyjeve, ťažko ranený pri ukrajinskom Zborove. V rokoch 1918 – 1919 veliteľ vo Vladivostoku, 1919 – 1920 bol na čele vojenskej misie v Kanade, vo vlasti zakladateľ a prvý prednosta kancelárie legionárov, plukovník.

²¹WUCHTERLE, ref 14, s. 21.

V. Klecanda opisuje takto: „Svitalo, všade úplne ticho. Nikde ani výstrelu. „Nuž drahý Vojtých“, pýta sa Kavtoradzev, „povedzte na svoje dobré svedomie, budú strieľať?“ „Nebudú“, odpovedám kategoricky. Krátko nato sa ozýva „hurá“.²² Celá akcia prebiehala úspešne, v ten deň sa do zajatia dostalo viac ako 1 000 príslušníkov 28. pluku.²³ Deň 3. apríla 1915 bol dňom pravoslávnej Veľkej noci. Veliteľ družiníkov V. Klecanda bol pozvaný na štáb divízie k sviatocnému stolu, kde počul veľa pochvalných slov za úspešný priebeh celej akcie. „Bol to najšťastnejší deň môjho vojenského života“, píše vo svojich spomienkach.²⁴ Počas existencie I. republiky nikto nespochybňoval významnú účasť družiníkov na tejto celej udalosti. V roku 1961 to však urobil český vojenský historik K. Pichlík, ktorý na základe faktu, že zajatci sa nechceli stať družiníkmi a znovu sa vrátiť do zákopov, urobil záver: „Je to jasné, že na zorganizovaní prechodu celého pluku 3. 4. 1915 nemali českí vojaci rozhodujúci vplyv.“²⁵ Podľa jeho mienky pri Zborove došlo iba k náhodnému stretnutiu a prejavu dvoch veľmi rozdielnych prúdov českého politického života v tomto období vojny – ľudového protirakúskeho a protivojnového na strane jednej a reakčných plánov cárofskej skupiny českej buržoázie na strane druhej. Ale s týmto tvrdením ťažko možno súhlasiť.

Je pravdou, že pobyt príslušníkov 28. pluku v zajatí sa nezačal šťastne. Okradli ich kaukazskí jazdci, nehľadiac na protesty družiníkov. Boli odvedení do Tarnowa, kde pred nimi vystúpil Dr. Vondrák, práve ten, ktorý rečnil počas prísahy družiníkov v Kyjeve. Vzápätí navštívil družiníkov na uhorsko-haličskej hranici, ktorí sa sťažovali na slabé zásobovanie tabakom a cukrom, nemožnosť vycestovať do tylu na dovolenku a pod..

Táto udalosť mala veľký ohlas v armáde a zázemí. Cisár nariadil, aby pluk bol za velezradu a zbabelosť pred nepriateľom z armády vylúčený, zástava bola odobraná a odovzdaná do múzea. Dejiny pluku dňom vydania rozkazu prestali existovať. Štáb ruského juhozápadného frontu vydal smernicu, podľa ktorej každá divízia by mala mať českého tlmočníka. Neskôr v talianskej armáde padli návrhy, aby sa na fronte zriadovali české výzvedné roty podľa vzoru Českej družiny.²⁶ Stojí za zmienku uviesť pohľad Poliakov na túto udalosť. „Poliaci pozerali na udalosť z 3. apríla, stručne povedané, pohrdavo. Pre poľskú mentalitu to bol čin úplne nezrozumiteľný... Bol to dôvod nazvať Čechov národom nevlasteneckým, nerytiským... bez cti... Čo tu povedať, nedorástli do vlastnej štátnosti,“ napísal poľský historik Antoni Kroh.²⁷ Tento pohľad je pochopiteľný z jednoduchého dôvodu. Česi dosiahnutie svojej nezávislosti spájali s porážkou Rakúsko-Uhorska, Poliáci s porážkou Ruska. V Poľsku „nikto, doslova nikto vtedy, dokonca ani značne neskoršie nedal si za námahu pozrieť sa na čin „pražských detí“ z hľadiska českého v kontexte českých zájmov a národných snáh, aj keď by to dokonca boli záujmy protichodné našim,“ uzatvára svoje konštatovanie poľský historik.²⁸

Úspech družiníkov 2. roty mal ohlas aj u susedných ruských jednotiek. Veliteľ 48. divízie generál Lavr Kornilov poslal telegram, v ktorom žiadal k sebe „Čechov, ktorí berú celé pluky“. Veliteľ 49. divízie generál Prjaslov ich nechcel dať, ale až na pokyn štábu 3. armády bola Kornilovovi do Nikl'ovej (dnes Mikulašova) poslaná jedna četa pod velením Papouška. Nebola tam dlho, pretože veliteľ Českej družiny plk. Sozontovič poslal ku Kornilovi „sokolský“ oddiel. Ten bol zriadený 21. 2. 1915. Zo všetkých rôt sa vybralo 15 najlepších mužov. Mali

²²KLECANDA, ref 7, s. 55.

²³Uvádzané počty zajatých sa v rôznych zdrojoch líšia od 1 000 do 1 500 mužov. Podrobnejšie o tom pozri: PICHLÍK, K.: Přejchod pražského 28. pěšího pluku do ruského zajetí 3. dubna 1915. In: Historie a vojenství, 1959, č. 1, s. 44-86.

²⁴KLECANDA, ref 6, s. 56.

²⁵PICHLÍK, K.: Čeští vojáci proti válce 1914 – 1915. NV-SPB. Praha 1961, s.148.

²⁶KLECANDA, ref 7, s. 61.

²⁷KROH, A.: Praskie dzieci przechdza na stronu rosyjska. In: Pierwsza wojna swiatowa w Karpatoch. Warszawa : SKPB 1985, s.128-129. Legionári Pilsudského spievali, vysmievajú sa Čechom, pesničku: Nebijem nepijem, nebijem nepijem, zobrali nam piwvowar. Zobrali nam bezcke piwa, ofensy-ywa nimozli-wa... Nebijem nepijem, nebijem nepijem, zobrali nam Rusy tren.

²⁸Tamže.

byť výzvedným oddielom štábu družiny. Boli rozdelení na tri oddelenia. Prvému velil Švec, druhému Kolesníkov, tretiemu Fierlinger. Neskôr veľvyslanec ČR v Holandsku, Rumunsku, USA a v Sovietskom zväze.

V Nikl'ovej „sokolov“ prijal generál Lavr Kornilov a poslal ich do Chmeľovej, kde sa rozdelili po domoch. Cez deň sa ukrývali, v noci podnikali výpravy k nepriateľským pozíciám na severovýchodnom upätí hory Magura v údolí obce Stebník, k Zborovu a na kótu 588 na sever od Zborova. V Stebníku sa im dobre spolupracovalo s ruskou jednotkou poručíka Dalmatova. Zborov vtedy nebol nikým obsadený a často sa tam stretávali s nepriateľskými hliadkami. Frontovú líniu vtedy Rusi obsadili zriedka. Družiníci ju občas „oživovali“ a popritom dodávali štábu cenné informácie. Vyhotovali veľmi podrobné nákresy terénu a nepriateľských pozícií. Nemali straty, čo bolo vzhľadom na malý počet vojakov v jednotke to najcennejšie. „Pri našom príchode bol nepriateľ veľmi nervózný: každá naša sebamenšia akcia vyzývala silnú nepriateľskú paľbu, pešiu a delostreleckú“, spomína družiník M. Čila.²⁹

Družiníci často spolupracovali s ruskými vojakmi, občas s problémami, ako spomína jeden z nich: „Pracovali sme spoločne s ruskými rozviedčikmi, ale práca s nimi bola nebezpečná, pretože nedokázali odolať vínu a liehovinám, ktoré v horiacom Zborove hojne nachádzali v pivniciach.³⁰ „Obec pred odchodom zapálili rukúsko-uhorskí vojaci, obyvateľstvo bolo vystáhané, dokonca tak náhle, že farár Jozef Vaško dokončoval bohoslužbu v kostole sám. V Zborove vtedy ostal len chorý Jozef Drač a jedna choromyselná žena, ktorú Rusi odovzdali do poľnej nemocnice.³¹ V pomerne rozsiahlom zápise o udalostiach z prvej svetovej vojny v zborovskej kronike o Českej družine, žiaľ, je iba stručná zmienka.

Medzi málopočetným miestnym obyvateľstvom sa družiníci snažili šíriť myšlienku budúceho spoločného nažívania s českým národom, ktorá, vzhľadom na nepriateľský postoj k Maďarom, sa stretla s pochopením a súhlasom.“ V Karpatoch potom i na Slovensku pri Bardejove, Zborove, Smilnom/ bolo obyvateľstvo vôbec na našej strane. Pamätám si, ako som vykladal richtárovi v Smilne, nebudeme už patriť do Pešti, ale k Prahe, nedôverčivo na mňa pozrel a povzdychol akože – Daj Boh,“ spomína jeden z nich.³²

V marci a apríli 1915 príslušníci 2. roty Českej družiny pôsobili aj v priestore Medzilaboriec, pri Krasnom Brode a Stropkove a taktiež od Duklianskeho priesmyku pri Stročíne a Rakovčíku. Príslušní 1. roty pôsobili v priestore Lupkovského priesmyku v zostave XXI. zboru. O ich činnosti v uvedených priestoroch je málo údajov, je však niekoľko fotografií, na ktorých pózovali v rakúskych a ruských uniformách.

Aj tu družiníci slávilí svoje najväčšie úspechy, keď pred nimi pôsobili české jednotky. Stačilo nadviazať jednoduchý kontakt, rozdať letáky a už to malo svoju odozvu. Napríklad v okolí Medzilaboriec družiníci Svoboda, Sturza a Optálius sa dostali tesne k drôteným prekážkam nepriateľa a nahádzali do priekopy letáky so slovenským obsahom. Výsledkom bolo, že v noci z 2. na 3. apríla prebehlo 8 Čechov. Jeden z nich ochotne udal presné postavenia celého nepriateľského delostrelectva na tomto úseku. Údaje boli zakreslené na mape a skontrolované aeroplánom.³³

Družiníci občas pôsobili na rakúskych vojakov, aj keď to neznie veľmi vierohodne, umelecky. Napríklad Jozef Vavrečka, vojak rakúsko-uhorského 8. pešieho pluku domobrany, ktorý bojoval v údolí Laborca, spomína: „Asi 10. marca 1915 sa ozval v podvečer z ruskej

²⁹Čila, Antonín Mikuláš (1883 – 1983) brigádný generál, od r. 1909 profesor Sokolského telocviku a kreslenia v Odeze. V r. 1919 – 1920 veliteľ 10. čs. pluku, vo vlasti vo vyšších funkciách v armáde. V roku 1938 odišiel do dôchodku, r. 1948 mu bola odobraná hodnosť, znovu vrátená mu bola v roku 1991.

³⁰ŘÍMAN, J.: V zajetí rakuském. In: Pod slávnými práporý starodružiníků : Historické vzpomínky. Praha 1927, s. 89.

³¹KRPELEC, B.: Bardejov a okolie. Bardejov 1935, s. 368.

³²ŘÍMAN, ref 30, s. 89.

³³MAŠIN, ref 1, s. 79.

strany český spev „Hej Slovane“, znelo krásne v karpatských horách a lesoch... Stáli sme v napätí a počúvali. Bez nútenia a dohody zaspievali sme nato „Kde domov můj“. O niekoľko dní na tomto úseku došlo k hromadnému prechodu na ruskú stranu. Až po desiatich rokoch som sa dozvedel z „Pamätníku Odboje“, že pluk bol obžalovaný zo zbabelstva. Akt sa nachádzal v archíve vojenského súdu vo Viedni a podľa úradných šetrení stratil pluk za jediný deň, 20. marca 1915, z celkového stavu 53 dôstojníkov a 2 134 mužov: mŕtvych 1 dôstojník a 8 mužov, ranených: 2 dôstojníci a 52 mužov a hľadaných: 2 dôstojníci a 1 425 mužov. A to všetko následkom agitácie 2. roty Českej družiny“, uzatvára svoju spomienku Jozef Vavreček.³⁴

V druhej polovici apríla 1915 sa príslušníkom 2. roty podarilo od zajatého rusínskeho kadeta zistiť cenné údaje o pripravovanom útoku rakúsko-uhorských a nemeckých vojsk pri Gorliciach. Česká pozorovateľňa nad Gladyszowom denne podávala správy o počte nákladných automobilových kolónach, dopravujúcich strelivo ku Gorliciam. Ruské velenie nedocenilo tieto a ďalšie údaje o pripravovanom útoku, čo sa onedlho stalo osudným pre celý ruský juhozápadný front.

2. mája 1915 sa zlé predtuchy naplnili. Pri Gorliciach bol front 3. ruskej armády prelomený. Ruské vojská v Karpatoch, aby sa vyhlí obkľúčeniu, museli nechať svoje pozície a ustúpiť. Spolu so 49. divíziou k mestčku Dukla ustupovali aj družiníci z 2. roty. Tam len tak-tak unikli obkľúčeniu, čo nedokázala 48. divízia generála Lavra Kornilova, väčšina jej mužov spolu s veliteľom, bola zajatá. Pri úteku z Karpát sa „vyznamenal“ sokolský oddiel – pýcha družiny. Stretli svojho veliteľa a vrátili sa do štábu. Nato prišiel telegram veliteľa Brovka: „Oddiel je pri mne, chodíme na rozvedky.“ Hneď potom bol oddiel rozpustený a jeho príslušníci sa vrátili do svojich rôt.³⁵

Rozptýlili sa sny družiníkov o ďalšom postupe na Slovensko a Moravu. Boj o slobodu vlasti sa len začínal. Družiníkov čakali ďalšie boje.

Činnosť Českej družiny na severných hraniciach východného Slovenska, a predovšetkým zorganizovaný nimi prechod 28. pešieho pluku na stranu Rusov, našla svoj odraz aj v umeleckých dielach. V ľudovej fantázii sa hudobne spájal s pochodom „Castaldo“.

Legenda hovorí, že sa prechádzalo za zvukov tohto pochodu. Legionársky spisovateľ František Lander o tom napísal druhý akt k svojej divadelnej hre „Vítězi“. V Česko-Slovensku túto hru prvýkrát uviedli v roku 1920 v divadle v prírodě – v Šárke. V roku 1932 bola znovu uvedená školou konzervatória na priateľskom posedení spolku „Pražské deti 28. pluku“. Čistý výnos z tohto večera bol venovaný školským deťom obce Stebnická Huta, ktorá bola vtedy jednou z najchudobnejších obcí v republike. Tento dar bol s vďačnosťou prijatý. Po vojne v Zborove bol odhalený pomník Českej družiny, ktorý dodnes stojí v centre obce. Podobný pomník bol odhalený v júli 1929 v Medzilaborciach.³⁶

V roku 1931 veľkú pozornosť, predovšetkým v Čechách, upútali spomienky generála Jaroslava Kunza, bývalého rakúskeho vojenského prokurátora, pod názvom „Tajnosti Rakúskeho generálneho štábu“. Vyvolali značnú polemiku a protesty. Autor na základe súdnych spisov tvrdil, že nikto z 28. pluku na stranu Rusov neprešiel. Pluk sa statočne bránil viac ako 24 hodín a len vďaka viacnásobnej prevahe Rusov sa im podarilo prelomiť front a časť pluku zajať.³⁷ O účasti družiníkov na tejto akcii sa nespomínalo vôbec.

³⁴VAVREČEK, J.: Zajetí 8. zeměbranceckého pluku. In: Cestami odboje. Díl I., Praha 1926, s. 337-338.

³⁵MAŠIN, ref 1, s. 59.

³⁶Nápis na pomníku v Zborove znie: „Na památku vítězného vstupu České družiny na půdu Československa v době světové války v únoru 1915. Památce Jána Šipka, dobrovolce II. roty 1. pluku.“ Text na pomníku v Medzilaborciach: Zde stanula Česká družina v roce 1915 v boji za samostatnost' Československých zemí. Bratři Jozef Vít a Ján Smaržanuk byli z prvních, kteří obětovali své životy na oltář vlasti.“ Desiatnik Smaržanuk bol zabitý bombou z aeroplánu v Medzilaborciach. Ďalší družiník Antoním Zamrazil padol 24. 4. 1915 v Palote. Tam ho aj pochovali.

³⁷Pozri: KUNZ, J.: Tajnosti rakouského generálního štábu. Praha 1931.

Hneď po zverejnení Kunzových spomienok sa ozvali viacerí účastníci tejto udalosti, vrátane doktora Greifa, jedného z hlavných činiteľov zo strany „pražských detí“. Všetci (s výnimkou jedného) odmietli tvrdenia generála a zároveň vysoko vyzdvihovali veľkú zásluhu družníkov. Ako napríklad profesor Gymnázia v Jihlave Karola Kost'a, pravda s veľkou mierou nadsázky, napísal: „V družine bolo v túto dobu aj niekoľko bývalých osemdesiatnikov, ktorí boli s pomermi v pluku oboznámení a poznali vyšších dôstojníkov. Tí prestrojení do rakúskych uniforiem sa dostali nepozorovane do tylu nášho pluku (jeden sa vraj odvážil až k plukovníkovi Schaumayerovi) a dávali dôstojníkom fingované hlásenia.“³⁸

Tieto tvrdenia sú celkom pochopiteľné z jednoduchých príčin. Budovali sa nové tradície mladej Československej republiky, ktorá potrebovala nielen svojich hrdinov, ale aj legendy o nich. V Česku aj v dnešnej dobe oprašujú aprílovú zborovskú udalosť. Píše sa o tom, ako po vojne legenda o prechode „pražských detí sa rozkošatila“ a pod.³⁹ Napríklad Ivan Šedivý, aj keď sa obmedzuje na krátku poznámku, že „bojové odhodlaní vojaku pluku (28. – pozn. I. S.) podlamovali diverzné akce rozvėdčiků České družiny“, celú udalosť posudzuje z trochu iného uhla: „aféru s 28. plukem pritom prokazatelně rozpoutal a v tomto boji využíval sám vrchní velitel arcivévoda Friedrich. Možná byli tedy osmadvacatníci na prvim místě figurkou na šachovnici mocensného boje a jejich setkání by im za normálních okolností prošlo podobně, jako iným plukom.“ Ďalší zo súčasných autorov robí nasledujúci záver: „Príbeh poslúžil ideológom všetkých farieb – veľkonemeckým šovinistom, českým nacionalistom a nakoniec i Klementovi Gottwaldovi a jeho Rudému Večerníku. Len český vojak v ňom doplatil na svoju povest'. Jeho obraz z prvej svetovej vojny sa mladým generáciám a okolitému svetu stelesnil do figúry ulievača Švejka pri pivnom pohári. Milión – českých vojakov, ktorí vo vojne čestne dobojovali na „špatné straně“ dožil svoje dni v zabudnutí. O hroby desiatok tisíc padlých kamarátov sa starajú Rakúšania, Taliani a Poliaci. Vážšina Čechov ani nevie, kde ležia.“⁴⁰ Takéto tvrdenia nie sú však veľmi presvedčivé, aby vyvrátili obraz českého vojaka, ktorý sa natoľko zakorenil v mysliach miliónov ľudí rôznych národov, a to nielen v Európe, že aj sami Česi sa k tomu budú vždy stavať opatrne. Na druhej strane, použijúc moderné slovo, imidž príslušníkov Českej družiny, neskorších čs. legionárov podľa všetkého nadhlo, ak nie navždy, ostane v pamäti ako vojakov spolaľhivých, verných veci, za ktorú bojovali.

³⁸Pestrý týden, 1931, č.19, s. 8.

³⁹ŠEDIVÝ, I.: Češi, české země a velká válka 1914 – 1918. Praha : Nakl. Lidové noviny, 2001, s. 84.

⁴⁰FUČÍK, J.: Bílá sobota“Pražských dětí“1915. Mladá fronta Dnes – příloha 16. 6. 1998, s. 30. O tom tento autor písal aj skôr v štúdiu Pražský pěší pluk č. 28 v tažení 1914 – 1915. In: Od Sarajeva k Velké válce, sv. II. Praha 1995.

NÁKUP KONÍ V CHORVATSKU PRO SLOVENSKOU ARMÁDU V ROCE 1944

OLDŘICH PEJS

PEJS, O.: The Purchase of Horses in Croatia for the Slovak Army in 1944. *Vojenská história*, 8, 2, 2004, pp 87 – 95, Bratislava.

The paper deals with circumstances of the purchase of horses done by the Slovak Ministry of National Defence in the first half of 1944. This purchase was realised within the Slovak-Croatian commercial agreement and its purpose was besides others also to eliminate the Croatian clearing debt towards Slovakia. The author describes conditions of the purchase of these horses as well as difficulties with conducting the purchase.

Military History. Slovakia. World War II. Slovak-Croatian Co-operation.

Vztahy slovensko-chorvatské byly ve vojenské oblasti za druhé světové války výrazně poznamenány vratkou ukotveností mezinárodního postavení obou zemí v důsledku jejich satelitního postavení v mocenské sféře protektorů spojeneckého svazku Osy, Německa a Itálie, která jim znemožnila realizovat vlastní vojenskou politiku, v případě Paveličova Chorvatska navíc značně determinovanou rozsáhlou a efektivní činností domácího hnutí odporu. Slovenská armáda disponovala výzbrojí po bývalé čs. armádě, kterou se v roce 1939 podařilo zčásti uchránit před všudypřítomnými zraky německých vojenských orgánů, zčásti zajistit nebo převzít od odcházejících útvarů pomnichovské čs. armády. Němci se zavázali, že slovenská armáda bude do budoucna vyzbrojena německými zbraněmi a municí a pouze po přechodnou dobu bude využívat stávající výzbroj čs. provenience. Nová výzbroj by tak přinesla i novou organizaci slovenské armády vycházející z německých zkušeností.

Velení slovenské armády proces přizpůsobování organizační struktury druhů vojsk podle německého vzoru po polském tažení koncem roku 1939 nastoupilo, ale Němci své závazky na dodávky odpovídající výzbroje ani zdaleka neplnili, a to s ohledem na zájmy horthyovského Maďarska, zcela záměrně. Chorvatská armáda (zvaná domobrana) začínala na jaře 1941 prakticky od nuly, obdržela jen to, co obě hlavní okupační mocnosti na Balkáně, Německo a Itálie, vyčlenily z kořisti po poražené jugoslávské armádě. Slovensko, neřknu-li Chorvatsko, disponovaly omezenými výrobními kapacitami zbrojního průmyslu, které se postupně ocitly, slovenské obzvláště, v hledáčku německého kapitálu a německé branné moci. Obě země byly nuceny spoléhat na dodávky často repasovaných zbraní z německých, resp. italských skladů, nebo na dovoz z českých protektorátních závodů, Chorvaté i na další dodávky kořistního materiálu po jugoslávské armádě a vyřazeného vojenského materiálu po maďarském Honvédu. Obě země proto hledaly společný vojenský zájem. Slabost jednoho a slabost druhého však nedokázaly vytvořit novou vojenskou kvalitu, kdy oboustranné ujištění o vzájemné podpoře mělo nezřídka, zejména na slovenské straně, zdvořilostní a deklaratorní charakter a nedokázalo tak vyústit do konkrétních projevů efektivní vojenské spolupráce.¹

¹Proslovy a projevy politických činitelů obou zemí při vzájemných setkáních a odesílané a přijímané telegramy při slavnostních příležitostech byly vždy plny ideologických floskulí a vzletných frází o neutuchajícím přátelství spojeném společně prolitou krví. Sliby při těchto příležitostech pronesené byly v lepším případě vyhlášením politických úmyslů a záměrů, ale v drtivé většině jen nezávaznou rétorikou slavnostních projevů a diplomatické zdvořilosti.

Chorvaté však v opatrné snahe otupit italský tlak na další politické koncese a maďarskou neústupnosť v územných otázkách vítali každý náznak vsťricnosti ze strany svých nepočtených spojenců. Slovensko a jeho armáda vzbuzovaly jejich důvěru. Neváhali proto požádat kompetentní slovenské vojenské činitele o vojenskou pomoc, i když omezenou. Té se jim, i když s problémy a v nedostatečném množství a kvalitě a pod německým dozorem, dostalo.² Na chorvatské straně se jen těžko hledala možnost reciprocit. Vojenské zbrojní a výstrojní dodávky z Chorvatska nepřicházely do úvahy a nedostatek kapacit víceméně bránil možnostem zajištění stáží slovenských vojáků tam, kde měli Chorvaté jistý náskok v organizaci a výcviku a větší zkušenosti (parašutisté, boj v horách). Zůstali nakonec jenom vojenští koně. Obchodní firmy z Chorvatska, často neoficiálně a nezávazně, nabízely přes různé zprostředkovatele prodej vojenských koní na Slovensko. Nákup remont erárem však představoval pro mnohé dodavatele lukrativní záležitost, již řada slovenských obchodníků využívala a na niž byli někteří slovenští chovatelé doslova existenčně závislí a na chov požadovaných druhů koní se specializovali. Nákup zahraničních koní tak mohl mít negativní vnitropolitickou odezvu.³

Kůň zůstal ve slovenské armádě za druhé světové války důležitým vojenským dopravním prostředkem, bez něhož nedokázala řádně plnit své výcvikové i bojové úkoly (např. Zajišťovací divize disponovala v létě 1941 celkem 2 418 koňmi).⁴ Doplnovací správa koní byla především odkázána na domácí nákup, který prakticky potřebu armády pokrýval.⁵ Šlechtění a zdravotnímu stavu koní proto byla věnována ze strany vojenské správy značná pozornost. Chovným směrem se stala zejména rasa anglických plnokrevníků, anglických polokrevníků, arabů a částečně i lipicánů. Armáda vyžadovala pro horské útvary a kulometné roty malé zavazlité koníky huculské, jezdeckto ušlechtilé koně teplokrevné, hipické dělostřelectvo a vozaťajstvo silnější a mohutnější koně teplokrevné a těžké dělostřelectvo a technické oddily těžké koně chladnokrevné.⁶ Kromě domácích zdrojů získávala slovenská armáda vojenské koně zpravidla nákupem v Německu, místními výkupy na obsazených východních územích, či odběrem od německých polních jednotek, a samozřejmě i z kořisti. Koně ukořistěné nebo nalezené (zběhlé) v poli se však považovali pro nebezpečí zanesení nákazy za podezřelé a ihned se podrobovali přísné a důkladné veterinární prohlídce a oční zkoušce.⁷

Slovenská armáda o nákup tažných nebo horských koní z Chorvatska neprojevila až do konce roku 1943 zájem.⁸ Převážně osobně o tom rozhodoval ministr národní obrany gen. Ferdinand Čatloš, nakolik se chorvatští činitelé často odvolávali na jednání s ním, nebo vy-

²PEJS, O.: Na okraj dodávky slovenských zbraní do Chorvatska v roce 1942. In: Historie a vojenství, roč. 45, 1996, č. 2, s. 67-71; TÝŽ: Slovenské zbrane pre Chorvátsko (1942). In: Apológia, 1996, č. 5, s. 28-29.

³Krátce po vzniku slovenského státu byla v květnu 1939 zřízena zvláštní komise pro chov koní jako stálý poradní orgán Ministerstva hospodářství pro usměrňování zásadních otázek, které se vyskytnou v chovu koní, neboť „chov koní v slovenskej poľnohospodárskej výrobe tvorí jednu z jej hlavných složiek, na ktorej majú záujem roľnícke vrstvy, ale aj armáda“. Prvním zástupcem MNO v této komisi se stal v té době škpt. vet. MVDr. Mikuláš Ferjenčík. Vojenský historický archiv Trnava (dále VHA Trnava), f. MNO-Prezidium 1939 – 1940, MNO 5544 pr. 1939.

⁴VHA Trnava, f. MNO obyčejné, k. 108, 56 7/5-3, MNO 43895/13.1941.

⁵Armáda v obrane a práci. Pět rokov budovateľskej činnosti slovenskej armády. Bratislava: MNO, 1944, s. 143.

⁶KAZÍK, Š.: Chov koní v našej armáde. In: Slovenské vojsko, roč. 3, 1942, č. 17-18, s. 265.

⁷Ukořistěných v poli se kůň stal majetkem vojenské správy a jako takový musel být veden v kmenovém počtu vojenského koňstva u jednotlivých jednotek. Nakolik se u ukořistěných koní nedal zjistit jejich skutečný původ, tak se remontním číslem neoznačovali. Pro odlišení od ostatních vojenských koní pájilo se jim písmeno Š na levé stehno, písmena Uk (jako ukořistěný) na levou plec a na levou stranu krku roční písmeno, které se zjistilo podle tabulky odpočtem 4 roků od skutečného věku koně. Koně se dále rozřídili buď na koně schopné být náhradou in natura za nevrácení evidenčních koní jejich majitelům, nebo k odprodeji veřejnou dražbou. Na kmenovém listě koně se objevil v pravém horním rohu červený atrament (inkoust) U. Srov. VHA Trnava, f. VV3, k. 10, Rozkaz Velitelstva 2. divízej oblasti, 1941, č. 26, část C, čl. 104; též f. MNO obyčejné, k. 108, 56 7/8-5, MNO 45101/III/13.1941.

⁸VHA Trnava, f. 53, Zpravodajské, MNO 271179 dôv.5/1942; dále f. MNO obyčejné, nespracované, 56 4/10, MNO 170973 III/5.1943, nebo 56 4/10-2, MNO 167358 III/5.1943, či 56 4/15, MNO 216169 III/5.1943 (MZV 63462/43-IV).

užívali každé příležitosti připomenout mu vzájemné setkání.⁹ Chorvatsko zamýšlelo vývozem koní na Slovensko vyrovnat saldo clearingu mezi oběma zeměmi a kompenzovat dříve dodaný slovenský intendantní materiál (vojenské oděvní součástky) v zájmu vytvoření normálních podmínek pro další vzájemný obchod, který byl na straně Chorvatska zatížen výrazným deficitem.¹⁰

Zlom nastal počátkem roku 1944. Slovenský vyslanec v Záhřebu Jozef Ciekier informoval Ministerstvo zahraničních věcí (MZV) v Bratislavě, že 26. 11. 1943 vyhledal ministra hospodářství a obchodu (*ministar obrta, veleobrta i trgovine*) Josipa Cabase, aby zjistil výsledek ministerských porad ohledně hospodářských styků Chorvatska s Bulharskem, Rumunskem a Slovenskem. Podle Ciekierova vyjádření projevil chorvatský ministr snahu zlikvidovat dluh, který Chorvatsko vůči Slovensku má. Cabas si byl dobře vědom toho, že dluhy zatěžují hospodářské styky Chorvatska s jeho spojenci. Chorvatské úřady proto za jeho souhlasu rezervovaly pro Slovensko asi 150 koní, neboť za daných okolností nedokázaly pro vývoz nic jiného uvolnit. Cabas totiž nutně potřeboval nastolit ve vzájemném obchodu stav tabula rasa, aby mohla být v roce 1944 vedena další obchodní jednání se slovenskými zástupci, pro rozvrácené chorvatské hospodářství jistě důležitá.¹¹ Neváhal z toho důvodu poukázat na to, jakou oběť Chorvaté svou nabídkou vlastně podstupují, když Němci místo kontingentu 2 400 koní vykoupení celých osmnáct tisíc kusů, což si vynutilo zákaz vývozu koní do Bulharska, které za koně nabízelo pro chorvatskou armádu tak potřebnou vlnu.¹² Dokonce apeloval na urychlené přijetí nabídky v zimních měsících, kdy sedláci nabízejí koně pro nedostatek krmiva laciněji. Ciekier Cabasovu nabídku reálně zhodnotil jako nejschůdnější cestu k likvidaci chorvatského dluhu, neboť nic jiného ze strany Chorvatů již nešlo očekávat.

Ministerstvo národní obrany (MNO) nakonec 13. 1. 1944 s nákupem koní v Chorvatsku souhlasilo z důvodu zvýšené potřeby k doplnění vojenských jednotek, ale kladlo si tvrdé podmínky. Požadovalo koně jezdecké, tažné, teplokrevné, chladnokrevné a míšence, žádné malé bosenské koníky, jejichž kvalitu by posoudila remontní komise. Koně měli být ve věku mezi 4 a 6 roky a jejich cena neměla převyšovat směrné ceny koní na Slovensku. MNO hned zkraje odmítlo, aby chorvatský dluh vůči Slovensku byl likvidován za cenu, že by vojenská správa nakoupila koně nepoměrně draze než koně ze slovenského chovu, čímž by se získalo méně koní na úkor pohotovosti armády. Neméně důležitou otázkou bylo shromáždit koně na jednom místě, zajistit krmivo, dodat doprovod a železniční vagony pro přesun.¹³ Dr. Ivica Kutloša předložil 14. 1. na MNO nabídku, kterou skrze chorvatské vyslanectví v Bratislavě a přímo vyslance Blaže Lorkoviće učinila Státní ústředna pro obchod s dobytčím a dobytčími produkty v Záhřebu (*Državna obskrbna poslovna središnjica za promet stokom i stočnim proizvodima*), na dodávku 100 tažných koní pro potřeby lehkého dělostřelectva po 35 000 Ks za kus (dovoz a clo franco chorvatská hranice Savski Marof) a 125 tažných koní pro potřeby těž-

⁹Tehdejší šéf Vojenské správy (VS) gen. Jozef Turanec žádosti různých obchodních společností a rozhodování o nich označoval ve spisech poznámkami typu Nech rozhodne p. minister! nebo Opýtať sa p. ministra! Skutečnosti však zůstává, že Čatloš požadoval, aby o věci rozhodla Nejvyšší rada obrany státu nebo užší komise, kde by zasedal i Tuka.

¹⁰Obchod Chorvatska se Slovenskem probíhal na základě clearingu, aby byl posléze zaveden kompenzační (barterový) obchod. Srov. RYCHLÍK, J.: Slovensko-chorvatské vztahy v letech 1941 – 1945. In: Slovanské historické studie, roč. 26, 2000, s. 273–274.

¹¹Nový slovenský vyslanec v Záhřebu Viktor Bečka navštívil v květnu 1944 nového chorvatského ministra hospodářství a obchodu Vjekoslava Vrančiče, který si stěžoval, jak jsou hospodářské styky se Slovenskem těžkopádné a jak by se mělo napravit „čo v minulosti sa zmeškalo“. Slova o úskalích slovensko-chorvatských hospodářských styků vzešla i z úst chorvatského ministra zahraničních věcí Mehmeda Alajbegoviće, který však uznal, že hospodářství nezná žádný sentiment a idealismus. Srov. Slovenský národní archiv Bratislava, f. MZV 1939 – 1945, k. 213, 141/44 Tajně.

¹²Nutno poznamenat, že Bulharsko za války vystupovalo jako zájemce a dovozce nemalého kontingentu koní. Zdatní chorvatští obchodníci projevíli zájem odkoupit na Slovensku tažné koně pro dělostřelectvo, které by do Bulharska reexportovali.

¹³VHA Tmava, f. MNO obyčejné, nespracované, 56 4/10–4, MNO 230913 III/5.1943.

kého dělostřelectva po 40 000 Ks za kus (dovoz a clo franco chorvatská hranice Savski Marof) v celkové hodnotě 8,5 milionu Ks. Mělo jít o koně belgické (ardenské) rasy a křížence ve věku od 3 do 7 let, kteří jsou zdraví, silní a pravidelné stavby a v přiměřené kondici. Slovenská strana měla zajistit vagony, krmivo a doprovod od chorvatské hranice Savski Marof, 30 dnů po podpisu smlouvy koně v Záhřebu převzít, koně po prohlídce ihned naložit, dále otevřít v záhřebské bance částečný a neodvolatelný akreditiv se splatností 60 dnů, přičemž prodávající by měl právo na splátky ihned po převzetí koní po skupinách. Chorvaté se zavazovali, že za podstatné vady koní (záducha, měsíční slepota a motolice) přebírají odpovědnost. Vše se mělo realizovat do konce února 1944.¹⁴ MZV zaslalo 26. 1. vyslanci Lorkovičovi verbální notu, ve které mu sdělovalo, že kompetentní slovenská místa rozhodla o nákupu 225 koní v Chorvatsku v ceně 35 000 Ks za kus, kdy by se rozdíl mezi slovenskou nabídkou 20 000 Ks za kus a kupní cenou 35 000 Ks za kus uhradil použitím částky 3 miliony Ks nacházející se v tzv. fondu CH u Slovenské národní banky (SNB) a zbytek by se uhradil ze slovenského fondu G.¹⁵ Ve věci nákupu se konala na MZV porada za účasti zástupců MNO pplk. rem. Mirko Vesela a Ministerstva hospodářství Dr. Martiša, konzultace proběhly se zástupcem SNB Dr. Košúthem, ale čekalo se především na reakci z chorvatské strany. Přednosta doplňovací správy koní MNO-VS 9. 2. telefonicky urgoval na chorvatském vyslanectví odpověď na slovenskou verbální notu a upozornil Lorkoviče, že jakmile do 14. 2. nepřijde odpověď, začne slovenská vojenská správa remontovat na Slovensku.¹⁶ Skutečně 14. 2. odeslalo chorvatské vyslanectví verbální notu, která oznamovala, že chorvatské Ministerstvo hospodářství a obchodu odsouhlasilo vývoz většího počtu koní na Slovensko, tj. takového počtu, který by postačoval k vyrovnání chorvatského clearingového dluhu ve výši cca 10 milionů Ks. Záhřebská Státní ústředna pro obchod s dobytčím a dobytčími produkty je přitom připravena obstarat potřebný počet koní v ceně 25 000 Ks za kus, ale bez využití tzv. fondu CH, s kterým disponuje Chorvatská národní banka. To jistě mnohé překvapilo. Doplňovací správa koní MNO-VS se domnívala, že svým souhlasem k nákupu koní by napomohla vyrovnání chorvatského clearingového dluhu, pokud na tom bude mít zájem SNB, a to navzdory nevýhodám a za situace, kdy je kvalita koní nezaručená, vzniknou výdaje za dopravu, odeslání doprovodu a za zahraniční přídatky. Nakolik se podle jejího názoru zatím jen vyměňují verbální noty a k žádné dohodě nedošlo, byla nucena nařídít nákup koní doma, dokud koně nepodrazí výkupem a vývozem kvalitních koní do Německa (ten měl být zahájen 25. 3.). Zároveň upozornila, že vyčerpáním položky zajištěné v řádném rozpočtu na nákup koní v roce 1944 bude se moci uskutečnit případný nákup koní v Chorvatsku pouze z mimořádného rozpočtu pro válečné výdaje.¹⁷ MZV a SNB však na dodávce eminentní zájem měly a snažily se přimět MNO ke změně jeho nekompromisního stanoviska. SNB předpokládala, že MNO jako zájemce o chorvatské koně je ochotno zaplatit 20 000 Ks za kus, takže banka považovala chorvatský návrh za přijatelný, neboť cenovou diferencí 5 000 Ks za kus byla schopna u kontingentu až 300 koní uhradit na vrub chorvatského vyrovnávacího fondu vedeného u SNB, kterým disponuje výlučně tato banka a nikdo jiný, jak bylo mylně tvrzeno ve verbálních notách. MNO namítalo, že v případě nákupu koní z mimořádného rozpočtu pro válečné výdaje musí chorvatská strana zajistit předvedení koní ve dnech za sebou jdoucích ve skupinách nejméně po 50 koních, čímž by byl nákup za 6 dní ukončen a nikoliv během 30 dnů, jak je Chorvaty navrhováno. MNO nechťelo dále přistoupit na chorvatský požadavek čerpání splátek z otevřeného akreditivu ihned po převzetí koní v Záhřebu, ale až po překročení jejich transportu tehdejší chorvatsko-německé hranice.¹⁸

¹⁴VHA Tmava, f. MNO obyčejné, nespracované, 56 4/3, MNO-VS 557217/III/5.1944.

¹⁵VHA Tmava, f. MNO obyčejné, nespracované, 56 4/3-4, MNO-VS 563477 II/5.1944 (MZV 62249/44/IV).

¹⁶VHA Tmava, f. MNO obyčejné, nespracované, 50 4/3, MNO-VS 557217/III/5.1944.

¹⁷VHA Tmava, f. MNO důvěrné, k. 466, MNO-VS 458626 döv.II/5.1944 (MZV 62297/44/IV).

¹⁸VHA Tmava, f. MNO důvěrné, k. 466, MNO-VS 458854 döv.II/5.1944 (MZV 62332/44/IV).

Chorvatský vyslanec Blaž Lorković obdržel na svou verbální nótu od guvernéra SNB Imricha Karvaše 15. 3. odpověď, z níž vyplývalo, že „Slovenská národní banka v zájme zlikvidování slovensko chorvátskeho platobného styku má veľký záujem na uskutočnení tohto dovozu.“ Karvaš vyslovil uspokojení nad tím, že chorvátská místa určila cenu koní po 25 000 Ks, ale protože slovenské MNO nemůže zaplatit více jak 20 000 Ks, souhlasil, aby z fondu CH u SNB bylo připraveno chybějících 5 000 Ks. Byl však informován, že chorvátská strana s tímto řešením z nepochopitelných důvodů nesouhlasí, i když šel tak daleko, že po uskutečnění tohoto obchodu se zřekne prostředků SNB ve fondu CH a dá je k dispozici Chorvátské národní bance. Karvaš apeloval na Lorkoviće, aby doporučil a prosadil toto řešení na příslušných chorvátských místech. Z tohoto důvodu obchodní atašé chorvátského vyslanectví v Bratislavě Dr. Miroslav de Festetich informoval pplk. Vesela, že kompetentní chorvátská místa dosud nedala souhlas k tomu, aby se rozdíl ceny koní hradil z fondu CH. Požadoval proto po MNO urychlenou odpověď na řadu otázek s obchodem spojených. Atašé slíbil, že jakmile MNO položené otázky zodpoví, požádá záhřebské ministerstvo hospodářství a obchodu o odpověď. Formulace otázek vracela celou záležitost vlastně na samý začátek, neboť chorvátská strana slovenské požadavky týkající se vlastních koní ještě vůbec neznala. Dosud se vše točilo kolem ceny a způsobu její úhrady. Chorvaté se proto dotazovali, kolik koní má být nakoupeno, jaké plemeno a jakého stáří, kdy budou nakoupení koně převzati a za jakých podmínek. Nevyhnuli se ani otázce otevření akreditivu. Připomněli, že chorvátský dluh vůči SNB na kontě A a B činí 9,153.000 Ks a k likvidaci dluhu bude zapotřebí nakoupit 366 koní.¹⁹ MNO seznámilo 24. 3. chorvátské vyslanectví s požadavky na nakoupené koně a tato představa odpovídala požadavkům vysloveným MNO při jednáních mezi slovenskými orgány již v lednu 1944. K otázce akreditivu, který by MNO otevřelo u některé záhřebské banky, však trvalo na postupných splátkách za množství odebraných koní až po překročení tehdejší chorvátsko-německé hranice a po jejich předání slovenskému doprovodu.²⁰

Dalo se očekávat, že o celém obchodu rozhodne cena. SNB trvala na jeho uskutečnění. MNO mělo zaplatit za každého koně o 2000 Ks více. Na rozkaz Čatloše se musel pplk. Vesel dostavit 3. 5. ke Karvašovi, který po dohodě s chorvátskou stranou žádal, aby cenový rozdíl 2000 Ks za koně šel na vrub MNO z konta *Obrana štátu*. Doplnovací správa koní MNO-VS svůj ústupek v ceně koní nakonec odůvodnila nedostatkem vojenských koní za mimořádných vojenských poměrů, kdy díky chorvátským koním nebude nucena povolávat větší množství slovenských evidenčních koní z civilního hospodářského sektoru.²¹ Chorvátské Ministerstvo hospodářství a obchodu proto 15. 5. rozhodlo, že dodá na Slovensko 366 koní po 22 000 Ks, aby snížilo chorvátský dluh vůči SNB, který byl vyčíslen na 9,456.342 Ks. Na toto zvýšení ceny ze strany slovenského MNO přistoupili jak Čatloš, tak Karvaš. MNO mělo zaplatit 8,052.000 Ks a z fondu CH u SNB měly jít 1,404.342 Ks. Příslušná kupní smlouva měla být podepsána v Záhřebu.²²

Zmocněncem slovenské strany k uskutečnění dodávky chorvátských koní pro slovenskou armádu se z rozkazu náčelníka štábu MNO-VS pplk. gšt. Ladislava Šišovského stal 25. 5. pplk. jez. Ján Malár, který měl urychleně v dohodě s Dr. Miroslavem de Festetich vyřešit otázky pasové, vízové a valutové, stanovit přesné datum příchodu slovenské přijímací komise do Záhřebu, zajistit ubytování, přivítání apod.²³ Malár byl zplnomocněn, aby v Záhřebu uzavřel

¹⁹VHA Trnava, f. Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, k. 72, inv. č. 295, MNO-VS 460977 dôv.II/5.1944.

²⁰Tamtéž.

²¹VHA Trnava, f. Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, k. 72, inv. č. 295, MNO-VS 462360 dôv.II/5.1944.

²²Tamtéž. – Finanční prostředky na nákup koní z vojenských zdrojů zajišťovala Hospodářská správa MNO (hospodář npor. hosp. Leoš Bílek). Bylo vyčleněno 8,232.000 Ks, z nichž přímo na nákup připadlo 8,052.000 Ks, které byly složeny u Slovenské hypoteční a komunální banky k zajištění akreditivu a zbylých 180 000 Ks bylo určeno k úhradě nákladů spojených s nákupem (cestovné osob, doprava apod.).

²³VHA Trnava, f. Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, k. 72, inv. č. 295, MNO-VS 466417 dôv.II/5.1944. – Komise s sebou měla přivést remontní listy (pro koně bylo určeno roční písmeno E a remontní čísla od 401 do 766), železa na pálení apod. VHA Trnava, f. Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, k. 72, inv. č. 295, MNO-VS 466500 dôv.II/5.1944.

příslušnou kupní smlouvu. Po jejím podepsání se předpokládalo, že bude telegrafovat do Bratislavy, odkud ihned odcestují shromáždění členové přijímací komise s doprovody a vagony (1 vagon pro 8 koní) na místo určení. Malárovou povinností bylo rovněž zajistit chorvatské ozbrojené doprovody z místa nakládky koní až na tehdejší chorvatsko-německou hranici.

Náčelník štábu Velitelství pozemního vojska pplk. gšt. Ján Golian určil do nákupní komise pplk. jezd. Ján Malára jako předsedu, dále jako člena por. vet. v zál. Júliusa Mikulíka s tím, že Pěší pluk 1 určí do komise jednoho podkováře, Jezdecký přezvědný oddíl 1 dalšího podkováře a Středisko pro výcvik remont jednoho šikovného, inteligentního písaře s dobrým vojenským vystupováním.²⁴ Golian zároveň požádal MNO o určení dalšího člena komise, a to pplk. děl. Jozefa Zadžoru z Dělostřeleckého protiletadlového pluku, nakolik nemělo Velitelství pozemního vojska v zázemí k dispozici staršího zkušeného důstojníka hipických zbraní. Protože však Velitelství vzdušných zbraní Zadžoru neuvolnilo, určilo Velitelství pozemního vojska nakonec jako dalšího člena komise npor. jezd. Jozefa Mandelíka z Jezdeckého přezvědného oddílu 1. MNO rozhodlo o členech nákupní komise 7. 6. ve složení pplk. J. Malár (Středisko pro výcvik remont) jako předseda, přidělený důstojník npor. J. Mandelík (Jezdecký přezvědný oddíl 1), přidělený vojenský veterinář por. J. Mikulík (Středisko pro výcvik remont). Jako písař byl určen voj. Ondrej Rechterík (Středisko pro výcvik remont). Vojenské doprovody vždy v počtu 1 poddůstojník a 20 mužů měli dodat Dělostřelecký pluk 1 (náhradní oddíl), Dělostřelecký pluk 2 (náhradní oddíl), Jezdecký přezvědný oddíl 1 (náhradní eskadrona), Jezdecký přezvědný oddíl 2 (náhradní eskadrona) a Středisko pro výcvik remont.²⁵ Velitel náhradní eskadrony Jezdeckého přezvědného oddílu 1 mjr. jezd. Zoltán Marcinka však nahlásil, že jmenovaný člen komise npor. Mandelík se nachází jako velitel školy pro výcvik aspirantů jezdeckta na polní střelnici v Kamenici nad Cirochou, takže místo něho odjede do Chorvatska por. jezd. Martin Královič. Ten však v dané chvíli nedisponoval fotografiemi pro cestovní povolení a Marcinka místo něho odeslal 12. 6. por. jezd. v zál. Ludevíta Krištofiče. Skutečností zůstává, že 1. důstojník gšt. Velitelství pozemního vojska mjr. gšt. Július Nosko nakonec odsouhlasil 17. 6. odeslat s nákupní komisí do Chorvatska por. Královiče místo npor. Mandelíka.²⁶

Doprovod transportovaných koní měl vždy pozůstat s 1 velitele a 30 mužů pro 80 koní, tj. 10 vagonů po 8 koních a na každý vagon 2 muži doprovodu, aby jeden muž měl na starosti maximálně 4 koně. Každý z doprovázejících vojáků měl mít s sebou 4 stájové ohlávky se stájovými řetízky, 4 obzobnice, 1 plátěné (nebo plechové) vědro, 1 pytel na oves a 1 soupravu čistících potřeb. Jezdecký přezvědný oddíl 1 měl zajistit a připravit dávku krmiva a steliva pro 366 lehkých koní (tj. J nebo D, nebo V koní), na 6 dní transportu z Chorvatska do Záchytného střediska v Žilině nebo do Střediska pro výcvik remont v Liptovském Svatém Mikuláši. Pro transport se měly použít Z (kůň) vagony nebo Z vagony.²⁷ Koně byli pojištěni 4 % u Dunaj filiálky v Bratislavě.²⁸ Povinnost dodat potřebný počet vagonů převzalo MNO. Problém byl v tom, že žádný vagon ze Slovenska do Chorvatska by neodjel, pokud by příslušná doplňovací správa koní neuhradila 40 až 50 tisíc Ks. Bylo však zároveň jasné, že Němci neumožní odchod prázdné soupravy, nebo soupravy pouze se slámou a senem. Z toho vyplývalo, že krmivo a stelivo bude nutné nakoupit přímo v Chorvatsku. Mjr. Hanus z MNO-Vojenské dopravní velitelství 13. 6. informoval, že Němci kategoricky zamítli přesun prázdných vagonů do Chorvatska a doprava krmiva a steliva by trvala nejméně 14 dní, což by nákup koní značně prodražilo. Po dohodě s obchodním atašé chorvatského vyslanectví Dr. Miroslavem

²⁴VHA Trnava, f. MNO důverné, k. 466, MNO-VS 466474 d.č. II/5.1944 (VPV 7669 D.č. I. oddel. 1944).

²⁵VHA Trnava, f. MNO důverné, k. 466, MNO-VS 466499 d.č. II/5.1944.

²⁶VHA Trnava, f. MNO důverné, k. 466, MNO-VS 467260 d.č. II/5.1944 (VPV 8458 D.č. I. oddel. 1944).

²⁷VHA Trnava, f. MNO důverné, k. 466, MNO-VS 466522 d.č. II/5.1944, dále f. Velitelstvo 4. oblasti Bratislava, k. 72, inv. č. 295, MNO-VS 466547 d.č. II/5.1944, MNO-VS 466587 d.č. II/5.1944.

²⁸VHA Trnava, f. MNO důverné, k. 466, MNO-VS 466555 d.č. II/5.1944.

de Festetich bylo 16. 6. přijato rozhodnutí nákup krmiva a steliva uskutečnit v místě nákupu koní, a to na úkor počtu nakoupených koní, potřebné vagony pro transport nakoupených koní vyžádat nákupní komisí od německého dopravního velitelství v Záhřebu, přičemž výlohy by šly na vrub MNO-VS. Vojenské doprovody koní měly být na místo určení odeslány dovolenkovými vlaky.²⁹

Předseda nákupní komise pplk. Malár přicestoval do Záhřebu nejpozději 10. 6. Podle uzavřené Dohody o vývozu 366 koní z Chorvatska na Slovensko mělo být nakoupeno 100 jezdeckých koní, 100 těžkých tažných koní a 166 lehkých tažných koní ve stáří mezi 4 a 9 roky, 150 cm vysokých, kdy bylo povoleno z Chorvatska vyvézt nanejvýš 25 % kobyly. Bylo možné rovněž převzít 1 až 2 % chladnokrevných hřebců (starších 3 let). Zákaz vývozu se týkal chovných plemenů-hřebců, shřebných kobyly, stejně jako kobyly s hříbětem. Pouze za nepředvídatelných okolností šlo doplnit počet jednoho druhu koní jiným druhem koní. Do ceny koní byly zahrnuty výlohy spojené s prodejem (včetně nákladů chorvatské komise pro prodej), nakládáním, celní výlohy, dopravní výlohy po chorvatsko-německou hranici v Dobové. Nákup koní se měl uskutečnit v termínu od 12. do 30. 6. 1944. Na telegrafickou žádost Malára ze Záhřebu mělo k prvnímu nákupu 100 koní dojít až 16. 6., takže zbylí členové slovenské nákupní komise měli odcestovat pod velením por. Královiče z Bratislavy společně, doprovod pro koně měl zajistit Jezdecký přezvědný oddíl 1.³⁰ Odchod komise a doprovodu se však opožďoval. Malár 18. 6. zoufale telegrafoval, že na odvoz čeká 200 koní, vagony obdrží a krmivo koupí, ale kde je komise a obsluha? Bylo jasné, že komise dovolenkovým vlakem odcestuje nejdříve 20. 6. s vojenským doprovodem 2 + 40 mužů od Jezdeckého přezvědného oddílu 1 a Střediska pro výcvik remont. Nakonec komise a první doprovod odcestovaly 21. 6. po hrozbě Malára požadujícího své odvolání, nakolik se cítil zdiskreditovaný, když chorvatští činitelé rozhořčeně požadovali převzít 200 koní, jimž povolení ke krátkodobému ustájení již prošlo a jejich další ošetřování představovalo cenu jednoho koně denně. Chorvaté vyhržovali, že v případě další prodlevy odprodají koně jinému zájemci.³¹ Druhý vojenský doprovod od Střediska pro výcvik remont odcestoval do Záhřebu pod velením rtk. z pov. Pavla Nemergúta 24. 6.³² a další doprovod od Dělostřeleckého pluku 1 pod velením čtk. z pov. Ladislava Nemečkaye 4. 7.³³

Malár převzal v Záhřebu 23. 6. prvních 200 koní (koně se přebírali v záhřebských jatkách), ještě též večer je odeslal s doprovodem 21 muže v 25 vagoněch podle mezinárodního jízdního řádu, neboť dopravní velitelství nevystavilo tzv. wehrmachtschein. Transport dorazil pod velením čtk. Jána Oravce 27. 6. do Záchytného střediska v Žilíně, kde se zjistilo, že koně nebyli dva dny krmeni a měli drobná poranění.³⁴ Malár převzal 1. 7. a odeslal s doprovodem 16 mužů v 15 vagoněch dalších 120 koní a zbytek, tj. 46 koní, zamýšlel převzít do týdne.³⁵ Původně plánované doprovody od Dělostřeleckého pluku 2 a Jezdeckého přezvědného oddílu 2 byly již směřovány do Záchytného střediska v Žilíně, kde se měli vojáci shromáždit a převzít ošetřování došlých koní.³⁶ Transport 120 koní dorazil do Bratislavy 6. 7., o den později se objevil v Žilíně. Zdravotní stav těchto koní byl dobrý (nebyli však několik dnů krmeni), a proto 8 z nich

²⁹VHA Trnava, f. MNO důverné, k. 466, MNO-VS 466557 d.č. II/5.1944.

³⁰VHA Trnava, f. MNO důverné, k. 466, MNO-VS 466587 d.č. II/5.1944.

³¹VHA Trnava, f. MNO důverné, k. 466, MNO-VS 467217 d.č. II/5.1944.

³²VHA Trnava, f. MNO důverné, k. 466, MNO 471112 I/1.odd. 1944.

³³VHA Trnava, f. MNO důverné, k. 466, MNO 471586 I/1.odd. 1944.

³⁴VHA Trnava, f. MNO důverné, k. 466, MNO-VS 467348 d.č. II/5.1944.

³⁵Potíže v organizaci převozu koní a v komunikaci mezi Malárem v Záhřebu a vojenskými úřady v Bratislavě, resp. Trenčianských Teplicích měly svou dohru u Čatloše. Plk. rem. Emil Prát z Doplňovací správy koní MNO-VS musel vzniklé těžkosti vysvětlit náčelníkovi štábu MNO-HVV plk. gšt. Viliamu Talskému a šéf VS plk. pčh. Pavol Kuna za přítomnosti náčelníka štábu ministra plk. gšt. Jána Krnáče zase Čatlošovi. Srov. VHA Trnava, f. MNO obyčejné, nespracované, 56 4/3, MNO 610356 I/1.1944.

³⁶VHA Trnava, f. MNO důverné, k. 466, MNO-VS 466567 d.č. II/5.1944, 467616 d.č. II/5.1944.

bylo odvezeno do Střediska pro výcvik remont do Liptovského Svätého Mikuláše. Poslední transport se 44 koňmi v 5 vagonech odešel ze Záhřebu 8. 7. a dorazil do Žiliny 12. 7., což bylo o dva koně méně, než se plánovalo. Malár hlásil návrat ze Záhřebu 11. 7. Na nákup koní obdržel obnos 9,456.342 Ks, aby obstaral 366 koní po 25 837 Ks za kus.³⁷ MNO-VS uhradilo celkovou částku 8,052.000 Ks (22.000 Ks za kus) na konto *Obrana štátu* (složenou u Slovenské hypoteční a komunální banky) a SNB uhradila celkovou částku 1,404.342 Ks (3837 Ks za kus) z fondu *CH*. Malár vyrovnal převodní poplatky pro otevření akreditivu v Záhřebu tím, že snížil počet nakoupených koní na 364. Obstaral rovněž krmivo.³⁸ Jeho úhradu ve výši 1,620.950 chorvatských kun zajistil slovenský státní příslušník Vinko Feranec, žijící v Záhřebu, který požadoval náhradu vyplacené částky v Ks složených na Slovensku. Touto transakcí se podařilo udržet kvótu remontovaných koní, neboť nákup krmiva (10 730 kg sena a 6295 kg slámy) by jinak šel na úkor 37 koní.³⁹ Ministerstvo financí povolilo 24. 7. bezcelní a bezdávkový dovoz.⁴⁰

Chorvatské koně se v Záchytném středisku v Žilině podrobili kontumaci. Jako zvěrolékařský dozor po dobu kontumace byl do Žiliny přidělen por. pom. vet. Jozef Malý od Pěšího pluku 4.⁴¹ Koně nebyli v Chorvatsku pálené na krku podle předpisu, ale pro nedostatek času pouze na kopytech. Oční zkoušku u koní z prvního transportu s negativním výsledkem provedl přednosta veterinární správy Velitelství divizní oblasti 1 stot. vet. v zál. D. Riecky. Zároveň konstatoval u některých z nich zápalý žláz a kloubů a odřenyiny.⁴² Velitel střediska stot. pěch. Karol Repašský ihned 3. 7. hlásil remontní správě Velitelství divizní oblasti 1, že disponuje pouze 40 ošetřovatelů na 200 koní, přičemž koně jsou zanedbané a značně špinavé. Slíbených 60 mužů ještě nedorazilo. Na nedostatečný počet ošetřovatelů si stěžoval i přednosta veterinární správy Velitelství pozemního vojska pplk. vet. MVDR. Mikuláš Ferjenčík. Po příchodu mužstva Jezdeckého přezvědného oddílu 2 do Žiliny se situace výrazně zlepšila, neboť na každé tři koně připadl jeden ošetřovatel. Zástupce velitele Záchytného střediska v Žilině npor. pěch. Jozef Micek mohl proto hlásit, že středisko disponuje k 10. 7. jako ošetřovatelským personálem celkem 3 poddůstojníky a 74 muži, z toho od Jezdeckého přezvědného oddílu 1 a 2 a Dělostřeleckého pluku 2 vždy po 1 poddůstojníkovi a 20 mužích a od Střediska pro výcvik remont 14 mužů.⁴³ Čatloš osobně nařídil 12. 7., aby chorvatské koně byli zařazené podle druhů k náhradním jednotkám s určením pro jednotky 1. a 2. divize a k výcvikovému oddílu Dělostřeleckého pluku 1 v Brezně nad Hronem (Velitelství pozemního vojska žádalo pro tento oddíl 25 Jc koní a 15 D koní). Šéf Vojenské správy plk. pěch. Pavol Kuna proto nařídil provést ve dnech 13. – 14. 7. 1944 v Záchytném středisku v Žilině komisionální třídění a rozdělení koní.⁴⁴ Poslední transport koní však dorazil z Chorvatska až 12. 7., a tudíž třídění bylo odloženo o několik dní, takže náčelník štábu MNO-VS pplk. gšt. Ladislav Šišovský nařídil provést třídění koní ve dnech 18. – 20. 7. 1944.⁴⁵ Komisi tvořili plk. rem. Emil Prát, pplk. vet.

³⁷VHA Tmava, f. Velitelstvo 4. oblasti Bratislava, k. 72, inv. č. 295, MNO 1845/hosp.1944.

³⁸Seno a slámu dodala chorvatská Státní ústředna pro obchod s dobytčím a dobytčími produkty. Např. pro první transport koní (25 vagonů) bylo připraveno 75 balíků sena a 50 balíků slámy, pro druhý transport (15 vagonů) 45 balíků sena a 45 balíků slámy.

³⁹VHA Tmava, f. MNO důvěrné, k. 466, MNO-VS 468359 d. II/5.1944.

⁴⁰VHA Tmava, f. MNO důvěrné, k. 466, MNO-VS 468529 d. II/5.1944 (MF 16290-IV/13-1944). – Koně dorazili na Slovensko, aniž by byli na hranici celně odbavené a veterinárně vyšetřené. Celní úřad v Bratislavě je odníponoval do Žiliny. Celnímu úřadu v Žilině nebylo předloženo povolení k dovozu, neboť tamní záchytné středisko neobdrželo od MNO jakékoli instrukce kromě jediné, že má za všech okolností koně převzít. Srov. VHA Tmava, f. MNO obyčejné, nespracované, 56 4/3-3, MNO 615960 II/5.1944, dále f. Velitelstvo 4. oblasti Bratislava, k. 72, inv. č. 295, MNO-VS 467670 d. II/5.1944.

⁴¹VHA Tmava, f. MNO důvěrné, k. 466, MNO-VS 471301 d. II/5.1944 (VPV 8272 D. 6. oddel. 1944).

⁴²VHA Tmava, f. MNO důvěrné, k. 466, MNO-VS 467590 d. II/5.1944 (ZS Žilina 967/D. 6. 1944).

⁴³VHA Tmava, f. MNO důvěrné, k. 466, MNO-VS 467660 d. II/5.1944 (Telegram ZS Žilina, 11. 7. 1944).

⁴⁴VHA Tmava, f. MNO důvěrné, k. 466, MNO-VS 467514 d. II/5.1944.

⁴⁵VHA Tmava, f. MNO důvěrné, k. 466, MNO-VS 466619 d. II/5.1944.

MVDr. Mikuláš Ferjenčík, pplk. jezd. Ján Malár, por. vet. v zál. Július Mikulík za predsednictví přednosta pplk. rem. Mirko Vesela. Třídění proběhlo ve dvou dnech – 18. a 19. 7. Kontumachní doba koní skončila 15. 8. Přednosta doplňovací správy koní MNO-VS plk. Prát pro to 23. 8. nařídil, aby koně nakoupené v Chorvatsku a kontumované v Žilině byli odesláni k příslušným kmenovým jednotkám.⁴⁶

Nákup koní v Chorvatsku pro slovenskou armádu měl všechny znaky mimořádného obchodu. Byl uskutečněn mimo rámec vlastní slovensko-chorvatské obchodní dohody a měl sloužit k jednorázové likvidaci chorvatského clearingového dluhu. Rozhodující slovo zde měla SNB, a to po dohodě Karvaš-Čatloš. Úkolem vojáků bylo pouze se o koně postarat. Úsilí SNB získat pro Slovensko materiální hodnoty v mimořádných poměrech válečného roku 1944 od státu, jehož politicko-vojenská labilita a katastrofální hospodářská situace nevěštily nic dobrého, bylo pochopitelné. Otázkou zůstává, zda koně za tak mimořádných okolností v Chorvatsku nakoupení, se dostali do rukou těch, jimž byli přiděleni. Nákup se totiž uskutečnil v měsících předcházejících Slovenskému národnímu povstání. Většina koní byla ještě v druhé polovině srpna 1944 soustředěna v Žilině a není zcela jednoznačně dokladováno, zda se je podařilo před povstáním odeslat ke kmenovým jednotkám slovenské armády, což v mnoha případech vlastně znamenalo k jednotkám povstalecké armády. Žilina padla do rukou německých okupačních jednotek 30. 8. 1944.⁴⁷

---

⁴⁶VHA Trnava, f. MNO důvěrné, k. 466, MNO-VS 468731 dôv.II/5.1944.

⁴⁷HALAJ, D.: Příprava a první dny Povstania v Žiline. In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 1, s. 90. – Zároveň není dokladováno, že by do rukou Němců padla v Žilině kořist v podobě vojenských koní. K zamyšlení však nutí chování Ministerstva dopravy a veřejných prací (rezort železniční), které počátkem roku 1945 žádalo po Haššikově MNO zaplacení neuhrazeného dovozného ve výši 196 738,90 Ks za vagony koní v Žilině, které podle jeho mínění byly určeny pro Němce. Tato otázka zůstává nevyjasněná.

K NIEKTORÝM OTÁZKAM POMOCI ČESKOSLOVENSKEJ ARMÁDY OBYVATEĽSTVU VÝCHODNÉHO SLOVENSKA V ROKOCH 1945 – 1947

JOZEF R O D Á K

RODÁK, J.: To Some Issues of the Czecho-Slovak Army Help for the East Slovakia Population during 1945 – 1947. *Vojenská história*, 8, 2, 2004, pp 96 – 105, Bratislava.

Referring to archive materials and contemporary press the author describes forms of concrete help of the Czecho-Slovak Army for the population in the period from liberation to 1947. The author states that military help for civilian population has started during the operation in Carpathians and Dukla pass.

Military History. Slovakia. 1945 – 1947.

Problematike pomoci čs. armády pri obnove mierového života na východnom Slovensku po skončení druhej svetovej vojny sa doteraz v pomerne značnom rozsahu venovala tak československá, ako aj slovenská historiografia.¹ Štúdium archívnych materiálov však umožňuje doterajšiu úroveň jej poznania ďalej prehĺbovať, respektíve dopĺňať jej málo známe skutočnosti o nové fakty, čo je aj cieľom tejto štúdie.

Materiály, okrem iného, ukazujú, že vojenská pomoc civilnému obyvateľstvu začala už v priebehu Karpatsko-duklianskej operácie. Počas bojov na území Poľska dostali tylové jednotky 1. československého armádneho zboru v ZSSR (ďalej 1. ČSAZ v ZSSR) napríklad úlohu, aby sa postarali o utečencov z východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi,² pričom tylo vyčlenilo motorové vozidlá na rozvážanie najnutnejších potravín.

Keď sa tylo presunulo na východné Slovensko, pomáhalo počas nariadenej evakuácie obyvateľom pri preprave. Počas bojov o Liptovský Mikuláš vyčlenili jednotky všetky voľné motorové vozidlá na prevoz evakuantov z východného Slovenska, roztrúsených v rôznych obciach. Denne previezli do 300 osôb.³ Zabezpečili aj spätnú prepravu strojného zariadenia cukrovary z Trebišova, ktoré nemecká armáda po demontovaní nechala v Batizovciach.⁴

Na jar 1945 po povodniach na rieke Ondave čs. ženisti postavili pontónové mosty, čím pomohli obnoviť cestnú dopravu medzi jednotlivými mestami a dedinami východného Slovenska.⁵

Postihnutému obyvateľstvu v okresoch východného Slovenska po skončení bojov najviac chýbali potraviny, šatstvo, lieky a prístrešie. Ľudia boli odkázaní predovšetkým na pomoc

¹Danou problematikou sa zaoberajú napríklad HORNÁČEK, I.: Dukelský priesmyk, Praha : Naše vojsko, 1954; NAVRÁTIL, J.: Příspěvek k otázkám boje o lidovou armádu na Slovensku v letech 1945 – 1946. In: Historie a vojenství, 1961, č. 1, s. 17-51; SMOLA, J.: Podíl ženijného vojska na obnově válkou rozrušeného národního hospodářství. Sborník k 20. výročí osvobození ČSSR, Praha 1965, zvláštní číslo; DRŽKA, P.: Účast' čs. armády při řešení hospodářských otázek demokratické etapy naší revoluce – důležitý článek vývoje nových vztahov armády a ľudu. In: Historie a vojenství, 1962, č. 5, s. 605-645; a DRŠKA, P.: Československá armáda v národní a demokratické revoluci 1945 – 1948. Praha : Naše vojsko 1979, s. 106-134.

²Vojenský ústřední archiv Praha (ďalej VÚA Praha), f. MNO 1945, šk. 68, č. j. 226 a 367.

³VÚA Praha, f. MNO 1945, šk. 68, č. j. 12407.

⁴VÚA Praha, f. MNO 1945, šk. 68, č. j. 226 a 367.

⁵Tamže. Nemci na Slovensku zničili 1 504 cestných mostov, ako aj početné cestné zariadenia. In: Štatistická príručka Slovenska, Bratislava 1947.

z iných okresov. Na situáciu reagovali aj jednotky 1. ČSAZ v ZSSR. Sovietske veliteľstvo im predisponovalo 500 ton múky, aby ju vojaci potom mohli rozdeliť miestnym obyvateľom.⁶

Zásobovanie civilného obyvateľstva zborovými jednotkami sa organizovalo najmä prostredníctvom novovytvorených národných výborov, pričom zbor okrem múky dodával aj chlieb z poľných pekární. V naliehavých prípadoch sa národné výbory obracali priamo na veliteľstvo zboru.⁷ Tak to bolo napríklad v prípade požiadaviek na oblečenie a obuv, ktoré vo veľkej miere chýbali. Na základe žiadosti Okresného národného výboru (ONV) v Humennom dal veliteľ čs. armádneho zboru zo svojich zásob obyvateľom okresu 1 700 párov obuvi a 450 kg odevu, aby zmiernil ich celkovú situáciu.⁸

Ústretovo sa k vojnu zničenému východoslovenskému regiónu postavil i Československý Červený kríž (ČSČK). Každému občanovi, ktorý utrpel vojnovú škodu, poskytol jednorázovú finančnú podporu vo výške 2 000 Kčs.⁹ Prostredníctvom majora Žuffu, ktorý prišiel spolu s oslobodzovacími vojskami, daroval aj šatstvo, potraviny a lieky.¹⁰

Najnutnejší tovar a peniaze v hotovosti zabezpečovala aj vláda. V priebehu šiestich mesiacov obyvateľom východného Slovenska vyplatila formou peňažných podpôr 41 miliónov korún a na zabezpečenie výživy tomuto kraju zaslala na sejbu 300 vagónov obilia, 3 500 koní, ako aj 4 700 kusov hovädzieho dobytku, 200 oviec, 300 ošípaných a 4 700 husí. ČSČK prispel ďalšími dvoma miliónmi korún na zakúpenie potravín, šatstva, liečebných prostriedkov a iných humanitárnych potrieb.¹¹

I napriek ťažkým pomerom, ktoré vládli v postihnutých oblastiach, sa miestni obyvatelia rozhodli, že zostanú v pôvodných okresoch, aj keď sa v predchádzajúcom období odiaľ odsťahovalo do menej zničených oblastí Slovenska 25 000 ľudí.¹² Tí sa ale za krátky čas vrátili naspäť do svojich dedín, aby si podľa možnosti zachránili zvyšok osobného majetku a začali s novým životom vo vlastnom prostredí, avšak vo veľmi ťažkých podmienkach. Ministerstvo národnej obrany situáciu naďalej sledovalo. Do roku 1947 uvoľnilo zo svojich zásob pre potreby východoslovenských poľnohospodárov 500 koní a 200 strojov.¹³

Záujem pomôcť vojnu postihnutým občanom východného Slovenska mala v tom čase celá republika. V Čechách prebiehala zvláštna pomocná akcia obyvateľov, ktorí pre východné Slovensko zozbierali asi 30 miliónov korún a značné množstvo obnoseného šatstva.¹⁴ Rôzne

⁶Vojenské dejiny Československa. V. díl. Praha : Naše vojsko, 1989, s. 101.

⁷Okresný národný výbor vo Svidníku zaslal 3. januára 1945 list gen. L. Svobodovi, v ktorom uvádzal: „Týmto zdvorile prosíme veliteľa 1. čs. zboru v ZSSR, brigádneho generála Svobodu o láskavú podporu múky, masti, cukru, obuvi a šatstva. Žiadosť svoju odôvodňujeme nasledovne:

1. Po vyhnaní nemeckých okupantov v našom okrese ostalo 1500 duší, ktorí si väčšinou zachránili iba svoj život tak, že zutekali do lesov.
3. Potravínové články (zásoby), ktoré mal ľud zakopané v zemi, našli a ulúpili okupanti tak, že ľud ostal na deväťdesiat percent bez zásob.
5. Ohľadom zničenia a vypálenia vesníc by sme si ešte pomohli, ale pokrmom sme toho času úplne odkázaní na váš milodar, ktorý by bol na naše gréckokatolícke vianočné sviatky.

Ostávame v nádeji, že naša žiadosť bude čo najpríjemnejšie vybavená a znamenáme sa v dokonalej úcte.“

Žiadosť podpísali predseda okresného národného výboru Mikuláš Džunda a Ján Bojčík, člen ONV zodpovedný za zásobovanie. Žiadosť bola postúpená veliteľovi tyla zboru škpt. J. Slabému, aby podľa možnosti uvedeným požiadavkám vyhovel do 8. januára 1945, čo sa aj stalo. VÚA Praha, f. ZSSR-IV., týl, č. j. 7401.

⁸VÚA Praha, f. MNO 1945, šk. 68, č. j. 226 a 367.

⁹VÚA Praha, f. MNO 1945, šk. 11, Správa o prehľade spustošených oblastí východného Slovenska, december 1945.

¹⁰Po odchode oslobodzovacích vojsk Červenej armády major Žuffa zostal na východnom Slovensku, aby ako čs. vojenský zástupca prostredníctvom Červeného kríža zabezpečoval potrebnú pomoc obyvateľstvu.

¹¹VÚA Praha, f. NO 1945, šk. 11, Správa o prehľade spustošených oblastí východného Slovenska, december 1945.

¹²Tamže.

¹³Obrana ľudu, č. 37., 42, 19. februára 1947.

¹⁴VÚA Praha, f. MNO 1945, šk. 11, Správa o prehľade spustošených oblastí východného Slovenska, december 1945.

akcie organizovali aj dobrovoľné organizácie, ale ani to neriešilo ich skutočné potreby. Existujúca situácia sa po stránke materiálnej dala ťažko posúdiť, nevynímajúc celkový rozsah stavebných škôd.

Po odchode oslobodzovacích vojsk z východného Slovenska a skončení druhej svetovej vojny bola táto oblasť veľmi spustošená. Bolo poškodených 2 400 domov a iných budov, z čoho asi polovica bola úplne zničená.¹⁵ Tisíce ľudí zostalo bez prístrešia, 169 dedín bolo úplne zničených a 300 ťažko poškodených (bližšie príloha č. 1).¹⁶ Asi 200 000 ľudí stratilo svoj majetok, ďalších 200 000 malo majetok zničený na 50 percent a tisíce ich zostalo bez akýchkoľvek prostriedkov.

Veľké škody boli napáchané aj na hospodárskych zvieratách, kde takmer 80 percent plemenného dobytku zabilo alebo násilne odvliekli ustupujúce nepriateľské vojská.¹⁷

Po oslobodení Košíc, 19. januára 1945, začalo Povereniecvo SNR pre dopravu a verejnú prácu organizovať obnovu vojnou zničeného východného Slovenska. Dôvodom tohto kroku bol pomalý priebeh obnovovacích prác a veľký nedostatok pracovných síl. Ťažká situácia vznikla ako dôsledok nútej evakuácie ľudí v niektorých okresoch, ktorú nariadili Nemci pred postupujúcim frontom, zničenia a vylúdenia ďalších okresov. Napríklad okresy Snina, Medzilaborce, Svidník a Stropkov zostali viac-menej ležať v troskách a v nich žijúci ľudia nemali kde bývať. Doriešenie bývania bolo závislé od obnovy dopravy a dovozu stavebného materiálu. Väčšina postihnutých občanov problém bývania dočasne riešila tým, že svoje provizórne príbytky budovala v zemi, v tom čase známe „zemlianky“ alebo ich stavala na sutinách pôvodných domov.

Stavebná činnosť sa mohla rozbehnúť len na základe obnovy cestnej siete, tá sa ale budovala veľmi pomaly. Bol veľký nedostatok stavebných strojov, potrebného náradia i materiálu. Preto ďalšia oprava i výstavba cestnej a železničnej siete závisela od technickej pomoci a vybavenia armády. Po zhodnotení celkovej situácie v republike prijali vládni predstavitelia rozhodnutie, že povojnová obnova národného hospodárstva a odstraňovanie vojnových následkov bude prebiehať v dvoch etapách. Prvá etapa sa mala začať dňom oslobodenia konkrétneho územia, mesta, definitívne však 9. mája 1945 a skončiť v druhej polovici roku 1946. Druhá mala potom začať dvojročným plánom a skončiť v roku 1948.¹⁸

V prvej etape čakali na armádu veľmi náročných úloh. Zvlášť náročným bolo odminovanie, lebo v celom regióne východného Slovenska sa nachádzalo obrovské množstvo nevybuchnutého streliva a zákerných mín.

Pomoc vojakov pri odstraňovaní nebezpečných mínových polí a nevybuchnutej frontovej munície bola nezastupiteľná a patrila medzi najdôležitejšie, lebo prítomnosť mín zabraňovala postupu poľnohospodárskych prác, v dôsledku čoho sa dalo očakávať, že nastane nedostatok potravín, následne bieda a hlad. Zvlášť sa to týkalo okresov Michalovce, Sobrance, Humenné, Giraltovec, Stropkov, Medzilaborce, Svidník, Bardejov a Prešov. Tieto okresy boli mimoriadne spustošené následkom silného odporu nepriateľských vojsk.

Dôležitú úlohu pri riešení problémov v týchto okresoch zohrala vládna komisia na pomoc východnému Slovensku. Zistila rad závažných nedostatkov, ktoré bolo treba neodkladne riešiť. Okrem zásobovania bolo treba doriešiť bytovú otázku. Jej pomalé riešenie neuspokojovalo potreby občanov. Tento problém sa čiastočne podarilo zmierniť tým, že do okresov Svidník, Giraltovec, Sobrance sa doviezlo 75 obytných drevených barakov. Každý z nich bol stavaný pre

¹⁵Tamže.

¹⁶Tamže.

¹⁷Tamže. V okresoch, ktoré boli najviac zničené bojovými operáciami a potrebovali neodkladnú pomoc, bol tento počet obyvateľstva: Trebišov 36 000, Sabinov 25 000, Medzilaborce 21 000, Levoča 29 000, Vranov 26 000, Svidník 17 000, Humenné 34 000, Giraltovec 20 000, Snina 37 000, Prešov 80 000, Michalovce 65 000, Bardejov 42 000, Stropkov 35 000.

¹⁸Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA Bratislava), f. Povereniecva vnútra, šk. 149, sign. PV-NV II./1.

osem rodín.¹⁹ Ich výstavbu zrealizovali vojaci, pri ktorej odpracovali 30 000 brigádnických hodín.²⁰

Ministerstvo národnej obrany (ďalej MNO) pri realizácii tejto výstavby vyčlenilo mimo plánu na obdobie troch mesiacov na účely stavebníctva 70 nákladných áut, ktoré dovážali stavebný materiál do jednotlivých obcí.²¹

Neblahú situáciu na východe Slovenska v tom čase konkrétnymi údajmi doplňovala aj správa zdravotníckeho výboru Dočasného národného zhromaždenia (ďalej DNZ), ktoré v prvej polovici januára 1946 uskutočnilo prieskumnú cestu na východ republiky, aby spracovalo prehľad o hospodárskych, sociálnych a zdravotníckych pomeroch v tomto kraji. Členmi parlamentnej delegácie boli zástupcovia všetkých politických strán, poslanci DNZ a zástupcovia ministerstva zdravotníctva.²²

Popri uvedených problémoch bola v uvedenom regióne veľmi zložitá situácia v cestnej sieti, ktorá bola ťažko poškodená ustupujúcimi vojskami. Tieto, aby spomalili postup oslobodzovacích vojsk, rôznym spôsobom ničili cesty, železničné trate a iné dopravné zariadenia. Stavby a jednotlivé objekty vyhadzovali na najdôležitejších úsekoch do povetria.²³ Na východnom Slovensku podľa štatistických údajov bolo zničených 264 cestných, mostov, poškodených 197, dĺžka zničených ciest predstavovala 158 km, poškodených 522 km.²⁴ Existujúcou situáciou sa zaoberali aj vládne orgány. Na základe uznesenia vlády z 25. januára 1946 sa z prostriedkov UNRRA na pomoc tejto oblasti vyčlenilo 5 miliárd čs. korún. Boli určené na rekonštrukčné práce v dopravnej sieti a pokrytie vojnových škôd, 200 miliónov korún sa vyčlenilo na odstránenie rumovísk zničených objektov a 50 miliónov korún na nákup tovaru rôzneho druhu.²⁵

Finančné požiadavky na obnovu ciest boli vznesené z okresu Stropkov, kde bolo treba opraviť cestnú sieť v dĺžke 50 km, ako aj zo Svidníka, kde bolo potrebné opraviť 66 km dopravných ciest. Pre obidva okresy sa na tento účel vyčlenilo 20 miliónov korún.²⁶ Postup všetkých rekonštrukčných prác, zvlášť v zimnom období 1946, neprebíhal podľa plánu, lebo tunajšie obyvateľstvo sa nemohlo v plnej miere zapojiť do pracovného procesu, lebo ľuďom chýbalo teplé oblečenie a potrebná obuv. Na vzniknutú situáciu pohotovo reagovalo ministerstvo obrany, čím zmiernilo celkovú situáciu.

V dňoch 5. – 7. februára 1946 uskutočnil minister národnej obrany gen. Ludvík Svoboda cestu do postihnutých okresov východného Slovenska, aby sa presvedčil, do akej miery plní armáda svoje úlohy, ktoré súviseli s pomocnou akciou obyvateľstvu. Navštívil okresy Bardejov, Svidník, Stropkov, Medzilaborce a Sninu, aby sa osobne stretol s funkcionármi miestnych národných výborov (ďalej MNV), okresných národných výborov, s vojenskými predstaviteľmi, ako aj obyvateľstvom. Pri ceste ho doprevádzali podpredseda branného výboru Národného

¹⁹VÚA Praha, f. MNO 1945, šk. 11, Správa o prehľade spustošených oblastí východného Slovenska, december 1945.

²⁰VÚA Praha, f. MNO 1946, sign. 41-3/1-10, Hlav. štáb, vel. žen.

²¹Východoslovenská Pravda, č. 33, 9. februára 1946.

²²V správe prednesenej 16. januára 1946 v Národnom zhromaždení sa okrem iného hovorí: „Videli sme dediny, ktoré boli doslova zmetené z povrchu zemského. Tak napríklad v malej pohraničnej dedinke Palota zostal zo 75 popisných čísiel iba jeden dom. Obyvateľstvo je úplne ožobračené. Žije v troskách svojich bývalých obydlí, ktoré si rôznym spôsobom popravovalo. Za pomocnej akcie bol vybudovaný jeden drevený domček, v ktorom býva niekoľko rodín. V tejto ťažko postihnutej obci niet hovädzieho ani ťažného dobytky, zostalo iba niekoľko kusov hydiny...“ Archív FNZ – PNS Praha, Stenografické správy (správa z 22. schôdze DNZ zo 16. januára 1946).

²³Na Slovensku ustupujúce nacistické vojská zničili vyše 70 % železničných koľajísk, 72 % mostov. Zničených alebo silne poškodených bolo 31 tunelov. Vymýšľali sa rôzne spôsoby ich zatarasovania. Tak napríklad do tunela „Kriváň“ pred deštrukciou zavliekli 30 vagónov a 2 lokomotívy.

²⁴SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, šk. 149, sign. PV – NV II. – 1.

²⁵VÚA Praha, f. MNO 1946, sign. 41-3/1-10/hl. št. vel. žen.

²⁶SNA Bratislava, f. PV – NV, šk. 1067, sign. II./1.

zhromaždenia poslanec Pláňovský, poslanec Michalič a predseda Ukrajinskej národnej rady v Prešove Vasil' Karaman.²⁷

Po ukončení cesty minister konštatoval, že sociálne a zdravotné pomery sú v niektorých oblastiach také neutešené, že im okamžite treba poskytnúť pomoc. Na jeho príkaz sa zo skladov čs. armády vybralo všetko, čo mohla armáda postrádať z toho mála, čo bolo k dispozícii a čo mohlo len trochu zmierniť biedu a nedostatok obyvateľstva v tomto regióne. Rozvoz vybraného materiálu do okresných sídiel uskutočnila armáda na svoje náklady.

Prvý vlak vojenskej pomoci s 24 vagónmi prišiel do Košíc 25. februára 1946. Organizačnú stránku došlej vlakovej súpravy s materiálom mal na starosti plukovník Lipa, ktorý mal k dispozícii štyroch dôstojníkov. Materiál z došlého vlaku bol pripravený na rozdelenie do okresov Medzilaborce, Snina, Stropkov a Svidník. V zásielke sa dodalo 12 000 párov novej obuvi, veľké množstvo šatstva, 2 vagóny zdravotníckeho materiálu s kompletným vybavením pre poľnú nemocnicu.²⁸ Okrem toho sa každému spomínanému okresu dodali dve osobné autá a jedna sanitka.²⁹ V ďalších piatich vagónoch boli naložené diely pre skladacie drevené domy. Všetok materiál rozdeľovali príslušníci armády bez zástupcov štátnej správy. Pre okres Snina sa z uvedeného zaslaného počtu vagónov určilo šesť, v ktorých bolo stolárske náradie, šatstvo a topánky, zostávajúce vagóny boli určené pre okres Medzilaborce.³⁰ Celková vojenská pomoc jednotlivým okresom na východnom Slovensku je uvedená v prílohe číslo 2.

Pomocná akcia ministerstva obrany obyvateľstvu východného Slovenska mala zmierniť obrovské ťažkosti, ktoré tu vznikli následkom frontových udalostí. Rôzne iné formy pomoci armády tomuto regiónu prebiehali aj v ďalšom období. Konkrétne to bola pomoc pri rekonštrukcii mostov, ciest, stavbe obytných drevených barakov, poľnohospodárskych prácach, doprave vojenskými autami, ktoré boli jediným prostriedkom pri dovoze stavebného materiálu.³¹ Popri uvedených ťažkostiach východného Slovenska bola veľmi zlá situácia aj v oblasti lekárskej starostlivosti, lebo počet lekárov tu bol obmedzený, chýbali nemocničné budovy, praktickí lekári nemali dostatok potrebných liekov, čo malo za následok, že lekárska služba sa vykonávala len v obmedzenom rozsahu.³²

V tejto zložitej situácii znovu prišla pomoc od armády, ktorá zo svojich finančných prostriedkov postavila vo Svidníku kompletnú drevenú poľnú nemocnicu s 50 lôžkami. Jej cenu zvyrazňovala skutočnosť, že v tom čase vo Svidníckom okrese existovala len jedna lekáreň v súkromnom byte, ktorá liekmi zásobovala 17 000 obyvateľov. Podobná situácia bola aj v okrese Medzilaborce, kde pôsobil jeden okresný a jeden obvodný lekár a jedna lekáreň slúžila pre 23 000 obyvateľov.³³

Popri tejto neutešenej sociálnej situácii, museli ľudia v tomto regióne zápasit' aj s ďalším nebezpečenstvom, akým boli míny, ktoré na každom kroku ohrozovali ich životy. Aj napriek prebiehajúcejmu odminovaniu, bolo tu veľké množstvo zamínovaných priestorov, budov a iných hospodárskych zariadení. Pri stavebných a lesných prácach pribúdalo veľa poranení, následkom čoho sa zvyšovala aj invalidita. Do februára 1946 prišlo na základe výbuchu mín o život viac ako 700 ľudí, mnohí sa stali invalidmi a zranených bolo ešte viac.³⁴ Ústretovo sa

²⁷VÚA Praha, f. MNO 1946, šk. 11, č. j. 400. Správa ministra národnej obrany arm. gen. Ludvíka Svobodu o pomeroch v postihnutých okresoch východného Slovenska.

²⁸Východoslovenská Pravda, č. 48, 27. februára 1946.

²⁹VÚA Praha, f. MNO – VŽV – 1947, sign. 42-1/2. Správa o vojenskej pomoci z 11. 2. 1947.

³⁰Tamže.

³¹Bojovník, roč. 1946, č. 39 z 15. 2. 1946.

³²Obyvateľstvo bolo nakazené svrabom a jeho liečba bola nepatrná, lebo chýbala potrebná masť a mydlo. Prídel mydla bol 125 g na osobu a tento sa rozdelil len jedenkrát. Príslušná komisia konštatovala, že na tento účel východné Slovensko potrebovalo 375 000 kg mydla. VÚA Praha, f. MNO 1945, šk. 11, Správa o prehľade spustošených oblastí východného Slovenska, december 1945.

³³Vojenské dějiny Československa. V. díl. Praha : Naše vojsko, 1989, s. 102.

³⁴VÚA Praha, f. MNO 1946, šk. 11, Správa ministra národnej obrany arm. gen. L. Svobodu o pomeroch v postihnutých okresoch východného Slovenska.

k tejto otázke postavil minister národnej obrany gen. Ludvík Svoboda, ktorý prejavil ochotu pomôcť týmto postihnutým ľuďom prostredníctvom armády. Vydal pokyn, aby na voľné miesta vo vojenskej invalidovni v Prahe boli na hospitalizáciu prijímaní občania, ktorým zranenie spôsobila vojnová munícia, v ťažkých prípadoch, kde došlo k amputácii nôh, zabezpečilo ministerstvo obrany potrebné protézy. Počas hospitalizácie armáda zabezpečila pre týchto ľudí preškolenie na iné profesie.³⁵

V nadväznosti na predchádzajúce vojnové udalosti pretrvávala veľmi zlá situácia v zásobovaní potravinami, ktorá sa vypuklo prejavila v zimnom období koncom roka 1945. Následkom extrémne zimného počasia okresy Svidník, Bardejov, Medzilaborce, Snina, Stropkov zostali izolované od ostatných regiónov východného Slovenska. Vzniknutú situáciu bolo treba neodkladne riešiť v priebehu januára 1946, lebo hrozilo zastavenie zásobovania potravinami a následne bola ohrozená aj výživa obyvateľstva. Orgány sociálnej a zdravotnej starostlivosti zhodne konštatovali, že v dôsledku nedostatku chýbajúcich potravín je obyvateľstvo podvýživnené, a dal sa očakávať nárast ochorení a úmrtnosti na tuberkulózu. Z tohto dôvodu bola na príslušné orgány podaná žiadosť, aby bol zabezpečený príslušný potravinový tovar, ktorý imúnne pôsobí proti určitým ochoreniam. Najviac boli vzniknutými ochoreniami postihnuté deti. Touto situáciou sa neodkladne zaoberali aj vládne orgány, ktoré rozhodli, že päťtisíc detí z postihnutých regiónov bude prevezených do vojnou nepoškodených okresov, neobsadených rekreačných zariadení a do voľných zdravotných stredísk. Deti, pre ktoré nebolo miesto v uvedených zariadeniach a zostali v zničených okresoch, boli pojaté do prídavkového stravovania a ich počet bol stanovený do hranice desaťtisíc.³⁶ Medzi týmito deťmi sa nachádzalo veľa sirôt, preto bolo potrebné zriadiť väčší počet sirotincov, prípadne uskutočniť celoštátnu akciu pre adopovanie detí.³⁷

V tom čase v postihnutých okresoch bola veľmi zložitá situácia aj v oblasti vzdelávania obyvateľstva, kde neboli vyriešené otázky školstva a v mnohých dedinách sa nezačalo s riadnym vyučovaním. Chýbali školské budovy, ktoré boli vojnou zničené a v niektorých školách došlo k improvizácii, keď sa školské triedy zriadovali vo farských budovách a v drevených barakoch. Pri takomto riešení chýbalo vnútorné zariadenie. Preto z mnohých obcí boli školopovinné deti adoptované rodinami v Čechách a ďalšie, ktoré mali zdravotné problémy, sa museli previezť do Vysokých Tatier na liečenie. Takže aj takým spôsobom sa riešili otázky školopovinnnej dochádzky detí. Na základe písomnej správy ministra národnej obrany arm. gen. L. Svobodu z 5. – 7. februára 1946 odišlo z obce Nižný Komárnik z Svidníckeho okresu do Čiech 40 detí a z okresu Snina 150 detí.³⁸

Popri uvedených ťažkostiach vojnou postihnutých okresov tu pretrvávala aj nedoriešená otázka funkčnosti štátnej administratívy. Chýbali kvalifikovaní ľudia, ktorí by riadili jednotlivé oddelenia na okresoch, v dôsledku čoho sa aj spomaľoval proces obnovy východného Slovenska.³⁹ Za takejto situácie ani plánovaná výstavba domov nepokračovala podľa predpokladaného plánu, o čom hovorí aj skutočnosť, že zo 170 obcí, ktoré mali byť nanovo postavené v roku 1946, sa s výstavbou domov počítalo iba v 10 obciach. S otázkou dedín súvisela aj výstavba priemyselných komplexov, ktorá nebola jednoduchá, lebo chýbali stavebné mechanizmy.

³⁵Tamže.

³⁶VÚA Praha, f. MNO 1945, šk. 11, Správa o prehľade spustošených oblastí východného Slovenska, december 1945.

³⁷VÚA Praha, f. MNO 1945, šk. 11, Správa ministra národnej obrany arm. gen. L. Svobodu o pomeroch v postihnutých okresoch východného Slovenska.

³⁸Tamže.

³⁹VÚA Praha, f. MNO 1946, šk. 11, č. j. 400. Obyvateľstvo sa sťažovalo na nevybavené žiadosti a dochádzalo aj k tomu, že sa na ne vôbec neodpovedalo. Rozhorčene vytýkalo, že Bratislava sa o východné Slovensko nestará, zanedbáva ho a že tam posila nekvalifikovaných úradníkov za trest.

Z týchto príčin sa nevytvárali nové pracovné príležitosti. O nič lepšia nebola ani situácia v poľnohospodárstve, lebo tu bola nízka úrodnosť poľnohospodárskych plodín a k tomu ešte veľké množstvo zamínovanej ornej pôdy.

Ako príklad možno uviesť údaj z obce Nižný Komárnik v okrese Svidník, kde v tom období žilo 60 rodín a poľnohospodárska pôda, ktorá spadala do jej katastra, stačila vyživiť sotva 20 rodín.⁴⁰

Podobná situácia bola aj v ďalších okresoch východného Slovenska, a preto sa uvažovalo o presídľovaní ľudí z tohto regiónu do úrodnejších krajov.⁴¹ Z obce Habura v Medzilaboreckom okrese boli obyvatelia ochotní vystáhnúť sa kdekkoľvek do Čiech alebo na Moravu, kde by sa osídlila celá dedina. O presídlenie žiadali aj mnohí občania z okresu Snina, čo v niektorých prípadoch predstavovalo až 70 % obyvateľov. Napríklad obyvatelia z obce Starina zo Sninského okresu prejavili záujem sa presídliť na južné Slovensko.⁴²

Vychádzajúc z celkovej situácie v tomto regióne, ďalší posun z tohto nepriaznivého stavu mohol nastať len za predpokladu opätovnej pomoci armády. Tá sa v tom čase realizovala jednak pomocou odborných pracovných síl, ako aj hmotných prostriedkov.

Väčšie stavebné práce sa pritom zadávali jednotlivým firmám s prihliadnutím na ich dispozície po stránke stavebnej a technickej. Preto sa účasť na rekonštrukčných prácach neodmietla žiadnej firme, ktorá sa o to uchádzala. Pri celkovej obnove dopravnej siete sa vyskytli aj také práce, na ktoré sa nikto nehlásil z dôvodu mimoriadnych prekážok. Boli to predovšetkým zdemolované mosty na neprístupných miestach, nedostatočné miestne pomery zásobovania, nedostatok pracovných síl a ďalšie. V takýchto prípadoch preberala zodpovednosť armáda, predovšetkým ženijné a železničné vojsko, ktoré v plnom rozsahu robilo rekonštrukčné práce na železničných tratiach a mostoch na východnom Slovensku. Preto sa na východ republiky presunula vojenská jednotka, ktorá sa podieľala na zdvíhaní železničných konštrukcií z Váhu na dvojkoľajnej trati Púchov – Horná Lideč. Neskôr bola na východ presunutá aj vojenská dopravná jednotka, ktorá pracovné čaty na stavbách zásobovala drevom, lebo tu chýbali dopravné prostriedky.

Začiatkom novembra 1945 sa na východné Slovensko presťahovala aj železničná rota, ktorá pracovala na obnove trate Štúrovo – Čata a vojenská stavebná skupina z Pohronia. Vojaci týchto jednotiek opravili železničnú trať na úseku Prešov – Strážske v dĺžke 19 km, kde odpracovali 8 500 pracovných hodín.⁴³ Rovnako títo príslušníci previedli obnovu železničného mostu v Komaranoch pri Vranove, opravili dva mosty pri Vojanoch a postavili cestný most cez rieku Laborec. V období od novembra 1945 do konca apríla 1946 tieto železničné jednotky previedli na trati Bánovce n/Bebravou – V. Kapušany rekonštrukčné práce na siedmich železničných mostoch.⁴⁴

Pri ďalších prácach sa na obnove cestnej dopravnej siete podieľali i vojaci z michalovskej posádky. V krátkom časovom termíne v Michalovciach nanovo zmontovali a postavili 68 metrov dlhý most cez rieku Laborec, ktorý zničila nemecká armáda pri ústupe z mesta. Na jeho stavbe bolo odpracovaných 1 500 pracovných hodín.⁴⁵

Nezištná pomoc armády bola občanom preukázaná i pri povodniach v obciach Ždaňa a Nižná Myšľa v Košickom okrese v marci 1947, kde príslušníci VÚ 4646 z Košíc rozbili nahro-

⁴⁰VÚA Praha, f. MNO 1946, šk. 11, Správa ministra národnej obrany arm. gen. L. Svobodu o pomeroch v postihnutých okresoch východného Slovenska.

⁴¹Tamže.

⁴²Tamže.

⁴³VÚA Praha, f. MNO 1946, sign. 41-3/1-10, hl. št. vel. žen.

⁴⁴Tamže.

⁴⁵Z počtu 1111 mostov v rozpätí nad 5 metrov bolo úplne zničených alebo veľmi poškodených 798 mostov, čo predstavovalo 72 percent z celkového počtu mostov na Slovensku. Rekonštrukcia železníc na Slovensku, s. 6.

⁴⁵Obrana ľudu, č. 26, 31. januára 1947.

madený ľad na rieke Hornád, čím zachránili dva železničné mosty pred návalom vody a zabránili záplavám širokého okolia.⁴⁶

Treba poznamenať, že pomoc armády bola centrálné riadená ako pomocná akcia obyvateľstvu jednotkami ženijného technického vojska, železničného vojska, teda odborníkmi, ktorých pomoc sa všade najviac hľadala a vítala.

Vtedajšia denná tlač prinášala mnoho informácií o desiatkach príkladov, keď sa celé jednotky dobrovoľne hlásili na pomoc jednotlivým stavebným firmám, ktoré opravovali železničné trate, cesty a mosty v pôsobnosti ich útvarov.

Okrem spomínanej pomoci armády obyvateľom východného Slovenska boli z jej strany preukázané aj ďalšie iné formy, ktoré zmiernovali celkovú situáciu tohto regiónu. Napríklad jedna z nich sa uskutočnila začiatkom decembra 1945, keď v rámci akcie „pomoc Slovensku“ vypravilo ministerstvo poľnohospodárstva z Prahy 20 vagonov poľnohospodárskeho náradia pre vojnu postihnuté okresy východného Slovenska. Náradie, ako dar, sústredili jednotlivé podniky z Čiech a Moravy na železničnej stanici v Břeclave, odkiaľ mal byť vypravený zvláštny vlak s týmto nákladom do Košíc. Aby celý náklad bol bezpečne prepravený do cieľovej stanice, požiadalo ministerstvo poľnohospodárstva rezort obrany o zabezpečenie strážnej služby počas železničného transportu do košickej stanice. Za týmto účelom boli z posádky Malacky do mesta Břeclav vyslaní šiesti vojaci s dôstojníkom, aby v priebehu šiestich dní zabezpečovali presun transportu do Košíc.⁴⁷

Situácia v poľnohospodárstve až do príchodu celého transportu na východné Slovensko bola kritická, lebo bol nedostatok potrebného náradia a ťažných koní pre potreby orby, následkom čoho nebola obrozená poľnohospodárska pôda. V konečnom dôsledku sa to prejavilo v nedostatku úrody obilnín potrebných pre potravinársky priemysel. Následne sa začal rozširovať čierny obchod s potravinami, ktorých ceny rapídne stúpali. Situácia sa v tomto smere vyhrčila až do takej krajnosti, že sa muselo pristúpiť k dennému prídelu chleba pre obyvateľstvo. Napríklad na jar 1945 po oslobodení Košíc sa tento nedostatok prejavil tak vypuklo, že denný prídel na osobu predstavoval 15 dkg chleba.⁴⁸ Špekulanti a šmelinári na tomto ľudskom nešťastí zarábali a bohatli, iných ľudí tieto následky priviedli na okraj zúfalstva. Situácia sa stávala každým dňom vážnejšia a vyžadovala si zodpovedný prístup každého občana.

Spomínaný nepriaznivý vývoj v poľnohospodárstve postupne zmiernovali príslušníci armády, ktorí sa iniciatívne zapájali do tých poľnohospodárskych prác, ktoré boli potrebné na zabezpečenie výroby potravín. Možno to ilustrovať údajom z roku 1946, keď vojaci pri poľnohospodárskych prácach odpracovali 105 365 brigádnických hodín.

Mimo uvedenej pomoci v poľnohospodárstve armáda pomáhala aj v iných odvetviach národného hospodárstva. Napríklad po oslobodení v roku 1945 pomáhala pri zachraňovaní lesov, ktoré boli napadnuté nebezpečným kôrovcom. Proti tomuto nebezpečenstvu bojovali vojaci takmer tri roky. Keď sa nepodarilo vyriešiť situáciu formou dobrovoľných brigád, vláda 9. apríla 1945 poverila ministra národnej obrany, aby na lesné práce odvelil určitý počet vojakov, ktorí by sa podieľali na záchrane drevnej hmoty. Na základe tohto poverenia vydal minister národnej obrany nariadenie na splnenie tejto úlohy. Hlavné tylo ministerstva obrany následne dalo pokyn Veliteľstvu 4. oblasti, ktoré malo celú akciu zrealizovať. Bez ohľadu na výcvik, boli na tento účel vyčlenené motorové vozidlá, ktorými disponoval styčný dôstojník, aby zabezpečil plnenie tejto úlohy. Z celkového počtu vozidiel v armáde boli vyňaté iba tie, ktoré boli určené na zásobovanie útvaru. Vojenským jed-

⁴⁶Obrana ľudu, č. 65, 18. marca 1947. Pri týchto povodniach sa zvlášť vyznamenal čatár Munkáči, veliteľ asistenčnej jednotky.

⁴⁷VÚA Praha, f. MNO 1945, šk. 68, č.j. 12032 /hl. št. 1. odd.

⁴⁸Komunistická strana Slovenska – dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948. Bratislava 1971, s. 135.

notkám, ktoré boli určené na odvoz dreva, boli vydané záväzné nariadenia, podľa ktorých sa mali riadiť.⁴⁹

Tak ako v uvedených predchádzajúcich príkladoch pomoci armády obyvateľstvu východného Slovenska, tak i pri záchrane drevnej hmoty v našich lesoch sa jej príslušníkom podarilo splniť i túto úlohu. V číselnom vyjadrení táto pomoc predstavovala 314 688 odpracovaných hodín.⁵⁰ Okrem pracovnej sily armáda pri lesných prácach pomáhala i svojimi technickými prostriedkami – autami, vlečnými vozmi, traktormi a povozmi s konskými záprahmi. Vojaci sa pri týchto prácach zvlášť osvedčili svojou pracovnou morálkou.

Pri celkovom hodnotení poznatkov o vojenskej pomoci armády po oslobodení pri obnove vojnovy zničeného národného hospodárstva možno konštatovať, že armáda svoju úlohu splnila zodpovedne. Armáde sa za jej postoj pri povojnovej výstavbe republiky dostalo veľkého uznania. Jej pomoc uvítal každý, komu záležalo na tom, aby sa povojnové pomery v hospodárskej oblasti čo najskôr skonsolidovali. Na jej adresu prichádzali desiatky, až stovky ďakovných dopisov od štátnych organizácií a jednotlivých poľnohospodárov. Bez tejto pomoci by sa nepodarilo preklenúť to najťažšie obdobie, ktoré vzniklo po vojne na východnom Slovensku.

PRÍLOHA Č. 1

Vojnou zničené príbytky v Prešovskom kraji

P. č.	NÁZOV OKRESU	ÚPLNE ZNIČENÉ	ŤAŽKO POŠKODENÉ	POŠKODENÉ – OBYTNÉ
1.	Bardejov	128	61	179
2.	Giraltovce	189	5	438
3.	Humenné	307	101	55
4.	Medzilaborce	1104	483	2066
5.	Michalovce	439	127	1190
6.	Prešov	450	950	1100
7.	Sabinov	100	38	96
8.	Snina	686	–	2114
9.	Sobrance	2421	–	87
10.	Stropkov	1575	–	–
11.	Svidník	860	58	1322
12.	Sp. Stará Ves	–	–	34
13.	Stará Ľubovňa	184	24	95
14.	Veľké Kapušany	85	181	923
15.	Vranov n/Topľou	985	–	418

SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, šk. 149, sign. PV-NV II./1.

⁴⁹VÚA Praha, f. MNO 1946, šk. 59, č. j. 24629.

⁵⁰VÚA Praha, f. MNO 1946, č. j. 12251/46 PKM.

PRÍLOHA Č. 2

Materiál poskytnutý vojenskou správou na začiatku roka 1946

OKRES	TRIKOTOVÉ KOŠELE	ZIMNÉ SPODKY	SVETRE	SÚKENNÉ NOHAVICE	VOJENSKÉ BLÚZY	LETNÉ NOHAVICE	PONOŽKY
<i>Sobrance</i>	3100	1050	576	19	250	550	2450
<i>Vranov</i>	3100	1050	550	19	200	550	2450
<i>Humenné</i>	3100	1050	550	15	160	550	2450
<i>Trebišov</i>	1600	850	350	15	104	270	1450
<i>St. Ľubovňa</i>	1450	850	350	15	100	430	1450
<i>Sabinov</i>	1600	850	350	15	100	270	1450
<i>Bardejov</i>	1400	850	350	15	–	270	1450
<i>Prešov</i>	1100	600	350	15	–	270	1250
<i>Giraltovce</i>	1600	750	350	15	–	270	1300
<i>Gelnica</i>	1100	500	350	15	–	270	900
<i>V. Kapušany</i>	1035	488	350	15	–	230	900
<i>Kr. Chlmec</i>	1000	450	350	15	–	230	900
<i>Moldava</i>	1000	500	350	15	–	246	900
SPOLU	22185	9838	5176	203	914	4406	19300

VÚA Praha, f. MNO 1946, č. j. 28546 – VTH, Hl. štáb 7. odd.

KONCEPCIA CIVILNEJ OCHRANY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1959 – 2002 (NÁČRT VÝVOJA)

EUDOVÍT J A N Ć O

JANĀO, L.: The Civil Protection Concept in Slovakia during 1959 – 2002 (development outline). *Vojenská história*, 8, 2, 2004, pp 106 – 124, Bratislava.

The published paper is a first attempt to give a synthetic view on the issue of civil protection concept either in conditions of building the overall territorial protection against weapons of mass destruction in 1959 – 1989 or concerning the following understanding of the CP concept as a system of measures focused especially on the protection of population against large industrial accidents, natural disasters, ecological catastrophes and mass misfortunes in peace. The contribution of the paper is in its transparent summary of basic measures that determined the concept development in searched period and their brief description.

Military History. Slovakia. Civil Protection in Slovakia. 1959 – 2002.

Uznesenie vlády Ā. 49 v roku 1958¹ orientovalo civilnú obranu (od roku 1992 civilnú ochranu – CO) do ďalšieho obdobia svojej Āinnosti – od miestneho, lokálneho poňatia ochrany proti konvenĀným zbraniam k celoplošnej teritoriálnej ochrane proti zbraniam hromadného niĀenia (ZHN).

Vláadne uznesenie o civilnej obrane stanovilo:

- a) civilná obrana tvorí súčasť obrany štátu, ktorá je vrcholnou povinnosťou každého občana (§ 34, odst.1 ústavy),
- b) civilná obrana sa vykonáva uĀ v mieri v súlade s hospodárskymi moĀnosťami štátu prevažne miestnymi silami a prostriedkami a za využitia existujúcich zariadení a zdrojov surovín a za úĀasti všetkého obyvateľstva,
- c) riadenie civilnej obrany na celom území štátu prislúcha ministrovi vnútra. Jednotliví ministri a ostatní vedúci ústredných orgánov sú zodpovední za plnenie úloh civilnej obrany v odbore svojej pôsobnosti. Na Slovensku patrí riadenie civilnej obrany povereníkovi vnútra,
- d) národné výbory sa starajú v rámci svojej pôsobnosti o zabezpeĀenie civilnej obrany. Riadenie civilnej obrany v obvodoch národných výborov patrí predsedom národných výborov.

Prílohou vládného uznesenia bola Smernica o civilnej obrane, ktorá túto charakterizovala ako „organizovanú Āinnosť a súhrn opatrení na zabezpeĀenie ochrany a obrany obyvateľstva pred následkami vzdušných útokov, na vytvorenie podmienok pre plynulý chod hospodárskeho života pri nepriateľských vzdušných útokoch a na odstraňovanie následkov týchto útokov“.

ZnaĀným prínosom pre prácu štábov CO národných výborov pri plnení tohto uznesenia bolo vyškolenie ich pracovníkov v zdokonaľovaĀom jednoroĀnom kurze CO v ZSSR, ktorý do konca roka 1958 absolvovalo 76 pracovníkov.²

¹Usnesení vlády Republiky Āeskoslovenské Ā. 49 ze dne 15. ledna 1958 o civilní obranĀ Republiky Āeskoslovenské a SmĀrnice o civilní obranĀ Republiky Āeskoslovenské.

²Sborník k 20. výroĀí CO ĀSSR, MV/ŠCO ĀSSR, Praha 1971.

Dňa 11. júla 1960 prijalo Národné zhromaždenie ČSR Ústavný zákon č. 100/1960 Zb. – Ústava ČSR. S tým úzko súvisela úprava štátnej správy a územná reorganizácia, a to podľa zákona č. 36/1960 Sb. o územnom členení. Boli zrušené poverenictva, čím zanikla aj funkcia veliteľa CO Slovenska a riadenie civilnej obrany na Slovensku prevzal Štáb CO štátu a rezortné ministerstvá. Zákon č. 65/1960 Zb. z 25. mája 1960 o národných výboroch stanovil poslanie, úlohy, činnosť a výstavbu národných výborov. Vládne nariadenie č. 71 z 10. júna 1960 o rozšírení právomoci národných výborov im konkretizovalo úlohy pri realizácii branného zákona, príprave brancov a organizovaní civilnej obrany. Novovytvorené kraje sa odlišovali od predchádzajúcich rozlohou, počtom obyvateľov a štruktúrou, čo vyvolalo potrebu vytvoriť silné štáby CO krajov a od základu organizovať služby CO, ktoré sa tvorili na odboroch krajských národných výborov (KNV). Podobne to bolo aj na okresoch. Pôvodne sa organizovali tieto služby CO: zdravotnícka, zatemňovacia, maskovacia, protichemická, obnovovacia, cestná a mostná, veterinárna, energetická, vodotechnická, protipožiarna, sily miestneho hospodárstva (služba komunálna, služba úkrytová), poriadková a bezpečnostná, ako aj spojovacia. V tomto období pribudla služba plynárenská, dopravná, zásobovacia, ale zrušená bola služba maskovacia, zatemňovacia a protichemická.³ Potreba týchto služieb sa nepreukázala, pretože ich činnosť spadala do povinností iných služieb.

Riadenie civilnej obrany predstavovali dve línie: územná a odvetvová. Územná línia bola porovnateľná so systémom ozbrojených zložiek a zahrňovala Štáb CO štátu, Štáb CO Slovenska, štáby CO krajov a okresov. Odvetvovú líniu uskutočňovali jednotlivé ministerstvá v rámci dvoch oblastí – oblasti riadenia služieb CO, ako aj oblasti riadenia objektov CO.

Predsedníctvo ÚV KSC sa dňa 23. júna 1959 uznieslo ustanoviť „*Vojenskú komisiu obrany ÚV KSC (KSS)*“ a vojenské komisie obrany krajských a okresných výborov. Do obdobia rozvinutých príprav CO na ochranu obyvateľstva pred účinkami ZHN zasiahlo na sklonku 50. rokov prehodnotenie počiatočného obdobia vojny z hľadiska poznatkov o zámeroch nepriateľa, rozvoj jadrových a raketových zbraní a niektoré nejasnosti v ochranných opatreniach. Na základe toho bol Vojenskou komisiou obrany prijatý dňa 1. marca 1962 „*Návrh zásad novej koncepcie ochrany obyvateľstva*“⁴, ktorý vychádzal z poznatkov: prípravy nepriateľa na prekvapivé začatie vojny s použitím ZHN nemožno úplne utajiť, ale zistiť presne okamžik začatia vojny nemožno, preto treba pripravovať opatrenia na obranu štátu; na uvedenie CO do pohotovosti a vykonanie hlavných opatrení na ochranu obyvateľstva a národného hospodárstva (NH) bude minimálny čas; počet jadrových úderov nepriateľa bude závislý od odvetného úderu vojsk štátov Varšavskej zmluvy; úplnú ochranu obyvateľstva pred účinkami ZHN nemožno zabezpečiť, ale je možné znížiť jeho straty evakuáciou, ukrytím a vybavením prostriedkami individuálnej protichemickej ochrany.

Na základe toho bola stanovená kategorizácia miest a objektov (ktoré by v prípade vojny mohli byť vystavené jadrovému úderu nepriateľa): „*Zvláštna kategória, I. a II. kategória a nekategorizované*“. Bolo potrebné pripraviť evakuáciu obyvateľstva v 1. a 2. poradí, obyvateľstvo vybaviť ochrannými maskami a osobnými zdravotníckymi balíčkami. Za hlavný prostriedok ochrany obyvateľstva sa považovala evakuácia, ukrytie bolo doplnkovým spôsobom ochrany. Na evakuáciu boli určené tieto zásady: z miest „Z“ a I. kategórie evakuovať všetko obyvateľstvo, v prevádzke ponechať len dôležité závody a ich zamestnancov ukryť; z miest II. kategórie evakuovať len deti do 15 rokov a ostatných ukryť v stálych úkrytoch alebo úkrytoch jednoduchého typu; z nekategorizovaných miest obyvateľstvo neevakuovať, ukryť ho v úkrytoch jednoduchého typu, ako aj poľného typu.

³VIMMER, P.: Poznatky zo spracovania utajovaných písomností Západoslovenského KNV v Bratislave z rokov 1960 – 1969. In: Slovenská archivistika, 2000, č. 2, s. 5-23.

⁴Sbomik k 25. výročiu CO ČSSR, MNO/Štáb CO ČSSR, Praha 1976.

Popri kategorizácii miest a objektov zohrali dôležitú úlohu aj „Normatívy ženijnotechnických opatrení“⁵, ktoré určovali počty, normy a odolnosť jednotlivých objektov na: ukrytie obyvateľstva; ukrytie osadenstva objektov; veliteľské stanovištia objektov a služieb; chránené pracoviská; pozorovateľne; zvláštne zdravotnícke zariadenia; zvláštne zariadenia protichemickej ochrany.

Je nesporné, že veľký vplyv na rozvoj a upevňovanie CO v týchto rokoch mali medzinárodné udalosti, ako boli „Berlínska kríza 1961“ a „Karibská kríza 1962“.

V rokoch 1961 – 1963 sa organizovala „Celonárodná príprava obyvateľstva na civilnú obranu“ (CNPO)⁶, ktorá prebehla v dvoch etapách: I. etapa v rokoch 1960 – 1961 v rozsahu 18 hodín zamestnaní. Od marca 1966 do konca roku 1963 sa realizovala II. etapa v rozsahu 24 hodín. Zúčastnilo sa ich 5,7, resp. 4,5 milióna osôb. Obsahom prípravy boli otázky medzinárodnej situácie, charakter budúcej možnej vojny, činnosť obyvateľstva za situácie ohrozenia, evakuácie a signálov CO, činnosť pri odstraňovaní následkov napadnutia, pri budovaní úkrytov a správanie sa v zamorených priestoroch.

Po CNPO sa od roku 1965 prišlo k „Príprave obyvateľstva na obranu vlasti“ (POOV)⁷, ktorá bola rozvrhnutá do dvoch dvojročných plánov na roky 1966 – 1969 a siedmich praktických zamestnaní: 1. Základy ochrany pred účinkami ZHN; 2. Kolektívna ochrana; 3. Záchrané práce; 4. Špeciálna očista; 5. Zdokonaľovacie cvičenia CO; 6. Ochrana obyvateľstva pred účinkami bojových otravných látok; 7. Ochrana obyvateľstva pred účinkami bojových biologických prostriedkov. POOV sa zúčastnilo 2,5 milióna občanov a 2 milióny pracovníkov v závodoch. V rokoch 1970 – 1975 pokračovala príprava v monotematických zamestnaniach: činnosť obyvateľstva v rádioaktívnej stope; úlohy a povinnosti obyvateľstva za situácie ohrozenia, pri evakuácii a ukrytí; činnosť obyvateľstva pri napadnutí jadrovou zbraňou; preventívne a záchrané práce.

V 60. rokoch sa urobil záver, že súčasná možná vojna robí z civilnej obrany koaličnú záležitosť. Preto sa v decembri 1965 uskutočnila v Moskve porada veliteľov CO štátov Varšavskej zmluvy k súčinnosti v otázkach civilnej obrany. Za hlavné v tejto oblasti sa považovali pravidelné porady veliteľov CO štátov, udržiavanie sústavných kontaktov, vzájomná informovanosť a výmena skúseností, ukážkové a súčinnosťné cvičenia CO, a to: v roku 1966 cvičenie zboru v Taškente, 1967 cvičenie zdravotníckej služby v Miškovci, 1976 veliteľskoštábné cvičenie „Hanság-Dunaj“ v Bratislave, 1979 spoločné cvičenie CO ZSSR, ČSSR a MLR vo Východoslovenskom kraji.

Koordinácia príprav CO s opatreniami na ostatných úsekoch obrany sa prehĺbila po prijatí zákona č. 40/1961 Sb. zo dňa 18. apríla 1961 o obrane ČSSR. V tomto zákone bola zodpovedajúcim spôsobom zakotvená aj existencia CO, jej poslanie a úlohy, ako aj riadenie a otázky prípravy občanov na obranu republiky, vrátane prípravy občanov na civilnú obranu. Prijatie zákona pozitívne ovplyvnilo rozvoj civilnej obrany. Na základe tohto zákona bol spracovaný návrh uznesenia vlády⁸, ktoré stanovilo zásady na organizáciu, riadenie a vykonávanie civilnej obrany s týmto obsahom: Časť prvá: článok 1. Úlohy CO; 2. Organizácia CO; 3. Pôsobnosť a povinnosti národných výborov; 4. Zodpovednosť a pôsobnosť ministerstiev a ostatných ústredných úradov v civilnej obrane; 5. Pôsobnosť Ministerstva národnej obrany, Štátnej plánovacej komisie a Ministerstva financií v CO; 6. Zodpovednosť a pôsobnosť dobrovoľných spoločenských organizácií. Časť druhá: článok 7. Riadenie civilnej obrany; 8. Vojsko civilnej obrany; 9. Postavenie osôb v civilnej obrane; 10. Školenie a výcvik v civilnej obrane; 11. Materiálne zabezpečenie a finančná zodpovednosť; 12. Účinnosť a záverečné ustanovenia.

⁵ŠA Bratislava, f. Zs. KNV 1960 – 1969, oddelenie ZÚ, šk. 9, inv. č. 16, Normatívy ženijnotechnických opatrení, MV/Štáb CO štátu, č. j. 0052/1959, PĽ.

⁶ŠUK, V.: Z historie přípravy občanů k Civilní obraně. In: Obrana vlasti, roč. 6, 1974, č. 6, s. 33-35.

⁷Tamže.

⁸ŠA Bratislava, f. Zs. KNV 1960 – 1969, oddelenie ZÚ, šk. 99, inv. č. 178/1.

V roku 1966 spracoval Štáb CO ČSSR „Správu o pripravenosti CO a návrh perspektívneho vývoja systému CO na roky 1967 – 1970“⁹. Koncepcia rozvoja systému CO obsahovala:

- a) zdokonalenie ochrany obyvateľstva a osadenstva závodov pred účinkami ZHN,
- b) upevnenie znalostí záchranných prác pred ZHN, najmä jadrovými,
- c) dokonalú prípravu každého príslušníka štábu CO,
- d) zdokonalenie opatrení pred nepriateľským napadnutím bez predchádzajúceho narastania vojnového nebezpečenstva,
- e) upevnenie režimu teritoriálneho riadenia územných štábov CO a národných výborov a zdokonalenie riadiacej prípravy po rezortnej línii,
- f) na dosiahnutie tohto využiť rast vedy a techniky.

Predsedníctvo ÚV KSČ dňa 14. februára 1967 prerokovalo a schválilo návrh nového „Jednotného obranného systému ČSSR“¹⁰, podľa ktorého sa teritoriálny obranný systém mal člieniť do štyroch oblastí: 1. Politickej a ideovej činnosti; 2. Vojenskej činnosti; 3. Ekonomického zabezpečenia obrany a činnosti na zabezpečenie ochrany obyvateľstva; 4. Bezpečnostných a zákonných opatrení na ochranu teritória. Vojenskú oblasť predstavovalo Ministerstvo národnej obrany (MNO), ekonomickú oblasť, vrátane CO, mala zabezpečovať samostatná zložka – Štátna plánovacia komisia. Na jar 1968 sa realizácia tohto uznesenia pozastavila a na jeseň 1968 sa uznesenie zrušilo.

V rokoch 1968 – 1969 boli na Slovensku experimentálne zrušené krajské národné výbory, a tým aj ich štáby CO. Aby stredný článok priprav a opatrení CO celkom nevypadol, boli zriadené „operačné zóny“ (kryli sa s hranicami bývalých troch krajov), ktoré riadil Štáb CO štátu.

V rámci Jednotného branného systému ČSSR boli vytvárané *Územné vojenské útvary CO* (ÚVV CO – pre ČSR 20 a pre SSR 10) a Vojenské kádrové jednotky CO boli v roku 1968 premenované na *Federálne vojenské útvary CO* (Kutná Hora, Varnsdorf, Bučovice, Frýdek-Místek a Malacky).

Ústavný zákon č. 143/1968 Sb. z. zo dňa 27. októbra o československej federácii významne ovplyvnil aj dianie v CO, najmä po stránke organizačnej (došlo k výmene mnohých, nielen vedúcich pracovníkov). Federácia sa nedotkla základného poslania a úloh CO, ale vynútila si zmeny vo sfére centrálného riadenia a vo vzťahoch orgánov a zložiek CO. Veliteľom CO zostal federálny minister vnútra, ministri vnútra republík sa stali veliteľmi CO republík, ktorí si vytvorili štáby CO republík. Náčelníkmi Štábu CO Slovenska boli: plk. Milan Žuffa (1969 – 1970), plk. Jozef Kováčik (1970 – 1989) a plk. Mgr. Milan Šišulák (1989 – do mája 2004); súčasný riaditeľ plk. Ing. Ján Repa. V tejto dobe sa vytvorilo 14 federálnych ministerstiev (z toho 9 s výlučnou kompetenciou) a po 13 národných ministerstiev (z toho 8 bez federálneho zastrešenia). Ústavný zákon stanovil spôsoby riadenia CO po vojenskej, rezortnej a územnej línii. Nositeľom vojenskej línie bolo MNO-Štáb CO ČSSR, štáby CO republík a územné štáby CO – štáby CO národných výborov. Rezortnú líniu riadenia zabezpečovali ministri, vedúci ústredných orgánov štátnej správy, výrobnjej a nevýrobnjej sféry. Územnú líniu riadenia predstavovali MNO – Štáb CO ČSSR, vlády republík a národné výbory všetkých stupňov.

Významnú činnosť civilnej obrany tvorilo plánovanie. Štáby CO všetkých stupňov spracovávali operačnú dokumentáciu¹¹, a to v dvoch vyhotoveniach, ktorá obsahovala: Plán činnosti za III., II., I. stupňa pohotovosti, za situácie ohrozenia, za situácie ohrozenia bez vyhlásenia predchádzajúcich stupňov pohotovosti a za neočakávaného napadnutia; Plán vyzrozenia; Plán zvolania zamestnancov (v pracovnej i mimopracovnej dobe); Plán ukrytia; Plán evakuácie; Plán

⁹Tamže, inv. č. 178/1-2, MV/Štáb CO štátu, č. j. CO-001575/66.

¹⁰Sborník k 25. výročiu CO ČSSR, MNO/Štáb CO ČSSR, Praha 1966.

¹¹ŠA Bratislava, f. Zs. KNV 1960.1969, oddelenie ZÚ, šk. 99, inv. č. 177/2-7.

výdaja prostriedkov individuálnej protichemickej ochrany (IPCHO)¹²; Plán rozvinutia síl a prostriedkov; Plán poskytnutia pomoci; Plán záchranných a prvoradých likvidačných prác; Plán zatemnenia.

V roku 1970 bol urobený rozbor skúseností získaných po vytvorení československej federácie. Ukázala sa potreba urobiť niektoré čiastkové úpravy, ktoré posilnili vplyv federálneho centra a niektorých oblastí štátnej správy a NH, čo sa udialo na základe ústavného zákona č. 125/1970 Sb. zo dňa 20. decembra 1970, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 143/1968 Sb. o československej federácii. Pre CO vyplynuli tieto závery: objektívne podmienky súčasnej novej vojny vyžadujú budovať civilnú obranu krajiny prísne centralizovane; ak má civilná obrana obstáť v náročných podmienkach budúcej novej jadrovej raketovej vojny, musí sa aj naďalej budovať v existujúcej štruktúre štátnej správy a národného hospodárstva, za účinnej pomoci spoločenských organizácií a s využitím všetkých súčasných ľudských i materiálnych zdrojov spoločnosti.

Po takmer trojročnej stagnácii vydal minister vnútra ČSSR vo funkcii veliteľa CO štátu „*Hlavné ciele a základné úlohy pre civilnú obranu na roky 1971 – 1975*“. Ďalším opatrením v oblasti obrany bolo prijatie ústavného zákona č. 10/1969 Zb. zo dňa 31. januára 1969 o ustanovení „*Rady obrany štátu*“ (ROŠ), ďalej sa tvorili rady obrany republík, krajov a okresov.

Vývojom vojenstva a rozvojom všetkých oblastí života spoločnosti sa prekonala kategorizácia miest a objektov z roku 1962. Na základe vyhodnotenia predpokladaného nepriateľa, možných variantov začatia vojny a z jej pravdepodobného priebehu v počiatočnom období, bola spracovaná nová kategorizácia miest, objektov a priestorov (zvláštna kategória, I., II. a III. kategória) a vodné diela boli podľa veľkosti rozdelené do skupín A, B, C. Novým prvkom kategorizácie bolo podčiarknutie dvoch základných princípov ochrany obyvateľstva proti ZHN – ukrytím a evakuáciou či rozptylom obyvateľstva. Do popredia ochrany sa dostáva ukrytie. Ukrytie bolo plánované v stálych úkrytoch (SÚ) I. – V. odolnostnej triedy, úkrytoch jednoduchého typu (ÚJT), poľných úkrytoch (PÚ), protiradiačných úkrytoch (PRÚ), dvojúčelových stavbách (DÚS), úkrytových priestoroch (ÚP) a ochranných priestoroch (OP).

Pri celkovom hodnotení CO sa ukázalo, že dosahované výsledky v brannej výchove a v príprave obyvateľov na civilnú obranu neboli primerané vynaloženým prostriedkom, že ich organizácia, formy a metódy sú málo účinné a že je nedostatočný praktický výcvik. Touto situáciou sa zaoberalo Predsedníctvo ÚV KSČ, ktoré dňa 19. marca 1971 prijalo uznesenie „*O jednotnom systéme brannej výchovy obyvateľstva ČSSR*“ (JSBVO) a Federálne zhromaždenie ČSSR prijalo zákon č. 73/1973 Zb. z 27. júna 1973 o brannej výchove¹³ (§ 17 a 18 sa zaoberá prípravou občanov na civilnú obranu), ktorý sa stal legislatívnou normou pre budovanie JSBVO v ČSSR. Zákon vymedzil ciele, obsah a rozsah brannej výchovy, stanovil práva a povinnosti jej jednotlivých subjektov. Branná výchova (BV) bola definovaná ako súčasť výchovy, ktorá sleduje cieľavedomú prípravu obyvateľstva na aktívnu obranu vlasti. Jej hlavným cieľom je dosiahnuť, aby každý československý občan cítil vysokú zodpovednosť za osud svojej vlasti, aby bol vždy pripravený podieľať sa na jej obrane a obetavo bojovať za jej slobodu a nezávislosť.

Zložky brannej výchovy sa delili na morálnopolitickú, odbornotechnickú, telovýchovnú a psychologickú. Oblasťami brannej výchovy sa stali: a) branná výchova na školách (materské školy, základné deväťročné školy, školy II. cyklu a vysoké školy); b) príprava brancov; c) branná príprava záloh; d) príprava občanov na civilnú obranu (POCO); e) záujmová branná činnosť.

¹²IPCHO tvorili: detský ochranný vak (DV), detská ochranná kazajka (DK), detská ochranná maska (DM), jednoduchý ochranný odev, ochranné prezuvky a rukavice, osobný zdravotnícky balíček (OZB), laická injekčná striekačka (LIS).

¹³Zákon č. 73/1973 Zb. z 27. júna 1973 o brannej výchove.

POCO organizovalo Federálne ministerstvo vnútra – Štáb CO štátu a za prípravu zodpovedali vedúci organizácií a predsedovia národných výborov (velitelia CO). Na realizácii sa podieľali Socialistická akadémia ČSSR, Zväz pre spoluprácu s armádou, Československý Červený kríž a Československý zväz požiarnej ochrany. Príprava sa uskutočňovala vo dvoch formách: vojenskopolitických prednáškach (VPP) a odbornotechnických zamestnaniach (OTZ) po dvoch hodinách. Pre POCO sa spracovávali rámcové plány, podľa ktorých táto prebiehala v päťročných cykloch (1976 – 1980, 1981 – 1985, 1986 – 1990) a neskôr bola zakomponovaná do predpisu CO-1-3/s – Príprava občanov na civilnú obranu. POCO sa uskutočňovala diferencovane pre mužov a ženy, pre objekty NH, pre pracujúcich v poľnohospodárstve a pre občanov mimo pracovného pomeru. Pre POCO boli určené témy: 1. Ochrana obyvateľstva pred ničivými účinkami chemických zbraní a bakteriologických (biologických) prostriedkov; 2. Pre záchranu života; 3. Požiarna prevencia a ochrana pred účinkami jadrových zbraní a zápalných prostriedkov; 4. Zásady vyslobodzovania osôb a hasenia malých požiarov; 5. Vykonávanie základných a prvoradých likvidačných prác v priestore napadnutia; 6. Činnosť obyvateľstva v situáciách a pri signáloch CO, ukrytí, evakuácii a odstraňovaní následkov nepriateľského napadnutia; 7. Činnosť obyvateľstva pri vykonávaní záchranných a prvoradých likvidačných prác. Na rok 1991 bola určená téma *Ochrana obyvateľstva pri mimoriadnych situáciách a Prvá pomoc pri otravách nebezpečnými škodlivými látkami*. Koncom 80. rokov sa ročne pripravovalo okolo 1 milión obyvateľov, v roku 1990 len 54 % z tohto počtu, 1991 15 – 20 % a 1992 už iba 10 %, keď táto forma prípravy prakticky zanikla.

V roku 1964 bolo zriadené Učebné a výcvikové stredisko CO¹⁴ v kasárni Jana Roháča z Dubé v Prahe. Stredisko pripravovalo profesionálnych pracovníkov CO, ako aj funkcionárov CO štátnej správy. V roku 1973 minister vnútra ČSSR schválil návrh koncepcie školskej a výcvikovej základne pre civilnú obranu¹⁵, podľa ktorej vysokoškolskú prípravu pracovníkov CO mala zabezpečiť Fakulta vojsk ministerstva vnútra pri Vysokéj škole Zboru národnej bezpečnosti (ZNB), v rámci ktorej mala byť vytvorená aj samostatná katedra CO. To sa však nikdy neuskutočnilo. Príprava dôstojníkov CO bola uskutočňovaná tiež vo Vyššom dôstojníckom kurze CO v Moskve (Vyššije oficerskije kursy Graždanskoj oborony), ktorý absolvovalo v rokoch 1973 – 1985 okolo 80 dôstojníkov CO ČSSR.

Neskorší vývoj ukázal, že plnenie náročných úloh civilnej obrany v nových medzinárodných a ekonomických podmienkach v súvislosti s celkovou obranou štátu, ako aj s potrebou integrovaného riešenia úloh v rámci Varšavskej zmluvy, vyžaduje, aby riadenie systému CO prešlo z kompetencie Federálneho ministerstva vnútra do podriadenosti Federálneho ministerstva národnej obrany, čo sa uskutočnilo 1. januára 1976. Rozhodla o tom svojim uznesením ROŠ v júni 1975 a legislatívne sa táto zmena realizovala zákonným opatrením v marci 1976¹⁶. Vrcholným orgánom pre riadenie CO ČSSR bola ROŠ, v republikách, krajoch a okresoch rady obrany týchto stupňov. Odborným riadením CO bol poverený minister národnej obrany ČSSR a bezprostredné riadenie uskutočňoval zástupca ministra národnej obrany – náčelník CO ČSSR. CO v republikách riadili prví podpredsedovia vlád ako náčelníci CO, v rezortoch a organizáciách ministri, vedúci orgánov alebo nimi poverené osoby. V objektoch boli náčelníkmi CO ich riaditelia či predsedovia a vedúci, na národných výboroch všetkých stupňov ich predsedovia. Podľa pokynov náčelníkov CO sa vytvárali štáby CO, na čele ktorých boli náčelníci štábov CO.

V 80. rokoch sa upevnil strategický význam civilnej obrany ako súčasť ostatných opatrení obrany štátu. Prvoradou úlohou CO bolo zabezpečenie ochrany obyvateľstva a národného hos-

¹⁴BUZALKA, J.: Vývin prístupov k vzdelávaniu a POCO v SR, Akadémia policajného zboru, Bratislava 1999, s. 28.

¹⁵Tamže, s. 43.

¹⁶Zákonné opatrenie Predsedníctva federálneho zhromaždenia č. 17/1976 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon o obrane ČSSR, zákon o pôsobení federálnych ministerstiev a zákon o brannej výchove.

podárstva, ich prežitia vôbec. Široký rozsah činnosti a opatrení jej dával celonárodný masový charakter a viedol k nutnosti zabezpečiť úlohy všetkými rezortmi, orgánmi a organizáciami, všetkým obyvateľstvom. Hlavnými úlohami civilnej obrany sa stali:

- a) ochrana obyvateľstva pred účinkami nepriateľských vzdušných útokov a osobitne pred účinkami ZHN,
- b) zvyšovanie odolnosti národného hospodárstva a zabezpečenie podmienok pre riadenie ekonomiky štátu vo vojne,
- c) základné a prvoradé likvidačné práce na odstránenie následkov nepriateľských vzdušných útokov v priestoroch napadnutia,
- d) záchranné práce v mieri pri živelných pohromách a veľkých priemyselných haváriách.

Celý systém civilnej obrany tvorili dve časti:

1. Vojenskú časť tvoril: Štáb CO ČSSR (súčasť MNO); Štáb CO ČSR a SSR; štáby CO krajov, okresov a miest; vojenské útvary CO; územné vojenské útvary CO – len za brannej pohotovosti štátu (BPS); zabezpečovacie jednotky štábov CO (boli zrušené v roku 1993). Vojenské útvary CO boli hlavnou silou, predurčené na záchranné a prvoradé likvidačné práce do priestorov a miest s najťažšími podmienkami.
2. Nevojenskú časť systému civilnej obrany predstavovali: *služby CO* (so svojimi veliteľstvami, štábmí a jednotkami CO orgánov štátnej správy a rezortov); *jednotky CO v objektoch národného hospodárstva* (veliteľstvá, štáby, jednotky a útvary podnikov, závodov, úradov, ústavov, organizácií, škôl, družstiev); *útvary svojpomoci CO obcí*.

Hlavnou odbornou časťou nevojenských síl CO boli služby CO, a to mestské, okresné, krajské, republikové a federálne. Vytvárali ich tie orgány a organizácie, ktoré už v mieri zabezpečovali dané úseky verejného a hospodárskeho života. Služby civilnej obrany tvorili:

- zdravotnícka služba CO (ZDRS CO), základnou jednotkou bol oddiel lekárskej pomoci (OLP) so zdravotníckymi družinami a dobrovoľníkmi ČSČK,
- stavebnotechnická služba CO (STCHS CO) s vyslobodzovacou rotou,
- komunálna služba CO (KMS CO) so zdravotno-technickým útvarom,
- požiarna služba CO (PS CO) s požiarnou rotou,
- vodotechnická služba CO (VDS CO) s vodotechnickou čatou a čatou pre núdzové zásobovanie vodou,
- energetická služba CO (ESE CO) s montážnym a poruchovým družstvom,
- plynárenská služba CO (PLS CO) s montážnym a poruchovým družstvom,
- poľnohospodárska služba CO (PHS CO) s oddielom veterinárnej pomoci (OVP) a družstvom na ochranu poľných kultúr,
- zásobovacia služba CO (ZS CO) s čatou vyváracou a výdaja odevných súčiastok,
- poriadková služba CO (POS CO) s poriadkovou rotou.

Okrem uvedených služieb CO zabezpečovali úlohy pre systém CO v čase mimoriadnych opatrení a vo vojne:

- orgány jednotného riadenia cestnej dopravy a obnovy ciest (JRCDaOC),
- štátna spojivá služba (ŠTSPS).

V okresoch sa nevytvárali: ESE CO, PLS CO a ŠTSPS.

Útvary a jednotky CO v objektoch boli najpočetnejšou silou CO. Ich úlohou bola ochrana zamestnancov a materiálnych hodnôt, zabezpečenie prevádzky a vykonávanie záchranných a prvoradých likvidačných prác. V rámci objektov CO sa vytvárali tieto jednotky: prieskumné, zdravotnícke, vyslobodzovacie, špeciálnej očisty, úkrytu, technické, požiarné, spojovacie, poriadkové, ochrany hospodárskych zvierat, ochrany poľných kultúr, ochrany potravín a od-

morovania terénu. Podľa požiadaviek územných štábov CO a vlastných potrieb sa v nich vytvárali zariadenia, ako napríklad: miesta špeciálnej očisty (MŠO), stále umývárne (SU), mobilné skupiny analytického zisťovania (MSAZ), chemické laboratóriá (CHL), stanice odmorovania odevov (SOO), ako aj stanice odmorovania dopravných prostriedkov (SODP). Vo väčších objektoch sa organizovali záchranné útvary CO v sile roty, práporu alebo pluku, s jednotkami zdravotníckymi, požiarnymi, vyslobodzovacími a špeciálnej očisty. Svojou organizáciou sa približovali vojenským útvarom CO.

Útvary svojpomoci CO obcí sa organizovali v obciach. Boli predurčené na plnenie záchranných úloh priamo v obciach. Tvorili ich občania mimo pracovného pomeru. Tieto útvary mali obyčajne jednotky prieskumné, zdravotnícke, poriadkové, požiarné a technické. Základnou jednotkou bolo družstvo alebo hliadka.

Počet občanov zaradených v službách CO predstavoval viac ako 500 tisíc a v objektoch NH viac ako 2 milióny osôb, čím sa naplnil princíp masovosti. Pre služby a objekty CO boli spracované typové tabuľky, ktoré určovali organizáciu, počty osôb, druh a množstvo materiálu.¹⁷

Na základe zásad riadenia CO ČSSR a za účelom zdokonalenia systému CO bola na 33. schôdzi ROŠ 9. decembra 1982 prijatá nová smernica¹⁸, ktorá stanovila úlohy a poslanie CO:

1. Civilná obrana je neoddeliteľnou súčasťou obrany štátu. Ovplyvňuje jeho silu a životaschopnosť vo vojnovom konflikte a tvorí organický celok s vojenskou obranou krajiny (pozemnou a protivzdušnou).
2. Civilná obrana zabezpečuje nevyhnutné podmienky na ochranu životov a zdravia obyvateľstva, na činnosť radiacej sféry a ekonomiky štátu.
3. Civilná obrana je orientovaná na ochranu obyvateľstva proti prostriedkom hromadného ničenia, na pomoc obetiam napadnutia a na likvidáciu následkov nepriateľského úderu. Zároveň je civilná obrana zameraná tiež na likvidáciu následkov živelných pohrôm a prevádzkových havárií.

Treba zvýrazniť skutočnosť, že smernica vytvorila podmienky, podľa ktorých oparenia CO na ochranu proti nepriateľským úderom sa mohli využívať v dobe mieru na ochranu proti mimoriadnym udalostiam. Smernica zrušila Vládne uznesenie č. 49/1958 Zb. o civilnej obrane republiky Československej, ňou sa upevnila vojenská časť systému CO, kým nevojenská časť začala stagnovať. Ani ďalší dokument ROŠ¹⁹ z roku 1985 označený ako „Prísne tajný – zvláštnej dôležitosti!“ nezískal veľkú odozvu v spoločnosti. Postupne sa však uprednostňovala mierová úloha CO.

Veľkým prínosom bolo zavedenie vyznamievacieho a varovného systému P-160, pomocou ktorého sa signály CO dostávali do 5 minút až do koncových obcí. Ale negatívne sa prejavilo zrušenie brannej výchovy na školách a jej rozdrobenie do 7 vyučovacích predmetov.

Dňa 26. apríla 1986 vznikla havária jadrovej elektrárne v Černobyle na Ukrajine v ZSSR, ale táto katastrofa mala kladný vplyv na presadzovanie požiadaviek na zabezpečenie ochrany obyvateľstva a NH (OONH) v ČSSR. Okolo jadrových elektrární (Jaslovské Buhunice a Mochovce) boli vytvorené ochranné pásma 5, 10 a 30 (20) km, v ktorých sa robí automatické monitorovanie pomocou hlásičov úrovne radiácie a iných dozimetrických prístrojov. V tomto období sa reorganizovali štáby CO republík, krajov a okresov a vznikli ich nové štruktúry.

¹⁷ŠA Bratislava, f. Zs. KNV 1960 – 1969, oddelenie ZÚ, šk. 150, predpis MV/Štáb CO štátu CO-oper-9-16, Základná typová tabuľka pre verejné útvary CO; šk. 6, inv. č. 12; Typová tabuľka MV ČSR, č. j. 0850/59.

¹⁸Smernica o civilnej obrane ČSSR, Rada obrany štátu, Praha 1982, č. j. 020129/1-ROŠ-1982.

¹⁹O Komplexnom zdokonaľovaní Civilnej obrany ČSSR, Rada obrany štátu, Praha 1985.

Po novembri 1989 sa v štátoch strednej a východnej Európy začalo s odstraňovaním „monopolu vlády jednej strany“ a nastúpili pluralitné systémy. V eufórii pri vytváraní demokratickej občianskej spoločnosti a trhovej ekonomiky bola spochybnená nielen BV, POCO, ale aj CO vôbec. Rušili sa útvary obrany na ministerstvách a ústredných orgánoch štátnej správy, predávali sa ochranné masky, stavby CO sa prenajímali podnikateľom a pod. Menili sa požiadavky na miesto a úlohy CO v spoločnosti, otázky CO sa odsúvali na vedľajšiu koľaj. Boli zrušené alebo novelizované zákonné normy súvisiace s CO. Až vojna v Perzskom zálive v roku 1991 dočasne ovplyvnila záujem obyvateľstva o problematiku CO.

Dňa 9. januára 1990 prezident ČSFR Václav Havel podpísal Dodatočné protokoly I. a II. k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov a konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter, prijatých v Ženeve dňa 8. júna 1977, ktoré nadobudli účinnosť 1. apríla 1991 a boli publikované v zbierke zákonov č. 168/1991 Zb. Podstata a zmysel civilnej obrany sú definované ako „výkon niektorých alebo všetkých nižšie uvedených humanitných úloh určených na ochranu civilného obyvateľstva pred nebezpečenstvom a na pomoc tomuto obyvateľstvu odstrániť bezprostredné účinky nepriateľstva alebo pohrôm a tiež vytvoriť potrebné podmienky na jeho existenciu“. Za humanitné úlohy sú považované: varovanie; evakuácia; poskytnutie prístrešia; zatemňovanie; záchranné práce; lekárske služby, vrátane prvej pomoci a náboženská pomoc; boj s požiarmi; zistenie a označenie nebezpečných oblastí; dezaktivácia a podobné ochranné opatrenia; poskytovanie núdzového bývania a zásobovania; neodkladná pomoc pri obnove a udržiavaní poriadku v postihnutých oblastiach; neodkladná oprava nevyhnutných verejných zariadení; neodkladné pochovanie mŕtvych; pomoc pri ochrane objektov nevyhnutných pre život; doplňujúca činnosť nevyhnutná na splnenie uvedených úloh, vrátane plánovania a organizácie, ale neobmedzujúca sa na túto činnosť.

Na základe podpísania Ženevských protokolov vydala Vláda ČSFR smernicu na prechodné obdobie²⁰. V septembri 1990 kolégium ministra národnej obrany prerokovalo a prijalo koncepciu CO²¹, ktorou sa začala nová kapitola v histórii civilnej obrany na našom území. Nová koncepcia ešte nebola zákonnou normou, ale definovala civilnú obranu ako „súhrn organizačných, odborných, materiálnych a technických opatrení na ochranu obyvateľstva a materiálnych hodnôt spoločnosti pred následkami veľkých prevádzkových havárií, živelných pohrôm, ekologických katastrof a hromadných nešťastí v mieri a pred následkami napadnutia územia štátu súčasnými prostriedkami ničenia za brannej pohotovosti štátu“. V zmysle novej koncepcie na zabezpečenie záchranných prác nastali významné zmeny v štruktúre síl a prostriedkov vojenskej časti CO: vytvorenie, respektíve premenovanie 8 záchranných útvarov CO, z toho 3 na Slovensku: 6. pluk CO Malacky bol premenovaný na 31. vojenský záchranný pluk CO, 5. pluk CO v Žiline (vznikol alebo bol znovu vytvorený v roku 1972) premenovaný na 3. vojenský záchranný pluk CO a 1. 4. 1992 vznikol v Humennom 32. vojenský záchranný pluk CO z pôvodného 103. tankového pluku. Bol vytvorený aj federálny samostatný vrtuľníkový záchranný útvar CO s pôsobnosťou na celom území štátu. V roku 1993 sa 10 územných vojenských útvarov CO reorganizovalo na 8 práporov a k 1. januáru 2003 boli úplne zrušené. V nevojenskej časti CO nastal ústup od princípu masovosti k princípu rozumnej dostatočnosti, a to vo vytváraní zdravotníckych, vyslobodzovacích, zásobovacích, komunálnych a niektorých ďalších služieb CO podľa potrieb teritória. V novej koncepcii sa riešili organizačné zmeny. Riadenie celého systému CO ČSFR bolo uvedené do súladu so zákonmi štátu. Ústredným orgánom štátnej správy vo vzťahu k CO bolo Federálne ministerstvo obrany pod vedením ministra, ktorý

²⁰Smernica pre činnosť nevojenskej časti Civilnej obrany Českej a Slovenskej federatívnej republiky na prechodné obdobie (do roku 1992), ROŠ, Praha 1990.

²¹Koncepcia Civilnej obrany Českej a Slovenskej federatívnej republiky, schválená uznesením Rady obrany štátu zo dňa 25. júna 1991 + Harmonogram najdôležitejších opatrení v rokoch 1991 – 1992, ROŠ, Praha 1991.

CO bezprostredne riadil, koordinoval a navrhoval potrebné opatrenia vláde ČSFR, ROŠ a prezidentovi ČSFR. Za organizáciu, prípravu a plnenie úloh CO v mieri a za BPŠ zodpovedal náčelník CO ČSFR a jeho výkonným orgánom bol Štáb CO ČSFR. V republikách boli riadením CO poverení prví podpredsedovia vlád, ktorí mali svoje výkonné orgány – štáby CO republík. V územných správnych celkoch riadili činnosť prednostovia okresných úradov, starostovia obcí a primátori miest s ich odbornými orgánmi – územnými štábmi CO. V štruktúre výchovy a vzdelávania bol vytvorený Inštitút CO ČSFR, na nižšom stupni výcvikové strediská CO a na okresoch metodické centrá CO.

Zákon č. 73/1973 Zb. o brannej výchove bol zákonom č. 217/1991 Zb. zrušený. POCO v rokoch 1992 – 1993 v pôvodnom poňatí celkom zanikla a zmenila sa na „Prípravu občanov na sebaobranu a vzájomnú pomoc“ (POSVP).

Po parlamentných voľbách v roku 1992 podľa programového vyhlásenia vlády ČSFR prešla CO z federálnej kompetencie do pôsobnosti republík a CO sa tak dostalo znovu do podriadenosti ministerstva vnútra²². Civilná obrana sa zmenila na *Civilnú ochranu*. Od 1. 1. 1993 sa zmenili názvy štábov CO: Štáb CO SR – na Sekciu CO MV SR, štáby CO krajov (boli zrušené) – na *oddelenia operačnoekonomického zabezpečenia Sekcie CO MV SR* (OOEZ) a štáby CO okresov – na *referáty CO okresov*. Ďalšie zmeny v názvoch nastali od 1. januára 1994: OOEZ sa zmenili na *regionálne správy CO* Bratislava, Banská Bystrica a Košice a referáty CO okresov na *referáty CO okresných úradov*.

V roku 1993 sa civilná ochrana SR dostáva do nového obdobia. Prerokováva sa „Návrh zásad zákona o civilnej ochrane obyvateľstva“ a pripravujú sa aj ďalšie s tým súvisiace zákony, ako: „Zákon o obrane“ a „Zákon o komplexnom záchrannom systéme“. Konečne po 43 rokoch existencie CO bol schválený *zákon o civilnej ochrane*²³. Uznesením vlády SR č. 102 zo dňa 9. februára 1993 bolo schválené zriadiť vojská Ministerstva vnútra SR (vojsko CO, vojsko cudzineckej a hraničnej polície Policajného zboru (PZ) SR, strážne rotu MV SR, športovú rotu MV SR). V tomto roku došlo k „scivilneniu“ – prevedeniu vojakov na civilov všetkých územných štábov CO (okrem odboru riadenia vojsk CO na Sekcii CO MV SR). Zákon o civilnej ochrane túto definuje ako „systém úloh a opatrení zameraných na ochranu života, zdravia a majetku, spočívajúcich najmä v analýze možného ohrozenia a v prijímaní opatrení na znižovanie rizík ohrozenia, ako aj na určenie postupov činnosti pri odstraňovaní následkov mimoriadnych udalostí. Poslaním CO je v rozsahu vymedzenom v zákone chrániť životy, zdravie a majetok a vytvárať podmienky na prežitie pri mimoriadnych udalostiach a počas mimoriadnej situácie a na ten účel spolupracovať s obdobnými inštitúciami iných štátov pri poskytovaní pomoci“.

Systém civilnej ochrany zahŕňa plnenie najmä týchto úloh:

- a) organizovanie, riadenie a vykonávanie záchranných, lokalizačných a likvidačných prác, ktoré spočívajú hlavne v záchrane osôb, poskytovaní prvej pomoci a lekárskej pomoci, vyslobodzovaní osôb a odsune ranených,
- b) organizovanie a zabezpečenie hlásnej a informačnej služby,
- c) poskytovanie núdzového zásobovania a ubytovania,
- d) zabezpečenie ukrytia a evakuácie,
- e) vykonávanie protiradiačných a protichemických opatrení,
- f) organizovanie, riadenie a vykonávanie prípravy síl a prostriedkov civilnej ochrany a prípravu občanov na sebaobranu a vzájomnú pomoc,

²²Zákon NR SR č. 2/1993 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Zákon SNR š. 374/1990 Zb. o organizácii ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky.

²³Zákon NR SR č. 42/1994 Z. z. zo dňa 27. januára 1994 o civilnej ochrane obyvateľstva.

- g) posudzovanie umiestňovania stavieb, využívania územia a dodržiavania záujmov civilnej ochrany na teritóriu pri územnom a stavebnom konaní a technických parametrov zariadení civilnej ochrany,
- h) zabezpečovanie a vykonávanie edičnej, vedecko-výskumnej a vývojovej činnosti civilnej ochrany.

Za plnenie úloh zodpovedajú ministerstvá, ostatné ústredné orgány štátnej správy a štátne orgány, okresné, obvodné úrady a obce, právnické osoby a fyzické osoby.

V roku 1994 Sekcia CO MV SR spracovala „*Koncepciu vzdelávania a výcviku v civilnej ochrane SR*“²⁴. Na jej základe vzniklo *Stredisko vzdelávania a výcviku v Slovenskej Lupči, regionálne strediská CO v Nitre, Prešove a strediská základnej prípravy CO okresov a štatutárnych miest*.

Koncepcia má štyri stupne prípravy:

1. *vysokoškolský stupeň* prípravy v Akadémii PZ SR v Bratislave, VA v Liptovskom Mikuláši a na civilných vysokých školách,
2. *stredný stupeň* v stredisku vzdelávania a výcviku v Slovenskej Lupči a regionálnych strediskách v Nitre a Prešove,
3. *základný stupeň* v strediskách základnej prípravy CO okresov a štatutárnych miest,
4. *príprava občanov na sebaobranu a vzájomnú pomoc*.

Medzi hlavné formy POSVP boli zaradené: informačná a poradenská činnosť; programy, relácie a články v oznamovacích prostriedkoch; rôzne formy publikačnej činnosti – brožúry, letáky, publikácie; propagačná činnosť, realizovaná pri rôznych podujatiach; organizovaná teoretická príprava a praktický výcvik.

Narastanie nárokov na plnenie úloh civilnej ochrany si vyžiadalo novelizáciu základnej právnej normy – zákona o civilnej ochrane, ktorá bola uskutočnená zákonom NR SR č. 117/1998 Z. z. z 13. augusta 1998, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 42 o civilnej ochrane v znení neskorších predpisov. Nová zákonná úprava právnych vzťahov znamená modernizáciu mnohých základných kategórií, zmeny v štruktúre základných činností a tiež úpravu pojmu „*príprava na civilnú ochranu*“, ktorá zahŕňa: 1. prípravu jednotiek CO, t. j. štábov a odborných jednotiek CO; 2. prípravu obyvateľstva na sebaobranu a vzájomnú pomoc, ako aj prípravu na poskytovanie prvej pomoci.

Prijatie novej zákonnej úpravy civilnej ochrany obyvateľstva vytvorilo právne predpoklady pre budovanie moderného systému civilnej ochrany v našich podmienkach, vrátane zabezpečovania prípravy na civilnú ochranu.

Podľa reorganizácie Armády SR v roku 1994 (zrušenie divízií a zavedenie zborov a brigád) boli reorganizované aj vojenské záchranné pluky CO. Tak vznikla 71. záchranná brigáda CO Malacky, 72. záchranná brigáda CO Žilina a 73. záchranná brigáda CO Humenné. Podľa zákona NR SR č. 315/2002 Z. z. vznikol dňom 1.4.2002 integrovaný „*Hasičský a záchranný zbor SR*“ a podľa zákona NR SR č. 348/2002 Z. z. boli dňom 1. januára 2003 záchranné brigády CO pretransformované na *záchranné brigády hasičského a záchranného zboru* a veliteľstvo vojsk CO sa včlenilo do Prezídia policajného zboru SR.

Prijatie zákona NR SR č. 221/1996 Z. z. o územnom členení SR prinieslo zmeny i do civilnej ochrany: bola zrušená Sekcia CO MV SR a vytvoril sa *Úrad civilnej ochrany Ministerstva vnútra Slovenskej republiky*, z regionálnych správ CO sa stali *odborné CO krajských úradov* a z referátov CO okresov sa stali *odborné CO okresných úradov*. Úrad CO MV SR a jeho reorganizácia vytvorili nové predpoklady aj pre rozvoj vzdelávania a prí-

---

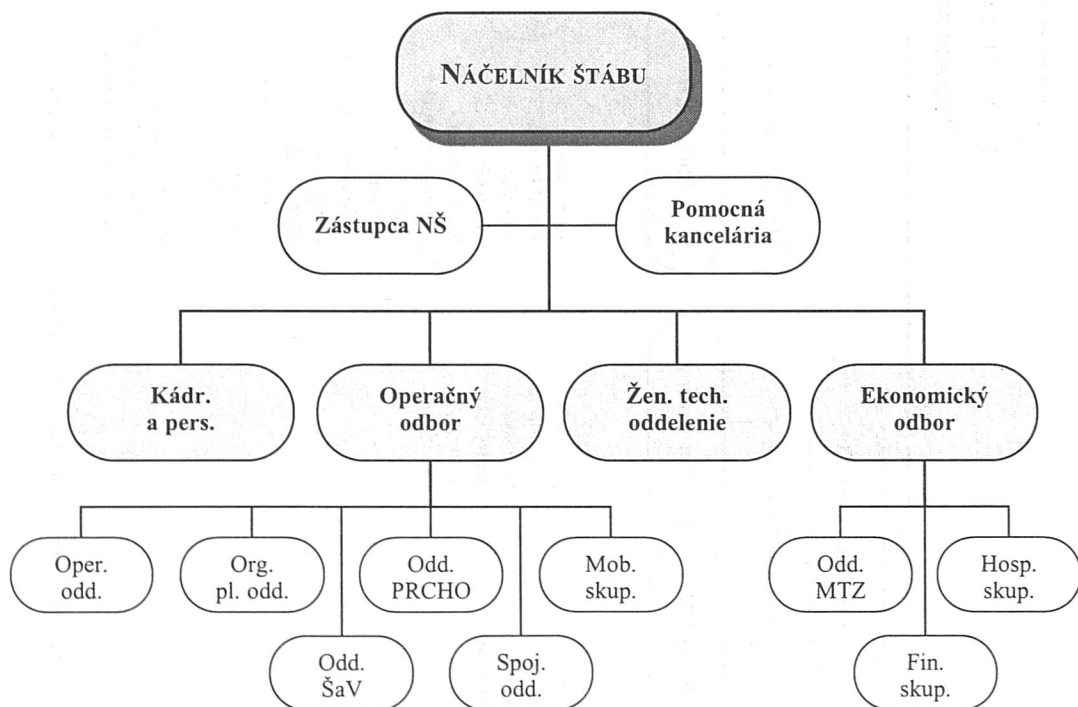
²⁴Koncepcia vzdelávania a výcviku v civilnej ochrane SR, CO-784-3, MV SR 1994, s. 1.

pravy na CO. Dňa 1. mája 1997 bol vytvorený *Vzdelávací a technický ústav civilnej ochrany v Slovenskej Lupči* (VTÚ CO), ktorý zabezpečuje vzdelávanie a prípravu na CO na pracoviskách: VTÚ CO v Slovenskej Lupči pre Banskobystrický a Žilinský kraj, *Stredisko vzdelávania a prípravy na CO* (SVP CO) v Limbachu – pre Bratislavský a Trnavský kraj, SVP CO v Nitre – pre Nitriansky a Trenčiansky kraj a SVP CO v Prešove – pre Prešovský a Košický kraj.

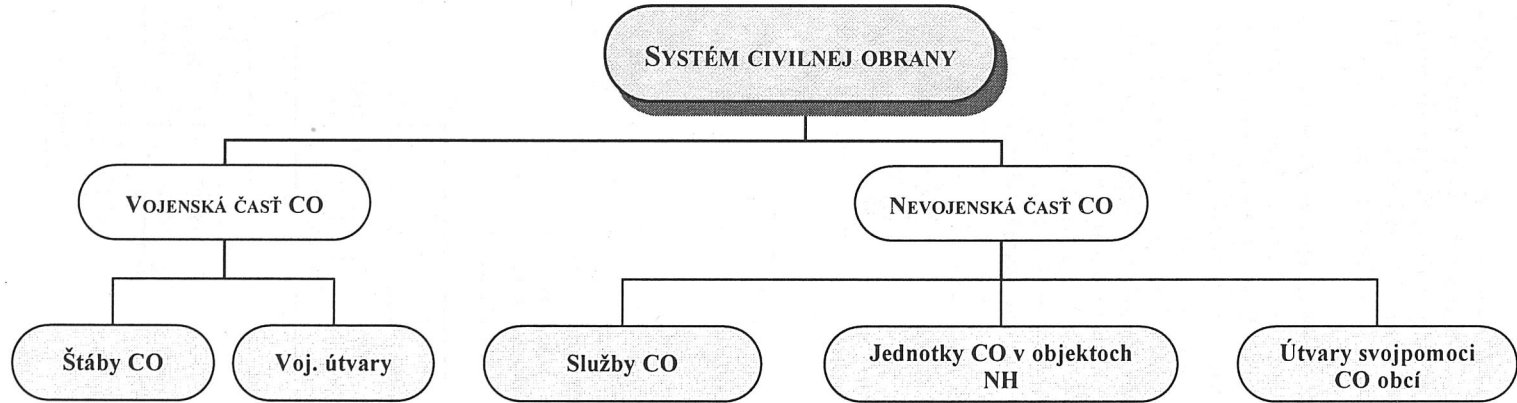
Od roku 1999 sa vo VTÚ CO realizovali: stredný odborný kvalifikačný kurz v trvaní 4 mesiacov; základný kurz CO v trvaní 1 mesiaca; základný kurz CO v trvaní 2 týždňov; zdokonaľovací kurz CO v trvaní 4x1 týždeň za rok (4 turnusy); špecializovaný zdokonaľovací kurz CO v trvaní 4x po 1 týždni v roku. V strediskách vzdelávania a prípravy na CO sa organizovali: kurz inštruktorov CO na prípravu obyvateľstva na sebaochranu a vzájomnú pomoc; kurz inštruktorov CO na prípravu jednotiek CO. Ďalej bola spracovaná koncepcia vzdelávania a prípravy na CO do roku 2005, ktorá vychádza z inštitucionálnej základne a opiera sa o dosiaľ vytvorené legislatívne, organizačné, personálne a materiálne predpoklady.

Ďalšie zmeny do civilnej ochrany priniesol zákon NR SR č. 302/2001 Z. z. zo dňa 4. júla 2001 o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch): územie Slovenska bolo rozdelené na 8 vyšších územných celkov (samosprávnych krajov) a 79 okresov.

ORGANIZÁCIA ŠTÁBU CO SSR V ROKU 1972

SYSTÉM CIVILNEJ OBRANY

štátu;
republik;
krajov;
okresov.

prev. roty;
ŠCO rep.;
vojenské
útvary CO;
územné
voj. útvary.

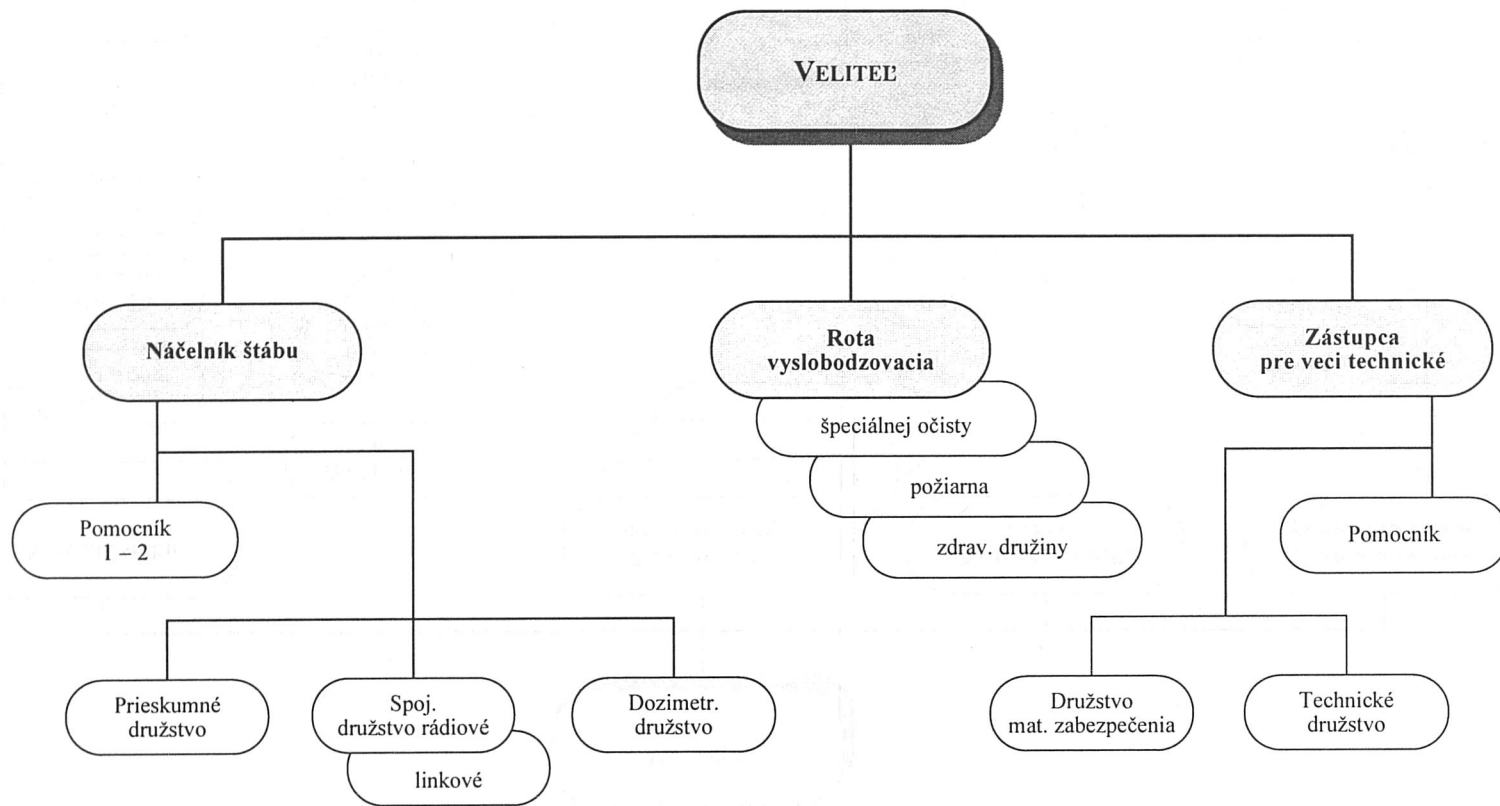
**federálne,
republikové,
krajské,
okresné:**
zdravotnícka;
stavebnotechnická;
komunálna;
požiarna;
vodotechnická;
energetická;
plynárenská;
poľnohospodárska;
zásobovacia;
poriadková;

jednotné riadenie cestnej
dopravy a obnovy ciest;
štátna spojová služba. -

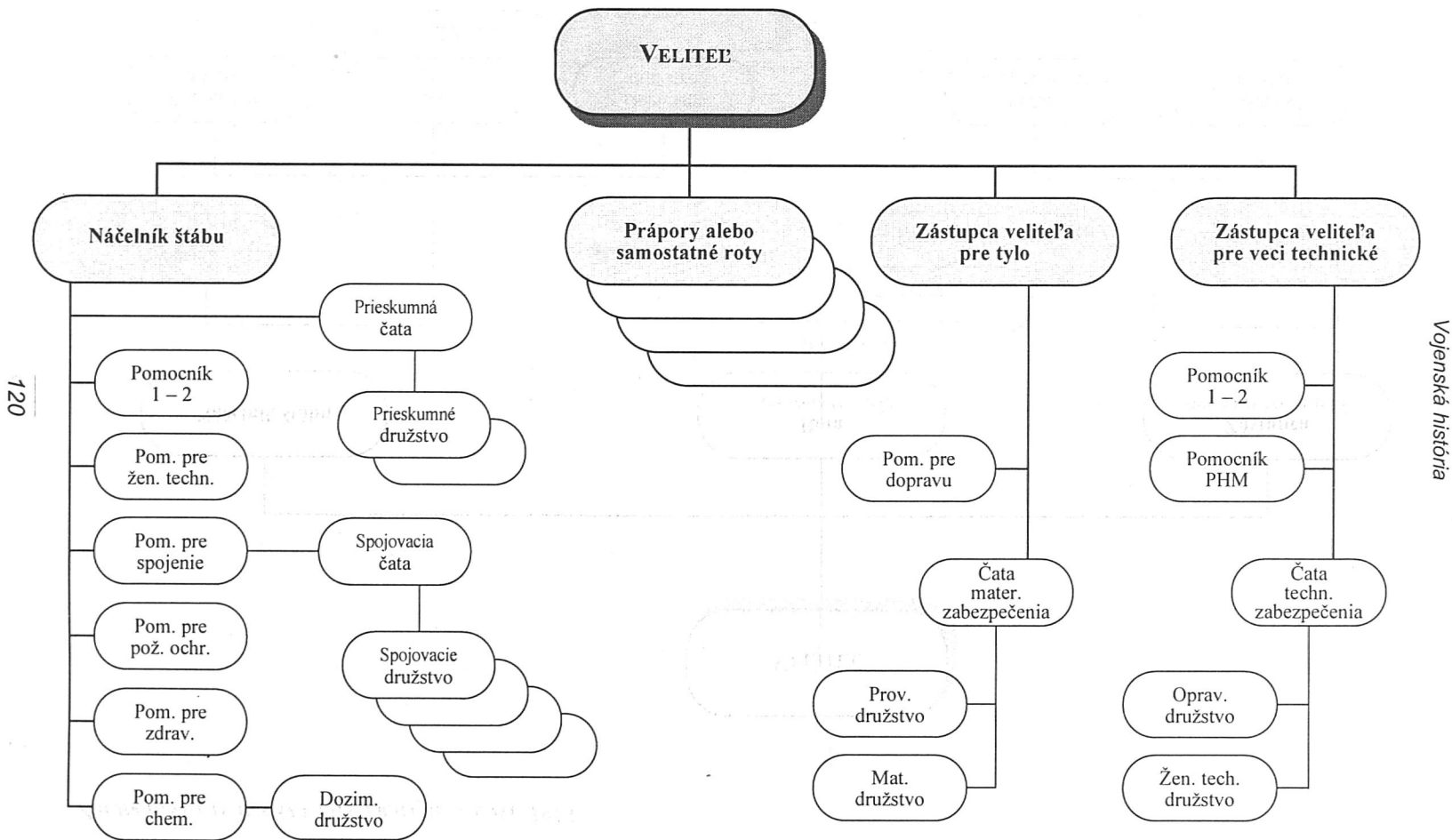
Jednotky:
prieskumné;
zdravotnícke;
vyslobodzovacie;
špeciálnej očisty;
krytové;
technické;
požiarna;
spojovacie;
poriadkové;
ochrany
poľnohosp.
zvierat;
ochrany
poľných kultúr.

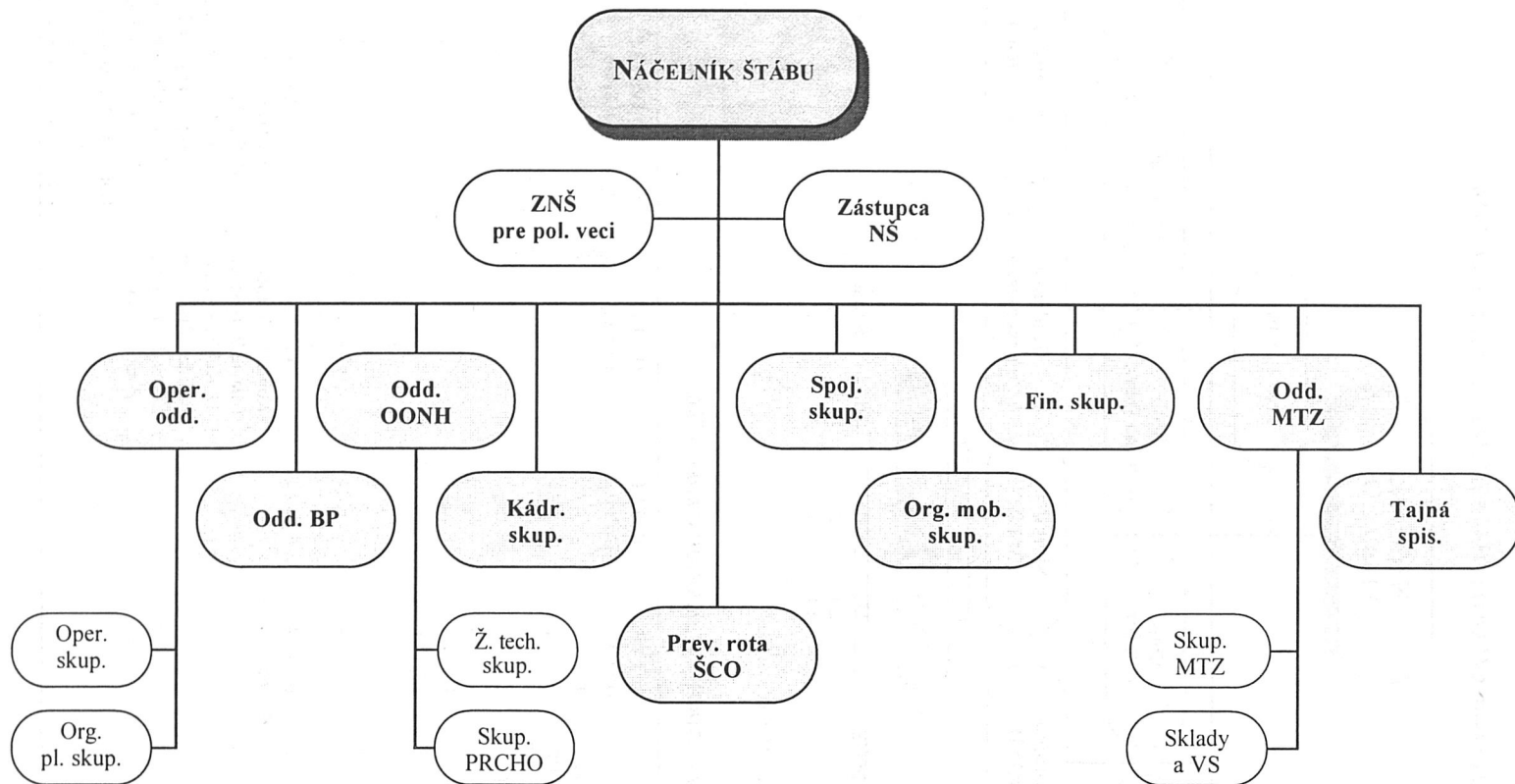
Zariadenia:
stále umyvárne;
mobilné skupiny
analyt. zisťovania
(MSAZ);
chem. laboratória
(CHL);
miesta špec.
očisty (MŠO);
stanice odmor.
odevov (SOO);
stanice odmor.
dopr. prostr.
(SODP).

Jednotky:
prieskumné;
zdravotnícke;
poriadkové;
požiarna;
technické.

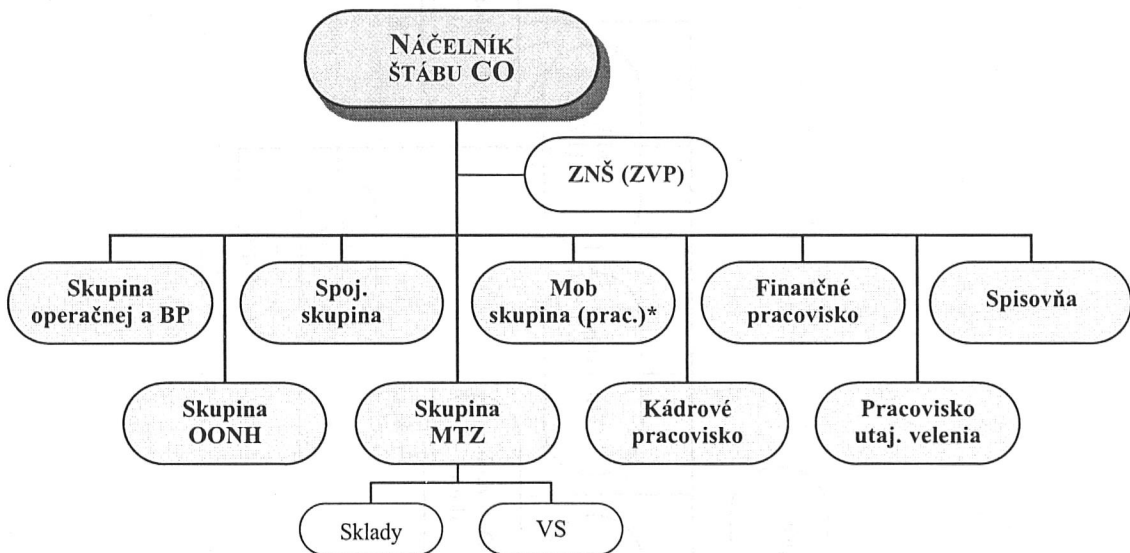

Plánované:	G	D	Pr	o.p.	Spolu
	2	43	9	49	103

ORGANIZÁCIA ŠTÁBU CO KRAJA (HM SSR BRATISLAVY) V ROKU 1986

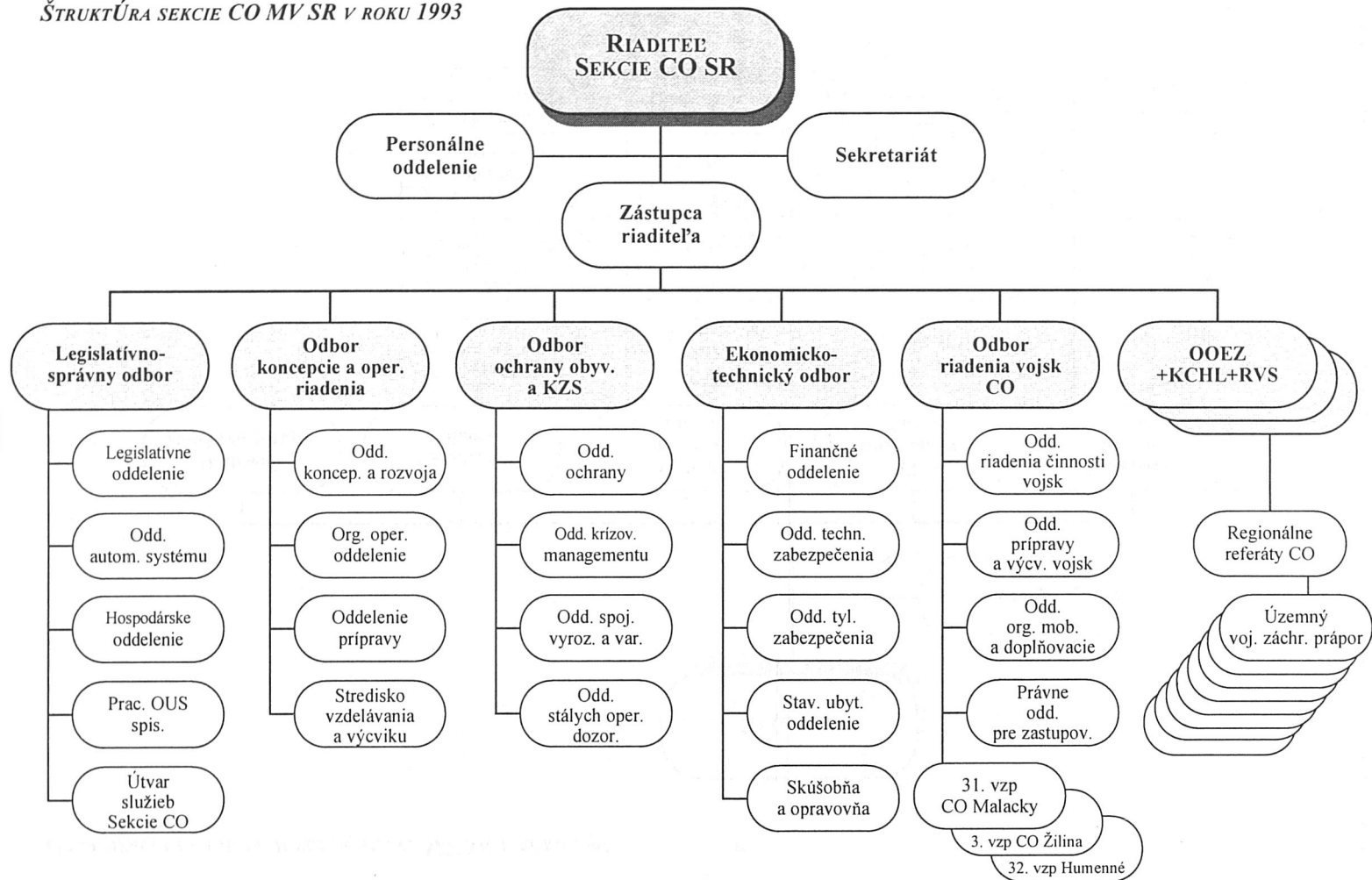

Plánované počty :	D	Pr	o.p.	Spolu
ŠTK	20	2	10	32
ŠTM	19	3	8	30

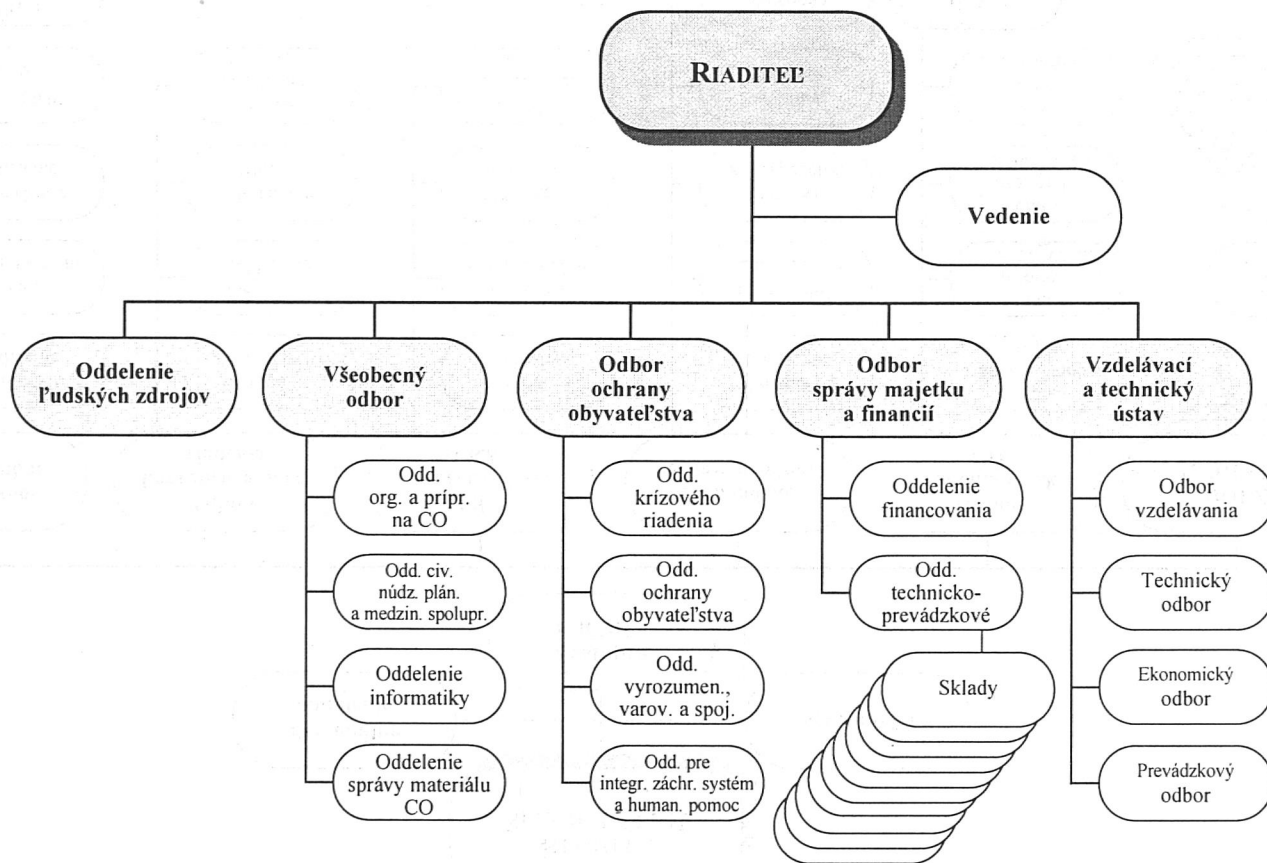
* Na ŠTM len Mob pracovisko

ORGANIZÁCIA ŠTÁBOV CO OKRESOV V ROKU 1986

	I. TYP D/Pr/o.p.	II. TYP D/Pr/o.p.	III. TYP D/Pr/o.p.	IV. TYP D/Pr/o.p.
Náčelník štábu	1 / - / -	1 / - / -	1 / - / 1	1 / - / -
Skup. oper. a BP	3 / - / 1	2 / - / 1	- / - / -	- / - / -
ZNS pre op. a BP	- / - / -	- / - / -	1 / - / -	1 / - / -
Skup. OONH	4 / - / -	- / - / -	- / - / -	- / - / -
OPRCHO	- / - / -	- / - / 1	- / - / 1	- / - / 1
spoj	1 / - / -	1 / - / -	1 / - / -	- / - / 1
MTZ	1 / - / 1	- / - / -	- / - / -	- / - / -
fin.	- / - / 1	- / - / -	- / - / -	- / - / -
spis.	- / - / 1	- / - / 1	- / - / 1	- / - / 1
žen.techn.	- / - / -	1 / - / -	- / - / 1	- / - / -
tyl.techn.	- / - / -	- / - / 1	- / - / 1	- / - / -
Spolu :	10 / - / 4	5 / - / 4	4 / - / 3	2 / - / 3
	Košice - mesto	---	Komárno, Trenčín, Trnava, B. Bystrica, D. Kubín, Zvolen, Prievidza, Žiar n. Hr., Žilina, P. Bystrica, Prešov, Vranov	Bratislava-vidiek, Galanta, D. Streda, Levice, Nitra, N. Zámky, Senica, Topoľčany, Čadca, L. Mikuláš, Lučenec, V. Krtíš, R. Sobota, Bardejov, Humenné, Michalovce, Poprad, Rožňava, Sp. N. Ves, Svidník, St. Ľubovňa, Svidník, Košice-vid.

ORGANIZÁCIA ÚRADU CIVILNEJ OCHRANY MV SR V ROKU 2002

RECENZIE

L A C K O, M. (ed.): *SLOVENSKÁ REPUBLIKA 1939 – 1945 OČAMI MLADÝCH HISTORIKOV. I.* Zborník príspevkov z prvého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava Modrová 19. – 20. apríla 2002. Trnava, 2002, 201 s.

Dejiny Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 predstavujú ešte aj v súčasnosti najviac diskutovanú a najviac deformovanú tému v slovenskej historiografii. Tá sa totiž dodnes nezjednotila v základnej otázke – do akej miery treba previesť korekcie obrazu dejín tohto obdobia. Práve tieto skutočnosti stáli v pozadí myšlienky usporiadať konferenciu, na ktorej by sa prezentovali príspevky najmladšej generácie historikov, ktorých vedecké aspirácie sa viažu práve k tomuto obdobiu. Svoju úlohu tu zohralo aj presvedčenie jej organizátorov, že práve táto veková kategória „nezaťažená minulosťou“ je schopná priniesť nové pohľady, ako aj inšpirácie do tejto témy, ktorá slovami zostavovateľa zborníka „podnes ostáva najháklivejšou, najnevďačnejšou, ale zároveň najpríťažlivejšou témou nielen v kruhoch historických, ale i v širšej verejnosti“.

Táto ústredná myšlienka je vyjadrená aj v úvodnom príhovore organizátora konferencie Martina Lacka z UCM Trnava. Autor sa tiež pokúsil hľadať príčiny deformovaného výkladu dejín tohto obdobia. Možno súhlasiť s jeho konštatovaním, že napriek obrovskému záujmu o túto tému, profesionálna historiografia dodnes výrazne zaostáva za očakávaním, a to aj napriek už spomínanej rozpoltenosti autorského zázemia. Viaceré, často kľúčové témy, sa napriek očakávaniu po novembri 1989 vôbec nespracovali a naše poznanie o nich zostáva na úrovni poznania zo 60. rokov, keď sa aj vďaka politickému odmäku mohlo aj o tejto téme písať slobodnejšie. Ako príklad možno spomenúť tému politický systém a režim slovenského štátu. Dodnes nie sú spracované ani dejiny Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, komplexne predhodnotené nie je ani SNP, nehovoriac o osobnostiach tohto dejinného obdobia. Za všetko hovorí fakt, na ktorý upozorňuje aj samotný autor, že dodnes neexistuje žiadna komplexnejšia syntéza. Na druhej strane možno polemizovať s tým, ako hodnotí doterajšiu historickú produkciu, keď až príliš kategoricky spochybňuje objektivitu doterajšieho autorského zázemia, v prípade staršej generácie historikov poukazovaním na ich osobnú zaťaženosť s týmto obdobím, v prípade strednej generácie na ich „deformovanosť“ predchádzajúcou 40-ročnou ideológiou. Objektívne hodnotenie práce našich starších kolegov by si snáď zaslúžilo hlbšiu analýzu a citlivejší prístup založený na bližšej diferenciacii konkrétnej historickej spisby toho-ktorého autora.

V zborníku sa nachádza 11 príspevkov. Z obsahového hľadiska si všimajú rôzne aspekty predmetnej problematiky (režim, armáda, hospodárska politika, katolícka cirkev a metodologické otázky). Najviac (spolu 5) príspevkov sa venuje vojenskej problematike.

Prvý príspevok Ondreja Podolca, doktoranda z HÚ SAV, analyzuje *problematiku politického systému I. SR*, konkrétne si všima niektoré prvky prvej slovenskej ústavy. Tu treba povedať, že problematike prvej ústavy a jej odrazu v konkrétnej podobe režimu sa zatiaľ nevenovala žiadna komplexná práca, aj keď prvé sondy sa urobili už v 60. rokoch. Tieto skutočnosti si uvedomuje aj samotný autor a svoj príspevok chápe len ako akýsi náčrt problematiky. V práci sa snažil prihliadnuť na teoretické východiská prijímania ústavy, upozornil na mocensko-politické okolnosti, ktoré determinovali jej vznik, ako aj morálno-politické princípy, z ktorých jej tvorcovia vychádzali. Načrtol tiež postavenie slovenského snemu, ktorý ústavu prijal. V ďalšej časti si všimol ďalšie ústavné orgány, pričom ich právomoci zakotvené v ústave porovná-

val s ich reálnym postavením v politickej praxi (vzťah medzi zákonnou a výkonnou mocou, postavenie Štátnej rady, ktorá predstavovala úplne nový ústavný orgán, Ústavný senát, HSLS). Autor priniesol viaceré nové postrehy do tejto problematiky. Na druhej strane, čo sa týka praktickej realizácie ústavy, výskum tejto problematiky sa musí v budúcnosti nevyhnutne zamerať na analýzu samotného politického systému a mechanizmu jeho fungovania, ako aj jeho prejavu v konkrétnej politickej praxi samotného režimu. V tejto súvislosti treba realizovať rad čiastkových výstupov, ktorých cieľom by bola drobnokresba jednotlivých inštitúcií (HSLS, Snem verzus vláda, Štátna rada, Kancelária prezidenta republiky atď.).

Ďalší príspevok, ktorého autorom je ďalší doktorand z HÚ SAV Ivan A. Petranský, si vši-ma *postavenie katolíckej cirkvi v období prvej Slovenskej republiky*. Je všeobecne známe, že v tomto období mala katolícka cirkev pomerne silné možnosti. Toto konštatovanie autor konkretizoval na rozvoji a činnosti katolíckych spolkov a združení, ale tiež katolíckej tlače – novín a časopisov, misijnej a charitatívnej činnosti. Poukázal tiež na zvýšenie vplyvu cirkvi v oblasti školstva. Na druhej strane si autor všimol tiež vzťah katolíckej cirkvi k štátnej moci a upozornil na jej prepojenie s existujúcim politickým systémom. V tejto súvislosti mohol aspoň načrtnúť otázku postoja katolíckej cirkvi k holokaustu na Slovensku. Hospodárskym a zároveň zahraničnopolitickým otázkam sa venuje príspevok Jany Stráskej, absolventky Pedagogickej fakulty UK v Bratislave. Autorka upozornila, že s budovaním obchodných stykov so Švajčiarskom sa začalo už pred vojnou, ale po septembri sa ešte zintenzívnilo, keďže hospodárske a zásobovacie problémy donútili Švajčiarsko preorientovať svoj zahraničný obchod. Vzrástol podiel Talianska a Nemecka na ňom a hľadali sa tiež nové kontakty v strednej Európe. Pre rozvoj hospodárskej spolupráce malo veľký význam zriadenie slovenského diplomatického zastúpenia. Význam Švajčiarska pre slovenské hospodárstvo sa zvýšil v lete 1940, keď v dôsledku vývoja na frontoch druhej svetovej vojny slovenská vláda zakázala vývoz do krajín vedúcich vojnu s Nemeckom. Už v tomto období sa Švajčiarsko stalo štvrtým najvýznamnejším obchodným partnerom Slovenska. Autorka na viacerých príkladoch dokázala, že obchodné styky medzi obidvoma krajinami aj v nasledujúcom období napredovali a stúpala aj celková hodnota tovarovej výmeny, a to aj napriek stále sa zhoršujúcej vojnovnej situácii, ako aj závislosti Slovenska od nacistického Nemecka. Zároveň poukázala na rozvoj vzájomných diplomatických vzťahov súvisiacich s obchodnými záujmami.

Jednou z najviac kontroverzných osobností slovenskej politiky v tomto období, *Karolom Murgašom*, sa zaoberal Miroslav Michela, doktorand z HÚ SAV, ktorý sa zamerával na jeho *aktivity v rokoch 1939 – 1941*. Je známe, že K. Murgaš patril k najväčším radikálom v radoch HSLS. Túto skutočnosť prezentoval už na jeho činnosti v Hlinkovej garde, ale tiež na jeho účasti ako šéfredaktora Slováka na štvavej protipol'skej kampani koncom augusta a v septembri 1939. Autor pozorne sledoval tiež Murgašov podiel na vyvolávaní vnútropolitického napätia v období pred salzburskými poradami, kde stál jednoznačne na pozíciách radikálov. Pozorne si všimol tiež jeho politický rozlet krátko po salzburskom diktáte, keď sa stal šéfom Úradu propagandy. V tomto období sa podľa autora opäť prejavila jeho komplikovaná a výbušná povaha, pre ktorú získal veľa neprajníkov. Zároveň oduševnene presadzoval idey národného socializmu, spolu s Machom a Tukom intrigoval proti Tisovmu konzervatívne-mu krídlu. Tieto skutočnosti sa podľa autora podpísali pod jeho odvolanie a preradenie do diplomatických služieb. Možno konštatovať, že aj keď profil K. Murgaša bol v základných rysoch pomerne známy, naše vedomosti o ňom autor výrazne prehĺbil o množstvo nových faktov. Jeho štúdia by mohla byť dobrým námetom na spracovanie ďalších osobností slovenského štátu.

Zahraničný účastník konferencie Mateusz Gniazdowski z Varšavskej univerzity analyzoval *obraz vojnového Slovenska v poľskej ilegálnej brožúre Dzisiejsza Slowacja*. Tá pochádza z roku 1943. Tento materiál je podľa autora obširným výťahom z vyzvedačského materiálu zhromaždeného v Sekcii zahraničných vecí poľskej exilovej vlády. Treba oceniť, že autor preukázal pomerne dobrú znalosť slovenskej historiografie viažucej sa k tomuto ob-

dobiu, čo mu umožnilo upresniť v poznámkovom aparáte viaceré nepresnosti vyskytujúce sa v texte brožúry.

Prvé prejavy odbojovej činnosti v slovenskej armáde si všimal Boris Súdny, neprofesionálny historik, zaoberajúci sa však už niekoľko rokov činnosťou slovenského letectva. Vo svojom príspevku poukázal na *príčiny a priebeh známeho úletu osemčlennej skupiny slovenských vojenských pilotov z Piešťan do Poľska dňa 7. júna 1939*. Možno konštatovať, že celú epizódu opísal plasticky so zmyslom pre detail, čím sa mu podarilo priniesť množstvo nových faktov. Pritom poukázal aj na takpovediac ľudskú stránku tejto udalosti. Vojenskej problematike sa venoval tiež príspevok Viliama Štibraného absolventa Filozofickej fakulty UCM v Trnave. Ten si všimal nasadenie slovenskej Rýchlej divízie v boji o Rostov na Done v lete 1942. Autor na jednej strane podrobne hodnotí jej bojovú činnosť, na druhej strane treba oceniť, že v závere príspevku si rovnako všima udalosti „nebojového charakteru“. Takýto prístup čitateľovi umožňuje aspoň čiastočne sa vcítiť do postavenia radového slovenského vojaka na východnom fronte.

Na tento referát nadviazal veľmi podnetný a zaujímavý príspevok Mateja Medveckého, absolventa Filozofickej fakulty UK, ktorý si všimal najkomplikovanejšiu kapitolu nasadenia slovenských jednotiek na východnom fronte, konkrétne *represie príslušníkov Zaisťovacej divízie voči civilnému obyvateľstvu*. Autor pritom analyzoval niektoré prípady, keď sa príslušníci divízie stali pasívnymi, ale aj aktívnymi vykonávateľmi ukrutností na okupovanom území. Autor si všimal tak individuálny prístup niektorých jednotlivcov, ako aj jednotlivé rozkazy, ktoré upravovali postoj celej divízie k obyvateľstvu na okupovanom území. Tie boli prevažne prekladmi nemeckých smerníc. Na druhej strane, ako sám upozorňuje, svoju prácu chápe ako náčrt problematiky, výskum tejto témy tu totiž výrazne sťažuje nedostatok pôvodných archívnych dokumentov. Postavenia Slovákov na odtrhnutých južných územiach sa dotkol Marek Budaj zo Slovenského národného múzea v Bratislave, ktorý vystúpil s príspevkom *Národnostné menšiny v Maďarskej kráľovskej armáde v rokoch 1939 – 1943*. Autor si tu všimal jednak percentuálne zastúpenie menšín, ako i spôsob akým k nim velenie maďarskej armády pristupovalo. Zvlášť si všimal ich využiteľnosť v súvislosti s nasadením maďarských jednotiek vo vojne proti ZSSR. Uverejnil tiež tabuľku znázorňujúcu celkové straty maďarskej armády vo vojne k 30. septembru 1943. Slováci tu figurovali na štvrtom mieste. K tomuto dátumu bolo v ich radoch už 98 mŕtvych, čo predstavovalo 0,5 %.

Situáciu na Slovensku v posledných mesiacoch vojny po potlačení SNP si všimal Radoslav Repa, absolvent Filozofickej fakulty UCM v Trnave, ktorý analyzoval *prítomnosť nemeckých bezpečnostných zložiek v Senici ako i postupujúcej sovietskej armády*. Všimal si sieť nemeckých protiodbojových zoskupení, postavenie radového obyvateľstva, jeho perzekúciu. Veľkú pozornosť však venoval tiež situácii po oslobodení, v súvislosti s prítomnosťou sovietskej armády v regióne. Treba oceniť autorov prístup, ktorým sledoval postavenie radového obyvateľstva v týchto pohnutých časoch, škoda len, že autor okrem literatúry a pamätnej knihy nevyužil aj pôvodný archívny výskum, napríklad z tamojšieho okresného archívu, v ktorom sa určite nachádza viacero relevantných dokumentov súvisiacich s prítomnosťou nemeckých jednotiek v okrese. Tie by mohli prehĺbiť jeho poznatky, napr. pri analýze vzťahu obyvateľstva voči nemeckej brannej moci, jeho využiti pri zákopových prácach, o správaní sa nemeckých jednotiek v súvislosti so zásobovaním a pod.

Autorom posledného príspevku je organizátor konferencie M. Lacko. V podstate v ňom nadviazal na svoje úvahy z úvodného príhovoru. Zamýšľal sa v ňom nad *prístupom historika k prameňnej báze najnovších dejín*. Svoju tému pritom spojil s výskumom obdobia 1. Slovenskej republiky. Tu poukázal na podľa neho medzi historikmi dodnes málo využívanú metódu tzv. oral history, ktorá by mohla aspoň čiastočne suplovať množstvo nezachovaných archívnych dokumentov. Podľa autora je to aj jeden z dôvodov prečo dodnes máme v slovenskej historiografii toľko bielych miest z obdobia druhej svetovej vojny. Toto konštatovanie je na mies-

te, význam tzv. ústnej histórie je nepopierateľný. Súhlasíť možno aj s autorovým konštatovaním, že nie všetky archívne dokumenty sú hodnoverné. Tu by sa snád' zišlo doplniť, že v mnohom závisí na samotnom bádateľovi, na jeho schopnosti pracovať s archívnym materiálom a voľbou správnych koncepcných a metodologických prístupov dokázať vyselektovať a spracovať archívny materiál tak, aby sa výsledok čo najviac priblížil skúmanej skutočnosti.

Možno konštatovať, že zborník obsahuje viacero skutočne zaujímavých príspevkov, ktoré môžu prehĺbiť poznanie tohto komplikovaného obdobia. Na druhej strane prínos takéhoto podujatia spočíva v tiež v tom, že sa mladí vedci môžu navzájom spoznávať a zároveň konfrontovať svoje názory. Majú možnosť prekonať už v zárodku prípadné umelé ideologické bariéry, ktoré možno sledovať u niektorých starších kolegov. Aj keď nie vo všetkých svojich postojoch sa musia zákonite zhodovať. Aj preto treba každý priestor na diskusiu privítať.

Igor Baka

R I C H T E R, K.: PŘES KRVAVÉ ŘEKY. (ČS. VÝCHODNÍ ODBOJ BEZ CENZURY A LEGEND.) Praha : Ostrov, 2003, 320 s., fotopríl.

Na slovenský trh sa prednedávnom dostala nová publikácia jedného z najznámejších českých vojenských historikov K. Richtera. Možno len súhlasit' s jeho slovami v úvode, že aj v našich krajinách sa na vojnu už zabúda, a najmä pre mladú generáciu je posledná dejinná kataklizma len akousi fantastickou minulosťou, ktorú ani netreba príliš pripomínať. Navyše obraz druhej svetovej vojny komunistický režim silne skreslil, čo sa týkalo aj čs. východného odboja. Hoci na túto tému vyšlo množstvo publikácií, väčšina z nich je silne poznačená dobou svojho vzniku. Vychádzajúc z týchto, ako aj ďalších, skutočností si Richter stanovil cieľ svojej práce – pokúsiť sa vypovedať o minulosti pravdu a tiež „vzdať zaslúženú poctu hrdinom, ktorí na seba dobrovoľne vzali ťažké vojnové bremeno“. (s. 5). Okrem tohto vznešeného cieľa treba oceniť aj autorovu sebakritiku, ktorou sa v úvode všetkým čitateľom ospravedlnil za „svoj podiel viny na skresľovaní východného odboja“ v rokoch totality. Na Slovensku sme sa s podobnými slovami – žiaľ – podnes nestretli...

Autor pri písaní diela nepostupoval prísne chronologicky, ale začal opisom známej bitky pri Sokolove v marci 1943, kde sa po prvýkrát výraznejšie príslušníci čs. práporu vyznamenali a zároveň „zviditeľnili“. Tejto dôležitej bitke a jej ozvenám venoval takmer štvrtinu rozsahu celej publikácie. Napriek ťažkým stratám pri Sokolove prápor prežil a v nasledujúcich mesiacoch početne vzrastal.

V nasledujúcich kapitolách (od s. 74) sa pred čitateľom rozvíja dramatický príbeh zrodu, formovania a komplikovaných zvrátov v osudoch čs. jednotky – najprv práporu, neskôr brigády – ktorá nakoniec prišla na čs. územie spolu s Červenou armádou ako 1. ČSAZ. Cesta k vzniku čs. brigády nebola jednoduchá. Sovietska strana sa totiž spočiatku s prípravami na vznik čs. vojska nijako neponáhľala (s. 80) a robila rôzne priesťahy. Napr. v otázke Podkarpatských Rusínov, ktorých osud bol obzvlášť tragický. Autor ich spomína na mnohých miestach, ba venuje im aj záverečnú kapitolu práce. Rusíni zo živelného odporu k maďarskej okupácii Podkarpatskej Ukrajiny v marci 1939 utekali do ZSSR. Namiesto zapojenia do odboja ich však v ZSSR čakali gulagy a smrť. Sovietska moc ich totiž bez výnimky pokladala za maďarských špiónov. Mnohí zomreli už pri krutých výsluchoch v rukách NKVD. Príslušníkov tohto Stalinovho gestapa Richter hodnotí ako „mladých fanatikov, naočkováných nezmieriteľnou nenávisťou k tzv. nepriateľom socialistickej vlasti, medzi ktorých počítali každého, kto sa im dostal do rúk, či bol vinný alebo nevinný“ (s. 294). Ak aj Rusíni prežili ich

vyšetrovanie, mnohých zničil transport, ale najmä mučivé podmienky v gulagoch. Aké podmienky tam vládli, úchytkom naznačuje autor na viacerých miestach. Tak napr. v pečorskom tábore, kde bolo spočiatku asi 3 000 väzňov, bolo 1 000 nemocných, z ktorých priemerne denne zomieralo až 40... (s. 84). Nečudo, že ich prežila len asi štvrtina väzňov. Ako cynicky vyznievajú Gottwaldove slová, ktorými toto utrpenie a smrť tisícok bývalých občanov svojho štátu označil za „šliapnutie na kurie oko“... Otázka Rusínov, problém ich vyslobodenia z pazúrov NKVD a zaradenia, i účasť v čs. jednotke sa tiahne takmer celým dielom. Aj po mnohých naliehavých urgenciách najvyšších čs. kruhov ostali v zajatí tisíce príslušníkov tohto etnika, s ktorými čs. jednotky nemohli rátať. A to len preto, že ich sovietske úrady podozrievali z vyzvedačstva. Otázne však je, či za týmto krokom stál iba sovietsky stihomam a obavy zo „špiónstva“ alebo aj hlbšie dôvody – napr. snaha brzdiť výstavbu čs. jednotky. Každopádne však sovietske praktiky – „podozrievanie aj celkom nevinných osôb z najrôznejších zločinov bez akéhokoľvek dôkazu“ (s. 83) mohli už o dva roky neskôr pocítiť nielen Rusíni, aj mnohí slovenskí občania...

Kalich horkosti, podobne ako Rusíni, museli stráviť aj Volyňskí Česi: najprv ich časť trpela pod stalinským terorom a nanútenou kolektivizáciou – potom ich stovky zomierali pod nacistickou knutou (s. 251-258).

Pre slovenského čitateľa sú málo známe aj informácie o neúspešnej výsadkovej operácii v roku 1941 a plány na všeobecné povstanie na bývalom čs. území (s. 110-144).

Mnohé veci v knihe – hoci o nich Richter nepíše ako prvý – sa aj dnes čítajú akosi ťažko. Napr. to, že L. Svoboda bol pre Sovietov človekom, „s ktorým možno počítať“ (s. 95) – NKVD ho malo pod drobnohľadom a on si bol toho vedomý. Prvým povojnovým premiérom bol dokonca dlhoročný agent NKVD... Čo k tomu viac dodať? Triezvo zmýšľajúcemu čitateľovi aj dnes naskakuje husia koža pri pomyslení na to, kto našu krajinu kedysi viedol...

Pod pokrývkou každodenného života čs. vojakov v ZSSR však prebiehal tuhý zápas o politické ovládnutie jednotiek, ktorý sa koncentroval na súboj medzi benešovským a komunistickým odbojovým krídlom. Kým nekomunistom šlo len o vojenské a politické oslobodenie národa, bolševici naplňali direktívy Kominterny o „socialistickej revolúcii“ (s. 85). Ani čs. komunistickí činitelia, ani Moskva preto nemali najmenšiu chuť vzdať sa dominantného vplyvu na jednotky. Richter mohol preto len zopakovať Píkove slová: „Cieľom komunistov bola bolševizácia celej čs. jednotky“ (s. 87). Dobré na to boli všetky prostriedky, vrátane denunciácií orgánom NKVD ešte v Buzuluku. (s. 240). Bolševizovaná však mala byť nielen čs. jednotka, ale celá kontinentálna Európa, vrátane nášho územia. Richter sa totiž takisto jednoznačne prikláňa k téze, ktorá nie je nová, že Stalin sa chystal na zvyšok Európy zaútočiť už na jar 1941. Utvrďujú ho v tom aj poznatky, ktoré mal v tom čase Píka (s. 116). Celkom jednoznačne to povedal ešte v roku 1940 jeden zo sovietskych činiteľov Svobodovi: „Československo bude autonómnu súčasťou ZSSR!“ (s. 117). Čo by naše krajiny čakalo pod vládou Sovietov v roku 1941, naznačil autor tiež, keď napísal, že NKVD na anektovanom území z roku 1940 nastolila teror možno ešte ukrutnejší, než gestapo v Protektoráte či Poľsku (s. 119). Tvrdý nemecký úder svetovládne plány Stalina načas odsunul, nahradiac ich vlastnými. Sovietska dominancia v Európe však dostala onedlho šancu znova. V lete 1943 bolo už aj exilovej čs. vláde jasné, že nie demokratické mocnosti, ale ZSSR vytlačí nemecké vojská z našich krajín. Tým sa museli zmeniť aj britské plány na možné povstanie na území bývalej ČSR, ako aj vzťah k ZSSR.

Veľkú pozornosť venuje autor nielen čisto vojenským operáciám – ako napr. krvavým bojom o Kyjev (s. 160-196) či o Bielu Cerkev (s. 208-220), v ktorých sa brigáda vyznamenala, ale aj politickému zákulisiu jesene a zimy 1943. Sovietska generalita sa už vtedy netajila, že cenou za podpis známej decembrovej zmluvy a neskoršie za „oslobodenie“ bude poslušnosť

krajiny Moskve (s. 198). Preto ZSSR ani nemohol mať iný ako odmietavý vzťah ku každému povstaniu na čs. území, ktoré by bolo riadené z Londýna (s. 205, 261). Toto dávali Sovieti zreteľne najavo aj počas rokovaní o organizovaní jednotiek, čím len potvrdzovali, že im ide „vôbec nie o oslobodenie, ale o zaistenie dávno vytýčeného záujmového priestoru“ (s. 262). Tento ich postoj sa nakoniec prejavil aj počas príprav augustového povstania, keď sa jasne ukázalo, že akúkoľvek pomoc bojujúcemu Slovensku Briti viazali na sovietsky súhlas (269-270).

Hrdinstvo radových príslušníkov východného odboja však treba každopádne obdivovať – bez ohľadu na to, ktorej z protichodných politických reprezentácií prejavovali svoje sympatie. Navyše, českí vojaci boli ešte v omnoho horšej situácii, než napr. slovenskí vojaci – či už v slovenskej armáde alebo prebehnuvší na sovietsku stranu: Kým Slováci mali aspoň istú šancu, že budú odovzdaní slovenskej strane, a tam si zachránia aspoň holý život – Čechov čakal za útek z Protektorátu a „velezradu“ iba ten najvyšší trest...

Richter vyslovil nahlas v knihe aj to, čo priami účastníci tejto vojny vedeli, ale o čom naši historici dlho nepísali: O katastrofálnych životných podmienkach v ZSSR, ktoré nemala na svedomí vojna, ale sovietsky režim. Obdobu vo svetových dejinách nemá ani masový exodus obyvateľov tohto štátu spolu s okupačnými nemeckými jednotkami (s. 11). Prečo utekali z krajiny, ktorá mala chrániť záujmy „robotníkov a roľníkov“? Richter to konštatoval celkom zrejme: „Ľudia, ktorí na vlastnej koži zažili 24 rokov komunistického šťastia, vedeli už v roku 1941 to, čo nevedel ešte nik na svete: že na celej planéte a v celých dejinách neexistoval režim krutejši, krvavejší a zároveň prehnanejší a lstivejší než režim bolševický...“ (s. 11-12). Niet preto divu, že čs. vojaci sa neraz stretávali s pre nich priam „kacíorskými“ názormi miestnych ľudí typu: „Fašisti ako bolševici – všetko jeden čert...“

Napriek tomu, že autor v knihe prináša množstvo nových alebo v minulosti skresľovaných faktov a isté veci stavia doslova z hlavy na nohy, niektorých legiend z čias socializmu sa nezbavil. Tak napr. vojnovú Slovenskú republiku označuje rovnako ako marxistickí historici za „kléofašistickú“ (s. 296). Renomovanému vojenskému historikovi nerobí česť ani ďalšie tvrdenie marxistickej historiografie o 2 000 slovenských vojakoch, ktorí v októbri 1943 „zbehli na sovietsku stranu“. V skutočnosti títo príslušníci 1. pešej divízie neprešli k Sovietom „dobrovoľne“, ako to tvrdí na viacerých miestach knihy (s. 202, 227, 234, 239), ale boli jednoducho zajatí. Úsmev vzbudzuje informácia, ktorú prebral pravdepodobne z dobovej tlače, že pri prechode do zajatia „spievali do pochodu ruské a slovenské piesne a ich tváre horeli radosťou“ (s. 175). Ak okolo nich čosi spievalo, boli to sovietske gulky, ktoré zasvišťali okolo každého, kto včas neodhodil zbraň. Oheň prišiel takisto, avšak z nemeckých bômb a palubných zbraní, keď sa Nemci pokúšali prelomený front uzavrieť. Zajatých Slovákov nebolo 3 000, ako sa domnieva autor (s. 175), ale o tisícku menej. Rovnako tak npor. Marcely so svojou rotou na Kaukaze neprešiel na sovietsku stranu dobrovoľne (s. 150, 176, 226). Padol totiž do obklúčenia, z ktorého sa mu nepodarilo uniknúť. Celkom vymyslené sú Marcelyho normalizačné spomienky – na ktoré sa Richter odvoláva – že k „dezercii vopred pripravil celú rotu“. Archívne pramene totiž vravia presný opak – viacerí vojaci sa pokúšali onoho 29. januára pri Ponežukaj o útek zo sovietskeho obklúčenia. To isté platí aj o ďalších prípadoch, ktoré uvádza ako „dôkaz“ slovenských prechodov: Dôst. zást. Samo Mravec svoju čatu 1. februára pri Edepsukaj na Kaukaze nepreviedol, pretože to zaňho urobila kozácka jazda, ktorá túto čatu obklúčila (s. 176). Príslušníci čaty mohli akurát zdvihnúť ruky nad hlavu. Slovenské pramene nič nevedia ani o dezercii 45 mužov z divízneho zbrojného parku či 37 cyklistov z bližšie neurčenej jednotky. Morálku slovenských vojakov mohlo takisto len ťažko zmeniť zopár leŕtákov komunistického agitátora Čulena – nahlodávali ju totiž celkom iné faktory (s. 175). O možnom prechode Rýchlej divízie nemohol jej veliteľ Jurech rokovať na jar 1943, pretože vtedy už bola z Kaukazu dávno stiahnutá (s. 232). Autor si takisto mýli názov slovenskej frontovej divízie – nebola to 1. rýchla divízia (s. 150) ani „rýchla“ (175), ale jej oficiálny názov bol Rýchla divízia.

Aj v posledných kapitolách venovaných Povstaniu od príchodu frontu na slovenské (resp. čs.) územie možno nájsť niekoľko zakopnutí. Tvrdenie o ozbrojených družinách v slovenských horách v roku 1941, ako zárodku komunistického vojska, je silne prehnané (s. 230). Rovnako tak nemožno paušálne hovoriť, že partizánske hnutie na Slovensku ako celok zastávalo protičeskoslovenské postoje (s. 236). Prvý partizánsky výsadok nad územím Slovenska sa neuskutočnil v noci z 26. na 27. júna 1944, ale presne o mesiac neskôr (s. 264). V Martine neboli skupinou partizánov a vojakov postrieľaní tridsiati vysokí nemeckí dôstojníci z vojenskej misie na čele s gen. Ottom, ale náhodná skupina nemeckých cestujúcich. Tú tvorili aj civilné osoby a z vojenských tu bol hodnosťou najvyšší pplk. Otto (s. 283).

Richter príliš nezdôrazňuje ani fakt, že až do príchodu dvoch tisíc slovenských zajatcov z bývalej 1. pešej divízie v čs. formácii Slováci takmer úplne absentovali. Z pohľadu národnostného zloženia ju preto len ťažko môžeme označiť za československú – takou bola snád' len z hľadiska politickej orientácie (s. 94). Veď v septembri 1943 Slováci netvorili ani len 10 % zo stavu brigády. Akoby sa opakovali dejiny spred dvadsiatich rokov, keď čs. légie v Rusku tvorili takmer sami Česi...

Dejinným paradoxom je aj to, že čs. vojsko sa na strane sovietskej armády zúčastnilo bojov práve na tých miestach, ktoré slovenská armáda pomáhala nemeckej obsadzovať. Či už išlo oblasť severného Donca na jar 1943, kde boli rok predtým slovenskí delostrelci, ako aj kurseskej oblasti, kde predtým pôsobili slovenské pionierske jednotky alebo tuhých bojov o Kyjev. Nechýbalo mnoho a a slovenská divízia by možno stála priamo proti československej brigáde i v bojoch na Dnepri koncom októbra 1943...

Martin Lacko

V A R I N S K Ý, V.: *JOZEF VICEN A BIELA LÉGIA*. Banská Bystrica, 2003, 122 s.

História vzniku a činnosti Bielej légie v rokoch 1948 – 1955 bola dosiaľ len na okraji záujmu profesionálnych historikov. Zmienky o jej existencii sa sporadicky objavili v štúdiách v súvislosti s odporom proti komunistickému režimu. Príčiny tohto javu treba hľadať predovšetkým v heuristickej oblasti, nakoľko fondy štátnej bezpečnosti sú sústredené v dvoch archívoch ministerstva vnútra SR – Levoči a Nitrianskej Strede. Okrem toho historikom, ktorí pracujú na témach po roku 1948, sú známe mnohé úskalia archívnych prameňov proveniencie štátnej bezpečnosti a Ministerstva národnej bezpečnosti.

Na takúto neľahkú cestu vyhľadávania a kritiky prameňov sa vydal docent Vladimír Varinský, CSc., aby po niekoľkoročnom štúdiu publikoval monografiu o Bielej légii a jej protagonistovi Jozefovi Vicenovi. Už pred vydaním monografie autor publikoval viaceré štúdie na túto tému v zborníkoch Univerzity Mateja Bela, kde pôsobí na Fakulte humanitných vied, na Katedre histórie. Najnovšie aj v Historickom časopise (HČ, 3/2003, s. 435-446) publikoval štúdiu o Bielej légii na strednom Slovensku.

Úvodom k recenzovanej monografii sa žiada uviesť aj to, aký zmysel a význam majú práce o protikomunistickom odpore po roku 1948. Pretože v historiografiách postkomunistických štátoch je doposiaľ stále veľa nejasností, rozporných názorov a prezentizmu o existencii ozbrojených foriem boja proti komunistickému režimu po jeho vzniku. Pričom takéto tvrdenia sa neopierajú o seriózný archívny výskum a kritiku prameňov, ale o memoáre a publicistiku. Význam prác o protikomunistickom odpore – medzi ktoré zaraďujem aj monografiu V. Varinského, spočíva vo viacerých smeroch. Prácami s podobným charakterom sa odstraňujú mýty o sile protikomunistického odporu a približuje sa poznanie historických udalostí, ktoré

môže objektívnejšie poslúžiť v procese dekomunizácie po roku 1989. Pretože práce so zámerým sklonom k prezentizmu zväčša nemajú vedeckú hodnotu. Inou stránkou procesu dekomunizácie je postihnutie zločinov komunizmu. Iniciovanie protištátnych činov a provokácií, ku ktorým dochádzalo v súvislosti s Bielou légiou (ale nielen v súvislosti s ňou), sa končilo hrdelnými trestami, čo možno považovať za zločin. Inú rovinu prenasledovania predstavovali rôzne skupiny represii komunistického režimu, pretože postihli široký okruh ľudí (kňazov, roľníkov, živnostníkov, učiteľov a iných). Ani v represiach rôzneho stupňa nemožno vylúčiť zločiny. Ale ide hlavne o to, aby pojmom „zločiny komunizmu“, ktorý sa objavil v názvoch niektorých publikácií, vydaných na Slovensku, sa nezamieňali stupne represii so zločinními.

Z hľadiska heuristiky autor využil archívne pramene, memoáre a publikované dokumenty vzťahujúce sa k téme. Obsahovo by bolo možné prácu rozšíriť aj o kapitolu o tom, ako vedenie KSČ hodnotilo a využívalo boj proti Bielej légii v politike represii pod zámienkou zostrovaného triedneho boja na Slovensku. Autor túto skutočnosť pripomína na viacerých miestach monografie, ale rámec tohto konštatovania neprekročil. Domnievam sa, že kľúčom k analýze môže byť štúdium ďalších archívnych fondov, a najmä Predsedníctva a Politického sekretariátu ÚV KSČ v Prahe, fondu P. David v Slovenskom národnom archíve a iných. Toto pripomenutie evokuje text monografie, kde na niekoľkých miestach autor uvádza konkrétne fakty praktík štátnej bezpečnosti, ktorá zámerne iniciovala a podnecovala protištátnu činnosť skupín Bielej légie, aby bezpečnostné orgány mohli uväzniť čo najväčší počet ľudí a propaganda ich využila na legitimitu represii.

Históriu Bielej légie autor zoradil do troch častí, vnútorne ďalej členených. Štruktúra práce poskytuje originálny pohľad na činnosť Bielej légie na viacerých úrovniach vzájomne prepojených. Autor priblížil životné osudy protagonistu Bielej légie – J. Vicena od študentských rokov v Bratislave v súvislosti s pôsobením T. Kolakoviča a Rodiny až po jeho únos štátnou bezpečnosťou z Rakúska.

Kritika prameňov umožnila autorovi formulovať všeobecnejšie analytické závery, ktoré nevylučujú aj inú interpretáciu, resp. autor ich neuzatvára ako nespochybniteľné. Na súčasnej prameňovej báze však vyznievajú hodnoverne a vyvracajú dve krajné polohy interpretácie Bielej légie, a to: iniciovanie vzniku jej skupín a provokovanie protištátnej činnosti len ako výsledok štátnobezpečnostných zložiek, zveličenej odbojovej činnosti Bielej légie ako ozbrojených protikomunistických jednotiek v slovenských horách. Autor nevylučuje aj možnosť spontánneho a živelného vzniku skupín Bielej légie ako dôsledku pocitovaného sklamaní obyvateľov z praktík totalitného režimu. Nemožno vylúčiť aj takú skutočnosť, že osobné konflikty s režimom boli tiež motiváciou na živelné zakladanie skupín.

Monografia v úvodnej časti obsahuje predslov J. Vicena, ktorý ho napísal na želanie autora monografie, aby zaujal stanovisko k jej obsahu, nezávisle na tom, „či bude kladné alebo odmietavé“ (s. 7). J. Vicen v predslve uviedol: „Môžem dosvedčiť, že sa mýli (autor V. Varinský) iba v detailoch, v ktorých orgány bezpečnosti písali výslovnú lož. Tú odhaliť by nebolo vždy ľahké ani pre mňa...“ (s. 14).

Prvá časť monografie analyzuje činnosť J. Vicena v zhraničí v súvislostiach pomerov v slovenskej politickej emigrácii. Nezaujím západných štátov spolupracovať s ňou spočívalo predovšetkým v separatistickej orientácii a vzájomných rozporoch medzi F. Ďurčanským a K. Sidorom, ktorí usilovali o ovládnutie celého exilu (s. 41).

Myšlienka založiť Bielu légiu ako hnutia svojpomocí obyvateľstva proti zvoliť komunistického režimu vznikla v novembri 1948 počas návštevy A. Tunegu vo Viedni, kde sa stretol s J. Vicenom. Motívy jej vzniku súviseli s úsilím J. Vicena nájsť spôsob ako zintenzívniť spravodajskú činnosť a vytvoriť takú formu odboja obyvateľstva proti režimu, ktorá by bola bezpečnostnými zložkami ťažko odhaliteľná, pretože hlavné ťažisko by spočívalo na neorganizovanej „pasívnej rezistencii obyvateľov“ proti režimu a vzájomnej pomoci proti praktikám komunistických funkcionárov (s. 47-48). V koncepcii J. Vicena o činnosti Bielej légie mala

dôležité miesto spravodajská činnosť v projekte WACO, ktorý financovala americká spravodajská služba CIC. Ale zatknutie A. Tunegu, A. Púčika, E. Tesára a ďalších osôb v januári 1949 spôsobilo problémy so spravodajstvom. Nasledovali ďalšie pokusy budovať spravodajskú sieť na Slovensku. Neboli však úspešné a J. Vicen stratil dôveru Američanov (s. 51).

Neúspech so spravodajstvom viedol J. Vicena k vzniku vysielateľa Biela légia. Pod jeho vedením vysielateľ fungoval od apríla 1950 do júla 1951 s ročnou prestávkou a pod vedením Šumichrasta až do roku 1955. Vysielanie skončilo vyhlásením Rakúska za neutrálny štát. Podľa zachovaného záznamu vysielaných relácií, vysielateľ Biela légia „nikdy nedával výzvy, aby sa na Slovensku tvorili odbojové skupiny. Naopak, občania boli odhováraní, aby sa organizovali z dôvodu odhalenia. Zmyslom vysielania bolo vniesť duch pasívnej rezistencie“ (s. 56). Fakty o vysielateľovi s udaním aj miesta odkiaľ sa vysielalo, vyvracajú názory, že vysielateľ bol dielom štátnej bezpečnosti na Slovensku. Monografia tiež vyvracia názory, že Biela légia pôsobila ako „ozbrojená protikomunistická formácia pôsobiaca na území Slovenska“ (s. 56). Takýto názor vniesla politická emigrácia okolo V. Krajčoviča a F. Ďurčanského so zámerom získať uznanie a finančnú podporu od západných spravodajských služieb. Šírila ho aj štátna bezpečnosť, aby získala uznanie pri likvidácii ozbrojených skupín.

Autor upozorňuje aj na problém hodnotnosti o počtoch skupín a členov Bielej légie, pretože informácie pochádzajú od štátnej bezpečnosti, ktorá zveličovala počty. Podľa jej poznatkov v apríli, skupiny existovali v Košickom, Prešovskom, Banskobystrickom a Žilinskom kraji (s. 63). Málo hodnoverné sú aj informácie o zabavených zbraniach, pretože údaje pochádzali od agentúrnej siete a boli zveličené. Podľa prameňov, o ktoré sa autor opiera, najpočetnejšie skupiny boli na východnom Slovensku. Medzi najvýznamnejšie patrili dve skupiny – J. Rešetku a M. Mihoka, ktoré disponovali aj zbraňami. Skupina M. Mihoka spáchala dva teroristické činy, keď trhavina poškodila hájovňu v osade Hámre a zapálila sloh slamy v JRD Sol'. Iné teroristické činy žiadna zo skupín na východnom Slovensku nevykonala.

Likvidácia skupín Bielej légie Štátnou bezpečnosťou na východnom a strednom Slovensku (v Čiernom Balogu) mala spoločné znaky. Členovia skupín boli pozatýkaní v januári – februári 1952 v rámci akcie Duben, riadenej Matouškom, poslaným z Prahy. Prostredníctvom nasadených agentov sa podarilo preniknúť do skupín a následne zatýkať jej členov. Po zatknutí členov Bielej légie v Čiernom Balogu a Hronci sa na povrch dostali skutočnosti o neutešených politických pomeroch v okrese Brezno, kde funkcionári komunistickej strany a ľudovej správy zneužili svoje postavenie na osobné obohatenie. Z týchto príčin bola časť zatknutých prepustená na slobodu. Režim sa obával negatívnych reakcií obyvateľstva v kraji so silným ľavicovým zázemím.

V závere práce autor dospel k tomu, že z archívnych prameňov nemožno jednoznačne zistiť, ktoré skupiny boli skutočne Bielou légiou, a ktoré vytvorila štátna bezpečnosť. Nie je preukázateľná ani existencia centrálne organizovanej celoslovenskej siete Bielej légie (s. 81). Niet ale pochyb, že štátna bezpečnosť prenikla do likvidovaných skupín, v ktorých zámerne iniciovala protištátnu činnosť. Rozsahom nevelká monografia V. Varinského je kvalifikovaným dielom o protikomunistickom odpore Bielej légie. Približuje slabosť a silu tých, ktorí v čase najtvrdších represíi sa postavili proti režimu. Monografia je určená všetkým, ktorí sa zaujímajú o kvalifikovaný výklad počiatočného obdobia komunistického režimu.

Michal Štefanský

ANOTÁCIE GLOSÝ

VENCEL, P. – MISTRÍK, J.: *HISTÓRIA VOJENSKEJ NEMOCNICE V BRATISLAVE*. Prerovské tiskárny, 2004, 239 s.

Dňa 12. januára 2004 sa v priestoroch aukčnej spoločnosti SOGA na Panskej ulici v Bratislave uskutočnil slávnostný „krst“ tejto publikácie. Autori v nej venujú priestor vývoju vojenského zdravotníctva vo svete od staroveku až podnes. Prinášajú jeho obsiahly náčrt aj na území Bratislavy od stredoveku a tiež počas rakúsko-uhorskej monarchie. V publikácii sú podrobne spracované najnovšie dejiny vojenského zdravotníctva u nás, ktorých súčasťou nie sú iba organizačné a štatutárne zmeny či stavebné úpravy, menoslovny riaditeľov a významných lekárov, ale aj ich životné príbehy.

Kniha poukazuje na vznik a rozvoj vojenského lekárstva, zdravotníckej teórie a praxe z hľadiska vývoja spoločnosti, so zameraním na osobitosti vedenia ozbrojeného zápasu v nej. Publikácia nie je delená vyslovene na číslované kapitoly, obsahuje 21 relatívne samostatných, ale na seba nadväzujúcich častí. Prvých 7 častí možno spojiť do jedného celku, ktorý obsahuje *Namiesto prológu* autorovu báseň, *Hippokratovu prísahu*, *Hippokratovu prísahu lekárovej ženy*, *Ženevský sľub lekárov* (1948), ako aj samotný *Úvod*.

Dalšou časťou je *Vojenská história Bratislavy*, spojená s *Najstaršími dejinami Slovenska* od prisťahovania Slovanov na naše územie, cez Veľkomoravskú ríšu, Uhorsko, husitské vojny, turecké ťaženia, napoleonský vpád, revolučné roky 1948 – 1949, prvú svetovú vojnu a vznik ČSR, druhú svetovú vojnu až po rok 1945.

Časť *Sociálna a zdravotná starostlivosť v Bratislave* sa zaoberá touto problematikou od 13. do 21. storočia, v ktorej dominujú „špitále“, „lazarety“, ústavy vyššieho typu i *vojenské nemocnice*, reorganizácie zdravotníctva,

ako aj významné osobnosti, ktoré sa zapísali do dejín Bratislavy.

História vojenskej medicíny siaha od starovekého Egypta až po vznik Červeného kríža v roku 1864. Táto časť je vhodne doplnená najdôležitejšími udalosťami vojenskej medicíny a hygieny v rokoch 1752 – 1951.

V ďalšej časti *Zdravotnícke zabezpečenie predmníchovskej republiky* sa autori zapodievať problematikou armády, jej organizáciou a vojenskou zdravotníckou službou.

Časť *Zdravotnícka služba počas 2. svetovej vojny* sa zaoberá zdravotníckymi zariadeniami od prvého boja pri Sokolove v roku 1943 až po rok 1945, vrátane SNP.

Stručnú časť tvorí *Zdravotnícka služba v SNP*. *Zdravotnícka služba po 2. svetovej vojne* rieši mnohé reformy v zdravotníctve, typizáciu vojenských nemocníc, osvetovú prácu v zdravotníctve i založenie Vojenskej lekárskej akadémie (v Hradci Králové, v Brne) a Zdravotníckeho učilišťa (v Ružomberku).

V poradí už 14. časť *Vojenské nemocnice na Slovensku* opisuje 11, resp. 24, vojenských nemocníc v rokoch 1918, 1919 a 1921, z ktorých po roku 1945 zostali do dnešných dní VN Košice, Ružomberok a Bratislava. Podrobnejšie rozoberá históriu Vojenskej nemocnice v Košiciach, ako aj Ústrednej vojenskej nemocnice v Ružomberku.

Ďalej sa autori dopracovali k podstate veci – *Vojenskej nemocnici v Bratislave*. V piatich samostatných, na seba nadväzujúcich, častiach pod rovnakým názvom, sa autori zapodievať Vojenskou nemocnicou v Bratislave v rokoch 1526 – 1939, 1939 – 1946, 1946 – 1968, 1968 – 1989 a 1989 – 2003.

V predposlednej časti sú rozpisané *Súčasnú oddelenia vojenskej nemocnice*.

Posledná, 21., časť dokresľuje celú problematiku publikácie *menoslovom veliteľov (náčelníkov, riaditeľov) Vojenskej nemocnice v Bratislave*.

Záver stručne zhŕňa význam diela citáciou generála M. R. Štefánika „Ja sa prebijem, lebo sa prebit' chcem“, alebo parafrázou prezidenta USA J. F. Kennedyho v modifikácii „Nepýtajte sa, čo vám naša nemocnica dá. Uvažujte, čo môžete vy urobiť pre svoju nemocnicu!“

Namiesto doslovu je báseň, ktorej autorom je zrejme Pavel Vencel.

Literatúra obsahuje zoznam 42 autorov rôznych diel, na ktoré však nie sú v celom diele uvedené žiadne odvolania, čo znižuje jeho výpovednú hodnotu.

Na poslednej nečíslovanej strane sú logá 10 sponzorov, ktorí umožnili vydanie tejto knihy, ktorá nie je v predaji, je určená iba pre „vyvolených“, čím sa zúžil okruh odbornej i laickej čitateľskej verejnosti.

Dielo obsahuje veľké množstvo dobových kreslených obrázkov a fotografií, každá jeho časť je zakončená stručným zhrnutím.

Určitým nedostatkom je, že v texte nie je uvedený ani jeden odkaz na prameň a použitú literatúru. Rovnako sú nedostatkom aj emotívne časti, osobné záležitosti, ako aj familiárne oslovenia. Úroveň publikácie znižujú aj údaje a fotografie vládnych činiteľov alebo hercov, ktorí nemajú s týmto dielom nič spoločné. Publikácia je poplatná minulej dobe (uvedené niektoré zbytočnosti) i súčasnosti, lebo ako možno inak nazvať zbytočnosťou či „svetovosťou“, keď je pod každým názvom, obrázkom i v každom resumé uvedený preklad v anglickom jazyku?

Odbornej terminológii a vedeckosti publikácie nemožno nič vytknúť.

L. Jančo

PEJČOCH, I. – PEJS, O.: OBRNĚNÁ TECHNIKA 5. STŘEDNÍ EVROPA 1919 – 1945 (I. ČÁST). Praha : Ares, Jan Vašut 2004, 375 s.

V minulých dňoch sa na knižnom trhu objavil už piaty zväzok radu publikácií, venovaných obrnenej technike. Spoluautorom Iva Pejčocha je v tomto prípade amatérsky historik a veľký znalec obrnenej techniky stredo-

európskeho regiónu prvej polovice 20. storočia Oldřich Pejs (alias Pavel Pilař, publikujúci pod týmto pseudonymom v niektorých vedeckopopulárnych periodikách). Tento diel *Obrnenej techniky* sa týka strednej Európy v rokoch 1919 – 1945, avšak na rozdiel od predchádzajúcich, vzhľadom na malú produkciu jednotlivých štátov, sú zahrnuté do štruktúry obsahu tejto knihy hneď tri štáty – Poľsko, Rakúsko, a prvá časť týkajúca sa Československa. Siesty diel by mal zahŕňať okrem druhej časti československých typov obrnenej techniky (ľahké a stredné tanky) i Maďarsko a Rumunsko.

Prvá textová časť monografie sa venuje Poľsku. Na začiatku v krátkosti približuje vývoj organizácie poľskej obrnenej vozby v medzivojnovom období. Historicky prvou poľskou obrnenou jednotkou sa stal 1. tankový pluk, založený ešte koncom prvej svetovej vojny vo Francúzsku, ktorý mal vo výzbroji 120 vtedy najmodernejších tankov typu Renault FT s delovou aj guľometnou výzbrojou. Tento pluk, ako aj ďalšie jednotky, ktoré dali základ obrneným útvaram poľskej armády, sa zapojil do bojov počas vojny Poľska so sovietskym Ruskom, a Poľsko sa hneď v dvadsiatych rokoch 20. storočia zaradilo k tým štátom, ktoré dokázali nielen opravovať, ale i produkovať obrnené vozidlá. Okrem jednoduchovej, príp. neštandardnej, výroby obrnených áut, počas bojov mladého poľského štátu s nepriateľmi na východe i západe, na konci druhej polovice 20. rokov, vznikli už aj série obrnených áut wz. 28 a neskôr wz. 29. Tridsiate roky so sebou priniesli obohatenie poľských obrnených jednotiek o tančičky TK-3 a TKS (časť bola vyzbrojená 20 mm kanónom), o obrnené autá wz. 34 v troch verziách (v skutočnosti to boli prestavané obrnené automobily wz. 28), o ľahké tanky v jednověžovej a dvojevěžovej verzii (s čisto guľometnou, ako aj zmiešanou výzbrojou) spolu s niekoľkými prototypmi samohybných diel. A tak sa v septembri 1939 mohlo proti nemeckej agresii z poľskej obrnenej techniky postaviť asi 161 ľahkých tankov Vickers E a domáci licenčný produkt 7TP, 50 Francúzmi dodaných ľahkých tankov Renault R-35, 102 ľahkých tankov Renault FT, asi 100 obr-

nených áut vz. 29 a vz. 34, ako aj takmer 561 tančikov TK a TKS. Bolo to príliš málo, navyše kvalita materiálu bola výrazne nižšia, než u nemeckej alebo československej techniky (drvivá väčšina v Poľsku produkovaných typov bola len upravenými zahraničnými licenciami), ako aj organizácia jednotiek, kde najväčšou tankovou jednotkou bol prápor, už nezodpovedalo dobe. Čitateľ sa zoznámí i s prototypmi poľských vozidiel, napr. tanku 10TP, ako aj s dvomi obrnenými autami improvizovane vyrobenými počas Varšavského povstania (Kubus a Chevrolet).

Rakúsko v medzivojnovom období nemalo ani veľkú, ani silnú armádu. Obrnenú techniku zastupovali predovšetkým obrnené automobily, ktoré sa vyrábali v malých počtoch. Po anšluse Rakúska nacistickým Nemeckom bola jeho armáda i s technikou začlenená do Wehrmachtu. Jediná rakúska obrnená jednotka – prápor obrnených vozidiel mal vo výzbroji domáce ťažké obrnené autá Steyer ADGZ (vyrobených 27 kusov, so zmiešanou guľometnou a delovou výzbrojou), zakúpené talianske tančiky CV 33/35 a ľahké obrnené autá Steyer ADSK (vyrobených len 5 kusov s guľometnou výzbrojou). Zaujímavosťou boli i dva sériovo vyrábané delostrelecké ťahače, a to kolesovo-pásový (mohol pôsobiť buď na pásoch, kolesách či ako kolopásový) Steyer ADMK (vyrobených 334 kusov, z toho časť sa používala ako nechránený nosič ťažkého guľometu) a Saurer RR-7 (vyrobených bolo do anšlusu iba 15 kusov, ďalšiu produkciu už odoberal nemecký užívateľ), ktorý prevzal pod označením Sd.Kfz. 254 do výzbroje i Wehrmacht, kde reprezentoval jediný prostriedok s možnosťou výmeny typu podvozku (kolesového alebo pásového). Tento typ sa využíval ako obrnený prieskumný prostriedok motorizovaných delostreleckých plukov (bez organickej výzbroje), a len niekoľko kusov v úlohe nepancierovaného ťahača. Bojovo bol nasadzovaný v severnej Afrike a na východnom fronte. I v tejto časti sa zoznámime s obrnenými vozidlami, ktoré zostali len v prototypoch.

Viac ako tretinu publikácie tvorí časť zameraná na Československo a jeho obrnenú

techniku. Podkapitoly sa venujú obrneným vozidlám vo výzbroji čs. armády (k 1. 3. 1939 mala čs. armáda 298 ľahkých tankov vz. 35, 50 ľahkých tankov vz. 34, 70 tančikov vz. 33, 9 obrnených áut vz. 25, 15 obrnených áut vz. 27 a 51 obrnených áut vz. 30), výzbroji obrnených vozidiel čs. útočnej vozby, vývoju jej organizácie, ako aj názvom, označovaniu, krycím náterom a signalizácii obrnených vozidiel v čs. armáde. Následne sa v jednotlivých kategóriách (obrnene automobily, samohybné delá, tančiky, resp. malé útočné vozy) uvádzajú jednotlivé typy s technickým popisom i priebehom služby. Stretneme sa tu napr.: s obrnenými autami Škoda-Fiat 18 BL, OA vz. 27, policajnými obrnenými autami Škoda PA-304, Praga TNSPE-34 a TNSPE-37, improvizovanými obrnenými autami Škoda, samohybným obrneným delom Škoda PÚV-6, delovým obrneným transportérom Škoda LKMVP, tančikmi vz. 33, Škoda MU-4/IV, Škoda Š-I-D, Praga AH-IV a ďalšími. K všetkým popisom vozidiel sú pripojené i bokorysy a pôdorysy uvedenej techniky a základné takticko-technické dáta.

Ďalších 54 strán publikácie tvorí kvalitná fotografická príloha a desať strán obrazová príloha so sfarbením, kamuflážami a označením niektorých, v knihe uvádzaných, vozidiel.

Publikácia je výborným sprievodcom typmi obrnenej techniky v stredo európskom regióne. Vynikla tu fundovanosť obidvoch autorov, výborne prepracovaná je najmä časť o československej útočnej vozbe, kde silne cítiť erudovaný rukopis O. Pejša. Azda trochu na škodu veci je rozdelenie časti o československej útočnej vozbe do dvoch dielov. Pripomína to skôr obsahovú štruktúru predchádzajúcich dielov a stáva sa tak menej prehľadné pre užívateľa. Napriek tejto výhrade, predstavuje táto publikácia vydarené dielko, ktoré sa svojim obsahom určite zaradí k vyhladávaným príručiekám o obrnenej technike medzivojnového a vojnového obdobia rokov 1939 – 1945. Už teraz môžeme so záujmom očakávať ďalší diel, ktorý azda čoskoro uzrie svetlo sveta.

Z. Katreba

DOLEŽEL, L. – KROUPA, L.: ŽENIJNÍ VOJSKO – HISTORIE A SOUČASNOST. Praha : Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2003, 156 s.

Publikácia je pozoruhodná tým, že dáva ucelený obraz o ženijnom vojsku od staroveku až po súčasnosť. Problematika vývoja ženijnej špecializácie sa všeobecne úzko spája s dejinami spoločnosti a osobitne s vojenskými dejinami. Táto publikácia je obdihuhodným materiálom tak pre vojenských historikov, ako aj pre profesionálnych i emeritných vojakov danej odbornosti. V neposlednom rade pre spoločný historický vývoj Čechov i Slovákov od čias rakúsko-uhorskej monarchie až po dnešok, je nevšedným materiálom aj pre príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky.

Autori publikácie prešli rôznymi funkciami v ženijných útvaroch, najmä v „mekke“ ženijného vojska v Seredi (Doležel bol veliteľom 6. žb v Seredi a náčelníkom ženijného vojska VVVO v Trenčíne) a na Katedre ženijných strojov vo Vojenskej akadémii v Brne, ktorí majú dostatok teoretických, aj praktických vedomostí a skúseností. Čerpali z bohatého zdroja rôznych materiálov, no základom sa stali skriptá *Historie ženijního vojska* vo VA v Brne.

Publikácia sa člení do piatich kapitol:

V prvej kapitole *Vznik a vývoj ženijného vojska od staroveku do 1. svetovej vojny* sa autori snažili podať historické začiatky ženijnej špecializácie s prvkami ženijného vojnového umenia v období staroveku, raného a vrcholného stredoveku. Neobišli ani vojnové umenie husitskej doby, absolutistickej monarchie i napoleonských vojen. Pomerne podrobne rozoberajú ženijné vojsko v prvej svetovej vojne, ktorú dokresľujú česko-slovenskými jednotkami (légiami) v zahraničí. Ukazujú na úzku nevyhnutnosť ženijného vojska s vývojom vojenstva a jeho podporou pri vojenských ťaženiach a operáciách či už obranných alebo útočných, pričom išlo o starostlivú prípravu terénu, prechody cez prekážky a dômyselné opevňovacie stavby pri obrane územia, miest ap.

Druhá kapitola rozoberá *ženijné vojsko v medzivojnovom období*. Opisuje organizáciu

a vývoj ženijného vojska v rokoch 1918 – 1938. Toto obdobie bolo obdobím budovania armády a jej premien s dôrazom na výcvik a odbornú prípravu so zameraním na obranu národa. Dôraz sa tu kladie na unifikáciu čs. armády a ženijného vojska i zameranie jeho výcviku. Postupne prechádza do rokov bezprostredného ohrozenia republiky, pričom je zvýraznená úloha ženijného vojska pri budovaní objektov stáleho opevnenia. Kapitulu tiež vhodne dopĺňa 8 príloh o organizácii prípravy dôstojníkov, prípravy poddôstojníkov, výcviku a odborného výcviku ženijného vojska, organizácii a predurčení ženijného vojska v predmnichovskej republike a jeho materiálom zabezpečení.

V tretej kapitole je zobrazený *podiel ženijného vojska v boji čs. jednotiek v zahraničí počas 2. svetovej vojny*, a to: v Poľsku (1939), vo Francúzsku (1939 – 1940), vo Veľkej Británii (1940 – 1945), na Strednom východe (1940 – 1943) a v Sovietskom zväze (1942 – 1945). Rovnako aj táto kapitola je doplnená 7 prílohami: zoznam ženistov v čs. légionie v Poľsku, organizácia a činnosť 1. čs. divízie vo Francúzsku, organizácia a činnosť čs. samostatnej obrnenej brigády vo Veľkej Británii, organizácia ženijných jednotiek 1. čs. samostatného práporu, 1. čs. samostatnej brigády a 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Autori sa vyváženě snažia zhodnotiť aktivity ženistov na Západe, Strednom východe i na Východe. Ukazujú, ako vojnové skúsenosti tvorili základ povojnového vývoja ženistov.

Štvrtá kapitola je najrozsiahlejšia a zaoberá sa *povojnovým vývojom ženijného vojska až po rok 1989*. Obsahuje organizáciu a výstavbu ženijného vojska od februára 1948 do polovice 60. rokov a jeho podielom na povojnovej obnove života spoločnosti. Relatívne samostatnú časť tvorí materiálne vybavenie, ako aj príprava veliteľského zboru ženijného vojska od povojnového obdobia do roku 1989. V procese prípravy ľudí je základom vojenské školstvo, ktorému sa tu venuje značná pozornosť. Stručne sa dotýka aj podielu ženijného vojska na odstraňovaní následkov živelných pohrôm, so zameraním sa na povodne na českých, ako aj na slovenských riekach. Aj

túto kapitolu dopĺňa 8 príloh: ženijné vojsko v mierovej organizácii ĽS. armády (1945), ženijné vojsko po reorganizácii ĽS. armády (1947), podriadenosť súčasť ženijného vojska po vytvorení vojenských okruhov (1958, 1965, 1969). Prílohy uzatvára prehľad vzávkov a útvarov ženijného vojska, ktorým boli prepožíčané historické a Ľstné tituly. Užitocnosť a nezastupiteľnosť ženistov je poučením i pre budúcnosť, čo má svoj odraz i v súčasných mierových misiách, aj príslušníkov Ozbroyených síl SR na obnovu mieru a infraštruktúry v krajinách postihnutých vojnovými udalosťami.

Piata kapitola je veľmi stručná: *Ženijné vojsko po roku 1989 a vzniku Ľskej republiky*. Rozoberá roky 1989 – 1993 s dôrazom na rozdelenie Ľsko-Slovenska a vznik ženijného vojska Armády Ľskej republiky.

Posledná, šiesta, časť na konci publikácie uvádza *Obrazovú prílohu* s 32 obrázkami staršej, i najmodernejšej techniky ženijného vojska s názvami a stručnými údajmi.

Kniha je veľmi pekne graficky upravená a vydaná v modernej technickej forme, doplnená množstvom obrázkov či už kreslených alebo fotografií, ktoré korešpondujú s textom, avšak sú bez bližšieho popisu. 23 príloh dopĺňa hodnovernosť údajov – autentické dobové dokumenty – ako aj výpovede niektorých aktérov tejto histórie, bývalých významných funkcionárov ženijného vojska. Doktoré nepresnosti na konci publikácie možno tolerovať, lebo neznižujú hodnotu diela. Publikácia je „nepredajná“, napriek tomu sa dostáva k širokému okruhu najmä „pamätníkov – ženistov“.

L. Jančo

THOMPSON, L.: ZÁCHRANA RUKOJMÍCH. PŘEHLED ZBRANÍ A TAKTIK. Frýdek-Místek : Alpress, 2003, 208 s., fotogr., príl.

S narastajúcim nebezpečenstvom terorizmu sa stále významnejšou zložkou protiteroristického boja stáva záchrana rukojemníkov. Leroy Thompson, ako školiteľ špecializovaných vojenských a policajných tímov, urč-

ných na záchranu rukojemníkov vo viacerých štátoch, publikoval na túto tému viaceré príspevky, aj niekoľko publikácií. *Záchrana rukojemníkov* predstavuje „sprievodcu“ rôznych stratégií, použitím ktorých sa zachránili tisícky životov.

V štyroch kapitolách autor približuje čitateľovi vývoj rukojemníckej drámy od úvodného vymedzenia okruhu miesta incidentu, po jej úspešné ukončenie, a to buď vyjednávaním alebo činnosťou záchranného ostreľovacieho, prípadne prepadového tímu, riešiaceho situáciu kombináciou sily a obratnosti. Spravodajskej činnosti, ako dôležitej neoddeliteľnej zložky v procese záchrany rukojemníkov, sa venuje v osobitnej kapitole. Zdôrazňuje, že záleží predovšetkým na kvalite spravodajskej činnosti, či zásahový tím, ktorý rieši situáciu streľbou, alebo vyjednávač, ktorý sa usiluje o zvládnutie situácie bez použitia násilia, dokončí akciu úspešne alebo tragicky. V ďalších samostatných kapitolách rozoberá techniky útoku v situáciách, keď ozbrojení teroristi, zločinci, prípadne duševne narušené osoby, sa nachádzajú v uzavretom priestore spolu s rukojemníkmi – opisuje formy a možnosti tichého, skrytého priblíženia, ako aj dynamického útoku záchranného tímu. V rámci výbroje a technického vybavenia sa autor venuje strelným zbraňam, munícii, chemickým látkam, pomôckam omračujúcim a odvádžajúcim pozornosť, ochrannej výstroji, nástrojom používaným počas útoku, zariadeniam na pozorovanie a zhromažďovanie informácií a zvláštnym osobným pomôckam. V nasledujúcich kapitolách sú to zásahy špecialistov na záchranu rukojemníkov, nachádzajúcich sa konkrétne v budovách, vo vozidlách, vlakoch, zásahy na lodiach a v lietadlách. V záverečnej kapitole autor zovšeobecňuje princípy plánovania úspešnej záchrannej akcie. Z jednástich kapitol tak čitateľ získava nielen množstvo konkrétnych informácií, ale aj mozaikový obraz záchrannej akcie rukojemníkov, ktorej úspešnosť je daná pozíciou každého jednotlivca a jeho špeciálnymi schopnosťami. Vyjednávač sa snaží prenik-

núť do psychológie teroristov a získať čo najviac dôležitých informácií, využitelných pri riešení situácie pokojnou cestou, alebo v prípade potreby pri zásahu prepadovej jednotky. Spravodajskí odborníci pomocou technických a iných špeciálnych prostriedkov nepretržite dopĺňajú faktografiu o únosoch, rukojemníkoch a mieste činu. Toto miesto zároveň sledujú pozorovatelia a ostreľovači, ktorí sa pripravujú ukončiť incident jediným presným výstrelom, ak si to situácia vyžiada. A čiernoodetí muži prepadovej skupiny s plynovými maskami a samopalmi doladujú detaily svojho plánu pre prípad obdržania rozkazu.

Text publikácie sprevádzajú a dopĺňajú ilustračné fotografie, nákresy stratégií záchranných tímov v konkrétnej akcii, tri prílohy (obsahujú stručný prehľadný opis skutočných udalostí, z ktorých autor vychádzal v jednotlivých kapitolách, a ktoré sa udiali v rozpätí rokov 1972 – 1999; formuláre používané na zaznamenanie potrebnej charakteristiky o teroristoch a rukojemníkoch; typológiu teroristického vyjednávateľa, ktorá sa používa v spolupráci s psychológom jednotky) a zoznam odporúčanej literatúry. Pre príslušníkov špeciálnych záchranných vojenských alebo policajných jednotiek sa uvádza aj autorova kontaktná adresa pre prípadné získanie doplňujúcich informácií k opisovaným situáciám, použitému vybaveniu alebo taktike.

Leroy Thompson predstavuje vo svojej publikácii základy celého procesu vyslobodzovania rukojemníkov – jednotlivé etapy, analýzu podmienok, prostredia, foriem a metód, použitých prostriedkov a pod. – nielen pre príslušníkov bezpečnostných a vojenských zložiek, ale aj ďalších záujemcov o hlbší pohľad na úlohu a zručnosti ľudí, pre ktorých je ochrana spoločnosti pred nežiadúcimi násilníkmi povolaním. Väčšina predkladaných informácií vychádza z jeho vlastných skúseností, získaných pri výcviku záchranných tímov v rôznych krajinách. Ako zdroj ostatných informácií mu poslúžili štandardné operačné postupy niektorých medzinárodných, štátnych a lokálnych zásehových jednotiek a taktických tímov.

Prirodzene do publikácie nezaradil techniky vysoko špecializované a utajované.

B. Šed'ová

NOVOTNÝ, J.: ÚŘEDNĚ ZAPOMENUTÁ VÁLKA. HISTORIE FRANCOUZSKÉ PŘÍ- TOMNOSTI V INDOČÍNE. Olomouc : Nakladatelství FONTÁNA, 2003, 112 s.

Česká literárna tvorba zaznamenala prítomnosť novej edície *Dějiny válek*. Premiérový titul predstavuje priebeh vojenskej prítomnosti Francúzska v Indočíne. Konkrétne sa jedná o vojnu vo Vietname, ktorá vyplnila medzeru medzi ukončením druhej svetovej vojny a prvým „horúcim“ prejavom studenej vojny – vojnou v Kórei (nakoniec vojna vo Vietname skončila až po konflikte v Kórei). Priebeh indočínskeho konfliktu bol špecifický. Kým ostatné koloniálne mocnosti museli po invázii Japonska v období druhej svetovej vojny opustiť územia v juhovýchodnej Ázii, Francúzsko, vďaka priateľským vzťahom vlády vo Vichy s Nemeckom, si ponechalo pod svojou kontrolou koloniálne územia. S prekvapením tento stav rešpektovali aj Japonci. Ďalším faktorom, ktorý zohrával dôležitú úlohu v povojnovom konflikte bola hraničná prítomnosť Číny. Susedské vzťahy Vietnamu a Číny neboli v priebehu histórie zväčša priateľské.

Písané dejiny Vietnamu začali rokom 207 pred Kristom. Vtedy čínsky odrodilec a bojovník Čao Tcho založil kráľovstvo Nam Viet. Postupne sa kráľovstvo muselo brániť útokom Číňanov, Khmérrov z Kambodže, mohutným vpádom Mongolov vedených Kublaj-čchanom.

Prevažnú časť svojho územia Vietnam nadobudol až v rozmedzí rokov 1700 – 1760. Počas povstania bratov Tay Sonov sa krajina zjednocovala. Definitívne sa zjednotila za vlády cisára Gia Long potomka rodu Nguyen, ktorý svoje víťazstvo dosiahol vďaka francúzskej vojenskej pomoci.

Francúzi a ostatní Európania sa objavili v juhovýchodnej Ázii približne v 16. storočí. Najskôr prišli obchodníci a kňazi. Pozornosť

z nich si zasluhuje Alexandre de Rhodes, ktorý vytvoril polatinčenú abecedu vietnamského jazyka. Vo vznikajúcich povstaniach Francúzsko najskôr odmietalo poskytnúť oficiálnu vojenskú pomoc, ale bežne využívalo služby námezdného vojska. Na cisárskom dvore sídlili francúzski poradcovia, ktorí vyhostovali európskych misionárov, nechávali popravovať a väzniť domácich konvertitov. Nástup Napoleona III. k moci otvoril éru francúzskeho kolonializmu v juhovýchodnej Ázii. Cisár Tu Duc odmietal zaručiť náboženskú slobodu, ako aj uprednostňovanie obchodných záujmov európskych mocností. Francúzsko využilo situáciu, ktorá mu nahrávala a brachiálne zakročilo. Počiatky však boli nesmierne náročné. Francúzi nemali vojakov pripravených na boj v iných klimatických a prírodných podmienkach. Keď sa k tomu pridali tropické choroby a nedostatočná podpora zo strany vietnamských katolíkov, francúzske ambície sa ocitli v kríze. Cisárovi Tu Ducovi musela byť násilím vnútená zmluva o sprístupnení prístavov pre francúzske lode. Vypukli nepokoje a cisár musel navyše uznať francúzsku nadvládu nad južným Vietnamom známym pod vtedajším názvom Kočinčina (po vietnamsky Nam Bo alebo Nam Ky). Neskôr sa k nemu pridali stredný Vietnam Francúzmi pomenovaný Annam (vietnamsky Trung Bo alebo Trung Ky) a severný Vietnam pomenovaný Tonkin (vietnamsky Bac Bo alebo Bac Ky). Po smrti cisára Tu Duca nebol korunovaný nikto z jeho následníkov. Vzniknutú situáciu opäť Francúzsko využilo a vynútilo si priamu nadvládu nad cisárstvom.

Francúzska politika v juhovýchodnej Ázii nepredstavovala ucelenú koncepciu. Situácia sa ešte viac zhoršila po prusko-francúzskej vojne. Prvotná vláda námorných dôstojníkov v juhovýchodnej Ázii prinášala skôr ich vlastné obohacovanie ako uspokojovanie mocenských požiadaviek európskej mocnosti. Francúzsko si s nimi muselo urobiť poriadok. Potom sa vysporiadalo s cisárom mohutne podporovaným Činou. V roku 1887 vznikla Indočínska únia, známa aj ako Francúzska Indočina (FIČ), ktorú tvorili súčasný Laos, Vietnam, Kambodža. Za danej situácie, ale aj

s ohľadom na celosvetový vývoj, vzniklo vo Francúzskej Indočíne logicky nacionalistické aj revolučné hnutie. Nacionalisti presadzovali reštauráciu cisárskej vlády. Časť z nich sa obrátila o pomoc na silnejšie a vzrámajúce sa Japonsko. Pred prvou svetovou vojnou prepukli početné antifrancúzske nálady, ktoré ustali až po zatknutí ich vedúcich podnecovateľov. V období prvej svetovej vojny FIČ sa stala jednou z potravinových zásobární Francúzska. V 20. rokoch vznikli tajné militantné organizácie, ako napríklad Vietnamská národná strana alebo Revolučné združenie vietnamskej mládeže založené Nguyen Ai Quoc (známejší ako Ho Či Min). Neskôr v Hongkongu založil Komunistickú stranu Indočiny.

Svetová hospodárska kríza neobišla ani Francúzsku Indočínu. V 30. rokoch opäť vypukli povstania za zlepšenie životných podmienok jednoduchých obyvateľov. Odpoveďou brachiálnej moci bolo zrušenie väčšiny politických strán. Jedinou a zároveň vedúcou politickou silou ostala Komunistická strana Indočiny podporovaná ZSSR. Vyznávala heslá typu „Vyhnať Francúzov“ a „Samostatný Vietnam“. V čele nacionalistických síl pôsobili vzdelaní Vietnamci, ktorí vyštudovali vo Francúzsku.

Generálny guvernér FIČ rozširoval francúzsky vplyv vďaka požiadavkám vietnamských, čínskych, francúzskych obchodníkov, vznikajúcich priemyselníkov a miestnych feudálov.

Problematickou sa stávala vedome udržiavaná negramotnosť roľníkov. Ešte v roku 1939 bolo 80 % obyvateľstva Indočínskej únie negramotné. Rozdelenie pôdy a investície do priemyslu boli deklarované iba verbálne a nakoniec aj skutočne ostali v pozícii príslubov.

Pred druhou svetovou vojnou sa Francúzi rozhodli modernizáciu FIČ urýchliť, tým, že jej mladých nadaných obyvateľov posielali na školenia do Francúzska. Príliš neskoro. Onedlho vypukla vojna.

Po porážke Francúzska sa rozpútal súboj o koloniálne územia medzi vládou vo Vichy a hnutím Slobodného Francúzska. Ochranu francúzskych záujmov v juhovýchodnej Ázii

zverila vichystická vláda cudzineckej légii. Z jej časti pôsobiacej v tejto oblasti sa neskôr vytvoril pochodový africký pluk Tonkin pôsobiaci v Indočíne až do roku 1941. Jeho hlavnou úlohou bola likvidácia povstanií a ochrana dôležitých objektov. Vypomáhali im v tom japonské jednotky. V roku 1941 sa komunistické a nacionalistické sily Indočíny zjednotili; Liga boja za nezávislosť Vietnamu so Zväzom pre nezávislý Vietnam (neskôr známy ako Viet Minh). Symbolom Zväzu sa stala červená vlajka so žltou hviezdou. Dôležité bolo aj heslo „Pôdu tým, kto na nej pracujú!“ Obidve odbojové skupiny však mali jedno spoločné: chceli vyhnúť ako Francúzov, tak aj Japoncov. O rok neskôr vytvorili čínski nacionalisti Vietnamskú revolučnú ligu, ktorá mala prevziať ťažisko odboja proti Japoncom. Francúzi v priebehu vojny neprijali ponuku Viet Minhu na spoločný boj proti Japonku. Nestalo sa tak ani v posledný rok vojny, keď Japonci prevzali od provichystickej vlády vo FIČ všetku moc.

Svoje plány s Indočínou a jej obyvateľmi mali aj Japonci. Vietnam oddelený od FIČ sa podľa nich mal stať nezávislým štátom v rámci japonského ázijského spoločenstva. Teraz mladých intelektuálov posielali na školenia „ázijskej hrdosti“ do Japonska.

Generál De Gaulle sľúbil FIČ v roku 1944 v Brazzaville autonómiu. Po kapitulácii Japoncov v Indočíne (15. júla 1945) Ho Či Min zorganizoval povstanie a vyhlásil nezávislú Vietnamskú demokratickú republiku.

Panovník zrušil všetky záväzky s Francúzskom, ale o svoju ochranu požiadal japonských vojakov. Vládu musel odovzdať viet minhskej delegácii. Po odstúpení moci neprijal ponuku Viet Minhu na funkciu hlavného poradcu novej vlády a odcestoval do Francúzska.

Na konferencii v Postupime mocnosti rozhodli, že odzbrojovanie japonských jednotiek na sever od 16. rovnobežky vykonajú čínski nacionalisti a na juh od nej britské jednotky. Británia, sama koloniálna veľmoc, prejavila pochopenie pre situáciu Francúzov a aktívne ich podporovala. V roku 1946 sa Francúzsko a Čína dohodli, že na severe VDR nahradia čínske vojská francúzske jednotky. Ho Či Min

vyslovil súhlas s prítomnosťou 25 000 francúzskych vojakov v severovietnamských veľkých mestách. Francúzsko vďačne prisľúbilo, že uzná Vietnamskú demokratickú republiku za nezávislý štát a súčasť Indočínskej federácie v rámci Francúzskeho zväzu. Definovanie skutočného a presného významu týchto slov predstavitelia Francúzskej republiky radšej nerozoberali.

Po vyhlásení nezávislosti Francúzsko na situáciu zareagovalo poslaním jednotiek cudzineckej légie do Indočíny a riadilo sa politickou líniou „nechať veci tak, ako sú“. Američania na rozdiel od Francúzov neboli pokojní a poslali do Indočíny vojenskú misiu. Americkí poradcovia sa objavili v juhovýchodnej Ázii koncom 40. rokov. Do narastajúceho konfliktu vo FIČ sa zapojila aj Čína. Svoj postup legalizovala uznaním vlády VDR 1. 1. 1950. V Číne sa cvičili prvé viet minhské pešie divízie. Ich výzbroj tvorili väčšinou americké zbrane, neskôr sa používali aj nové druhy zbraní. V roku 1950 Francúzi použili na bombardovanie oblastí, v ktorých tábory Viet Minhu predpokladali, napalm. Zastaviť prenikajúce jednotky Ho Či Minovej armády mala vylepšená „de Tassigniho línia“. Chybou francúzskeho velenia vo FIČ sa ukázalo aj kontrolovanie ciest, ktorým sa neefektívne rozťahovali francúzske jednotky. Ďalšími nedostatkami sa ukazovali zákazy zo strany parížskej vlády, ktorá zakazovala vytvárať protipartizánske jednotky zostavené z lojálnych Vietnamcov a starofrancúzskych usadlíkov. Nedocenilo sa využitie rozvedky a podceňovala sa spravodajská činnosť. Neochota francúzskej vlády angažovať sa v tejto vojne mala svoje príčiny v nesúhlase francúzskeho obyvateľstva, spamätávajúceho sa z hrôz druhej svetovej vojny, v nepopulárnych odvodoch francúzskych brancov pre ich využitie v juhovýchodnej Ázii (postupne sa čoraz viac bojov zúčastňovali jednotky cudzineckej légie). Nezanedbateľná nebola ani veľká vzdialenosť Vietnamu od Francúzska a nakoniec aj rôznorodosť bojujúcich francúzskych jednotiek (napr. koloniálne jednotky pozostávajúce z Afričanov nemali záujem bojovať v tejto vojne).

Ich protivníci mali podporu z Číny. Tá im najskôr dodávala americké zbrane, ale neskôr aj sovietske, vyrobené v čínskej licencií. Technická a hlavne protiletECKÁ podpora pochádzala zo ZSSR. V roku 1953 Francúzi začali budovať pevnosť Dien Bien Phu. Finále celého konfliktu prebiehalo od 13. 3. 1954 do 7. 5. 1954 dobytím spomínanej pevnosti. 24 hodín po jej páde zástupcovia USA, ZSSR, Veľkej Británie, Francúzska, Číny, Laosu, Kambodže, vietnamských komunistov a členov vietnamskej opozície, sa zišli v Ženeve na mierových rokovaniach. Po dohode sa vytvorilo na línii 17. rovnobežky demobilizované pásmo. O zjednotení krajiny sa malo rozhodnúť do roku 1958 prostredníctvom volieb. Deľiacu rovnobežku mohli 300 dní voľne prechádzať obyvatelia z oboch strán. Jednotky Viet Minhu museli opustiť Laos a Kambodžu. Na zastavenie palby dohliadala medzinárodná komisia zložená zo zástupcov Kanady, Poľska a Talianska.

Počas bojov pri Dien Bien Phu zvažovali USA, či nemajú bombardovať dôležité mestá VDR lietadlami B-29. A nielen to. Zvažovali aj veľkú námornú inváziu do VDR. Našťastie od takýchto úmyslov odvrátil štátneho tajomníka Dullesa generál Ridgway (od roku 1950 velil v Kórei 8. armáde a po odstúpení Mac Arthura sa stal jeho nástupcom). Pritom použitie atómovej bomby zvažovali USA už v priebehu kórejskej vojny. Slobodné voľby sa nakoniec vo Vietname nekonali. Tým vznikli dva samostatné štáty: Vietnamská demokratická republika a Vietnamská republika (Južný Vietnam). Francúzsko po neslávne ukončenom konflikte v Ázii muselo v roku 1954 riešiť ďalší. 1. 11. 1954 vypuklo povstanie v Alžírsku. Toto povstanie už oveľa citeľnejšie zasahovalo francúzsku spoločnosť. Možno je to jeden z dôvodov, prečo francúzska vojnová účasť v Indočíne bola či už chciac, alebo nechciac, úradne zabudnutá. Len tak mimochodom o účasti cudzineckej légie (československých emigrantov slúžiacich v nej) vo Vietname pojednáva, dnes už vlastne tiež zabudnutý československý film z 50. rokov *Čierny prápor*.

R. Hoza

VONDRÁŠEK, V. – CHRASIL, S. – MARKEL, M.: *DĚJINY VOJENSKÉ AKADEMIE V BRNĚ 1951 – 2001*. Praha : Ministerstvo obrany České republiky, AVIS, 2001, 256 s.

Publikácia je erudovaným vedeckým dielom troch autorov, vydaná pri príležitosti 50. výročia založenia významnej armádnej vzdelávacej inštitúcie – Vojenskej akadémie v Brne. Počas 50 rokov akadémie zabezpečovala vzdelávanie vojenských profesionálov a zároveň predstavovala jeden z najväčších komplexov výskumu a vedeckých kapacít čs. armády. Hoci je dielo motivované významným výročím, pristupuje k dejinám akadémie z pozície historickej vedy, s využitím dostupných prameňov, ale aj s ich kritickou interpretáciou.

Práca je delená do 6 kapitol: I. kapitola sa venuje prehľadov vývoja československého vojenského školstva v medzivojnovom období 1918 – 1939 a povojnovom období 1945 – 1951. Čitateľovi dáva predstavu o výchove vojenského profesionála, čo umožňuje pochopiť samotný vznik a vývoj akadémie v širších historických súvislostiach.

II. kapitola *Vojenská technická akadémia v Brne* sa zaoberá vznikom a vývojom Vojenskej technickej akadémie v rokoch 1951 – 1958, jej zakladateľmi a trecími plochami s civilným vysokým školstvom v Brne. Pojednáva o dramatických udalostiach rokov 1956 – 1957 a ich odraze na postavení školy, o príprave zahraničných odborníkov i celkovej reorganizácii vojenského školstva v Československu.

III. kapitola *Vojenská akadémia A. Zápotockého v rokoch 1958 – 1967* sa venuje jej rozvoju, osobitne v rokoch 1958 – 1962 a tiež v rokoch 1962 – 1967.

IV. kapitola *Vojenská akadémia v rokoch 1968 – 1972* rozoberá Vojenskú akadémiu v prevratových rokoch, v procese „demokratizácie“ a „normalizácie“ spoločnosti.

V. kapitola *Roky 1972 – 1989* sa venuje osudom akadémie v období „normalizácie“, charakterizuje dobu s jej organizačnými a mocienskými štruktúrami, jej premietnutie do vzdelávacej a vedeckej oblasti, približuje priestory akadémie, ako aj v období po páde komunistickej diktatúry.

VI. a posledná kapitola *Vojenská akadémia v Brne v 90. rokoch* je veľmi stručná, určená najnovšiemu vývoju akadémie po „zamatovej revolúcii“, jej transformácii na akadémiu dneška.

Práca je doplnená celým radom dobových fotografií, ako aj prílohami pozostávajúcimi z významných dokumentov z minulosti akadémie, ktoré približujú dobové ovzdušie.

V *Prílohe dokumentov* ide o ich zoznam, ktoré predstavujú predovšetkým rozkazy prezidenta republiky a ministra národnej obrany, týkajúce sa vojenských škôl, osobitne aj vojenskej akadémie. V *Zozname profesorov* menovaných na Vojenskej akadémii v rokoch 1951 – 2001 je uvedených 88 mien. Ďalší *Zoznam doktorov* vied predstavuje 20 osôb, ktorým bola udelená táto vedecká hodnosť na Vojenskej akadémii v Brne v rokoch 1951 – 2001. Podobne uvádza *Zoznam docentov* – 439 mien, ktorí boli menovaní Vojenskej akadémii v Brne tiež v rokoch 1951 – 2001, čo uzatvára genézu Vojenskej akadémie v Brne. Poslednú prílohu dokumentov tvorí *Prehľad predstaviteľov Vojenskej akadémie v Brne* počas jej 50-ročnej existencie, ktorých sa vo funkcii veliteľov (náčelníkov či lektorov) vystriedalo 14.

Publikáciu uzaviera *Stručné zhrnutie histórie Vojenskej akadémie v Brne 1951 – 2001*, a to v angličtine a nemčine (avšak nie v češtine), *Zoznam použitých prameňov, literatúry a fotodokumentácie*, ako aj *Zoznam skratiek*. Hoci nie je nikde uvedená citácia alebo odvolanie sa na prameň, neznižuje to hodnotu tejto historickej vedeckej práce. Grafickú úpravu možno tiež iba oceniť. Vydanie knihy formou V2 (bez tvrdého obalu) neznižuje obsah tohto diela.

Publikácia dáva jedinečnú a mimoriadnu príležitosť na zastavenie a ohliadnutie sa späť. Počas 50-ročnej existencie vysokého vojenského školstva v Brne sa inžiniersky smer vyprofiloval na vzdelanie, ktoré zodpovedá potrebám nového tisícročia. Jeho absolventov možno nájsť vo všetkých podnikoch dôležitých z hľadiska obrany i vo všetkých oblastiach spoločenského života štátu.

E. Jančo

KAČOR, M.: *OSUDOVÉ OKAMŽIKY*. Praha : Rybka Publishers, 2003, 328 s.

Vydávanie publikácií a časopisov literatúry faktu sa teší veľkému záujmu čitateľskej verejnosti, nielen v českých krajinách, ale i na Slovensku. Jednou z nich je aj anotovaná publikácia, ktorá nesie rovnomenný názov ako dokumentárny seriál, ktorý začal vznikať koncom leta roku 2000 v Tvorivej skupine Bělohavý-Daník – ostravského štúdia Českej televízie. Dokumentárny cyklus, ktorý mal už v roku 2003 takmer 150 dielov, pojednáva o celom rade udalostí na území bývalého Československa, ktoré sa v terminologickom slovníku vyšetrovateľov nazývali mimoriadnymi. Každá z nich, bez výnimky, mala spoločného menovateľa: ovplyvnila osudy ľudí, a to v jedinom okamihu. Na väčšinu z nich sa už dávno zabudlo, o niektorých sa verejnosť dozvedela málo a niekedy vôbec nič.

Scénarista a publicista Miroslav Kačor, ktorý je v dokumentárnom cykle *Osudové okamžiky* autorom šesťdesiatich scenárov a samostatne natočil šesťnásť jeho častí, čitateľovi predložil dvadsať najzaujímavejších dielov. Tieto, v knižnej podobe samostatné kapitoly, sú rozšírené o fakty a svedectvá, ktoré sa do štrnásťminútových televíznych dokumentov nevošli. Súhrne ich možno pomenovať galériou historickodokumentačnej rekonštrukcie tragických udalostí z rokov 1926 a 1983, počínajúc už dávno zabudnutou explóziou munície v pražskej Truhlárskej ulici, ktorej následkom traja ľudia zahynuli a vyše sedemdesiat ich bolo zranených (Truhlárská – 1926), a končiac haváriou električky č. 26 na tzv. „špejcharskej“ električkovej slučke v Prahe-Dejvicích. Hrozná bilancia jedinej ľudskej chyby: sedem mŕtvych, dvanásť ťažko a viac ako štyridsať stredne a ľahko zranených (Špejchar – 1983).

Slovami autora: osudy Čechov, Moravanov, Slovákov, ale aj cudzích štátnych príslušníkov sa často vzájomne prelínali a prelínajú doposiaľ. Šesticu brnianskych vysokoškolákov zastihla „biela smrť“ na svahoch slovenských hôr (Kubínska – 1968). Slováci umierali v troskách Il'jušinu pri obci Újezd na slakovskom bojisku (Špidlák – 1962), ale aj v zde-

molovaných vagónoch osobného vlaku pri moravských Šakviciach, a to vinou dvojice svojich spoluobčanov (Šakvice 1953). Pád lôžkového vozňa z viaduktu pri Řikoníne neprežilo tridsať poľských železničiarov (Řikonín – 1970); vraždenie zločincov v uniformách čs. armády pod vedením poručíka Karola Pazúra a čatára absolventa Bedřicha Smetanu má na svedomí životy 265 mužov, žien a detí z radov slovenských karpatských Nemcov, a to mesiac po skončení druhej svetovej vojny, neďaleko Přerova (Lověšice – 1945). Politika, mnohokrát veľmi špinavá, sa zamiešala aj do ďalších mimoriadnych udalostí. Komunistická štátna moc zneužila banské nešťastie k vykon štruovaným politickým procesom (Doubrava – 1949), alebo leteckú katastrofu lietadla DC-3 Československých aerolínií neďaleko Levoče k diplomatickým hrám (Škapová – 1956). Parlamentné politické strany, združené v Národnom fronte, si zasa šli vzájomne po krku pri vyšetrovaní kriminálneho prípadu odoslania balíčkov nálože, adresovaných trom významným politikom: Janovi Masarykovi, Petrovi Zenklovi a Prokopovi Drtinovi (Krčmaň – 1947).

Skoro na každej tragédii sa podpísalo ľudské zlyhanie, späté niekedy s inými nepriaznivými faktormi. Rokmi zanedbávaná havarijná situácia v brnianskej teplárni kompetentnými osobami napokon zapríčinila smrť osemnásťich robotníkov (Špitálka – 1975); nadmerná iniciatíva, nezdravá rutina i nedbanlivosť sa zlúčili pri úplne zbytočnej havárii vrtulníka

Mi-8 letky ministerstva vnútra s manželkou prezidenta republiky Vierou Husákovou na palube (Ivanka – 1977). Osobné malicherné spory medzi striedajúcimi sa železničiarimi v službe, ktorí obsluhovali železničné závory, majú na svedomí desať mladých životov pražských stredoškôľakov (Deštnice – 1966); nedodržané technologické postupy viedli k zrúteniu novostavby kultúrneho domu (Černá Pole – 1968), a volant v rukách neskúseného mladíka zasa zdecimovalo jedno futbalové mužstvo (Jindřichov – 1947).

Príroda si kruto zahrala s cestujúcimi v ostravskom trolejbuse (Most Pionýrů – 1976) a taktiež s viac než ôsmimi desiatkami vojakov a partizánov, vrátane národného hrdinu Jana Švermu (Chabenec – 1944). Posledné tri kapitoly sú venované železničným katastrofám v susedných stanicach na úseku tzv. „železničnej trate smrti“ Brno – Břeclav (Podivín – 1950, Zaječí – 1928 a Šakvice – 1953). Medzi prvou a druhou uvedenou železničnou zastávkou ležia Rakvice, malá vinárska obec, odkiaľ ráno 26. mája 1936 odišlo 106 detí na školský výlet do Pálavských vrchov, netušiac že sa domov už nikdy nevráti dvadsaťdva dievčat a deväť chlapcov. To je smútna bilancia prevrtenia drevenej pramice v rieke Dyje (Nové Mlýny – 1936). Knihu významne obohacuje množstvo dobových i súčasných dokumentačných fotografií, ktoré ilustrujú jednotlivé príbehy tragických udalostí.

M. Čaplovič

KRONIKA

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA PRED VSTUPOM SLOVENSKA DO EURÓPSKEJ ÚNIE

Pod názvom *Integračné a dezintegračné procesy v strednej Európe v 20. storočí* sa v dňoch 26. – 28. apríla 2004 uskutočnila v Kongresovom centre SAV v Smoleniciach medzinárodná konferencia za účasti historikov z Českej republiky, Maďarska, Poľska, Nemecka, Rakúska, Slovinska a Slovenska. Konferencia nadväzovala na dve predchádzajúce pod tematickým názvom *Historické korene integrácie strednej Európy*. Tretia medzinárodná konferencia sa konala v čase, keď len niekoľko dní oddeľovalo päť štátov zúčastnených na konferencii od ich vstupu do Európskej únie. Aby sa zvýraznila historická chvíľa vstupu Slovenska do únie, záštitu nad celým projektom prevzal predseda Zahraničného výboru NR SR, v súčasnosti komisár EÚ Ján Figel'. Organizačne konferenciu zabezpečilo a na finančné pokrytie nákladov získalo sponzorov Centrum pre európsku politiku. Na programovej príprave konferencie sa podieľala Katedra histórie Filozofickej fakulty UK, Historický a Politologický ústav SAV. Na úvod konferencie odznali tri krátke slávnostné príhovory hlavných organizátorov, ktorí zvýraznili význam vstupu Slovenska do EÚ.

Referáty, ktoré odznali na konferencii, sa dotýkali takmer celého 20. storočia. Referujúci z jednotlivých krajín svoje vystúpenia sústredili na udalosti integračných a dezintegračných procesov z pohľadu historiografie vlastnej krajiny. Napriek rôznorodosti prístupov, diskusia po každom bloku referátov ukázala, že tento prístup nie je až takou prekážkou, ktorá by diskusiu limitovala.

Prvý referát D. Kováča (Historický ústav SAV, Bratislava) s názvom *Versailles a Nová Európa. Integrácia cez dezintegráciu?* Bol zameraný na poversaillské usporiadanie Európy, najmä jej hraníc. V súvislosti s novými hranicami D. Kováč vyslovil myšlienku o mentálnej kolektívnej hranici, ktorá pretrvávala vo vedomí ľudí a vzťahovala sa na hranice pred Veľkej vojny. Referáty D. Hájkovej a J. Šedivého (Masarykov ústav AV ČR, Praha) boli zamerané na politiku českej reprezentácie a postoja verejnosti na ceste od multinacionálnej monarchie k národnému štátu. Masarykova predstava novej Európy bola namierená proti pangermánskym plánom. Reakcie predstaviteľov rakúsko-uhorskej monarchie na Naumanovu koncepciu Mitteleuropy boli obsahom referátu J. Gašpariča (Univerzita Ľubľana). Okrem rakúskych predstaviteľov monarchie Naumanova Mitteleuropa sa u ostatných nestretla so súhlasom. Odmietol ju aj M. Hodža. Hrozby destabilizácie Slovenska zo strany Maďarska pokračovali aj po odchode maďarskej Červenej armády zo Slovenska. Až v polovici roka 1919 padli nádeje Maďarska na zmenu hraníc voči Slovensku. O týchto otázkach referoval M. Hronský (Politologický ústav SAV, Bratislava). Osobnosť Brianda a interpretácie o plánoch integrácie strednej Európy priblížila B. Ferenčuhová (Historický ústav SAV, Bratislava). Referáty prvého dňa konferencie o plánoch integrácie i pokusy o dezintegráciu začlenenia Slovenska do nového čs. štátu boli cenným vkladom konferencie a evokovali diskusiu.

Integračné a dezintegračné procesy v strednej Európe v medzivojnovom období, plány federácie strednej Európy z čias druhej svetovej vojny, studená vojna, integrácia západnej Európy a dezintegrácia Juhoslávie a Československa, boli obsahom podnetných referátov a diskusií na druhý deň konferencie. Na uvedené otázky odznelo 12 referátov s rôznym časovým záberom sledovanej problematiky. Ako prvý odznel referát W. Rauschera (Východoeurópsky inštitút, Viedeň) o nemecko-rakúskej colnej únii z roku 1931, proti ktorej sa postavila Malá dohoda a Francúzsko z obáv pred anšlusom Rakúska. Členstvo agrárnych štátov v Zelenej internacionále malo pomôcť riešiť otázky produkcie a odbytu agrárnych komodít. Referát na túto tému predniesla A. Bartlová (Historický ústav SAV, Bratislava). O Československu v koncepciách a politike USA po Veľkej vojne hovorila H. Parafianovicz (Univerzita Bialystok). Problémy integrácie a bezpečnosti z pohľadu kolektívnej bezpečnosti a nebezpečenstva nacizmu boli obsahom referátu V. Bystrického (Historický ústav SAV, Bratislava). Koncepcia riešenia menšinovej otázky, individuálne práva menšín a pokusy o ich prehĺbenie v 30. rokoch boli obsahom referátu P. Zelenáka (Filozofická fakulta UK, Bratislava). O politike revízie hraníc v maďarskej zahraničnej politike a jej etapy v medzivojnovom období hovoril L. Szárka (Inštitút pre štúdium menšín, Budapešť).

Po tomto bloku referátov, ktorých väčšina sa vzťahovala k procesom dezintegrácie a ohrozenia bezpečnosti, nasledoval blok o integračných plánoch, najmä vytvorenia federácie zo stredoeurópskych štátov. O Hodžovom pláne Dunajskej a neskôr Stredoeurópskej federácie hovoril J. Kiss (Politologický ústav SAV, Bratislava). Koncepcie federácie v predstavách československého zahraničného odboja boli obsahom referátu J. Němečka (Historický ústav AV ČR, Praha). Britské predstavy o povojnovej integrácii strednej a juhovýchodnej Európy analyzovala E. Ivaničková (Historický ústav SAV, Bratislava). O povojnovom pláne vytvorenia balkánskej federácie hovorila M. Tonková (Pedagogická fakulta UK, Bratislava). Československá politika mostu medzi Východom a Západom stratila aktuálnosť vytvorením bipolárneho sveta. Tento záver vyslovil v referáte S. Michálek (Historický ústav SAV, Bratislava). Etapy integrácie západnej Európy priblížil G. Wollstein (Univerzita Kolín nad Rýnom).

Dezintegrácia Európy v období studenej vojny v dôsledku bipolárneho sveta bola obsahom dvoch referátov. A. Pók (Historický ústav MAV, Budapešť) hovoril o koncepciách interpretácie studenej vojny. Môj referát bol zameraný na dôsledky studenej vojny pre Československo v jej začiatkoch (Vojenský historický ústav, Bratislava).

Posledný blok referátov sa v podstate vzťahoval na otázky dezintegrácie Československa a Juhoslávie. Pod názvom *Možnosti slovenskej politiky v druhej polovici 20. storočia* predniesol referát L. Gašperik (Filozofická fakulta UK, Bratislava). Štátoprávny aspekt pohľadu na rozpad Československa prezentoval J. Žatkuliak (Historický ústav SAV, Bratislava). Na komplexnejší pohľad príčin zániku Československa sa zamerl J. Čarnogurský (bývalý predseda vlády SR a minister). Analyzoval geopolitické, ekonomické a sociálne dôvody rozpadu. Ale za najhlavnejšie označil etnicko-biologické dôsledky odlišného vývoja Slovenska. Do tohto bloku patril aj referát slovinských historikov Z. Čepič, M. Šorn (Univerzita Ljubljana) o historických súvislostiach vzniku a rozpadu Juhoslávie. Referát so širokým časovým záberom rokov 1918 – 1991 osvetlil najdôležitejšie medzníky Juhoslávie. Slovinsko sa od 70. rokov 20. storočia zasadzovalo za spolužitie v rámci konfederácie. Referendum rozhodlo o vystúpení z federácie a v júni vyhlásilo samostatnosť.

V rámci tohto bloku odzneli aj dva referáty, ktoré hraničili s prítomnosťou. Najprv J. Marušiak (Politologický ústav SAV, Bratislava) analyzoval poľskú politiku v 90. rokoch minulého storočia a po ňom A. Duleba (SEPA, Bratislava) rozoberal postoje Ruska voči Európskej únii v kontexte jej rozšírenia.

Bohatá diskusia na záver konferencie sa sústredila predovšetkým na vstup Slovenska do EÚ, politiku Ruska voči Slovensku, na vonkajšiu bezpečnosť Slovenska a obavy z nášho členstva v EÚ. Záverom možno uviesť, že konferencia priniesla množstvo názorov a pohľadov na

integračné a dezintegračné procesy v strednej Európe v historickom kontexte. Svojím obsahom znamenala originálny pokus analyzovať tieto javy v priebehu jedného storočia. Možno sa mohli zaradiť aj iné referáty s pohľadom na danú tému. Konferencia s uvedeným programom priniesla mnoho nového a podnetného. Tento aspekt bude zreteľnejší zo zborníka, ktorý organizátori pripravujú vydať. Má obsahovať dopracované referáty do štúdií. Jeho vydanie poskytne širší a ucelenejší pohľad. Za prípravu konferencie v príjemnom prostredí a tiež dobrej spoločenskej atmosfére patrí vďaka všetkým organizátorom.

M. Štefanský

4. MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA PRACOVNEJ SKUPINY VOJENSKEJ HISTÓRIE PARTNERSTVA ZA MIER

V dňoch 29. marca až 2. apríla 2004 sa uskutočnila v Budapešti pod záštitou Partnerstva za mier (ďalej PzM), Konzorcía obranných akadémií a inštitútov obranných štúdií, ako aj za aktívnej organizačnej účasti maďarského Inštitútu a múzea vojenskej histórie v Budapešti, Ministerstva obrany Maďarskej republiky a Centra americkej armády pre vojenskú históriu vo Washingtone 4. medzinárodná vedecká konferencia Pracovnej skupiny vojenskej histórie PzM, ktorej hlavnou témou bola *Vojenská profesionalizácia v rokoch 1900 – 1999: hľadanie dokonalosti*.

Dňa 29. marca 2004, vo večerných hodinách, sa účastníci konferencie zišli v historickej budove maďarského Inštitútu a múzea vojenskej histórie na hradnom návrší v Budapešti, kde ich v Mramorovej sále múzea privítal riaditeľ genmjr. József Ferenc Holló, ako aj brig. gen. John S. Brown za spoluorganizátorskú zložku z USA. Následne si účastníci konferencie so záujmom prezreli expozíciu maďarských vojenských dejín, inštalovanú v múzeu, ako aj výstavu obrazov s vojenskohistorickou tematikou od Sándora Bodó.

V úvode prvého rokovacieho dňa odzneli príhovory genmjr. J. F. Hollóa a brig. gen. J. Browna a zástupcu PzM Vernona Hodgesa. Všetci sa pochvalne vyjadrili o prínose Pracovnej skupiny pre vojenskú históriu v rámci činnosti PzM. Táto skupina patrí k najaktívnejším skupinám PzM a existuje preto trend i naďalej podporovať jej činnosť a rozšíriť jej členstvo o ďalšie krajiny. Bolo zdôraznené, že práve prostredníctvom histórie je možné sa lepšie vzájomne spoznať a vyhnúť sa zaužívaným a skresleným stereotypom v medzinárodnej komunikácii. Genmjr. J. F. Holló zároveň oboznámil prítomných účastníkov konferencie so štruktúrou Inštitútu a múzea vojenskej histórie v Budapešti.

Samotné referáty odzneli v šiestich blokoch. Prvý blok, ktorý mal teoretickú náplň, začal svojím diskusným referátom prof. Dr. Marjan Malešič (Slovinsko), ktorý porovnával vývoj dvoch modelov ozbrojených síl existujúcich v Európe, a to armády poloprofesionálnej (doplňovanej na základe brannej povinnosti) a profesionálnej (doplňovanej dobrovoľníkmi). Vymenoval viacero faktorov, ktoré majú vplyv na vytváranie jedného alebo druhého typu armády, napr. vplyv historického faktoru, ľudských zdrojov, predpoklad vzniku a veľkosti konfliktov a pod. Následne predniesla Alex Wardová (Veľká Británia) príspevok o britských skúsenostiach prechodu z armády doplňovanej odvodmi na plne profesionálnu armádu. Podobným referátom, ale s využitím rakúskych skúseností s profesionalizáciou v 20. storočí,

nadviazal prof. Dr. Erwin Schmidl (Rakúsko). Tento blok uzatvorila svojim vystúpením por. Anna Aurora Inguibertová (Francúzsko), ktorá hovorila o koncepcii profesionálnej armády tak, ako sa zachovala v análoch francúzskej odbornej vojenskej literatúry z medzivojnového obdobia.

Druhý blok sa venoval praktickej časti profesionalizácie armád v 90. rokoch 20. storočia. S úvodným referátom vystúpil Dr. Ciolescu Serban Filip (Rumunsko), ktorý sa zamerl na profesionalizáciu rumunských ozbrojených síl v perspektíve integrácie Rumunska do euroatlantických bezpečnostných štruktúr. Následne predniesol svoj referát npor. PhDr. Zoltán Katreba (Slovensko), ktorý priblížil profesionalizáciu Armády Slovenskej republiky v rokoch 1993 – 2001, plány a realitu. Vo svojom referáte zhodnotil význam profesionalizácie ASR pre dosiahnutie jej kvalitatívne vyššej úrovne, analyzoval jednotlivé kroky, ako aj problémy s tým spojené. Nevyhol sa ani legislatívnemu zabezpečeniu profesionalizácie a dopĺňovania armády. O profesionalizácii, ako o prechode od ozbrojených síl, dopĺňovaných na základe brannej povinnosti k ozbrojeným silám, dopĺňovaným na základe dobrovoľnosti, na príklade Maďarska referoval pplk. Dr. Ferenc Molnár (Maďarsko). Posledný referát sa týkal ukrajinskej cesty profesionalizácie bezpečnostného sektoru. Predniesol ho Dr. Oleg Borduk (Ukrajina), ktorý priblížil celkovú reformu ukrajinských ozbrojených síl. Tá sa rozdeľuje na 4 etapy: v prvej etape (koniec roka 1991 – 1992) sa prepodriadili vojenské jednotky a zariadenia na území Ukrajiny s výnimkou Čiernomorskej flotily pod nové ukrajinské velenie, druhá etapa (1993 – 1996) sa zamerlala na prispôsobenie vojenských štruktúr náročným vnútorným a vonkajším podmienkam existencie ukrajinského štátu, tretiu etapu (1997 – 1999) charakterizovala snaha ministerstva obrany reformovať ozbrojené sily, avšak bez nadväznosti na celoštátnu úroveň reformy bezpečnostného systému Ukrajiny. Štvrtá etapa reformy trvá od roku 1999 dodnes a charakterizuje ju komplexný prístup k reforme ozbrojených síl. Dôležitou úlohou prvých rokov existencie ukrajinského štátu bolo jadrové odzbrojenie (ukončené v roku 1996), vyriešenie ukrajinsko-ruského sporu o Čiernomorskú flotilu, ako aj radikálne zníženie počtu osôb v ozbrojených silách (viac ako o polovicu v porovnaní s rokom 1993). Všetky tieto procesy boli a sú uskutočňované v nevýslovne ťažkých ekonomických, ako aj vnútorných a zahraničnopolitických podmienkach.

Následujúci blok sa venoval historickým aspektom profesionalizácie. V tomto bloku odzneli referáty: plk. Dr. Dimitre Mincheva (Bulharsko) *Bulharská profesionálna armáda a jej vplyv na politický život krajiny po prvej svetovej vojne*, pplk. Rémy Porteho (Francúzsko) *Jeden originálny francúzsky výtvor – koloniálne jednotky*, por. Louisa Panelu (Francúzsko) *Vojenské žandárstvo a mobilizácia v rokoch 1914 – 1918 (Úloha profesionálnych vojakov v odvodovom procese)*, veliaceho seržanta-majora Scotta Garetta, PhD. (USA) *Hľadanie dokonalosti: profesionalizácia poddôstojníckeho zboru americkej armády v 20. storočí*, a ako posledný referát Dr. Imre Okvátha (Maďarsko) *Reorganizácia Maďarskej ľudovej armády v rokoch 1956 – 1962*.

V stredu 31. marca sa uskutočnila celodenná exkurzia účastníkov konferencie do pevnosti Komárom na maďarsko-slovenských hraniciach. Jedna časť tejto pevnosti, ktorá sa rozprestiera na oboch brehoch Dunaja, je ako skanzen v správe maďarského Inštitútu a múzea vojenskej histórie v Budapešti. Následne, v pobeďnejších hodinách, sa uskutočnila i návšteva katedrály v meste Ostrihom.

Druhý a posledný rokovací deň odštartoval blok americko-ruských referátov o doktrinálnych zmenách smerujúcich k profesionalizácii. Prvý príspevok predniesol plk. Oleg Belosludsev, PhD. (Rusko) a venoval sa v ňom vývoju názorov vojenských predstaviteľov ZSSR na charakter budúcej vojny v období rokov 1946 – 1991. Tie sa vyvíjali v štyroch fázach: 1. fáza 1946: pol. 50. rokov – reflektovala práve sa skončenú vojnu, 2. fáza: pol. 50. rokov až pol. 60. rokov – predpokladalo sa, že budúca vojna bude raketovo-jadrová, 3. fáza: pol. 60. rokov až pol. 70. rokov – uvažovalo sa o dlhotrvajúcej vojne, keď zvíťazí strana s pre-

vahou síl a prostriedkov a posledná 4. fáza: v 80. rokoch – akcentovala nepoužitie jadrových zbraní, ktoré mali byť v prvom rade odstrašujúcim prostriedkom, ale počítalo sa s tým, že vojna bude mať eskalujúci charakter, čiže od malého konvenčného konfliktu k obmedzenej jadrovej vojne, nakoľko úplná jadrová vojna by znamenala zničenie planéty. Brig. gen. John Brown (USA) zoznámil účastníkov konferencie s praktickým pretavením amerického operačného umenia do bojov v rámci operácie Desert Storm. Plk. Michail Lyoshin (Rusko) sa tematicky zameril na vývoj sovietskych ozbrojených síl po druhej svetovej vojne, ktorý prebiehal v piatich etapách a reagoval na politické, technické a ekonomické faktory v celosvetovom meradle. Blok ukončil referát Dr. Roberta Rusha (USA) o evolúcii postavenia poddôstojníkov pri výcviku vojakov.

V ďalšom bloku odzneli referáty o výcviku a vzdelávaní dôstojníkov. Dr. Ronald G. Haycock (Kanada) hovoril dôstojníckom profesionálnom rozvoji a vojenskom vzdelávaní v Kanade. Dr. Wim Klinkert (Holandsko) sa vyjadroval k problematike trendov a výziev v holandskom vzdelávaní dôstojníkov. PhDr. František Cséfalvay, CSc., (Slovensko) sa vo svojom referáte, ktorý spracoval v spolupráci s mjr. Mgr. Miloslavom Čaplovičom, PhD., venoval profesionálnej príprave slovenských dôstojníkov v rokoch 1920 – 1944. Referát tak zahŕňoval obdobie medzivojnovej Československej republiky a vojnovej Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1944.

Posledný, šiesty, blok konferencie sa dotýkal vojenského vzdelávania ako súčasti profesionalizácie ozbrojených síl. Genmjr. Miklós Szabó (Maďarsko) priblížil reformu maďarského vojenského vysokého školstva po roku 1996, mjr. Tamás Nagy (Maďarsko) sa venoval maďarskému vojenskému vzdelávaniu v čase studenej vojny a Dr. Amelia Cerasela Moldoveanuová (Rumunsko) sa zaoberala súčasným vzťahom vojenského vzdelávacieho systému a profesionalizácie ozbrojených síl v Rumunsku.

Po krátkom zasadnutí administratívnej sekcie sa konferencia slávnostne ukončila. Na záver prehovoril brig. gen. J. Brown a genmjr. J. F. Holló. Obidvaja vysoko hodnotili samotný priebeh konferencie i jej organizáciu. Vyjadrili nádej, že sa zachová vysoká úroveň činnosti Pracovnej skupiny pre vojenskú históriu PzM, a ešte sa rozšíri počet účastníkov takýchto stretnutí z ďalších, doteraz nezapojených, krajín.

Konferencia naplnila svoje poslanie – prezentáciu názorov o zaujímavom fenoméne profesionalizácie ozbrojených síl v 20. storočí. Po každom bloku sa rozprúdila široká diskusia o platnosti prednesených stanovísk medzi prednášajúcimi a zostatkom auditória. To pomohlo bližšie objasniť si postoje a špecifikácie jednotlivých krajín pri riešení problémov v tejto oblasti. Veľký podiel na úspešnom priebehu tejto konferencie má i hosťiteľská maďarská strana, ktorej sa podarilo vytvoriť príjemnú pracovnú atmosféru pre všetkých účastníkov konferencie.

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Vladimír **ČEPELA**, C II, 96/64-6, 01841 Dubnica nad Váhom

PhDr. Tomáš **KLUBERT**, PhD., Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave,
Námestie Jozefa Herdu 2, 917 01 Trnava

PhDr. František **CSÉFALVAY**, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Václav **VONDRÁŠEK**, CSc., Soumarská 609, 384 51 Volary, Česká republika

Mgr. Igor **SLEPCOV**, Vojenské múzeum Piešťany – Múzejné oddelenie vo Svidníku,
Bardejovská 14, 089 01 Svidník

JUDr. Oldřich **PEJS**, Kafkova 53, 160 00 Praha 6, Česká republika

PaedDr. Jozef **RODÁK**, Vojenské múzeum Piešťany – Múzejné oddelenie vo Svidníku,
Bardejovská 14, 089 01 Svidník

plk. v.v. Mgr. Ľudovít **JANČO**, Blumentálska 4, 811 07 Bratislava

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajúte, resp. posielajte zásadne na disketách v textových editoroch Word 6.0, Word 97, prípadne T 602, v iných len na základe dohovoru. Poznámky je potrebné uvádzať až za text štúdie, nie pod čiarou. K diskete je potrebné priložiť jeden tlačný exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu a číslo účtu, a telefonický kontakt.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

²PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵PEJSKAR, ref 2, s. 97.

– v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.

– autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a inf) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)

– v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999

– údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu – Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

– pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VHA Praha, f. ....; pozri tiež PEJS, O.: ...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

ČEPELA, Vladimír: Uhorská vojenská a štátna symbolika v rokoch 1387 – 1490.....	3
KLUBERT, Tomáš: Ťaženie generála Thomasa J. Jacksona v údolí Shenandoah (marec – jún 1862).....	17
CSÉFALVAY, František: Predohra a priebeh maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939.....	39
VONDRÁŠEK, Václav: K problematice vydání představitelů slovenského poválečného exilu ČSR ve druhé polovině čtyřicátých let.....	59

Dokumenty a materiály

SLEPCOV, Igor: Česká družina na východnom Slovensku.....	78
PEJS, Oldřich: Nákup koní v Chorvatsku pro slovenskou armádu v roce 1944.....	87
RODÁK, Jozef: K niektorým otázkam pomoci československej armády obyvateľstvu východného Slovenska v rokoch 1945 – 1947.....	96
JANČO, Ľudovít: Konceptia Civilnej ochrany na Slovensku v rokoch 1959 – 2002 (náčrt vývoja).....	106

Recenzie

LACKO, Martin: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov. (I. Baka).....	125
RICHTER, Karel: Přes krvavé řeky. Čs. východní odboj bez cenzury. (M. Lacko).....	128
VARINSKÝ, Vladimír: Jozef Vicen a Biela légia. (M. Štefanský).....	131

Anotácie, glosy	134
------------------------------	-----

Kronika	145
----------------------	-----

INHALT

Studien

ČEPELA, Vladimír: Ungarische Kriegs – und Staatssymbolik in Jahren 1387 – 1490.....	3
KLUBERT, Tomáš: Der Zug des Generals Thomas J. Jackson im Tal Shenandoah (März – Juni 1862).....	17
CSEFALVAY, František: Das Vorspiel und der Verlauf des ungarisch-slowakischen Konfliktes im März 1939	39
VONDRÁŠEK, Václav: Zur problematik der Auslieferung der Vertreter des slowakischen Nachkriegsexils in der zweiten Hälfte der 40er Jahre	59

Dokumente und Materialien

SLEPCOV, Igor: Die tschechische Gefolgschaft in der Ostslowakei	78
PEJS, Oldřich: Einkauf von Pferden in Croatien für die slowakische Armee im Jahre 1944.....	87
RODÁK, Jozef: Zu einigen Fragen der Hilfe der tschechoslowakischen Armee der Bevölkerung der Ostslowakei in den Jahren 1945 – 1947	96
JANČO, Ľudovít: Die Konzeption des Zivilschutzes in der Slowakei in den Jahren 1959 – 2002 (Skizze der Entwicklung)	106

Rezensionen.....	125
------------------	-----

Anotationen, Glossen.....	134
---------------------------	-----

Chronik.....	145
--------------	-----

CONTENTS

Studies

ČEPELA, Vladimír: The Hungarian Military and State Symbolism during 1387 – 1490	3
KLUBERT, Tomáš: The Campaign of General Thomas J. Jackson in Shenandoah Valley (March – June 1862).....	17
CSÉFALVAY, František: The Overture and Process of the Hungarian-Slovak Armed Conflict in March 1939	39
VONDRÁŠEK, Václav: On the Issue of Extradition of the Slovak After-war Exile Representatives to the Czecho-Slovak Republic in the Second Half of Forties.....	59

Documents and Materials

SLEPCOV, Igor: The Czech Group in the Eastern Slovakia	78
PEJS, Oldřich: The Purchase of Horses in Croatia for the Slovak Army in 1944.....	87
RODÁK, Jozef: To Some Issues of the Czecho-Slovak Army Help for the East Slovakia Population during 1945 – 1947	96
JANČO, Ludovít: The Civil Protection Concept in Slovakia during 1959 – 2002 (development outline).....	106

Reviews	125
----------------------	-----

Annotations, glossaries	134
--------------------------------------	-----

Chronicle	145
------------------------	-----

VOJENSKÁ HISTÓRIA 2/2004

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR – Vojenský historický ústav

Na obálke: Delostrelec na rytine od Arnolda van Westerhouta

Redaktorka Mgr. Mária Stanová
Grafická úprava Alena Madajová

Redakčná rada: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda),
členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.,
PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc.,
PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda),
PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Marián Hronský, DrSc.,
PhDr. Vladimír Segeš, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., Dr. Peter Turza,
doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc., doc. PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Schválené do tlače dňa: 8. júl 2004

Registračné číslo 1713/97

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPZ HS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

ISSN 1335-3314
